

માનવપ્રભુના ચરણે

(પાંચમી આવૃત્તિ)

‘ચાદૃશી માવના ચસ્ય સિદ્ધિર્ભવતિ તાદૃશી.’

આ સનાતન સૂત્ર ‘રજે વહેમાતા ને મટિ નિઃસંક બધ બેસ્યું બન્યું છે. પ્રથમ તો આ વિષય ‘બહુરૂપી’માં સને ૧૯૩૮-૩૯ નાં વર્ષોમાં લેખમાળા રૂપે પ્રકટ થયો. તે પછી લેખમાળાને પુસ્તકરૂપે સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું એ વેળાએ એવી ઇચ્છા હતી કે આ પુસ્તક ગૃહે ગૃહે પહોંચી જાય, અને માનવપ્રભુઓ શરીરસંરક્ષણમાં સ્થાવલબ્ધી બને.

મારી એ ભાવના હતી. એ ભાવના પ્રભુપણે ફળિભૂત થતી અત્યારે હું જોઉં છું. ‘રજે વહેમાતા’ની એક પછી એક આવૃત્તિ પ્રકટ થતી જાય છે અને તે ચપો-ચપ ઉપડતી જાય છે. પહેલી આવૃત્તિ સને ૧૯૩૯ના માર્ચ માસમાં પ્રકટ થઈ હતી. તેની બેઠી આવૃત્તિ સને ૧૯૪૦ના મે માસમાં પ્રકટ થઈ હતી. એ ખલાસ થઈ જતાં કેટલાય સમયથી તેની માગણી રહ્યા કરતી હોય આ પાંચમી આવૃત્તિ સને ૧૯૪૧ના એપ્રિલ માસમાં પ્રકટ થાય છે. એ જ્ઞાને લીધે! આ પુસ્તકમાં સાદી અને સરસ ભાષામાં આરોગ્ય સંબંધી દૃઢવિદ્યા સચોટ અને માર્ગદર્શક વિચારોને જ તે આભારી છે. વળી એ ઉપરાંત ‘રજે વહેમાતા’ના મુશુર તથા સારાસારનો વિવેક સમજનારા મુશુર વાચકોએ પણ આ પુસ્તકને અપનાવી, તેનો પ્રચાર વધારવામાં સરસ ફાળો આપ્યો છે.

રજે કાંઈ સમજે કે હું આત્માલાવા કરું છું. મારી કલમથી મારે ‘રજે વહેમાતા’ની પ્રચંડા કરતી તેમાં કરી અર્થ પણ નથી. ગેં તો માનવદસોના ચરણે આ ગ્રંથ ધર્યો છે. એ માનવદસો

નીર-ક્ષીગ્નો વિવેક સમજે છે, અને તેથી જ એ માનવહસોએ આ
 અથને પોતાની પાખ ઉપર લઈ, ગગનવિદાર કરી, દૂર દૂર દેશાવરો
 (આફ્રિકા, અગમનનાન, ઇંગ્લેન્ડ, મુસ્લીમતાન, બ્રહ્મદેશ, મીનોન,
 સીંગાપોર, જાપાન, ક્રાન્ડ, ઇન્ડો) સુધી લઈ જઈ, એને વળેતુ
 વાગમય બનાવુ છે દિદી, અગ્રેજી, મગરી આદિ ભાષાઓમાં આ
 અથનુ ભાષાનગ કરાની પગાનગી મેળવરા માટેની માગણી રાખ
 છે વિદ્વાન વિનયકોએ તેને પ્રતાપ્યુ ન વડોંગ ગળ્યે તેને પુરત-
 કાનયો માટે મજૂર કર્યું છે

એટનાથી જ માન મને સતોત મળ્યો કે એમ ન માનગો
 તેમા બતાવના ઓષવો તૈયાગ કરી, તેનો ઉપયોગ કર્યા પછી અનેક
 વૈદ્યમંડળો, સાક્ષરા, નકીન-મારીગટગો, ન્યાયાધીશો, જુદી જુદી
 સરથાના સચાઈક તથા દેશનેતાઓ તરફથી આ અથની પ્રશસાના
 પુષ્પો પ્રાપ્ત થયા છે એક સમાનનીય દેશનેતા એક પ્રતિષ્ઠિત અને
 ધગ્ધમ સગ્ધા તરફથી આ અથની પચીસથી પચાસ હજાર ન લ
 છપાની તેની લદાગી કરાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરે છે આ બધુ જ્ઞેષ્ઠ
 મને એક પ્રમાણે અનિર્વચનીય આત્મસતોષ ઉપજે છે 'ગમે
 વહમાતાને આ ગેતે અપનારી તેમા ભરેના મારા અતગના
 નિર્ભેજ ઉદ્ગારો-વિચારોને પિંગનના તેની કર કરના માટે તે સર્વ
 મહાતુભાવોનો હુ હૃદયપૂર્વક ધન્યવાદ કર છુ

અત્યાર સુધી આ પુસ્તકની કામત દોઢ રૂપિયો ગણનામાં આવી
 હતી તેના પોસ્ટેજના ચાર આના થાય છે એટલે ગ્રાહકોને પોણા-
 બે રૂપિયામાં પુસ્તક મળતુ પરંતુ અત્યારે આખી દુનિયામાં વ્યાપી
 ગહેના ચુકતે ટાંગલે કાગળો, પુરા, છપાઈ, બધાઈ, વગેરેના ભાવ
 અતિભારે વધી ગયા છે આ બધા પ્રયોજોને લઈને આ પાચમી
 આવૃત્તિથી બે રૂપિયા મૂલ્ય ગણ્યુ છે તે મૂલ્યની અદર જ પોસ્ટેજનો
 સમાવેશ થઈ જાય છે એટલે દેગારગમાંથી મગાવનારને થોડા બેઠા

આ અંથ બે રૂપિયામાં મળી શકશે. પરદેશના આદેશો વધારે પોસ્ટેજ પૂરતા ચાર આના વધુ આપવા પડશે. લગભગ પોણાપચાસ પૃષ્ઠના આ પુસ્તકના બે રૂપિયા વધારે તો ન જ ગણાય. અને આ છતાં પણ આ અંથના વેચાણમાંથી કરો નફા રહેવાની અ છે જ નહિ. માત્ર માનવસેવા અને સાચા જ્ઞાનનો પ્રચાર એ મારે મન મોઢામાં મેળે નફા છે.

બુદ્ધિમાન, વિદ્વાન, સાહિત્યરસિક અને ગુણુમાલી વાચક બં લગિની પાસે માત્ર એક જ માગણી છે. પોતે આ પુસ્તક વાંચી અને ખીજાને વાંચવા આપે, અને વધારે નહિ તો તેમના એ સન્નિવરને પણ આ પુસ્તક ખરીદવા-ગૃહમાં વસાવવા લલામણુ.

આ પુસ્તકમાં સમાવેલા વિષયોમાં વધારો કરવાથી કદ મોટું બન્ય તેમ છે. હું બાણું છું કે કેટલાક વ્યાધિઓ જે સમાજને ખૂબ સત રહ્યા છે તેના સંબંધમાં અહીં ઉલ્લેખ થઈ શક્યો નથી. કેટલાક વિષયો હુંકાણુમાં પતાવ્યા છે. એવા વ્યાધિઓ માટે પરમદૃષ્ટ ‘પરમાત્માની પ્રેરણા’ થયે તો ‘રખે વહેમાતા’—ભાગ રજો માન પ્રભુને ચરણે રજૂ કરીશ. ક્યારે ? એ તો કેમ કહેવાય ? માનવ વિચારને સક્રિય નાવવા પાછળ તો ધધરી સકેત જ રહેલો હોય.

‘શરીરમાદં સત્ત્વ ધર્મસાધનમ્.’ શરીર એ ધર્મ, અર્થ, , મોક્ષ એ ચારે પુ ર્તિને સિદ્ધ કરવાનું સાધન છે. એ શરીર નિરુદ્ધ, નીરોગી, અને ‘ક્રિયનવરણી કાયા’ રૂપ બનાવવ અખતા રાખી રહેલા વ્યાધિમસ્ત માનવીઓને આ અંથ ‘ગીતા’ સા છે. ‘લગવહગીતા’થી વેકડ મળે છે. ‘રખે વહેમાતા’થી તન્દુર સાંપડે છે. મ તન્દુર માત્ર ઉચ્ચારતા ‘રખે વહેમાત ઘરોધર પ્રસન્ન’, વહેવાર ; બહેલાનો—એ સર્વ આપના જ હાથમાં

પાટી } માનવપ્રભુનો નમ્ર સેવ
હનુમાન જયંતી: સં. ૧૯૬૭ } વૈષ્ણવજીવન નિબંધોનામ ૨૧

અર્પણ

સમાજસેવાના બેજ્ઞતારી

‘નાગરબંધુ’ના

તંત્રી

શ્રી. સોમલાલ મહેતા

અને

‘નાગરબંધુ’

‘તંત્રી’

શ્રી. દશરથલાલ જહા

ને

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વાર્તાનું નામ	પૂતળીનું નામ
૧	હરણની વાર્તા	નંદા
૨	વિપ્રની વાર્તા	સુમદ્રા
૩	કમળની વાર્તા	ધન્યદા
૪	સિંદલદિપની વાર્તા	માનવંતી
૫	પચડડ	હંસા
૬	અખોલા રાણીની વાર્તા	ચિત્રાંગદા
૭	નાપિકની વાર્તા	શ્યામા
૮	ધનવત શેઠ	લક્ષ્મણા
૯	હસની વાર્તા	કામાક્ષી
૧૦	ગર્ધવસેન	પરિત્રા
૧૧	કળશની વાર્તા	બાળા
૧૨	રાજરતન	સિલિકા
૧૩	સાગર	માહલી
૧૪	નોકાની વાર્તા	સુમદ્રા
૧૫	મેનાપોપટ	વૃદા
૧૬	કાજનો શેઠો	પરિત્રા
૧૭	પખીની વાર્તા	પદ્મનયન
૧૮	રજુરથભગદની વાર્તા	મોહની
૧૯	ભાભારામની વાર્તા	પ્રણયન
૨૦	ભદ્રાભામિની	સંકેતહનણા
૨૧	ગોટકાની વાર્તા	અંદવદન
૨૨	નેગણ	સુગંધા
૨૩	વેનાળ	સભાર જની
૨૪	પાનની વાર્તા	કપુરાગૌરી
૨૫	કામધેનુ	સુભાષા
૨૬	માધવાનળ	અધનાસા
૨૭	લક્ષ્મુદિ	વરુણ
૨૮	શુકસારિકા	તરુણી
૨૯	આચરિત્રની વાર્તા	શીલવંતી
૩૦	ભર્તૃહરી	સરસ્વતી
૩૧	રૂપાવતીની વાર્તા	દેલુકા
૩૨	મહાપત્ની	ચંદ્રાણી

પ્રસ્તાવના

કથા ગુજરાતીના મોઢે કવિ શામળદાસેની ‘બત્રીસ પૂતળી’નું નામ નહિ હોય? સંવત પ્રવર્તક પરદુઃખભંજન. પરનાર સહોદર, પ્રાતઃસ્મરણિય મહારાજ વિક્રમનું નામ આજ કોનાથી અજાણ્ય હશે?

એ પરદુઃખભંજન મહારાજ વિક્રમની વાતો સાંભળતાં-વાંચતાં ક્યારે તૃપ્તિ થાય છે? નાનાથી મોટાં બધા જ બત્રીસ પૂતળી વાંચી આનંદ અનુભવે છે.

કવિ શામળ ભટે સંસ્કૃતમાંથી સરળ રીતે ગુજરાતીમાં આ પુસ્તકને ઉનાઈ તે નિહાનેને ગમ્યું. તેમણે વખાણ્યું. એ પુસ્તકને વાંચકો સહેલાઈથી સમજી શકે તેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું.

‘બત્રીસ પૂતળી’ની વાર્તા માનવને પોતાનું કર્તવ્ય શું છે તે સમજાવે છે. ઉદાર કેમ થાય તેનો માર્ગ સૂચવે છે.

મોઢ-માયામા ભૂલેલો માનવ પોતાની પ્રત્યેક ક્ષણ વિલાસ-વૈભોગ પાછળ ગાળે છે, તે સમયે પોતાને માનવરહેઠ કેમ મળ્યો છે તે પણ યાદ આવતું નથી. લક્ષ્મી પાછળ માંડા થયેલાને લક્ષ્મીપતિ યાદ આવતો નથી. પરિણામે માનવનું પતન થાય છે. પર્વતની ટોચે જીભેલો માનવ પોતાના પગ ત્યાં સ્થિર ન રાખે તો નીચે જ આવે ને? તેમ શ્રેષ્ઠ માનવરહેઠ મળ્યા પછી માનવ પોતાના મનને ધર્મમાં-કર્તવ્યમાં સ્થિર ન રાખે તો તેને માટે ભાગ્યમણી રહે ને? અથવા પતન થાય ને?

એ અધઃપતનથી બચવા-ભવશ્રમણથી બચવા બત્રીસ પૂતળીઓએ રાજા ભોજને વાત કહેતાં માનવે શું કરવું જોઈએ તે સમજાવ્યું છે. જ્ઞાન સાથે આનંદ આપ્યો છે.

મહારાજ વિક્રમની કથા પતિતોને પાવન કરનાર છે. તેણે પૂતળીઓએ કહ્યું, પણ તે કથા સાંભળવા માત્રથી પાવન થવાતું નથી. પણ તે દયાના સ્વરૂપને હૃદયમાં ઉતારી પોતાનું આચરણ તેણે કરવાથી પાવન થવાય છે.

મહારાજ વિક્રમે જનતાને પરોપકારાર્થે જીવનનો ભોગ આપવા સદેશો આપ્યે છે, પોતાને જે ધણું જ વડાણું હોય તેનો ભોગ આપવા કહ્યું છે.

દુનિયામાં ત્યાગ એ મહાન છે અને એ ત્યાગ પણ પોતાની વડાલામાં વડાલી વસ્તુનો અને તેમ કરતાં મનવ મહાન-પૂજનીય થઈ શકે છે. જેમ મહારાજ વિક્રમનું નામ પરોપકાર કરતાં અમર થઈ ગયું તેમ તે માર્ગે જનારનું નામ પણ અમર થઈ જાય છે. કહેવાય છે.

નામ રહંતા ઠક્કરો, નાણાં નવ રહંત;

કીર્તિ ફેરાં ફાટ્યાં, પાપના નવ પડંત.

મહારાજ વિક્રમે પરોપકારનાં કાર્યો કર્યો-પુણ્યનાં કામો કર્યો તેથી જ તેમનો આજ સંવત્સર આવે છે, પ્રભાતમાં તેમનું નામ સર્વ માનવ પુણ્યનું બાધું બાધે છે.

આ પુસ્તક વાંચી પુણ્યનાં કાર્યો કરવા, મળેલો માનવદેહ સફળ કરવા વિચાર આવે તો પુસ્તક વાંચ્યું પ્રમાણ.

આ પુસ્તક સ્વ. બાઈ દાજરાવે મેસર્સ મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે માટે તૈયાર કરાવ્યું. પ્રકાશન માટેની વ્યવસ્થા પણ થઈ. પણ બાલિ નિર્મોજી જુહુ જ હતું. ને આ પુસ્તકનું પ્રકાશન આદર્શ પુસ્તક ભંડારના સંચાલક બાઈશ્રી નવનીતલાલ મદ્રાસી દ્વારા થયું. પણ આજ તે જેમને માટે લખાયું હતું તે જ મેસર્સ મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃષ્ટે દ્વારા પ્રકાશિત થાય છે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવા પ્રેરનાર સ્વ. બાઈ દાજરાવ માધવરાવ તેમજ તે અંગે જોઈતા પુસ્તકો શ્રમ સર્પ શોધી આપનાર સ્વ. બાઈ દત્તાત્રેય વામન ઉપાસનને આ તકે આભાર માનવો રહ્યો.

મુ શ્રે ગૌરીચંકરબાઈ, ચંકરબાઈ, નાથાલાલબાઈ, નવિનચંદ્ર દેસાઈને પણ દુ જૂલી શક્તો નથી.

અંતમાં શ્રી જૈમિનીકુમાર તેમજ શ્રી. અશ્વનીકુમારની મારા પ્રત્યેની મમતાનું આ પ્રતીક છે જેમ મારે કહેવું રહ્યું.

કૃષ્ણપ્રસાદ બટ્ટ

શ્રીદત્ત (ઉપાસના) આખ્યાન

લેખક : જોડાલાલ નારાયણ ત્રિવેદી

નાથ સંપ્રદાયના આદિગુરુ ભગવાન દત્તના ઐવતારો અને તેમની અદ્ભુત લીલાઓ આ પુસ્તકમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે. ભગવાન દત્તે જે જે અમલકારો બતાવ્યા તે વાંચતા તમે આશ્ચર્ય પામ્યા વિના હશે નહિ.

. ભગવાન દત્તે મત્સ્યેન્દ્રનાથને ગળી તેમને આપેલી હીક્ષા, રામદાસ વામીને આપેલા દર્શન, ગોરખનાથ અને દત્તાત્રેયની સંતાકુકડી, શીપાદ વલ્લભનું ચરિત્ર, મંદલુહિવાળા બાળકની કથા ધોખીને આપેલું રદાન, ચોરના સપાટામાંથી ભક્તનું રક્ષણ, ચોસડ જોગણીઓનું પૂજન, દેવર વૃક્ષની મહત્તા, મરણ પામેલા બાળકનું સજીવન થવું, વાંઝણી મેંસની કથા, ત્રિવિક્રમભારતીને વિશ્વરૂપદર્શન, પરાજ લાગી બ્રાહ્મણની યા, ગરીબ બ્રાહ્મણનું બ્રહ્મભોજન, બળેલા લોકોને શીકું કરવું, તાપદેવની કથા, યવનરાજની કથા વગેરે પ્રસંગો ઉપરાંત અનેક દૃષ્ટાંતો અને કાવ્યોદી ભરેલા પુસ્તકના પાને પાને ભક્તિરસના ઝરણાં કુટે છે. ઝાસુઓને પાનેપાને નવું જાણવા જેવું મળે છે. શુરની ભક્તિનો અનુભવ થાય છે.

આ પુસ્તકમાં સારા કાગળો. સુંદર છપાઈ, સુંદર જોડેટ, હોવા બદલ કીર્મત માત્ર રૂ. ૩-૫૦ પોસ્ટેજ શુદ્ધ.

—મળવાનું છેલ્લું—

મહાદેવ રામચંદ્ર જગૃષ્ટે

તથા દરવાજા અમદાવાદ.

વ્યાસ વલ્લભકૃત

અસલ મોટી

મહાભારતની કથા સચિત્ર

(વાર્તામાં)

આજે એ મહાન કથાકારના નામથી કાણુ અગમ્ય છે ? તેમની મીઠી રસમરી વાણી કોનાથી અગમ્ય છે ? વ્યાસ વલ્લભારામે વાચના-રાઓની અનુકૂળતા માટે આખું મહાભારત વાર્તારૂપે લખ્યું છે. આર્ગા વીર, કરુણા, શૃંગાર, ભક્તિરસથી ભરપૂર છે. દરેક પાત્રેપાત્રે ભક્ત માટે ભગવાને કરેલી લીલાઓ જણાશે.

આ મહાભારતમાં અદારે પર વાર્તા રૂપે આપેલા છે. જેવા કે:- આઘ, સભા, વન, વૈરાટ, ઉદ્યોગ, ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ, શલ્ય, ગદા, સ્રી, અનુશાસન, શાંતિ, અશ્વમેધ, વ્યાસશ્રમ, મુશળ, યાન અને રવગૌરારિણી. વળી તેમાં વડવેધન, લાખાભોવન, મચ્છવેધ, ડાંગવાખ્યાન, ચક્રાવૈ, સુધન્વા આખ્યાન વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ આખું પુસ્તક મોટા અક્ષરોમાં છાપેલું હોવાથી એણે ભણેલ બહેન-ભાઈ દરેક વાંચી તેમજ સમજી શકે, આનંદ મેળવી શકે તેમ છે. સારા કાગળ પર છપાયેલું તેમજ અનેક ચિત્રોવાળું હોવા છતાં કીમત રૂ. ૧૨-૦૦ ચોરટેજ જુડે.

પુસ્તક મળવાનું કેકાણુ

જુહાસેલર મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુબે

ત્રણ દરવાજા, અમદાવાદ

વાકવાદની પરણમું ગણપત પૂર્ણ પાવ,
કરુણાદષ્ટિ અવલોકતા શુદ્ધ પ્રકૃતિત થાય
રાજેશ્વર રાધારમણ જનકીજીવન રામ,

મટે કોટી પાતક સકળ જપતા નિરમળ નામ
શામળ-કહે હું મંદમતિ, ઈશ્વર મોહું કાજ,
વિક્રમાર્ક મહિમા કરું રાખો મારી લાજ.

એક વખત મહારાજ મુંજ રાજ કરતા હતા. તેમણે
પોતાના ભત્રીજા ભોજનો જીવ લેવા ચંડાળોને કહ્યું. ચંડાળો
ભોજને લઈ જંગલમાં ગયા. ભોજે ચંડાળોને મુંજને એક
સંદેશો કહેવા કહ્યું, અને જીવ બચાવવા સમજાવ્યા. ચંડાળો
ભોજને બચાવી સંદેશો લઈ ગયા. તેમાં ભોજે લખ્યું હતું,
'માંધાતા અને શુધિષ્ઠિર જેવા મહાન રાજાઓ થઈ ગયા
તેમની સાથે આ પૃથ્વી ગઈ નથી.'

મુંજે ભોજનો સંદેશો વાંચ્યો, ને ભોજને લાવીને
મહારાજા મુંજે—

કુરમત કીધી તાજ, શુભ શુદ્ધિએ સોપિયું, ભોજને ધારાતુ રાજ.

અને મહારાજા ભોજે ન્યાયનીતિથી રાજ કરવા માંડ્યું :
પ્રજાને જરાય દુઃખ ન પડે તે માટે સદાય જાગતો રહેતો.
બધે આનંદ આનંદ થઈ રહેતો. ભોજના રાજમાં બારણાંઓને

રત્નો સોનીને આપ્યાં.

“ત્યારે મારે એકલા જ જવું પડશે. જેવી ભગવાનની મરજી” કહી સોનીએ જવાની તૈયારી કરી. બ્રાહ્મણ તેને થોડે સુધી વળાવી પાછો આંવ્યો.

સોની ધીમે ધીમે ઘર તરફ જઈ રહ્યો છે. રસ્તે જતાં પેલાં રત્નો હજમ કરી જવા વિચારો ગોઠવી રહ્યો છે. આખરે તે તેને ઘેર આંવ્યો. પછી તેના મળતિયા પાંચ જણાને બોલાવી થોડુંઘણું ધન આપી ‘તેણે રત્નો બ્રાહ્મણીને આપ્યાં છે’ તેવું કહેવા સમજાવ્યા. ધનના મોહે પેલાઓએ હા કહ્યું. પછી એ પંચને લઈ બ્રાહ્મણને ત્યાં આંવ્યો ને બ્રાહ્મણીને તેના પતિના મુખસમાચાર કહી ચાર દુણ આપતાં કહ્યું, “જે આ પંચ દેખતાં બ્રાહ્મણે આપેલા દુણ તને આપું છું.”

બ્રાહ્મણી એ દુણ-સિદ્ધા લઈ રાજરાજ થઈ ગઈ. પછી સોની પંચને લઈ ગયો. તે પછી બ્રાહ્મણીએ તેમાંથી ઘરમાં લેઈતો સામાન આશ્રમે દિવસો જતાં બધી વાત વિમારે પડી ગઈ.

હવે કનકપુરમાં તેજપાળ કુંવર બાણીગણીને હોંશિયાર થયો, ત્યારે બ્રાહ્મણને ઘેર જવા રજા આપી. બ્રાહ્મણ આનંદ પામતો ઘર તરફ જવા લાગ્યો. રસ્તે જતાં તે તો મુખના વિચારો કરતો હતો. ‘પેલા રત્નોથી આખી જિંદગી અમન-અમનમાં જશે’નાં સ્વપ્નાં આવતાં હતાં. ચાલતાં ચાલતાં એક દહાડો તે પોતાને ઘેર આંવ્યો. મગાંસંબંધીઓ બધાં

મળવા આત્યાં. આખો દહાડો મળવામાં પસાર થયો. રાત્રે જ્યારે ધણીધણિયાણી એકલાં પડ્યાં ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું, “ધરમાં સોની સાથે મોકલાવેલાં રત્નો હોવા છતાં દુઃખ શા માટે ભોગવે છે? એ રત્નો મને આપ. તેના પૈસાથી આપણે લીલાલહેર કરીશું.”

ધણીના શબ્દો સાંભળી બ્રાહ્મણી તો વિચારમાં પડી ગઈ અને કહેવા લાગી, “એ રતન ક્ષતનની વાત જવા દો અને શાંતિથી જીવો. તમને તો સ્વપ્ન આભ્યું હોય તેમ લાગે છે. નમારા બર્ધબંધે મને તો કાંઈ જ આપ્યું નથી.”

“હેં !” ગભરાઈને બ્રાહ્મણ બોલ્યો, “શું સોનીએ તને રત્નો નથી આપ્યાં? લગવાનની સોગન, મેં ચાર રત્નો મોકલાવ્યાં છે.”

“શું કહો છો ?” બ્રાહ્મણીએ કહ્યું, “એણે તો મને ચાર હુણ જ આપ્યા છે.”

“એ....મ, મહારાજ સાચું જ કહેતા હતા, પણ મેં મૂર્ખાએ તેમની વાત ન માની. કાંઈ નહિ. હવે સવારે વાત.” કહી પતિપત્ની સૂતાં. પણ ચેન ન હતું, “ક્યારે સવાર થાય અને સોનીને ત્યાં જઈ રત્નો લઈ આવું.” ના વિચારો કરે જ જતો હતો. આખરે ખેડો ફાટ્યું. સૂરજનારાયણે ઠેર ઠાઢી. પ્રાતઃકર્મ પરવારી બ્રાહ્મણ સોનીને ત્યાં આવ્યો ને કહ્યું, “ભાઈ, પેલા રત્નો મને આપને.”

“કેવા રત્નો ને કેવી વાત ? ગળે પડે છે કે શું ?” બોલતો સોની આંખો કાઢવા લાગ્યો. “મેં તો તારા આપેલા

તેનો પંચની સાક્ષીએ તારી જૈરીને આપ્યા હતા.”

“ જૂઠો,” કહેતા બે જણુ લડી પડ્યા. તેવામાં પ્રાદ્ધણી
યાં આવી. ઝઘડો વધી પડ્યો. ને ન્યાય માટે લોજની
ખામાં ગયાં. પંચને ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યું. પંચની
સાક્ષીએ સોની સાથે ક્યો, ને પ્રાદ્ધણુ જૂઠો મનાયો.
એટલે તેને સજા કરતાં લોજ રાજાએ કહ્યું, “ હે જૂઠા વિમ્ર,
તું પ્રાદ્ધણુ હોવાથી તને બીજી તો કાંઈ સજા કરતો નથી,
પણ હવે તું એક પણ મારા રાજમાં રહીશ નહિ.”

લોજના શબ્દો સાંભળી રડતાં કકળતાં પ્રાદ્ધણુ પ્રાદ્ધણી
જવા લાગ્યાં, ત્યારે લોકો તેમની પાછળ કાંકરા ઉડાડતા
‘ જૂઠો, જૂઠો ’ કહી ખૂમો પાડતા.

લોકોનો ત્રાસ સહન કરતાં એ ધણીધણિયાણી ગામ
બહાર આવ્યાં ત્યાં એક ટેકરો હતો. તે ટેકરા પર ગોવાળના
છોકરા બેસી અને રાજા રાજાની રમત રમતા હતા. એ
ગોવાળના બાળકોએ આ રડતાં પ્રાદ્ધણુપ્રાદ્ધણી જોયાં એટલે
પૂછ્યું, “ તમે કેમ રડો છો ? ” બાળકોનો પ્રશ્ન સાંભળી
પ્રાદ્ધણુ બધી વાત કહી. એટલે પેલા ગોવાળોમાંથી એકે કહ્યું,
“ આલો અમારા રાજા પાસે.” કહી તેમને એક ગોવાળ
જ્યાં રાજા થઈ બેઠો હતો ત્યાં લાવી બધી વાત કહી. એટલે
તેણે કહ્યું, “ જાવ, એ સોની અને પંચના માણસોને લઈ
આવો.” ગોવાળો દોડ્યા અને સોની તેમજ પંચના માણસોને
લઈ આવ્યા. રાજા બનેલા ગોવાળે તેમને ઠેકલાક
સવાલો પૂછ્યા પછી પંચના માણસોને પૂછ્યું, “ આ સોનીએ
તમારા દેખતાં પ્રાદ્ધણીને રત્નો આપ્યાં હતાં કેમ ? ” પંચ

હો' કહ્યું ત્યારે તેણે પૂછ્યું. " ત કેવા આકારના હતા તે:
કહો ભેઈએ "

પંચના માનસે આ પ્રશ્નો જવાબ આપી શક્યા
નહિ. બધાએ જુદા જુદા આકાર કહ્યા એટલે પંચના
માણસે જૂઠા સાબિત થયા ત્યારે તેણે સોનીને કહ્યું, " એ
રત્નો આ બ્રાહ્મણને ગ્યા'તી દે." સોની હા ના કરવા લાગ્યો.
એટલે સોનીને મારવા તેણે હુકમ કર્યો. હુકમ થતાં જ
ગોવાળો મારવા તૂટી પડ્યા. મારથી ત્રામી સોનીએ કબૂલ
કર્યું ને રત્નો ત્યાં મંગાવીને આપ્યાં.

આ વાત બામગાં ફેલાઈ. રાજાના કાને પહોંચી આ વાત
આવી, એટલે પ્રધાનને લઈ લોજ રાજા ત્યાં આગ્યા. પ્રધાને
ચોતરફ ભેઈ કહ્યું, " મહારાજ, આ બાળકોમાં કાંઈ અક્ષત
નથી પણ આ જગ્યાનો જ પ્રતાપ છે. એ જમીનમાં કાંઈક
હોવું ભેઈએ."

" તો ખોદી તપાસ કરાવો."

રાજાનો હુકમ થતાં જ જમીન ખોદવા માંડી તો
એમાંથી તેજસ્વી સિંહ મન નીકળ્યું. લોજ તેને સલામા
લાગ્યો એ નિઃકાંડે

સૂર્યકાંત મણિ છે જગિન, પન્ડડ કરે સિર છત્ર.
પંચ પરચાર સોના પૂતળી, બત્રીસ પુઠે બાવન પૂતળી.
બત્રીસ ગજ ગોળાકાર, હાથ હાથ પૂતળી તો ઠાર.

એ પૂતળીઓ જમાં જુદા જુદા વાજિંત્રો હતાં.
આવા ગિંટા ૧૨ ૧૨ ઉંસવા રાજા લોજે મુદૂત

લેવડાબું. મુદૂત આવતાં સિંહાસનને શુદ્ધ કરી ચંદન,
કુમકુમ, ચોખા અને ફૂલથી પૂજા કરી અભિષેક કર્યો; પછી
ભગવાનનું નામ લઈ લોજ સિંહાસન પર પગ મૂકવા જાય છે
તેવી જ સિંહાસન પર જડેલી પૂતળીઓ માંહેથી નંદા
નામની પૂતળી બોલી ઊઠી, ને લોજે ચમકી પગ પાછો
ખેંચ્યો એટલે તે પૂતળી કહેવા લાગી, “બસ, બસ, રોકાઈ
જાવ, આ સિંહાસન પર ને કોઈ પરદુઃખસંજન વિક્રમ
જેવાં કામ કરે તે જ બેસી શકે. બીજાથી બેસાશે નહિ.”

રાજા લોજ આ શબ્દો સાંભળી બે હાથ લેડી
પૂછવા લાગ્યા, “એ વિક્રમ રાજા કેવા હતા ? તેમણે શું
શું કર્યું હતું ?”

નંદા કહે “સુષુ નરપતિ પાંચે પાતિક જાય.
ધેર બેઠાં ગંગા મગે પૂર્ણ પાવન યાય.
એક ચરિત્ર જ કોઈ સંશયે મનમાં આણી આવ.
ટાઢો ઉતો ચોધિયો, રવખે ના આવે તાવ.”

■ એમ ? લોજે કહ્યું.

“હા.” કહી પૂતળીએ વાત કહેવા માંડી. “ઉજ્જૈનીમાં
ગંગા જેવી પવિત્ર ક્ષિપ્રા નદી વહેતી. એ નદીને કિનારે સિદ્ધ-
વડ હતો, ત્યાં સિદ્ધો વસતા, ચોસકં જોગણીઓ રહેતી,
ભૂતપ્રેત અને વંતરાંનો તો પાર નહિ. વીર પૈતાલ ત્યાં ડૂબતા,
વડની ઠાળે ઠાળે ભૈરવ રહેતા. ભગવાન ચંકરનું સ્થાન હતું.
ગામમાં અઠારે વરણુ રહેતી હતી. રાજા વિક્રમ હરચિદ્ધ
માતાની કૃપાથી બલબલાનાં ગમે તેવાં કામ હોય તો તે
કરતો. તેમણે નરપતિઆત્મ કામ કર્યું હતું તે સાંભળ.

તે નરપતિએ જૈરાં છોકરાંવાળો હતો. તે લોકો આગળ ખેલ-તમાસા કરતો, ભટકતો અને ખાવાનું મેળવી રાતે ઘેર આવતો.

એક દહાડો રાત પડી ગઈ છતાંય ખાવાનું મળ્યું નહિ એટલે નિઃશ્વાસ નાંખી મનમાં ઓલ્યો, ‘ખાવાનું લીધા વિના ઘેર જઈશ તો ગધાં દુઃખી યશે. માટે આજની રાત આ જંગલમાં જ પૂરી કરીશ.’ ઘાટી ચીતરફ ભેવા લાગ્યો. અંધારી રાત અને તેમાંય પશુઓના અવાજો કાને પડતાં તે ગભરાવા લાગ્યો. ‘ક્યાંકંઈ આવી તેને હિંસક પશુ ખાઈ જશે’ નો વિચાર આંચો. તે એકદમ ઊઠા હતો ત્યાંથી ઊઠ્યો અને વડના ઝાડ પર ચઢી ગયો. રાત ધીમે ધીમે આગળ વધવા લાગી. તેવામાં સાત જણ તેની નજરે પડ્યા. પછી તો લોકોનાં ટોળેટોળાં જણાવા લાગ્યાં. થોડીક વારમાં કોઈ આખાદ નગર હોય તેવું જણાયું. તેની આંખે સોનાના સિંહાસન પર બેઠેલું હરણ પડ્યું. એ હરણને કેટલાક પંખો નાખતા હતા. તો કોઈ છત્ર ધરતું હતું. આખી રાત નગરનો પ્રકાશ, વેપારધંધા તે ભેઈ રહ્યો. સવાર થતાં જ હરણ સિંહાસન પરની ઊઠ્યું, નાકું ને બધું અલોપ થઈ ગયું.

આ ભેઈ તે ઘેર આંચો. ચોતાની ઝેરીને વાત કરી. પહેલાં તો તેની ઝેરીએ વાત માની નહિ, પણ બ્યારે નરપતિએ તેને રાતે ત્યાં લઈ જતા કહ્યું ત્યારે તેને વિશ્વાસ આંચો.

રાતે નરપતિઓ પોતાની બરીને લઈ તે જગાએ આવ્યો.
 ને વડના ઝાઠ પર ચઢી બેઠો. થોડી રાત જતાં, ગઈ
 રાતની જેમ બધું જ બન્યું. ધણીધણિયાણી ભેઈ રહ્યાં.
 સવાર થયું. બધું અલોપ થયું એટલે તેઓ ઘેર આવ્યાં.

‘આપણે આ વાત રાજાને કહીશું ?’ બેરીએ પૂછ્યું.

‘કહેવી તો ભેઈએ.’ માથું અજવાળતા નરપતિ-
 ઓએ કહ્યું.

આખરે નિર્ણય કરી નરપતિઓ રાજા વિક્રમ પાસે
 ગયો અને એકાંતમાં બોલાવી કહ્યું,

‘મહારાજ રાજા ડહાંક એક હોય, મહિમા કળી શકે ન હોય,
 પહેલે દહાડે મેં તો કહ્યું, તે મારી ધરુણને કહ્યું.’

કહી રાતે જે ભેઈું હતું તે બધું કહ્યું. તે સાંભળી
 વિક્રમ વિચારમાં પડી ગયો.

‘કેમ મહારાજ.’

‘નરપતિઓ.’

નીતમ વાત નીરખી તમે, તેડી જાઓ તે તીર.’

‘જરૂર મહારાજ.’ નરપતિઓએ બે હાથ ભેડી કહ્યું.

‘તો સાંજે આવજો.’

‘જેવો હુકમ.’ કહી નરપતિઓ ગયો.

સાંજ થઈ. નરપતિઓ રાજા વિક્રમ પાસે આવ્યો.
 એટલે વિક્રમ પણ ધનુષ્યબાણ, હથિયારો લઈ તૈયાર થયો.

‘ચાલો.’

તે બેઠે જણા જંગલ તરફ ચાલ્યા. આખરે જ્યાં અદ્ભુત બનાવ બનતો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

‘મહારાજ, અહીં ચોલો.’

‘અહીં જ ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘હા, મહારાજ, રાત જશે એટલે અહીં ગામ વસી જશે. આપણે તે આ વડના ઝાડ પર ચઢી ભેઈ શકીશું.’

‘ઠીક ત્યારે ચઢો વડના ઝાડ પર.’ ઠહી રાજા અને નરપતિઓ વડના ઝાડ પર ચઢી ગયા.

રાત ધીમે ધીમે આગળ વધવા લાગી ને પહેલાંની માદક સાત માણસો આવ્યા. લોકો આવ્યા. ગામ વસ્યું, ચોતરફ અજવાળું અજવાળું થઈ ગયું. સોનાના સિંહાસન પર હરણુ આવી બેઠું તેને છત્ર ધરાયું, પંખો નાંખવા માંડ્યો.

વિક્રમ આ બધું ભેઈ રહ્યો હતો અને મન સાથે વિચાર કરી રહ્યો હતો. આખરે તે ‘આ હરણુમાં જ કંઈ કરામત છે.’ એવા નિષ્કંથ પર આવ્યો.

રાત પૂરી થઈ. સવાર થયું ને હરણુ જેવું નાસવા લાગ્યું છે તેવું જ રાજા વિક્રમે ધનુષ્ય પર બાણ ચઢાવી ફેંક્યું. આખા હરણુને વાગ્યું. હરણુ પડ્યું એટલે નગર એમને એમ રહ્યું.

રાજા વિક્રમ ઝાડ પરથી નીચે ઉતર્યો, તેવામાં આકાશમાંથી વૈમાન

નીચે આવ્યું. હરણુ દેવરૂપ ધારણ કરી વૈમાનમાં બેસવા
જાય છે ત્યાં તો વિક્રમે તેની પાસે આવી નમ્રતાપૂર્વક
પૂછ્યું, ‘આપ કાણ છો ?’

જવાબમાં દેવરૂપધારી હરણુ કહ્યું, ‘હું ઇંદ્રનો પુત્ર
છું. મારાથી પિતાના વચનનો ભંગ થવાથી તેમણે મને
શાપ આપ્યો, ‘જ તું વનચર થઈ પૃથ્વી પર પડ,’ હું
આ શાપ સાંભળી રડવા જેવો થઈ ગયો. પિતાને વિનવતા
લાગ્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું,

‘વધે એક વનચર કહાવજો પછે હજુર મારે આવજો.’

પછી તે કેવી રીતે ?’ ત્યારે જવાબમાં તેમણે કહ્યું,
‘આપણા વંશમાં જન્મેલ વિક્રમ રાજા પરમાર્થતું કામ
કરતા ત્યાં આવશે અને તેમના બાણે તારો ઉદ્ધાર થશે.’
તે પ્રમાણે પરદુઃખભંજન રાજા વિક્રમ આજ તમારા
હાથે મારો ઉદ્ધાર થયો. હવે મારે આ બધું કાંઈ જ
કામતું નથી. તે બધું તમારું જ છે.’ કહી વૈમાનમાં બેસીને
તે સ્વર્ગે ગયો.

તેના બધા પછી વિક્રમે નરપતિઆને કહ્યું, ‘તારે
બેઈએ તેટલું ધન અહીંથી લઈને જા. ખા, પી ને આનંદ કર.’

વિક્રમરાજાના શબ્દો સાંભળી નરપતિઆએ નોંડું
ઉતારી નાંખ્યું, એટલે વિક્રમે પૂછ્યું, ‘તું મનમાં દુઃખી
શા માટે થાય છે ? જે તારા મનમાં હોય તે મને કહે.’

નરપતિઆએ કહ્યું, ‘મહારાજ, આ હરણુને મેં ન માયું.’

તેનું મને દુઃખ થાય છે. જો મેં તેને માયું હોત તો આ અઠળક સંપત્તિનો માલિક હું જ થાત.’

નરપતિઆના શબ્દોએ વિક્રમરાજ હસ્યા અને કહ્યું, ‘ઓહો, એ વાત છે? તો તું આ નગરનું રાજ કર.’ કહી વિક્રમે રાજતિલક ક્યું. તેની આજુ વર્તાવી છતાં નરપતિઆનું મન ન માન્યું.

‘બાઈ, તને જોઈતું હતું તે મળ્યું છતાં તને આનંદ ન થયો? તારા મનમાં શું દુઃખ છે?’

‘મહારાજ, અચકાતાં અચકતાં નરપતિઓ મોલ્યો, ‘રાજ મળ્યું પણ...’ આગળ તે જોલી શક્યો નહિ. તેના મોઢા પર શરમના શેરડા પડ્યા. રાજ તેના મનનો ભાવ કળી ગયા ને કહ્યું, ‘તારી એ ઇચ્છા પણ પૂરી કરવામાં આવશે.’ કહી તેમણે પોતાની પુત્રી પરણાવવાનું કહ્યું. રાજા વિક્રમ કહીને જ ન અટક્યા પણ ગામોગામ કંકેતરી લખી બધાને બોલાવ્યા. શુભ સુહૃત્માં ઘણી ધામધૂમથી વરકન્યાનાં લગ્ન થયાં તે પછી—

વખાણ કરે ત્યાં વિપ્ર સહુ, બસો કહે બાદ,
તે વેળા પરપો પ્રેમદા, એક સત આડ.

સાંભળ્યુંને રાજા લોજ—

એવાં પુણ્ય પરાક્રમ કરો, એવાં દેજો દાન,
તો એ આસન બેસજો, પરદો બીડાં પાન.

‘એવાં પુણ્યનાં કામ કર્યાં સિવાય તમારાથી એ આસન પર બેસી નહિ શકાય.’

એમ કહીને પૂતળી આપે ગર્હ આકાશ
એ કયા પુરણ ચર્મ કહે કવિ શામળદાસ

પૂતળી વાતા

નદા પૂતળીના ઊડી ગયા પછી ફરીથી રાજા લોજે
સિદ્ધાસન પર બેસવા વિચાર કયો અને આગળ વધ્યો તે
સાથે જ મુશદ્રા બોલી, “બસ, રોડાઈ જાવ”

બોલી મુશદ્રા પૂતળી, “રહે રહે વેગનો રાય,
રપઈ મા કરીશ સિદ્ધાસનને નહિ તારા વહેવાર”

મુશદ્રાના શબ્દો સાંભળી લોજ બોલ્યો, “મને શા
માટે રોકો છે ?”

“કારણ, જેવાં દુઃખ વિઠમે લાગ્યાં, પારકા માટે
પ્રાણની પરવા કરી નહી, સદૈવ પુણ્યના કામો કરવા તૈયાર
રહ્યો, તેવાં કામો કરો તો જ પગ આગળ ધરો.

ચતુર હોય તો એનજો દુગે યાશે હાથ
દેહમુખ દોભનાં યશે, પરહવા પાશે પ્રાણ

રાજા લોજ હુ કહુ છું તે સમજાય છે ?”

“સમજાય છે.” રાજા લોજે કહ્યું

“તો બસ, સિદ્ધાસન પર બેસવાનો વિચાર માડી
વાળો.” મુશદ્રાએ કહ્યું.

“એ તો બધું ઠીક. પણ રાજા વિક્રમે શું કયું
કહ્યું ? તે પરદુઃખમંજન કેમ કહેવાયો તે તો મને જરા
કહો ?”

“રાજા, વિક્રમની કથા સાંભળવી છે ? પાપમાંથી
છુટી પુણ્યવંતા થવું છે તો સાંભળો.

મહારાજા વિક્રમ ઉજ્જૈનીમાં રાજ કરતા હતા. તે
દીર્ઘ અવતારી રાત્રિવિસ પોતાની પ્રજા સુખી કેમ રહે
તે જ વિચારતા. પોતાના રાજનો વહીવટ પ્રધાનોને સોંપી
બહાર ફરતા રહેતા. તેમનો ન્યાય સદા સાચો જ હોય.

એ મહારાજા વિક્રમ એક દિવસ મૃગિયા રમવા
ગીકળ્યા. સાથે પ્રધાનો, સામંતો અને સૈનિકો લીધા ને
જંગલના રસ્તે આગળ વધ્યા.

જંગલમાં તેમની દૃષ્ટિએ એક મૃગ પડ્યો. એ મૃગની
પાછળ વિક્રમ પડ્યા. સૈન્ય પણ તેમની પાછળ જવા લાગ્યું
ત્યારે તેમણે કહ્યું, ‘મારી પાછળ કોઈ જ આવશે નહિ.’
કંઠી ઘોડો મારી મૂક્યો. પ્રધાનો, સન્યતા લોકો વિક્રમ-
રાજા વગર મુઝાવા લાગ્યા. તેવામાં સાંજ થઈ, મહારાજા
પાછા ન ફર્યા એટલે પ્રધાનો અને સૈન્યના મોઢા પર
ચિંતાની કાળી શાહી ઢાળાઈ છતાં તેમને વિશ્વાસ હતો :
‘રાજા અજેય છે તેમને કોઈ જ થવાનું નથી’ આખરે રાત
ધસી આવી. રાજા સિવાય બધા પાછા નગર તરફ
જવા લાગ્યા.

મૃગ, પાછળ પડેલા વિક્રમરાજા મૃગને નજરમાં રાખી આગળ વધે જ બાય છે. પણ કૈાણ જાણે કેવી રીતે મૃગ નજર બહાર ધર્ધ ગયો ને રાજા આમથી તેમ અથડાવા લાગ્યા. જંગલ અને તેમાંય ટાઢ. મહારાજાનું શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું. જૂળતરસ પીડવા લાગી. રાજા વસ્તીમાં પહોંચી જવા વિચારવા લાગ્યા. પણ રસ્તો હાથ આવતો ન હતો. યોધતાં યોધતાં આખરે તેમને માણસનાં પગલાં દેખાયાં. એ પગલે આગળ જવા માંડ્યું.

જતાં જતાં વિક્રમરાજા મહિકાવતી નગરીમાં આવી પહોંચ્યા, અહીં રાજા મહિમાળ રાજ કરતા હતા.

હવે વિક્રમ રાજાએ કેદને ત્યાં જઈ મુકામ કરવેલે તે વિચારવા માંડ્યું. આખરે મન સાથે નિર્ણય કરી જ્યાં ઊભા હતા તેની સામેના મકાન આગળ જઈ પૂછ્યું, 'વાર્ધ, અહીં કૈાણ રહે છે ?'

'કૈાણ છે ?' કહેતા પ્રહલતેજથી દીપતા પ્રહલત્તની પુત્રી બહાર આવી.

'ભેન, હું એક મુસાફર છું. જૂલો પડ્યો છું. આજની રાત અહીં રહેવા દેશો ?'

'શા માટે નહિ ? વેદપાઠી પ્રહલત્તનું મકાન અતિ-ધિઓ માટે સદાય ખુલ્લું છે. આવો, પધારો.'

'કૈાણ છે બેટા ?' બોલતા પ્રહલત્ત બહાર આવ્યા. પ્રહલત્તને જોતાં જ મહારાજા વિક્રમ યોડા ઉપરથી ઉતરી તેમના પગે પડી બોલ્યા, 'હું છું પ્રહલેવ.'

‘શત’ જીવ.’ બ્રહ્મદત્તે કહ્યું, ‘શા માટે બહાર જિવા રહ્યા છે? અંદર આવો. અતિથિદેવનાં પગલાં અમારે ત્યાં ક્યાંથી? જ્યાંમુખી રહેવા ઇચ્છા હોય ત્યાંમુખી રહો. આનંદ કરો. બેટા.’ કહેતા બ્રહ્મદત્ત પોતાની પુત્રી તરફ દુર્યા, ‘અતિથિદેવને જમવા બેસવા આસન આપો.’

બ્રહ્મદત્તની પુત્રીએ વિક્રમને આસન આપ્યું પછી તે ઘરમાં ગઈ. બ્રહ્મદત્ત પણ પાછળ પાછળ ગયા.

‘બાપુ.’

‘શું છે બેટા?’

‘આપણને વૃદ્ધિસૂતક છે તેનો અણસારોય અતિથિને આવવો ન જોઈએ. નહિ તો અતિથિદેવ બુખ્યા રહેશે.’

‘નહિ દીકરા, જોવી તો બૂલ થાય?’ કહેતા ઋષિએ વિક્રમને નાહવા ગરમ પાણી આપ્યું. રસોઈની તૈયારી કરી.

ભોજન તૈયાર થતાં રાજા વિક્રમ જમ્યા પછી બ્રાહ્મણના પગ ઢખાવી સાત સોનામહોરો આપી.

પયારી પાથરવા માંડી. ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, ‘બ્રહ્મદેવ, મને તો બહાર જ સૂવા દેજો, આપ અંદર સૂઈ જાવ. હું આજે છું તો આજની રાત ચોકી કરતો બહાર રહીશ. મને જાંઘ તો આવવાની જ નથી.’

‘અતિથિદેવની ઇચ્છા.’ પંદર વર્ષની બ્રહ્મદેવની પુત્રીએ કહ્યું.

બધાં વાતો કરતાં સૂતાં, મધરાત થઈ.

બ્રહ્મદત્તને ત્યાં જાજી છ દિવસ થયા પુત્રજન્મ થયો હતો. વિધાતા છઠીના લેખ લખવા આવી સ્ત્રી હતી, ત્યારે રાજા વિક્રમ,

બાર વચ્ચે બેઠો છે રાય, કોયતું ખડગ ધર્મ કરમાય,
આગિયો ઇંદ્ર પાસે છે ધોર, કર જાણી ધોડાની દોર.
કહિતક એક થયું તે દાર, આવી ત્યાં એક સુદર નાર.
મેળ વરસ સરખી શુભ રૂપ, નિરખીને હરખ્યો મન ભૂપ.

અનુપમ મોંઢયું જોઇ રાજા વિચારમાં પડી ગયો. અને મનમાં ઘોસવા લાગ્યો, 'આટલી અડધી રાત્રે આ ઠાણુ હતો ? રૂપમાં તો મા જોગણી જેવી છે.' રાજા આમ વચાર કરે છે તેટલામાં તો વિધાતા વિક્રમ પાસે આવી પહોંચી અને ઘરમાં જવા જાય છે ત્યાં તો વિક્રમે કહ્યું, 'બસ, એટલે જ બિના રહો.' ને. વિધાતા આગળ

વધતી અટકી.

'કોણુ છો ? પરાયા ઘરમાં શા માટે જાવ છો ? હું અહીં' ઘોડી કરવા બેઠો છું તે શું દેખાતું નથી ? આટલી રાત્રે આવનાર તમે ચોર, ભારકમ કરનાર છો કે કોઈની ભાગ્યલક્ષ્મી કે સતી છો ? કોણુ છો ? જે હો તે કહો.'

વિધાતાએ વિક્રમના પ્રશ્નોના જવાબ ન આપ્યા. તે તો શાંત જ બિતી રહી.

'કોણુ છો એ નહિ કહો ત્યાંસુધી તમે આ મકાનમાં

જઈ શક્યો નહિ.’

ત્યારે—

ક્રોધથી બોલી તે નાર, ‘બાળા ભરમ કરું આ દાર.’

પણ રાજા વિક્રમ આવા શબ્દોથી તો કાંઈ ડરે ?
તે તો હસીને કહેવા લાગ્યા. ‘ઓ...હો, એટલું બધું કાંઈ ?
રાતના કોઈના ઘરમાં જવું છે અને આટલો બધો ક્રોધ ?
જરા સાચવીને બોલજો, નહિ તો પળમાં હતા ન હતા
થઈ જશે. તમે

બીવરાબ્યા છે બહુ જણા દેખાડીને ચળ,

આજ કાંઈ તમે ધાસિયો ગોખરુ કેરે મૂળ.

અછત પાસે આબ્યા તમે, છબ્યાની નહિ આશ,

વાદ મૂકી કહો વારતા, પ્રીતે બેસો પાસ.”

‘ઓ....હો, કાળા માથાના માનવી, આટલો બધો તને
અહંકાર છે ? જેવું મૃત્યુ પાછળ દોડી રહ્યું છે તે માનવ
મને, ‘છબ્યાની નહિ આશ’ કહે ?’ બોલતી વિધાતા હસી.

‘હા, હા, તમને સ્ત્રી જાણી અત્યારસુધી વિચાર કરી
રહ્યો છું.’

‘ત્યારે તમે ક્ષત્રી હો તેમ જણાવ છો. કેણુ રાજા
વિક્રમ તો નહિ ? તેના સિવાય બીજું કોઈ મને બોઈ
શકે નહિ.’

‘તમારું માનવું સાચું છે. હું તમારો ચરણસેવક
વિક્રમ છું. હવે તો કહો તમે કેણુ છો ?’

‘ધર્મપુરીથી આવિયાં, વિધાત્રી મારું નામ.
લખું અક્ષર છટી તથા આવી છુ દું તે કામ.’

‘મ સમજ્યા ને? હવે મને આગળ જવા દો. નાહક વખત બગાડવાથી લાભ શો?’

વિધાતાના ચબ્દો સાંભળી રાજા વિક્રમ દૂર ખસ્યો અને કહેવા લાગ્યો, ‘જાવ, હવે ખુશીથી જાવ. અને લેખ લખી પાછા આ જ રસ્તે આવજો.’

‘ઠીક’ કહી વિધાતા ઘરમાં ગઈ અને થોડી જ વારમાં પાછી આવી. એટલે રાજા વિક્રમે પૂછ્યું, ‘કેમ લેખ લખી આવ્યાં?’

‘હા.’ વિધાતાએ જવાબ આપ્યો.

‘તમે શું લખ્યું? જે કાંઈ લખ્યું હોય તે મને કહી સંભળાવો.’

‘રાજન્’ શાંતિથી વિધાતાએ કહ્યું, ‘દું તેમાંનું કાંઈ જ જાણતી નથી,

ઉંદરે મર્મ રહ્યો જે દિશ, તે દવાડે લખાણું રીખ

હું તો માત્ર લખાયેલા લેખના અક્ષરોની પૂજા કરી પાછી ફરી છું.’

‘ના, હું તે માનવા તૈયાર નથી.’ રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘તમારે મને કહેવું જ પડ્યું અને જો નહિ કહો તો તમે અહીંથી જઈ પલ્લ નહિ ચકો.’

‘રાજા વિક્રમ મને રોકી રાખશે?’

‘હા.’ વિક્રમે કહ્યું.

વિક્રમના શબ્દે વિધાતા વિચારમાં પડી ગઈ. વિક્રમને કોઈ રીતે સમજાવી શકાય તેમ ન હતો.

‘કેમ કાંઈ યોગ્યતા નથી ?’

‘રાજા વિક્રમ, મેં કહ્યું તેમાં જરા પણ ગૂઢ નથી. મને જવા હો તો હું પૂછીને પાછી આવું.’

‘જવા હો ? અને તે તમને ? અશક્ય. તમે શું લખ્યું છે તે કદાચ વિના જઈ શકશો નહિ.’

‘રાજા વિક્રમ, હું સોગંદ ખાઈ કહું છું કે હું પૂછી ને પાછી આવીશ.’

‘સોગંદ ખાવ છો ને ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘હા.’ વિધાતાએ કહ્યું.

‘તો જાવ.’

ને વિધાતા બ્રહ્માણ પાસે આવી. તે વખતે તેના મોઢા પર ઉઠાસી હતી.

‘બેટા.’ માથે હાથ ફેરવતા બ્રહ્માણએ પૂછ્યું, ‘શું છે ?’

જવાબમાં વિધાતાએ મૃત્યુ લોકમાં બનેલી વાત કહી. બ્રહ્માણએ કહ્યું, ‘બેટા, માત્ર પૂર્ણ પુરુષોત્તમ નારાયણ વિના એ લેખ સંબંધમાં કોઈ જ કાંઈ જાણતું નથી.’

‘તો શું થશે ? મારા વચનનું શું થશે ?’

‘વચનનું શું થશે ?’ શબ્દે બ્રહ્માણ વિચારમાં પડ્યા. કોઈ રસ્તો શોધવા લાગ્યા. આખરે તેમણે કહ્યું,

‘ચાલ બેટા, નારાયણ પાસે.’

ને પિતાપુત્રી નારાયણ પાસે આવ્યાં. બ્રહ્માણ નારાયણના પગ દબાવવા લાગ્યા એટલે અશરણાશરણ બોલ્ય

‘કહો વિધાતા, કેમ આવ્યા, કહો અમ સરખું કાજ,
સદેહ કહો તમ મન તણે રહે મારી લાજ.’

નારાયણના શબ્દો સાંભળી બ્રહ્માણએ અથેતિ વા
કહી. હસીને નારાયણ બોલ્યા, ‘એ વિક્રમને જઈને કહે
કે એ બાળકનું મૃત્યુ સાત વરસે થશે. પાંચ વરસે તે
જનોઈ દેવામાં આવશે સાતમે વરસે બ્યારે થોડું મંગ
વરતાતું હશે ત્યારે વાઘ તેને મારી નાખશે.’

આ કવિબ્યવાણી સાંભળી પિતાપુત્રી નમન કરી
ત્યાંથી ગયાં. વિધાતા મૃત્યુ લોકમાં વિક્રમ પાસે આવી ને
નારાયણે કહેલી વાત કહી કહ્યું, ‘બસ, હવે હું સોગંદથી છુટી.’

‘હા, હવે તમે જઈ શકો છો.’ ને વિધાતા ચાલી
ગઈ. આખી રાત વિક્રમે ચિંતામાં પસાર કરી. સવાર થયું
ત્યારે વિક્રમ મનમાં બોલ્યો, ‘આ વાત અત્યારે કાંઈને
કહેવા જેવી નથી. આગળ પર જોઈ લઈશું.’

વિક્રમ આગળ કાંઈ મનમાં બાલે તે પહેલાં બ્રહ્મદત્ત
ત્યાં આવ્યો ને આશિષ આપી. વિક્રમ પગે લાગ્યો.

પ્રીતે રાજા લાગ્યો પાપ, પામે બેસાર્થો છે દ્વિજરાય,
વિક્રમમેને લખ્યો એક પત્ર, આપ્યો મિત્રને હાથે તત્ર.

પત્ર આપતાં વિક્રમ કહેવા લાગ્યો, ‘મહારાજ, બ્યારે

‘આં પુત્રનાં લગ્ન હ્યો ત્યારે મને જરૂર યાદ કરજો.’

વિક્રમના ચબ્દો સાંભળી બ્રહ્મદત્ત હસ્યા અને કહેવા લાગ્યા, ‘ભાઈ, મારા વાળ સામું તો જુઓ. હવે મૃત્યુ રાહ જોઈ રહ્યું હોય ત્યાં પુત્રને પરણાવવાની આશા કેમ રખાય ?’

‘આવા બોલ શું બોલો છો ?’ વિક્રમે કહ્યું, ‘પરમાત્મા કરશે તો કાલ સારો દહાડો આવશે. પણ એ દહાડે મને યાદ કરવો જ પડશે. મને કહ્યા વિના પુત્રને પરણાવો તો તમારા બધાં સુકિત ફાક થાય તેવું તમે ત્રણ જણાં વચન આપો.’ કહી વિક્રમે આગ્રહ કરવા માંડ્યો, તેથી લાચાર થઈ ત્રણે જણાંએ વચન આપ્યાં. પછી બ્રાહ્મણે પૂછ્યું, ‘મારે તમને શોધવા ક્યાં ?’

‘મને ?’ બ્રાહ્મણ સામે જોતાં વિક્રમે કહ્યું, ‘ઉજ્જૈનીમાં વિક્રમની સભામાં આવજો. સાથે આ કાગળ પણ લેતા આવજો. ત્યાં હું તમને મળીશ.’ કહી રાત્રી પગે લાગી ઘોડેસવાર થઈ ચાલતો થયો.

વિક્રમ ન્યારે ઉજ્જૈનીમાં આવ્યો ત્યારે બધાનાં હૃદય પરનો ભાર દૂર થયો.

દિવસો પછી માસ અને માસ પછી વરસ પસાર થવા લાગ્યાં. બ્રહ્મદત્તનો છોકરો પાંચ વરસનો થયો એટલે તેને જનોઈ દેવામાં આવી. જે દિવસે જનોઈ દીધી તે દહાડે વૈશાખ માસની દસમીને શુક્રવારે ન્યાત પટેલે પોતાની પુત્રીનો વિવાહ તેની સાથે કર્યો. આનંદ થઈ ગયો.

દહાડાને જતાં વાર થોડી જ લાગે છે ? મુખના દહાડા જોણે ટુંકા ન હોય તેમજ લાગે છે. એક દહાડો પ્રહલદત્તના વેવાઈ ત્યાં આંખા અને લગ્ન લેવાની વાત કહી, વેવાઈ કહે એટલે લગ્ન લીધા વિના છૂટકો પણ શી રીતે થાય ? લગ્ન લેવાયું, મંગળ વાળાં વાગ્યાં.

લગ્ન આઠા ત્રણ મહિના રહ્યા ત્યારે ઘરમાં પ્રહલદત્ત અને તેની સ્ત્રી સાથે બેસી વિચાર કરે છે.

‘ઘરમાં તો ફૂટી કોડી નથી અને આ અવસર શી રીતે સમવાશે ?’

‘મને એ વિચાર, ચિંતા રાત દહાડો ખાઈ જાય છે. શું કરીશું ?’ પ્રહલદત્તની સ્ત્રીએ પૂછ્યું.

‘હવે લાજ કેમ રહેશે ?’ નિઃશ્વાસ નાંખી પ્રહલદત્ત બોલ્યો.

‘કોઈ એવો જન્મમાન નથી ?’ નિઃશ્વાસ નાખતા પતિને પત્નીએ પૂછ્યું.

‘જન્મમાન ?’ બોલતો તે વિચારવા લાગ્યો. તેવામાં કાંઈ યાદ આવ્યું હોય તેમ તેની પત્ની બોલી, ‘તે દહાડે પેલા એક ભાઈ આવ્યા હતા ને ?’

‘કેણ ?’ તેણે પૂછ્યું.

‘કેમ, પેલા ભાઈ યાદ નથી આવતા ? આપણી પાસે સોગંદ ખવડાવી ગયા હતા ને કાગળ આપી ગયા હતા.’

‘હા...હા...હા.’ પ્રહલદત્ત બોલ્યો, ‘હવે યાદ આવ્યું.’

તેણે ઉજ્જેન આવવા કહ્યું હતું. પણ તે અત્યારે હશે કે કેમ ?

‘આવા વિચાર શું કરવા કરો છો ? ભગવાન સારું જ કરશે, તમે જાવ તો ખરા.’ કહી જવા આગ્રહ દરવા લાગી. જેમ સુદામાને તેની પત્ની શ્રીકૃષ્ણ પાસે જવા વિનવતી હતી તેમ.

ઝીંતા સમજાવ્યાથી બ્રાહ્મણ જવા તૈયાર થયો. પેલો કાગળ પણ સાથે લીધો ને ‘જે ભગવાન’ કહી આગળ હાલતું બન્યું.

ચાલતા ચાલતા બ્રહ્મદત્ત ઉજ્જેનમાં આવી પહોંચ્યો. આ ક્ષિપ્રામાં નાદા પછી વિક્રમની સભામાં આંચો.

ધસી વિપ્ર સભામાં ગયો રાજ ભી ખેડો થયો,
વિપ્ર જાણીને પૂજા કરી ચરણામૃત પીધું ભરી.
પછી પૂછવા લાગ્યા, ‘જૂદેન ક્યાથી પધાર્યો,
આ મેનકને કેમ કૃતાર્થ કર્યો ?’

બ્રહ્મદત્ત વિક્રમને આશિષ આપતાં કહેવા લાગ્યો,
‘હે મહારાજ, સાત વરસ પહેલાં એક ભાઈ મારે ત્યાં
આંચા હતા તેમણે મને ઉજ્જેની આવવા કહ્યું હતું ને
કાગળ....’ બોલતાં તેણે કાગળ ઠાઢ્યો, ‘આ કાગળ મને
આપ્યો હતો.’

‘લાવો ભેઠ એ.’ વિક્રમે કહ્યું ને બ્રાહ્મણે તે કાગળ
વિક્રમને આપ્યો. વિક્રમે તે કાગળ, તેના પરના અક્ષરો જોયા
ને હસીને કહ્યું, ‘સોગદ તો જરાબર પાડ્યા. આવો બિરાજો.’

‘ જોહો તમે તો બાઈ મને શિખામણુ દેવા આંખ્યા છો ને શું ? આ તો ‘ ઠાહી સાસરે ન જાય ને માંડીને શિખ-મણુ આપે ’ એવી વાત થઈ. પહેલાં પોતાના પગ નીચેનું તો ઝોલવેા પછી બીજાને કહો. તમે દરમાં કેમ બેસી રહ્યા છો ? તમારે ધનદોલત શું કરવી છે ? ત્યાંથી ચાલ્યા જાય. અને જમીનમાં રહેલા ધનને લેવા તો હો. આ તો કાઈ ‘ માથાનું મજબુ’ નથી એટલે પડી રહ્યા છો. ને કાઈ ત્યાં તેલ રહે તો તમે મરી પરવારો અને બધું ધન બહાર નીકળી આવે.’

‘ મને મારવાની વાત કરે છે તો તારી વાત સાંભળી ને કાઈ મારી પાસે આવે તો હું તેને ઝીંધો રસ્તો બતાવું. છાશની સાથે ને ઠાળી કાચલી રાત્રી વિક્રમને પાચ તો તારા ટૂંકડે ટૂંકડા થઈ જાય.’ ઝોલતા બે નાગ લડી, થાકી પોતપોતાને રથાને ગયા.

રાજકુમારીએ આ વાત સાંભળી. પોતે રાત્રી વિક્રમ સાથે પરણી છે બાણી, આનંદસાગરમાં ડૂબકાં ખાવા લાગી. માથે સાથે નાગોને ઠેકાણે પાડવા વિચારવા લાગી.

સવાર થતાં જ તેલને ગરમ કરી રાજકુમારીએ દરમાં રેડયું. પરિણામે નાગ મરી ગયો ને ધન બહાર આંચું. પછી ઠડવી કાચલી આણી છાશ સાથે વિક્રમને પાઈ, બેથી રેય લાગ્યો. ને કટકે કટકે નાગ બહાર નીકળ્યો, એટલે

રાજનો તો રોમ જ ગયો, સદંજ વાતમાં મુખીઓ થયો.

રોગ દૂર થતાં જ ગળ શુદ્ધિમાં આવ્યો. તેણે પોતાની પ્રાસે બેઠેલી છોકરી જોઈને આશ્ચર્ય પામતાં પૂછ્યું, ‘ તમે કાણ છો ? હું કયા છું ? ’

જવાબમાં રાજકુમારીએ અચેતિ બધી વાત કહી. રાજા વિક્રમે કહ્યું.

‘ કટ કટ રે નમેરી નાર, કીધા અન્યાય તેં અપરંપાર.

તેં તો ભયંકર જીલમ કર્યો, મેં જેને જીવાડવા મારા પેટમાં રાખ્યો તેને તેં મારી નાખ્યો. મારું પરદુઃખ-ભંજન બિરુદને ખૂળધાણી કર્યું.’

કામ વણસાડ્યું તેં મારું, મુખ નવ જોડું હું તાડું.’

બોલતા રાજાએ નાગના કટકા પાણીથી ધોયા અને તેણથી બળેલા નાગને કંઠિયામાં ઘાલ્યો. પછી રાજા પેલા કટકા લઈ ચાલવા લાગ્યો એટલે રાજકુમારીએ કહ્યું, ‘ મહારાજ, પરદુઃખભંજન, જરા મારા ગળદો તો સાંભળો. મને સાથે લ્યો. હું તમારા વગર જીવી નહિ શકું.’ કહી તે રડવા લાગી. ત્યારે વિક્રમને ડચા આવી ને કહેવા લાગ્યો, ‘ મારી પાછળ આવીને શું કરીશ ? હું તો આ નાગના કટકા લઈ ગંગાજી જઈશ. ગંગાજીમાં આ કટકા પધરાવી હું પણ દૂબી મરીશ.’

‘ તો હું પણ તમારી સાથે દૂબીશ.’

‘ તો ચાલ.’ કહી રાજકુમારીને સાથે લીધી.

ચાલતાં ચાલતાં તેઓ જંગ-
લમાં આવ્યાં. ત્યાં રસ્તામાં એક
નાગણુ મળી. તે તેમને કહેવા લાગી,
'જરાય કર્યો નહિ, હું' તમને
કરડીશ નહિ. જરા થોભો. મારે
તમને પૂછવું છે. દીકરી, તું જરા
આમ રહે.'

નાગણુના શબ્દો સાંભળી રાજ-

કુમારી જરા દૂર ખમી એટલે વિક્રમને ધારી ધારીને ભેટાં
નાગણુ બોલી, 'હે વટેમાથું, તમારા જેવડો જ રાજા
વિક્રમ છે તેણે મારા દીકરાને પેટમાં રાખ્યો છે, તે જીવે
છે કે મરી ગયા ? તે તમે જાણતા હો ને ન કહો તો તમને
પ્રહ્લહાયાનું પાપ.'

પાપના બચે રાજા વિક્રમે અથેતિ વાત નાગણુને
કહેતાં કહ્યું,

'હું તો મારું સત કાર્યો, તાકરો પુત્ર ખમે માર્યો.'

બોલતા રાજાની આંખમાં આંસુ આવ્યાં. ત્યારે નાગણુ
આશ્વાસન આપતાં કહ્યું, 'તમે તો તેને જીવાડવા બધું જ
કરી છૂટયા પણ વિધાતાના હેખ ત્યાં શું થાય ? જો મારા
એ દીકરાના શરીરનો એકાદ ટુકડો આણી આપો તો હું
તેને જીવનો કરું. મારી પાસે સજીવન અંજન છે.'

'સજીવન અંજન, તમારી પાસે ક્યાંથી ?'

'મારી પાસે ક્યાંથી ? રાજા, મારું પિયર પાતાળમાં

છે અને મારા બાપે મને તે આપેલું છે.’

‘એ અંજનથી કેટલા જણને જીવાડી શકે તેમ છે ?’ વિક્રમે નમ્રતાથી પૂછ્યું.

‘ત્રણ જણાને.’ નાગણે કહ્યું.

‘મા.’ કહેતા વિક્રમે પોતાની વાત કહી.

રાજાની વાત સાંભળી નાગણે કહ્યું, ‘રાજા, આ સંજીવન અંજન તમે લઈ જાવ. મારે તે કંઈ કામનું નથી. મારો પુત્ર ગયો સાથે મારું બધું જ ગયું. એટલે મારે જીવીને શું કરવું છે ?’ કહી નાગણે સંજીવન અંજન રાજાના હાથમાં આપ્યું. રાજા વિક્રમે તે હસીને લીધું ને નાગને જીવતો કર્યો. નાગ સંજીવન થતાં જ માને મળ્યો, તેના શરીરનો રોગ જતો રહ્યો. એટલે નાગ નાગણે આશીર્વાદ આપ્યા.

આશીર્વાદ લઈ રાજા પોતાની પત્ની સાથે સદાવ્રતી નગરીમાં આવ્યો અને કાઢેલું ધન પાછું જમીનમાં મૂકી નાગને સંજીવન અંજનથી જીવતો કર્યો, તે પછી પતિપત્ની મહિકાવતી નગરીમાં આવ્યાં, રાજા વિક્રમના આવવાના સમાચારે ગામમાં હો....હો.... થઈ ગઈ, બધા લોકો હવે શું થશે તે જાણવા આતુર થઈ ઘેરઘેરથી પેલી પેટી હતી ત્યાં આવ્યા.

રાજા વિક્રમે પેટીમાંથી બ્રાહ્મણના બાળકને બહાર કાઢી સંજીવન કર્યો. બાળક બેઠો થયો એટલે આનંદમંગળ વરતાઈ ગયાં.

આ સમાચાર સદાવ્રતી નગરીના રાજાએ જાણ્યા

ઐટલે પોતાના જમાઈ વિક્રમ રાજને મળવા રાજરાણી આળ્યાં, મળ્યાં ને પોતાની દીકરીને આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું, ‘ઘેટા, ખરેખર દુનિયામાં પોતાનું જ કરમ જ બધું કરી શકે છે. જો કંઈ કહેતું હોય કે મારે લઈને જ બધું થાય છે તે સાચે જ ખોટું છે. અને એવો બાર લઈ ફરનારા ગાહા નીચે ફરતા જેવા જ છે.’

કહી તેમણે દીકરીના નસીબને વખાણ્યું.

પછી સહુ સહુને સ્થાને ગયાં.

હે રાજા ભોજ !” પૂતળી કહેવા લાગી, “વિક્રમે પ્રાણપુના બાળકને છવાડ્યો. પેટમાં સાપ રાખ્યો અને તેનો રોગ ફર કર્યો. એવાં કામ તમે કરી શકો તો આ સિંહાસન પર પગ ધરો.”

એમ રહીને પૂતળી આપે મર્ધ બાકાત.

સુમત્રાના લીધે ગયા પછી રાજા ભોજે ફરીથી સિંહાસન પર બેસવા વિચાર કર્યો તે જેવો બેસવા ભય છે, તેવી

ધન્યદા પૂતળી બોલી, “બસ રાજા લોજ, અટકી જા.”

પૂતળીના શબ્દો સાંભળી લોજ રાજા પાછો પડ્યો. તને કહેવા લાગ્યો, “મને કેમ રોકો છો ?”

“કારણ, તું પરદુઃખભંજન મહારાજા વિક્રમ જેવો નથી. તેના જેવો યાચ તો જ સિંહાસન પર પગ ફેલા વિચાર કરજે.”

“હે પૂતળી, રાજા વિક્રમે એવાં તો શું કામ કર્યાં હતાં તે મને કહે.”

“રાજા લોજ, સાંભળ.” કહી ધન્યદા કહેવા લાગી—

“એક વખત રાજા વિક્રમ મૃગયા રમવા ગયા ત્યાં તેમણે એક વરાહ જોયો. એ વરાહની પાછળ તેમણે ઘોડો દોડાવ્યો. આગળ વરાહ ને પાછળ વિક્રમ જગલમાં

દોડયા જ જાય છે આમ દોડવામાં દહાડો પૂરો થયો રાત પડી. વિક્રમના માણસો નગર તરફ ચાલ્યા. અને રાજા વિક્રમે રાત ક્યાં પસાર કરવી તેનો વિચાર કરતાં ચોતરફ જોવા માંડ્યું. તેવામાં એક વાવ તેની નજર પડી.

વિક્રમ વાવ પાસે આવ્યો. વાવમાં ઉતરી હાથપગ ધોઈ બહાર આવ્યો. તેવો જ તેણે એક દુર્બળ માણસને

ત્યાં જોયો. તેના મોઢા પર દુઃખનાં ચિહ્નો જણાતાં હતાં.
રાજા વિક્રમ તેની પાસે ગયો ને કહેવા લાગ્યો,

‘નિર્મળ તમારું શું છે નામ, ફરી રહ્યા છે આણે કામ.
ઊંઝિયું કે આપે જૂપ ક્યમ લયિા છે બિડે રૂપ ?’

વિક્રમના શબ્દો સાંભળી પેલો દુઃખી દુર્મળ માણસ
શુસ્સે થઈ કહેવા લાગ્યો, ‘તમે તમારે રસ્તે જાવ. પાસ-
કાની પંચાત શા માટે કરો છો ?’

તું જા મારગ તાહરે અંતર નહિ ઉચાટ.

કામે આવ્યા તે કરો, જાઓ તમારી વાટ.

સાઇ જલા થઈ ચાલવા માંડો.’

દુઃખિયાના શબ્દો સાંભળી વિક્રમ સહેજ પછુ શુસ્સે
થયા વિના ઝેની પાસે આગ્યો અને આશ્વાસન આપવા
માંડયું. પરંતુ પેલો દુઃખિયો તો ચિહાંચેલો હતો. તેણે કહ્યું,

‘હેમે તેને પૂછે કામ, મોટો મૂર્ખ તેનું નામ.

બાઈ, તું તારે રસ્તે જાને માડું દુઃખ તારાથી દૂર થવાનું
નથી. પછી પૂછીને મને વધારે દુઃખી શા માટે કરે છે ?’

‘સાઇ, પણ કહ્યા પછી કામ નહિ થાય તેવું કેમ
માની લે છે, જરા કહે તો ખરો ?’

‘કીધા, કીધા, હવે જોયો ના હોય માડું દુઃખ
સાંગનારો જીજ્ઞે વિક્રમ, આવો વિક્રમ થવાનો મોહ ત
સાઇ ક્યારથી થયો ?’

‘જપી નકામી વાતો જવા હઈ તમારું દુઃ

હો, હું જરૂર તે દૂર કરીશ. જો તમારું દુઃખ દૂર ન કરું
તો મારી તીર્થયાત્રાનું પુણ્ય ફેલે થાય.’

‘ઝોહો, બીજા વિક્રમ રાજાં નીકળી-આવ્યા ને શું ?

તું ક્યાંથી પેદા થયો ? કહેરે તારું નામ ?

નર કોઈએ સરજ્યો નથી વિક્રમ ફરી જોડ,
કામ તમથી ચારો નહિ, શીદ કરો મનથી કોડ ?’

તે માણસનાં વચન સાંભળી વિક્રમે કહ્યું,

‘વિરજીત વિક્રમ તે અમે, સુખ દુઃખ મનથી કહો તમે.

ભાગ્યું દુઃખ મનાવું મન, ત્યાર પછી હેવું જળ અન્ન.

ત્યાંસુધી તમે તમારા હૃદયનું દુઃખ નહિ કહો ત્યાંસુધી
મારે અન્ન પાણી હરામ છે.’

પોતાની સામે ઊભેલો વિક્રમ છે તે જાણતાં જ પેલો
દુઃખી માણસ આતો જ બની ગયો અને વિક્રમને કહેવા લાગ્યો,

‘ઝોળખ્યા અંગતણા એ ધાણ, સાચા એ વિક્રમ રાય.’

વિક્રમને ઝોળખી એ દુઃખિયો પોતાનું દુઃખ કહેવા
લાગ્યો, ‘હે વિક્રમરાજા, તારાપુર પાટણ કરીને ગામ છે.
ત્યાં જશવંતદેહ રાજા રાજ્ય કરે છે એ રાજાનો હું પુત્ર
છું. મારું નામ અજીતદેહ છે.

અમારી સભામાં એક બ્રાહ્મણ રોજ કથા વાંચવા
આવતો હતો. એક દહાડો તેણે કથા વાંચતાં કહ્યું, ‘જે
કોઈ માણસ પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરે તે માણસ કદીય ગર્ભા-
વસ્થામાં ન આવે. બ્રાહ્મણના આ શબ્દો મારા હૃદયમાં
ઝબકી ગયા. મેં પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરવા નિર્ણય કર્યો.

ત્યાં જોયો. તેના મોઢા પર દુઃખનાં ચિહ્નો જણાતાં હતાં.
રાજા વિક્રમ તેની પાસે ગયો ને કહેવા લાગ્યો,

‘નિર્મળ તમારું’ શું છે નામ, ઠરી રહ્યા છે આંખે કામ.
છે ભિક્ષુક કે આપે શૂંપ ક્યમ લાધ્યા છે જીડે કૂપ ?’

વિક્રમના શબ્દો સાંભળી પેલો દુઃખી દુર્ભાગ માણસ
ગુસ્સે ધઈ કહેવા લાગ્યો, ‘તમે તમારે રસ્તે જાવ. પાસ-
કાની પંચાત શા માટે કરો છો ?’

તું જ મારગ તારે અંતર નહિ હિચાટ.

કામે આવ્યા તે કરો, જાઓ તમારી વાટ.

બાઈ ભણા યઈ ચાલવા માંડો.’

દુઃખિયાના શબ્દો સાંભળી વિક્રમ સહેજ પછુ ગુસ્સે
થયા વિના ઝોની પાસે આગ્યો અને આશ્વાસન આપવા
માંડ્યું. પરંતુ પેલો દુઃખિયો તો ચિડાયેલો હતો. તેણે કહ્યું,

‘દેખે તેને પૂઠે કામ, મોટા મૂર્ખ તેનું નામ.

બાઈ, તું તારે રસ્તે જાને મારું દુઃખ તારાથી દૂર થવાનું
નથી. પછી પૂછીને મને વધારે દુઃખી શા માટે કરે છે ?’

‘બાઈ, પણ કહ્યા પછી કામ નહિ થાય તેવું કેમ
માની લે છે, જરા કહે તો ખરો ?’

‘ક્રીધા, ક્રીધા, હવે જોયો ના હોય મારું દુઃખ
લાંગનારો બીજો વિક્રમ, આવો વિક્રમ થવાનો મોઢો તને
બાઈ ક્યારથી થયો ?’

‘એ બધી નકામી વાતો જવા દઈ તમારું દુઃખ

તે મળે તો પહેલો આવ, નહિતર દેહનો યારો નાશ.

રાજા, આ મારો છેલ્લો નિષ્ક્રમ.’

“પછી તમે એ કમળને ફરીથી જોયેલું ખરું ?” વિક્રમે.
અણતરેહની વાત સાંભળી પૂછ્યું.

‘હા, જ્યારે ખીજી આઠમ આવી ત્યારે ફરીથી એ દેખાયું હતું.’

‘એટલે એ આઠમને દિવસે જ દેખાય છે કેમ ?’

‘એવું જ.’

‘તો મારે પણ દેખવું,’ કહી રાજા વિક્રમ ત્યાં જ રહ્યો.
આઠમનો દિવસ આવ્યો. રાજા વિક્રમ વાવમાં જઈ
રહ્યો. એકાએક તેની નજરે કમળ પડ્યું. આવું કમળ તેને
ક્યારે પણ જોયું ન હતું તેમ સાંભળ્યું પણ ન હતું.
કમળ પાછળ રાજા છોડનાર અણતરેહને તે વખાણવા
લાગ્યો. પછી મનમાં હરસિદ્ધ માતાને યાદ કરી કાછડો
માર્યો, વીર વૈતાળને યાદ કરી વાવમાં ફેરી પડવા તૈયાર
થયો ત્યારે

‘હાં હાં હાં’ દુઃખીએ કહ્યું, ‘મા, મા, બારે શુપ,’

પલટ વાળી પૃથ્વીપતિ પડ્યો તે કારને કૂપ.

વાવમાં પડતાં જ તેનો ધબકાટો થયો. વાવમાં તરતો
ચોતરફ જોતો તે ઊંડે ને ઊંડે જવા લાગ્યો. આખરે તેના
પગ જમીનને અડક્યા. ત્યાં એક ગુફા હતી. ગુફામાં
ગુફા ઉઘાડી અંદર પેઠો, મહેલ

હું માત્ર નિશ્ચય કરીને અટક્યો નહિ પણ એ જ રાતે
કાઈને કહ્યા સિવાય જ ઘરમાંથી નીકળી પડ્યો. ચાલતાં
ચાલતાં અહીં આવ્યો. અને તરસ તો લાગી હતી. પાણી
માટે હવ તરફડતો હતો છતાં ઘટાદાર વડ હેઠે આરામ
લેવા બેઠો. તે હહાહા આઠમનો હતો. દિવસ ચાર થઈ
અદ્યો હતો.

આરામ લીધા પછી હું પાણી પીવા જવા તૈયાર
ચાઉં છું, ત્યાં તો એક અદ્ભુત કમળ ભેટ્યું. તે કમળ
સહસ્ર પાંખડીનું હતું, તેના જુદા જુદા રંગો હતા. તેની
ઢાંડી પાણીમાં હતી રાત્રી એ કમળનું વર્ણન કરતાં શેષ
થાકે તો હું શી રીતે કરી શકું ?

કહેના થકી કહેવાય નહિ હોં તો મનાય.

હોં સહુ સુખ ઉપજે, વધુ હોં દુઃખ થાય.

એ કમળને જોયા પછી પૃથ્વી પ્રદક્ષિણાનો વિચાર
જતો રહ્યો અને એ કમળ મેળવવા હવ અધીરો થયો.
જે એ કમળ મારા હાથમાં આવે તો હું ધર્મ, અર્થ,
કામ અને મોક્ષ બધું જ મેળવી ચૂક્યો જોમ માની એ
કમળ લેવા ઊઠ્યો. જેમ જેમ હું એ કમળ પાસે જાઉં, તેમ
તેમ એ કમળ આધું આધું જવા લાગ્યું. છેવટે પાણીમાં
સમાઈ ગયું. બસ તે જ ઘડીએ મેં એ કમળ મેળવવા સોગંદ
ખાધા. સોગંદ ખાધ હું અહીં રહેવા લાગ્યો. ખાવાપીવાનું
છોડી હહાહા પસાર કરું છું. રાત્રે જાંઘ આવતી નથી. એટલે
જાડ પર ચડી રાત વિતાવું છું.

તે મળે તો પહોંચે આશ, નહિતર દેહનો યાશે નાશ.

રાજા, આ મારો છેલ્લો નિર્ણય.’

“પછી તમે એ કમળને ફરીથી જોયેલું ખરું ?” વિક્રમ.
અજીતદેહની વાત સાંભળી ખૂંચ્યું.

‘હા, જ્યારે ણીજી આઠમ આવી ત્યારે ફરીથી એ દેખાયું હતું.’

‘એટલે એ આઠમને દિવસે જ દેખાય છે કેમ ?’

‘એવું જ.’

‘તો મારે પણ દેખવું.’ કહી રાજા વિક્રમ ત્યાં જ રહ્યો.
આઠમનો દિવસ આગ્યો. રાજા વિક્રમ વાવમાં જઈ
રહ્યો. એકાએક તેની નજરે કમળ પડ્યું. આવું કમળ તેને
ક્યારે પણ જોયું ન હતું તેમ સાંભળ્યું પણ ન હતું.
કમળ પાછળ રાજા છોડનાર અજીતદેહને તે વખાણવા
લાગ્યો. પછી મનમાં હરસિદ્ધ માતાને યાદ કરી કાછડો
માર્યો, વીર વૈતાળને યાદ કરી વાવમાં ફૂદી પડવા તૈયાર
થયો ત્યારે

‘હા હા હા’ દુઃખીએ કહ્યું, ‘મા, મા, ભારે શુપ,’

પલટ વાળી પૃથ્વીપતિ પડ્યો તે કારમે દૂપ.

વાવમાં પડતાં જ તેનો ધબકાટો થયો. વાવમાં તરતો
ચોતરફ જોતો તે ઊંડે ને ઊંડે જવા લાગ્યો. આખરે તેના
પગ જમીનને અડક્યા. ત્યાં એક શુદ્ધ હતી. શુદ્ધમાં
મહેલ હતો. રાજા વિક્રમ શુદ્ધ ઉઘાડી અંદર પેઠો. મહેલ

તો ઇંદ્રભવનને જીલ્લાવે તેવો હતો. ત્યાં ભગીચો હતો.
જુદી જુદી જાતનાં ફૂલગાડ હતાં;

ફૂલવાડી ફૂલ ને ફળી, બાર એરાડ રથા છે વળી,
ત્યાં,

મુંદર એક સરેવર સાર, કમળ ખીલ્યાં છે અપરંપાર

રાજાએ આ કમળો ભેટાની સાથે જ તે જાણે સ્વર્ગમાં
આવ્યો હોય તેમ તેને લાગ્યું. તેના કાને હાંસ, ચક્રોર, મેના,
ચોપટ અને મોર વગેરેના મધુરા શબ્દો પડવા લાગ્યા.

આનંદ અનુભવતો રાજા ધીમા ધીમા પગલાં ભરતો
આગળ ને આગળ જવા લાગ્યો. તે મહેલ પાસે આવ્યો.
મહેલમાં દાખલ થતાં જ તેણે ભેટું.

માંદી બેઠી મોહક માનુની, ભરજોત ભારે બામની.

અને એ મહેલની આસપાસ ઢેઢલીય સખીઓ હતી.
તેનું રૂમ બલભલાને બાન જીલાવે તેવું હતું. પણ પરનારીના
ભાઈ વિક્રમનું મન ચળિત ન થયું. તે તો આગળ ડગલાં ભરે છે.
તેવામાં પેલી સ્ત્રીની નજર વિક્રમ પર પડી. તે ગભરાઈ ને
'કાઈ આવો, હોટો, ચોર, ચોર'ની બૂમો પાડવા લાગી.
તેના અવાજથી ચોકીદારો ચોકી છોડી આવ્યા અને દોષ
કરી 'માર માર' કરતા વિક્રમ પર તૂટી પડ્યા. વિક્રમે હરસિદ્ધ
માત્ર યાદ કરી સાચું યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. અને પૈતાળને
યાદ કરવા લાગ્યો.

યુદ્ધ તો ખરેખરું જાગ્યું. ચોકીદારો 'મારો, મારો'ની

પૂમે પાડવા લાગ્યા. હરસિદ્ધ અને વૈતાળની સહાયથી.
વિક્રમે ચોકીદારોને બુ લેવા કર્યા.

હાંસીલા હોડે દારિયા, સામા થયા તે મારિયા.

રામ રાવણની રાઠ જ ધણી તેવો રાઠ થઈ તે તણી.

અને એમ કરતાં જે મરતા બન્યા તે નાઠા. નાસીને
જ્યાં ચામુંડા હતા ત્યાં આબ્યા. અને તેમના પગમાં હથિ-
યારો નાંખી બનેલી વાત કહી. એટલે ચામુંડા હાથમાં
હથિયાર લઈ જ્યાં વિક્રમ હતો ત્યાં આબ્યા. વિક્રમ સામે
ક્રોધભરી દૃષ્ટિ નાંખી. પરંતુ વિક્રમનું સ્વરૂપ જોતાં તેના
પર પ્રેમ ઉપજ્યો અને પૂછવા લાગ્યાં.

‘સાંભળ રે તું વડકથ વીર, તૂજને કેમ ન જોળે નીર.

કેમ જીરતો આબ્યો અહીં મારી વાડીના જ વનમહી.’

ચામુંડાના પ્રેમભર્યા શબ્દો સાંભળી વિક્રમે બધી વાત
કહેતાં કહ્યું, ‘હું ઉજ્જૈનનો રાજા વિક્રમ છું. મારી ઇષ્ટ દેવી
મા હરસિદ્ધ છે. વીર વૈતાલ મારો સહાયક છે. હું મહાકાળનો
સેવક છું. દુઃખિયાઓનાં દુઃખ દૂર કરવા બધું જ કરું છું.
આજ અહીં પણ એક દુઃખી માણસ માટે જ આબ્યો છું.

એ હકીકત મારી ખરી, સુણ માત તું મન ધરી.

એક કમળ ફેરે કારણ, આબ્યો છું તારે પારણે.

આપો કમળ અહીંથી એક ત્યારે અમારી રહેશે ટેક.

નહિ તો મુદ્દ અમારે થશે, લાજ ચોકીવાળાની જશે.’

વિક્રમની વાત સાંભળી ચામુંડા આનંદ પામ્યાં અને
કહેવા લાગ્યાં, ‘વિક્રમરાય, હું તમારી કેટલાય દિવસથી રાહ

‘જોતી હતી. જાલે આળ્યા ઉઠજેનના ધણી.’

‘મારી રાહ જોતા હતા ?’ નવાઈ પામતા વિક્રમે ચામું-
ડાને પૂછ્યું, ‘હું તો તમારી વાત માની શકતો નથી.’

‘મનાય તેવી તો વાત નથી છતાં ખરી છે.’

‘કેવી રીતે ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘કેવી રીતે ? રાજા વિક્રમ વાત જોમ હતી—

પૂજા કરવા નિત્ય જતાં પાર્વતીની પાસ

એક દિવસ પ્રસન્ન થઈ અણી ઊઠી આશ.

રાજા વિક્રમ, પાર્વતીજીએ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું, ‘તમે અહીં રોજ આવવાનો ત્રાસ વેઠ્યો નહિ. માત્ર નવરાત્રમાં જ આવજો.’ પાર્વતીજીના શબ્દે ધણી હું નવરાત્રમાં પૂજા કરવા જવા નીકળી. રસ્તામાં એક મરેલી બાઈ પડી હતી. એ મરેલી બાઈને એક નાની છોકરી ધાવતી હતી. આ જોઈ મને દયા આવી. એ નાની બાળકીને ઉપાડીને હું પાર્વતીજી પાસે આવી. તે બાળકી તેમની પાસે મૂકી. તેમણે તે બાળકી તરફ પ્રેમભરી દૃષ્ટિએ જોઈ મને કહ્યું, ‘આ બાળકીને તમારી પાસે રાખો, જ્યારે તે તેર વરસની થશે ત્યારે ધરણીપત ધણી-પરદુઃખજન વિક્રમ કોઈ કારણસર તમારી પાસે આવશે તેને તમે આ કન્યા આપજો.’

વિક્રમે ચામુંડાની વાત સાંભળી. પોતાની રાહ જોવાનું કારણ તેને સમજાયું.

‘રાજા હવે એ બાળકીને હું તમારી સાથે પરણાવી

ચિંતાથી છટી થવા વિચારું છું.’

‘મા,’ વિક્રમે કહ્યું, ‘પણ વાત એવી છે, જ્યારે હું કાંઈનું કામ કરવા નીકળું છું, ત્યારે રસ્તામાં મળતી વસ્તુઓ તેને જ આપી દઉં છું. એટલે તમારે વિચાર કરવો રહ્યો.

એવું જોઈ ને આપને મુને, આગળથી ચેતાવું વુંને વળતા દેશો મુજને સાપ, તે તો હું નહિ લઉં પાપ.’

‘એ વાત તમે અને કન્યા જાણો. મારે કાંઈ જ નહિ. પણ હવે મહેલમાં તો આવો.’

‘તો ચાલો.’ કહી વિક્રમ ચામુંડા સાથે મહેલમાં ગયો. ત્યાં તેને નાહવા પાણી આપ્યું. પછી સોજન પિરસ્યું. ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, ‘જ્યાંસુધી મને કમળ ન મળે ને દુઃખિયાને ન આપું ત્યાંસુધી સોજન મારે હરામ છે.’

વિક્રમના શબ્દ સાંભળી ચામુંડાએ કાંઈ પણ ન કહેતા કન્યાને કમળ સાથે આપવા મન સાથે નક્કી કર્યું. અને કન્યાને વિક્રમ પાસે બોલાવી બધી વાત કહી. એટલે કન્યાએ કહ્યું, ‘મહારાજ, જો તમે પરદુઃખભંજન હો તો મને મારા ગયા ભવના પાત સાથે પરણાવો.’

વિક્રમ કન્યાના શબ્દો સાંભળી આનંદ પામ્યો. અને કહેવા લાગ્યો, ‘તમારો ગયો ભવ મને કહો તો કાંઈ સમજણ પડે.’

કન્યાએ કહ્યું, ‘મહારાજ, ગયા ભવમાં હું આવક. કન્યા હતી. મને ધર્મમાં ઘણી જ શ્રદ્ધા હતી. હું મોક્ષ

ઇચ્છતી હતી. મારા લગ્ન કરવા મારા પિતાએ મને કહ્યું,
 પણ મેં ના પાડી, ત્યારે મારા પિતાએ મને અનેક રીતે
 સમજાવી છેવટે મેં હા પાડી એટલે તેમણે જેમની સાથે મારાં
 લગ્ન કર્યાં તે પણ મોક્ષાર્થાં હતા. તેમણે માત્ર તેમના પિતાનાં
 દુહયને સંતોષવા મારી સાથે લગ્ન કર્યાં. અમને બંનેને
 સંસારમુખ ગમતું ન હતું. શ્રાવકધર્મનાં બધાં જ વ્રતો
 પાળવામાં અમે અમારું જીવન વિતાવતાં હતાં. આમ વ્રતો
 કરતાં એક દિવસ મેં મારા મંત્રથી અજવાળિયામાં પતિને
 બાંધ જેવો ગણવા નિર્ણય કર્યો. આવી તેમણે અધારી પક્ષમાં
 મને બહેન જેવી ગણવા નિર્ણય કર્યો. એટલે અમે માત્ર
 નામના જ ધણીધણિયાણી થઈ રહ્યાં. આમ અમારી યુવાની
 પૂરી થઈ. ઘડપણ આબુનું. મરવા ટાણે બુદ્ધિ બગડી. પતિ-
 મુખ ઇચ્છ્યું. પરિણામે જેવી ભાવના તેવું થયું. હું શુદ્ધકાને
 પેટ અવતરી. પણ સારી રીતે ધર્મ પાળવાથી ગા દેવ જેવી
 સ્થિતિમાં રહું છું. વિક્રમરાય, આ મારા ગયા ભવની વાત.'

‘બહેન, નહીં હું તમને તમારા ગયા ભવના પતિ
 સાથે પરણાવીશ. મા હરસિદ્ધ પ્રતાપે તમારી મનની ઇચ્છા
 પૂરી થશે’

આમુંડાએ પછી અગણિત દ્રવ્ય હાથી પર ભરીને
 આપ્યું. વસ્ત્રાલંકાર અને હલ્દર કમળ આપ્યાં. તે લઈ
 વિક્રમ કન્યા સાથે વાવમાંથી બહાર આવ્યો. પેલા દુઃખિ-
 યાએ કમળો, કન્યા અને ધન લેયું એટલે તેને પોતાની
 જાત પર તિરસ્કાર આવ્યો. તેટલામાં વિક્રમ તેની પાસે

આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો, ‘લે બાઈ, આ કમળ અને રાજી થા.’ પણ જેનું મન કન્યા લક્ષ્મી પર ચોટ્યું હોય તે કમળથી કાંઈ રાજી થાય ખરો ?

હું:ખિયાને સૂનમૂન બેઠેલો જોઈ વિક્રમે કહ્યું, ‘બાઈ, કમળ લ્યોને. જેની ખાતર મરવા તૈયાર થયા હતા તે કમળ શાને લેતા નથી ? શા માટે આમ થઈ ગયા છે ?’

પેલા હું:ખિયાએ કહ્યું, ‘મહારાજ, મને માફ કરજો, પણ આ કમળ, લક્ષ્મી, કન્યા બધું જ માફ લઈને છે. મેં તમને કમળની વાત ન કહી હોત તો તમે આ બધું કેવી રીતે મેળવતા ? આ તો મેં તમારા પર ઉપકાર કર્યો.

તમે પરદુઃખ ભંજન હતા, કરતાંતા પરનો કામ, તારું દુઃખ મેં ભાગિયું, દુઃખભંજન મુજ નામ.”

‘હા બાઈ હા,’ વિક્રમે હસીને કહ્યું, ‘સીધી રીતે કહો ને કે આ બધું તમારે જોઈએ છે ? પણ બાઈ કન્યા સિવાય બધું જ તમોને આપી શકું તેમ છું. કારણ, કન્યા તેના જતા જન્મના ખતિ સાથે પરણવા માગે છે. અને તેને તેની સાથે પરણાવવા હું કહી ચૂક્યો છું.’

‘એમ ? મહાગજ એ કન્યા પણ મારા નસીબની જ છે. તેની તેને ખાતરી કરવી હોય તો તે કરી શકે છે.’

‘તો તમે મારા પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો ?’
કન્યાએ પૂછ્યું.

‘હા, પૂછો.’

ત્યારે કન્યાએ પૂછ્યું,

‘પ્રેમદા પરણ્યા પછીથી પણ ધ્યાનમાં લેતા

પ્રીતે કાંઈ ખરેખર, વેદ ઉડાડી વાટ,

જોખન મધ્ય જરા છુનિયો, ધણી કીરત ગુણ વાટ.

ચૂક્યા ચતુર ઘર્ષ જલ્દપણે, વિવેક ઉડાડી વાટ.’

દુઃખિયાએ આ પ્રશ્ન સાંભળ્યો. એટલે તેણે જવાબ આપ્યો.

‘નરનારી પરણ્યા રનેદથી, માયું વળતું ધર્મ

માનનીતું તો મન દર્શું, કીધું કુકું કર્મ.’

જવાબ સાંભળીને કન્યા આનંદ પામી તેણે
ચાતાના પતિને ઓળખ્યો. એટલે તેણે વિક્રમને કહ્યું,

રાજાને કહે ‘સાંભળે રામ, મહિપતિ સમજે ર મનમામ

‘કું કામની એ તો કય, પરમેશ્વરે બ્રેળવ્યો પય.’

અને વિક્રમે તેમને પરણાવીને બધું ધન આપવા
માંડ્યું. ત્યારે પેલા દુઃખિયાએ ના પાડતાં કહ્યું, ‘ક્ષત્રી છું
એથી કાંઈ લઈશ નહિ.’

‘ભાઈ, ક્ષત્રી છો તેથી શું થયું ? આ કન્યા દુઃખિયા
છું એટલે દુઃખ સમરા જેવો છું. અને સસરા આજ્ઞાળ જમાઈ

હાથ લાંબો કરી શકે.' કહી વિક્રમ હસ્યો. દુઃખિયો પણ હસ્યો.

‘આજથી તમે સ્વતંત્ર છો. તમારે ખંડણી કે કાંઈ પણ મને આપવાનું રહેતું નથી.’ વિક્રમના આ શબ્દે દુઃખિયો રાજ થયો.

“રાજા ભોજ વિક્રમનાં કામો જેવાં કેાઈ કામ કરે તે જ આ સિંહાસન પર બેસવા માટે યોગ્ય છે.”

આકાશ પૂતળી ઉપડી, “કયા સાંભળી કશું,
એવાં ખરાક્રમો જો કરો તો ચતુર ધરજો ચલું.”

ધન્યહા પૂતળીના ઊડી ગયા પછી રાજા ભોજ ફરીથી સિંહાસન પર બેસવા તૈયાર થયો. તેણે પગ ઊંચો કર્યો તે સાથે જ માનવંતી પૂતળી બોલી, “રાજા ભોજ, જો સુખ ધરજે તો એટલે જ રહેજે.” પૂતળીના શબ્દે રાજા ભોજ આગળ વધતો અટક્યો અને કહેવા લાગ્યો, “મને શા માટે અટકાવો છો ?”

“ રાજા લોજ, આ સિંહાસન પર તો પરદુઃખભંજન વિક્રમનાં જેવાં પરોપકારી કામો કરે તે જ ભણી શકે.

તેણે જે કાંઈ પાપ, તે ધરે સિંહાસન પાપ.”

“ હે પૂતળી, રાજા વિક્રમે કેવાં કામ કર્યાં હતાં તે મને કહે.”

“ ખુશીથી રાજા લોજ, હું તેમના પરદુઃખભંજનપણનાં વાત કહું છું.” માનવંતી પૂતળીએ કહ્યું, “ હે રાજા લોજ, એક રાતે રાજા વિક્રમ અત્રશસ્ત્ર ધારણ કરી નગર-ચર્યા જેવા તૈયાર થયો. તેને અધારપછેડાં ઝોડી લીધાં. પછી હરસિદ્ધ માતાને યાદ કરતો આગળ વધવા લાગ્યો. આપુંચ નગર ફરી તે બહાર નીકળ્યો. તે વખતે તેણે અગ્નિને પ્રકાશ જોયો. રાજા ‘શું હશે ?’ ના વિચારમાં પડ્યો. પણ પગલાં તો આગળ ભરે જ જતો હતો. આખરે તે એક ચિતા સળગતી હતી ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

‘એ ચિતા એક જણે તૈયાર કરી હતી, તે ચિતા તૈયાર કરનાર તેમાં કૂદવા બંધ છે તેવી જ રાજા વિક્રમે તેને બાંધ બીડાવી. અને કહ્યું, ‘જલાં બાઈ, અકાળે શા માટે મરવા માંગો છો ? તમને શું દુઃખ છે ? જો તમે સાચે સાચું ન કહો તો તમને પરમાત્માની આણ છે.’

જવાબમાં પેલાએ કહ્યું,

‘જા મારમ તું તાકરે, હું લાગું વારે પાપ.
જોડી દરે છે તું મને, હોલાવે મારી આમ.

ભાઈ તું તારે રસ્તે જા. મને બળવા દે.’

‘એમ તો કાંઈ બળી મરવા દેવાશે.’ વિક્રમે કહ્યું.

‘તમારે બળી મરવાનું કારણ કહેવું જ પડશે. ત્યારે તમે કારણ કહેશો ત્યારે જ તમારે જે કાંઈ કરવું છે તે કરી શકશો.’

‘પછી તો બળી મરવા દેશો ને ?’ પેલાએ પૂછ્યું.

‘પહેલાં કહો તો ખરા.’ વિક્રમે કહ્યું.

પેલાએ પોતાની વાત કહેવા માંડી. હે ભાઈ, હું

બ્રાહ્મણ છું. ઈશ્વરકૃપાથી માંદે માટે યોગ્ય સ્ત્રી હતી પણ તે સ્ત્રી અકાળે મરણ પામી. તેના મરણ પછી હું હુ-ખના દહાડા વિતાવતો હતો. એવામાં એક સુદ ચૌદશની રાત્રે પથારીમાં સૂતો હતો, એકાદ પહોર રાત ગઈ હશે, તેવામાં મને

એક સ્વપ્ન આંચું.’ બોલતો તે અટક્યો.

‘તમને સ્વપ્ન આંચું ? સ્વપ્નામાં શું જોયું ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘ભાઈ, જાણે સ્વપ્નમાં હું જંગલમાં ગયો. કોઈ કહેતાં ત્યાં કોઈ જ મળે નહિ. ત્યાં એક અમત્કાર બન્યો. ત્યાં તો એક હાથળી જોઈ. જાણે ઐરાવતની પત્ની જ ન હોય !

શું તેનું વર્ણન કરું ? તે હાથણી મારી પાસે આવી. એ હાથણી પર અંઝાડી હતી. અંઝાડીમાં એક સી એડી હતી. તેને બધાં ચમ્મર ઢાળતાં હતાં. શું તે સ્ત્રીનું સ્વરૂપ ? જાણે બીજો અંદ્રમા. તેના હાથમાં મોતીની વરમાળા હતી. તે વરમાળાવાળો હાથ જીએ કરી મને પાસે બોલાવતી હતી.

‘આવો સમીપે મોટા જાક, આજ યજી કરું તુજ કર્મ,
સ્વામી સ્થાપીને મેંવા કરું, વચન આપ મસ્તક હું ધરું.’

તેના શબ્દે હું આગળ વધ્યો. તેણે મને એકવાર નહિ પણ દસ બારવાર બોલાવ્યો, ભાઈ, હું આગળ વધ્યો, તેવો જ ખાટલામાંથી નીચે પડ્યો. ઝળક્યો, જાગ્યો, માડું સ્વપ્નમુખ થયું જ તે સાથે આલ્યું ગયું. અને ત્યારથી મારા અંતરમાં આગ સળગી રહી છે. આ દુઃખ કોઈને કહેવાતું નથી ને રસ્તો જડતો નથી. ભાઈ, વિરહમાં બળતા મેં કેટલાય દહાડા કાઢ્યા. છેવટે આ વાત પરદુઃખમંજન વિક્રમરાયને કહેવા વિચાર આવ્યો. પણ તે સાથે બીજો વિચાર આવ્યો. આ તો સ્વપ્ન. સ્વપ્નની વસ્તુ તે શી રીતે મળી શકે ? સ્વપ્ન સામુદાય કયાં દોષ છે ? એટલે મેં વાત તેમને કહેવાની માંડી વાળી આ રસ્તો લીધો.’

વિક્રમે તેની વાત સાંભળી.

વિક્રમ કહે છે વિપ્રમુખ, ‘રાખો સેડે દામ,
સેવક દુઃખ જ ચરખતો વિક્રમ મારું નામ;
પરજીવ તે પ્રેમદા તો મુખ લેડું નીર,
મદિનામાં મેળો કરું તો જાણે વિક્રમ વીર.’

વિક્રમની ઝોળખાણ પડતાં બ્રાહ્મણ તેની સામે ભેઠ
-રહ્યો. તેની વાતમાં વિશ્વાસ આવતો ન હોય તેમ તેના
મોઢાપરંથી જણાતું હતું ત્યારે વિક્રમે કહ્યું,

‘કદાચ કામ પામે નહિ, તરુણીને ન મળાય,
ચિના રચી આપણે બળી મરશું આવ.’

આમ અનેક પ્રકારે આશ્વાસન આપી તેને પોતાના
મહેલે લઈ ગયો. રાત વાતોમાં પસાર કરી.

સવાર થતાં જ વિક્રમને ચિંતા થવા લાગી. તે મનમાં
ઓલવા લાગ્યો, ‘કાલે ત્રીસ દહાડા પૂરા થઈ જશે ને
બ્રાહ્મણનું કામ પૂરું નહિ થાય, માટે કાંઈક અત્યારથી
કરવું જ ભેઈશે.’ આગ ઓલતો કપડાં પહેરી અસ્ત્રશસ્ત્ર
ધારણ કરી સ્મશાનમાં હરસિદ્ધ માતાનું સ્થળ હતું તે તરફ
ચાલ્યો. માતાજીના મંદિરે આવી ત્યાં હોમ હવન કરવા
કાંડયાં. હવનમાં તલ, પંચામૃત, ખીર વગેરે હોમવા માંડ્યું.

રાત પૂરી થઈ ચૂકી હતી, સવાર થવાની તૈયારી હતી
ત્યારે વિક્રમે છેલ્લી આહુતિ આપી. પણ માતાજી પ્રસન્ન ન
થયાં ત્યારે ખડગ કાઢી મસ્તકનું બલિદાન માતાને આપવા
માંડ્યું. તે સાથે માતાજીએ અગટ થઈ તેનો હાથ ઝાલી
કહ્યું, “વીર વિક્રમ, આ શું કરે છે ? કયા દુઃખે મરવા
તૈયાર થયો છે ?”

‘મા.’ ઓલતો વિક્રમ ઊભો થયો. પ્રદક્ષિણા કર્યો
પછી બે હાથ ભેડી કહેવા લાગ્યો, ‘મા, તમારાથી શું

અજાણું છે ?' કહી કહેવા માંડ્યું, 'એક બ્રાહ્મણે સ્વામીમાં
કોઈ સુંદરી ભેઠ. એ સુંદરી તેને વરમાળા પહેરાવવા તૈયાર
થઈ એટલેથી સ્વામીનું અધુરું રહ્યું, મા, મા, કહો, કહો, એ
કોની છોકરી છે ? ક્યાં રહે છે ? તે છોકરી કેવી રીતે મળે ?
બ્રાહ્મણનું હૃદય શી રીતે જાય ?'

'વિક્રમ, એ છોકરી મેળવવી કઠણ છે. અહીંથી દૂર
દૂર સિંહલ દ્વીપ છે. એ જ દેશની એ સ્ત્રી છે, ત્યાં
દેવ, હાનવ, ગાંધર્વથી ન જવાય તો કાળા માથાનો માનવી
તો શી રીતે જવાનો હતો ? તે રસ્તામાં ચોક્કીઓ છે. એ
ચોક્કીઓ વટાવી જવાય તેમ નથી.' બોલતી માતાએ અમી-
દષ્ટિથી વિક્રમ તરફ જોયું.

'મા.' આનંદસાગરમાં ઉછાળા ખાતો વિક્રમ બોલ્યો,
'મા, મને વરદાન આપો. હું તે સ્ત્રી લાવી પેલા બ્રાહ્મણ
સાથે પરણાવું, તેવું વરદાન આપો. એ આટલું વરદાન
નહિ મળે તો મારે મરવું જ રહ્યું, મા, જેને તમારી
સહાય, તમારો આશરો તેનાથી આ કામ ન થાય ? મા,
હું સિંહલદ્વીપ જઈશ. ચોક્કીઓ વટાવી એ સ્ત્રીને લાવીશ
મા, તું રસ્તામાં મારું રક્ષણ કરજે.

જઈ છું સિંહલ પાંચરો, મારે તો તારો આશરો.

વાટે રક્ષા કરજો માય, પય ચાલવા માંડ્યું રાખ.

ત્યારે હરસિદ્ધ માતાએ કહ્યું, 'વિક્રમ, એ રસ્તામાં
પાંચ ચોક્કીઓ છે. તે એવી તો બચકર છે કે ન પૂછો વાત.
પ્રદેસી ચોક્કી રાક્ષસની છે તે રાક્ષસ કદી કોઈને છોડતો

જવા જ ન દે, છતાં તું ત્યાં સાચવીને જશે. આગળ જતાં ચોદિશ અગ્નિ સળગતો હશે માટે જરા વિચાર કરશે. આગળ જતાં ત્રીંછ ચોકી સિંચાણાઓની હશે તેની જોડે બીજા ફેટલાય પંખીઓ છે તે તો માંસ ખાનાર જ છે. ચોથી અલેદ પોળ આવશે ત્યાં માણસ ખાનારી કર્કશા હશે તેની ચોકી વટાવી જતાં સિંહલદ્વીપ આવશે. ત્યાં જતાં માણસ પથ્થરનો બની જાય છે. વળી ત્યાં હજારો હાથીઓ હશે તે આગળ જવા નહિ દે છતાં....છતાં....

મારે તારા મસ્તક હાય, પૈતાળ વડેગે સાથ.’

‘મા,’ બોલતો વિક્રમ હરસિદ્ધ માને પગે લાગ્યો ને આગળ ચાલ્યો.

બૂખ, તરસ, જિંઘ અને થાક બધું જ ભૂલી વિક્રમ રસ્તો કાપે જ જાય છે. રસ્તામાં તેને કંઈની બીક લાગતી નથી.

ચાલતાં ચાલતાં તે પહેલી ચોકી આગળ આવી પહોંચ્યો. એક મોટો રાક્ષસ તેની નજરે પડ્યો.

ભિયો તારૂં સરિખડો પરત જેવું ગાત્ર,
જળભક્ષી તે હતો તો માનવી કુંજુ ગાત્ર.

કાયા પશુ લોહની પરત જેવો દેહ,
રણમાં દોડે રાખને ધસીને આવ્યો તેહ.

તે દોડતો વિક્રમ રાજા પાસે આવ્યો અને બાથમાં બાલી બોલ્યો, ‘આજ ઘણા દહાડે માણસ ખાવાની ઇચ્છા પૂરી થશે. આવ, આવ, સોપારીના કટકા, હું તને મારી....’

‘મને મારી તું ખાઈ જઈશ એમ ?’ વિક્રમે હસતાં હસતાં કહ્યું, ‘જો નીચ, તને તો હું જ મારીશ.’

‘મને તું મારીશ ?’ રાક્ષસ હસ્યો અને ઘોર્યો. ‘અહ્યા, તું મારે માટે એક કોળિયા જેવડો છે અને મોટી વાત કરે છે. એ ગાંડપણની વાત છોડી તારા ભગવાનને યાદ કરી લે.’

“હા, હા, હું ભગવાનને યાદ કરું છું.” વિક્રમે કહ્યું.

લઘુ લાખવી વિદ્યા જેઠ, તેથી ખમણો કીધો દેઠ.

રાક્ષસ તો આ જોઈ વિચારમાં જ પડી ગયો. એક થળ પહેલાં એક નાના મરખા છોકરા જેવડો લાગતો માનવી અત્યારે તેના દરતાં ખમણો મોટો જણાવા લાગ્યો, ને રાક્ષસને મારવા માંડ્યો રાક્ષસ પણ શુસ્મે થઈ વિક્રમ સાથે લડવા લાગ્યો. ખંને એક ણીલને એવા ગડદા મારતા કે બ્રહ્માંડ ધ્રુવ બિહતું. રાક્ષસ વિક્રમને મારતો ત્યારે વિક્રમને ફેલ જ અડચું હોય એમ લાગતું. પણ વિક્રમ ત્યારે રાક્ષસને મારતો ત્યારે તે જેવડો વળી જતો. તેમના પગના પ્રહારથી ધરતીમાં ખાડા પડતા. તેઓ ગાયંબામ બાળતા. આમ એકબીજા જોડે લડતા ચાર દહાડા પૂરા થયા. નથી કોઈ હારતું કે નથી કોઈ છતતું.

ચોથો દિવસ પૂરો થતાં રાક્ષસ મારે ખાઈ હારી યાદી ત્યાંથી નાહો. વિક્રમ તેની પાછળ દોડવા લાગ્યો.

રાખ દોડતો રાક્ષસના મહેલ આગળ આંચો.

મહેલ જોતાં જ- સ્વર્ગની રચના વિક્રમને યાદ આવી. તેઃ
મહેલના જોરડામાં,

કનક દાર કિંડોળા ખાટ, દિવે છે ત્યાં . તરુણી એક
તેની શોભા વિવિધ વિવેક.

રાત્રીએ હિંચકા પર હીંચતી યુવાન બાળાને જોઈ
એટલે પોતાનું શુભ સ્વરૂપ ધારણ કરી કહ્યું, ‘ હે બાળા,
તમે કોણ છો ? અહીંઆ ક્યાંથી આવ્યાં છો ? તમારા
માતપિતા કોણ છે ? તમે ક્યાં પરણ્યાં છો ? ’

‘ હે રાત્રી,’ કહેતાં તે બાળાએ વિક્રમ તરફ જોઈ
કહેવા માંડ્યું, ‘ મારા પિતા કનકવતી નગરીના રાજા
કનકશીખર છે. મારું નામ ચંદ્રકામા છે. એક ઉત્સવના
દિવસે હું ઝરખી સાહેલીઓ સાથે નાહવા માટે ગઈ, ત્યાં
વાડીમાં અમે રમત રમવા લાગ્યાં. રમતાં રમતાં ફેરકુંદડી
ફેરતાં હું વચમાં જોસી ગઈ, તેવામાં આ સુવે રાક્ષસ ત્યાં
આવ્યો, અને મને ઉપાડી. એટલે હું ખૂંચેખૂંચ પાડવા
લાગી. મારી સખીઓ ગભરાઈ મદદ માટે ખૂંચે પાડવા
લાગી. પણ કાંઈ જ અર્થ સર્યો નહિ. રાક્ષસ જરા પણ
ડંચ્યા વિના મને અહીં લઈ આવ્યો તેથી મારાં સગાં વહા-
લાંએ મારી શોધ કરાવી છેવટે આશા મૂકી દીધી હશે.’
કહી તે બોલતી અટકી.

‘ સગાં સંબંધીઓના વિયોગ સિવાય બીજું કાંઈ
તમને અહીં દુઃખ નથી તેમ આ જંધું જોતાં મને લાગે છે.’

‘ તમારી માન્યતા સાચી છે. રાક્ષસ મારા પર ઘણું

મહોંચ્યો. તે વળતે જણણી શક્ષ્મ પર પ્રસન્ન થઈ પ્રત્યક્ષ થયાં અને કહેવા લાગ્યાં, ‘હું તારા પર પ્રસન્ન થઈ છું. અને હું તને આ ત્રિશૂળ આપું છું.’

લે તને આપું ત્રિશૂળ ઉદ તારા વેરીનું મુગ,
અજત અજેદ અમર કરો તો પણ પત્રમાં પ્રાળે થયો.’

કહેતી જણણીએ ત્રિશૂળ આપવા હાથ લંબાવ્યો. એટલે શક્ષ્મ બોલ્યો, ‘મા, તારા વગર મારા પર કોણ ન્યા કરે ?’ કહી નમસ્કાર કરવા ગયો તે સાથે જ વિક્રમે

‘જે જે’ કરી મૂકીઓ, ધા ત્રિશૂળનો ભેગ,
પાપીને પ્રાળે કયો, ‘લેજો ભરાની ભોગ.’

ત્રિશૂળના ઘાથી શક્ષ્મનો પ્રાણ ગયો પછી ચંદ્રકામા પાસે તે આવ્યો ને કહ્યું, ‘હમણાં તો હું આગળ જાઉં છું પણ જ્યારે પાછો આવીશ ત્યારે તંને માફી સાથે લઈ જઈશ. ત્યાંમુધી હું અહીં જ રહેજો.’ ત્યારે ચંદ્રકામાએ કહ્યું,

‘ત્રી માણસ ને રાધું ધાન, રહે અકેથી ત્વાં હિપમાન,

માટે—

મૂકી આવો માળવ દેશ, પછે કરો મુખે પ્રવેશ.’

‘ગાંડી, હવે તો પાછાં પગલાં ન ભરાય. હવે તો કામ પૂરું કર્યા પછી જ એ વિચાર.’ કહેતો રાજા પવન સાથે હરીફાઈ કરતો આગળ વધ્યો. આગળ જતાં બીજી ચોટ્ટી આવી. દૂર દૂર મુધી ચોંતરફ અગ્નિ સળગી રહ્યો હતો. એ અગ્નિમાં ઘઈ જઈ શકાય તેમ ન હતું. એથી

વિક્રમરાજ વિમાસણમાં પડ્યો, રસ્તો કંઈ સૂઝતો ન હતો. 'એવટે તેણે વૈતાલને કહ્યું, 'હે વીર, તું ઇંદ્ર પાસે જા અને મારી વાત કહી વરસાદ વરસાવવા કહે.''

વિક્રમના શબ્દે વીર વૈતાલ ઇંદ્ર પાસે આવ્યો. સ્તુતિ કરી પ્રસન્ન કર્યા પછી બધી વાત કહી અને કહ્યું, 'જો તેમનું વચન જશે તો જરૂર આત્મહત્યા કરશે.

સિંહલ જાઉં તેહને, અગ્નિ જાળ છે આપ.
વચન માળે તો દેહ ધરે નહિનર છોડે પ્રાણ,
મહારાજ પુત્ર એ તમતણો તેની મનને હાણ.
સિંહલ જાવા મન કયું મૂક્યું સપજું રાજ,
સેવી ત્યાંથી પધણી, તે બ્રાહ્મણને કાજ.
ત્યાં ચોકી છે અગ્નિ તણી જોજન ભેડે જાળ,
ત્યાં જઈ કે ન શકે વન છે મહા વિકાળ.'

'તો શું કરવું છે ?' વૈતાળને ઇંદ્રે પૂછ્યું.

'મહારાજ, સુરાધિશ, ત્યાં વરસાદ વરસાવે તો આગળ જઈ શકાય.'

'બસ એ જ ને ? તો એ અગ્નિ આગળ જઈ મારી આણુ આપને એટલે તમને રસ્તો આપશે.' કહી ઇંદ્રે વરસાદને બોલાવી વૈતાળ સાથે જવા જણાવ્યું.

અહીં પૃથ્વીપર વિક્રમ વૈતાળની રાહ જોતો ચિંતા કરી રહ્યો છે, તેવામાં વૈતાળ આવ્યો. ને ઇંદ્ર સાથે થયેલી વાત કહી. એટલે વિક્રમે અગ્નિને ઇંદ્રની આણુ આપી તે સાથે જ અગ્નિ બે ભાગમાં વહેંચાઈ ગયો. આ જોઈ વિક્રમ આનંદ પામ્યો ને આગળ વધવા લાગ્યો. ત્યાં તો વરસાદ

વરસવા લાગ્યો. વરસાદના વરસવાથી ત્યાં સુખ શાંતિ થઈ.

આગળ વધતાં ત્રીજી ચોકી આવી એટલે વરસાદને વિદાય કર્યો.

‘વૈતાળ, હવે શું થશે ? આ પંખીઓની ચોકી કેમ વટાવાશે ?’

‘પરહુઃખખંજન રાજા, એની તો વળી ચિંતા હોય ?’ કહેતા વૈતાળે પોતાના શરીરમાંથી લોહી કાઢી કેટલાક પથ્થરો લોહીવાળા કર્યા.

એ પથ્થરો ન્યારે પંખીઓ વિક્રમ તરફ આગવા લાગ્યા ત્યારે તેમની તરફ ફેંક્યા. માંસ ભૂખ્યા પંખીઓ તે પથ્થરો પર પડ્યા અને વિક્રમ સહિસલામત ચોકી વટાવી ગયો.

હવે આવી ચોથી ચોકી,

ચોથી ચોકી અલેખોળ પાસે વિક્રમ આવી અટક્યો. પોળના બારણે કઠંશા બેઠી હતી,

બેઠી કઠંશા કારમી, પરવત નેવો વેશ,

દંત તાડ સરીખડા મહા લપાનકે કેશ

આ કઠંશા લાંબા હાંડ કરી બેઠી હતી. તેને જોઈ રાજા વિક્રમ વિચાર કરે છે. ‘આને શી રીતે છતાયે ? આગળ શી રીતે જવાશે ?’ વિચાર કરતાં તેને કાંઈક રસ્તો સુઝ્યો ને એકદમ કઠંશા પાસે જઈ કહ્યું, ‘મા, મા, હું તારા શરણે આવ્યો છું.’

ઘોડતાં, રાજાએ તેના પગમાં માથું નમાવ્યું. એટલે
કર્કશા ખુશ ખુશ થઈને કહેવા લાગી, ‘ તારા મીઠા શબ્દોથી
મારો ક્રોધ જતો રહ્યો છે. હવે હું તને મારીશ નહિ.’

‘ મા.’ વિક્રમે કહ્યું.

‘ પણ તું અહીં ક્યાંથી આવ્યો ?’ તેણે પૂછ્યું, ‘ બધી
ચોકીઓ શી રીતે વટાવી !’ જવાબમાં વિક્રમે બધી વાત કહી.

‘વિક્રમ, અત્યાર સુધી તો તને વાંધો આવ્યો નથી પણ
હવે આગળ નહિ જઇ શકાય, મારી ચોકી વટાવી તારાથી
નહિ જવાય. તે’ અને મા કહી ઘોડાવી માટે જ આટલી
વાત તારી જોડે કરી. હવે સલો થઇ પાછો જા. આગળ
જવાની વાત માંડી વાળ, જેટલું નાદા એટલું પુણ્ય.’

‘એટલે મને આગળ તું નહિ જવા દે.’

‘ ના.’ અછમતાથી કર્કશાએ કહ્યું.

રાજા વિક્રમ આ જવાબથી વિચારમાં પડ્યો. આ
રાક્ષસણી છતાંયે નહિ કદાચ લડવા વિચારું’ તો—

‘ વડતાં વડતાં દિન વધી જશે, વિપ્તો વાપરો પૂરો થશે.’

એમ કરતાં પડી છે રાત, વિક્રમે વિચારી વાત.

‘ મા, મેં વધી ઝગડી આગળ જવાનો વિચાર માંડી
વાળ્યો છે.’

‘ માએ જ.’

વિક્રમે તેનો જવાબ ત આવ્યો.

છે. તેવામાં સ્ત્રીઓની દૃષ્ટિ વિક્રમ ઉપર પડી.

‘કાળા માથાનો માનવી.’ એકે કહ્યું, અને વિક્રમ પાસે આવી ક્રોધથી પૂછવા લાગી. પણ વિક્રમ શાંત રહ્યો. તેને તે સ્ત્રીના ક્રોધની પરવા ન હતી. જ્યારે પેલી સ્ત્રી પૂછી પૂછીને થાકી ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, ‘ટાઢાં પડો, શાંત થાવ. જે માણસ તમારી બધી ચોકીઓ વટાવી અહીં સુધી આવ્યો હશે, તે તમારા જૂમ ખરાડાથી કરી જશે ? હું તો પગથી લેવા આવ્યો છું. રમત રમવા આવ્યો નથી.’

રાજના શબ્દો સાંભળી એ સ્ત્રી નવાઈ પામી અને બીજી એક આગળ આવી હસતાં હસતાં પૂછવા લાગી. ‘આપ કેાણ છો ? ક્યાંથી આવો છો ?’

જવાબમાં વિક્રમે કહ્યું,

‘મેરક શ્રી હરસિંધનો વિક્રમ નર નિજ નામ,
સહોદર પરનારનો દુષ્ખલજન દાતાર.’

‘કેાણ ઉજળેણીનો પતિ ?’

‘હા.’

‘ધન્યભાગ્ય ધનભાગ્ય. પણ અહીં કેમ પધારવું થયું છે ?’

‘કહ્યુંને પગથી લેવા.’

‘શા માટે ?’ સવાલ પૂછાયો.

જવાબમાં વિક્રમ કહેવા લાગ્યો, ‘એક રાતે હું નગર-
ચર્યા જોવા નીકળ્યો હતો. તે વખતે મેં એક બ્રાહ્મણને

ચિંતામાં પડવા તૈયાર થયેલા જોયો. હું તેની પાસે ગયો. અને મરતાં અટકાવી તેને મરવાનું કારણ મેં પૂછ્યું. ત્યારે તેણે સ્વપ્નમાં પદ્મણીને જોઈ હતી અને પદ્મણી તેને વર-માળા પહેરવા બોલાવી રહી હતી તેવું જોયું.’

‘પછી ?’

‘પછી જો સ્વપ્નમાંથી જાગી ઊઠ્યો. અને તે દિવસથી પદ્મણીની ઝંખના કરવા લાગ્યો. તેનાથી પદ્મણીનો વિયોગ સહન થઈ શક્યો નહિ માટે ચિંતામાં પડી બળી મરવા તૈયાર થયો હતો.’

‘એમ ?’

‘હા એમ. હવે હું તમને તમારા ઇષ્ટદેવના સોગન આપી પૂછું છું કે તમારામાંથી કોણ સ્વપ્નમાં આવી હતી ?’

સોગંદના ભયથી એક સ્ત્રી આગળ આવી બોલી,

‘સાચું કહું સમ દીધા માટે, હું મરું હતી માળવાની વાટ, મરવાનું થયું હતું મન, હતો અતુલશીતો દન. અતિ ઉપજ્યો મન આહવાદ મેં દીધો’તો તેને સાદ.’

‘તમે ?’ વિક્રમે તેની સામે જોઈ પૂછ્યું.

‘હા મહારાજ.’ તેણે નીચું જોઈ કહ્યું.

‘ત્યારે સ્વપ્ન માચું પડ્યું. બ્રાહ્મણે જેવું વણુંન કહ્યું તેવું જોવા મળ્યું. મારું રાજ છોડી અહીં સુધી આવવું, ચોક્કી વટાવતાં વેઠેલું દુઃખ પ્રમાણ પડ્યું ખરું.’

વિક્રમના શબ્દે તે સ્ત્રીએને મોહબાણ વાગ્યાં તેઓ

વિક્રમને જોઈ જ રહી.

‘ત્યો ત્યારે જઈશું,

રમો જમો તમે જોખન વેશ, અમે અમારે જશુ દેશ’

ઠહી વિક્રમ જવા તૈયાર થયો. એટલે તે સ્ત્રીઓ અરસપરસ કહેવા લાગી, ‘આપણે જેવો વર વરવા ચાહતા હતાં તેઓ જ પુરુષ છે. માટે આપણે આપણાં લગ્ન તેમની સાથે કરી લઈએ’ ઠહી એક વિક્રમ પાસે આવી કહેવા લાગી, ‘તમે અમારે ત્યાં ચાલો. અમારા માળાપને મળો.’

‘ચાલો ત્યારે.’ વિક્રમે કહ્યું.

બધાં જ્યાં તેઓ રહેતાં હતાં ત્યાં આભ્યાં. વિક્રમને જોનારાં બધાં જ જોનાં વખાણ કરતાં. છોકરીઓએ પોતાના માતાપિતાને લગ્નની વાત કરી. આવા વરને જવા હેવા ક્યો છોકરીનો બાપ તૈયાર થાય ? ઠહાચ એ દેશના માળાપ વાંધા લે તો છોકરીઓ પોતાની ધગછાથી પરણી શકે એટલે તેઓએ વિક્રમ આગળ લગ્નની વાત કરી. ત્યારે રાજાએ કહ્યું,

‘જે વચન આપે મુજ દાય, તે ખરે મુજ ખાંડ સાથ,
વચન લોપ મડું નવ કરે, જે ઠહીએ તે કાને ધરે.

પગ્દુ ખજાંજળ કનેવાઉ કોનો વેચ્યો દું ન વેચાઉ,
મારી વેચી જે વેચાય, તે ખાંડની સી યાય

અને એ મારા ખાંડાને વરેલી સ્ત્રી ત્યારે મારા મહેલમાં દાખલ થાય ત્યારે જ મારી સ્ત્રી ગણાય, ને રસ્તામાં ઠાઈ એની માંગણી કરે તો દું તેને ના ન જ પાડું,
‘છે કબૂલ ?’

ને તે સ્ત્રીઓએ તે વાત કબૂલ કરી, એટલે ગાંધર્વ-
લગ્ન કરવામાં આવ્યાં. પછી ત્યાંથી તે બધીઓને લઇ
માળવા તરફ તે જવા લાગ્યો.

હરતીપર અનોખમ ઝુલ, બર્ષો રત્ન મોતી અમૂલ,
સાસરવાસો કરોડ જ તણો ભર્યો માલ ખજાનો ધણો.

માલ મિલકત અને સ્ત્રીઓ સાથે રાત્ર આગળ વધવા
લાગ્યો. આગળ જતાં પેલી કંઈશા હતી ત્યાં તે આવ્યો
ને કહ્યું, ‘જે મા, પકાણી લાવ્યો.’

કંઈશાએ પકાણી જોઈ ખુશી થઈ રાત્રને અમૂલ્ય હાર
આપ્યો. તે લઈ તે આગળ વધ્યો. સિંચાણ અને અગ્નિની શોધી
ચટાવી ચંદ્રકામા હતી ત્યાં આવ્યો, પછી ત્યાંથી રાક્ષસને
રથ હતો તેમાં બધા બેઠાં ને ઉત્તરેની તરફ ચાલ્યાં.

વિક્રમ જ્યારે ઉત્તરેનીમાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે
આખાય નગરમાં આનંદ ઉત્સવ મનાવવામાં આવ્યો. બધાં
વિક્રમને સત્કારવા ઘેરથી નીકળ્યાં. પેલો બ્રાહ્મણ પણ નીકળ્યો.
અને જ્યારે તે વિક્રમ લગભગ થયો ત્યારે,

બ્રાહ્મણ જુએ ને કૃષ્ણ વિચાર, કન્યા તો દીકરી દશમાર,
ચિત્રામણમાં લખ્યો હોય જેમ રત્નો બેઠો ગિમાસી તેમ,
નવ બોલે મુખથી તેડ, યર યર ધ્રુજે તેનો દેહ.

વિક્રમ આ જોતાં તેની પાસે આવ્યો ને કહેવા
લાગ્યો, ‘ભાઈ, આમાંથી જેને તે જોઈ હોય તેને તું તારી
પાસે બોલાવી લે.’

રાજાનાં વચન સાંભળી બ્રાહ્મણે કહ્યું, ‘મહારાજ, ખોટું ન લગાડયો. આ બધાંનો માલિક હું છું. મેં તમને મારા સ્વપ્નાની વાત કહી એટલે તમે ત્યાં ગયા ને આ બધું લઈ આવી મને નહિ જેવું આપવા તૈયાર થયા. વાહ રે પરદુઃખભંજન, જો તમે સાચા પરદુઃખભંજન હોત તો મને જ આ સ્ત્રીઓ હતી ત્યાં જવાનો રસ્તો બતાવતા, ને હું ત્યાં જઈ આ બધું લઈ શકત.’

બ્રાહ્મણના શબ્દ સાંભળી રાજા હસ્યો અને કહેવા લાગ્યો, ‘ભાઈ, તારી વાત સાચી છે. આ બધી સાથે તારે પરણવું છે? તો ખુશીથી તેમની સાથે પરણ.’ કહી રાજાએ સિંહલદ્વીપની સુંદરીઓને તેમનું વચન યાદ કરાવી બ્રાહ્મણ સાથે પરણવા કહ્યું. વચને બંધાયેલી સ્ત્રીઓ ક્યવાતા મને પરણી.

એ સુંદરીઓ જ્યારે પરણી રહી હતી ત્યારે તેમના મોઢા પર ઉઢાસી હતી. આ ઉઢાસી જોઈ રાજાએ કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં તેમણે કહ્યું, ‘રાજા, અમે આવું નહોતા જાણતા. તમે અમને આમ પરણાવી દુ.ખી કર્યો. તેવું નહોતા માનતા. અમારે નસીબે ભીખ....’

‘ના, ના.’ કહેતા વિક્રમે દરેકને બાર બાર ગામ લખી આપ્યાં. આનંદ વર્તાઈ ગયો.”

એમ કહી પૂતળી બાપે મઈ આકાશ,
એ કયા પૂરણ યઈ કહે કરિ ચામળદાસ.

માનવંતી પૂતળીના ઊડી ગયા પછી રાજા લે જો ફરીથી
સિંહાસન પર બેઠવા નિર્ણય કર્યો. તેણે પેતાનો પગ
લંબાવ્યો, જેવો લંબાવ્યો કે તરત જ હંસા પૂતળી બાહી
ઊડી, “મા, મા, આગળ મા વધ.”

“મને કોણ રોકી રહ્યું છે ?”

“હું.” હંસાએ કહ્યું.

“કારણ ?”

“રાજા લોજ, આ સિંહાસન પર તો પરદુઃખસંજન,
પરાક્રમી અને ધર્મવીર વિક્રમ જેવા હોય તે જ બેસી શકશે.”

“રાજા વિક્રમે એવાં તે શાં પરાક્રમ કર્યા તે કહેશે ?”

“શા માટે નહિ, તેનાં ગુણ ગાતાં તો મહાન પાપથી
પણ છુટકારો થાય. પાપી પાવન થાય.”

હંસા પૂતળી બોલી વાળ્યું, “સાંગળ રાજા સુભલ

ઉત્તરેનીનું કરતો રાજા, અસંખ્ય અન્યાય તાજ.

એ ઉત્તરેનીમાં કોઈ દુઃખી મળે નહિ. માગણ તો
ચોધવા જતાં મળવો મુશ્કેલ હતો.”

“હાં, પછી ?” લોજે પૂછ્યું.

“રાજા લોજ, એક દહાડો રાજા વિક્રમ વાડીએ રમવા
જવા નીકળ્યો ત્યારે વાણંતો વાગવા લાગ્યાં. મહાજરતા

હાથીઓની હાર થઈ હતી, ઘોડાઓનો તો પાર જ ન હતો. સવારો, રથીઓ તો ગણાય નહિ તેટલા હતા. રસ્તે ચાલનાં રાત્રી વિક્રમ દાન કરતો જાય છે.

આ સવારી માર્ગે થોડી ઘણી આગળ વધી હશે ત્યાં તો અચ્ચકાર બન્યો.”

“અચ્ચકાર”

“હો, રાત્રી ભોજ, અચ્ચકાર.” હંસાએ કહ્યું. “રસ્તામાં દેવદમની ધાંચણતું ઘર આવતું હતું. જ્યારે સવારી તેના મકાનથી થોડે દૂર રહી ત્યારે તેણે પોતાની દાસીને કહ્યું,

‘જાઓ મળિયે વારો છાર, કરો અજવાણું ધરખાર.’

દમનીના શબ્દો સાંભળી દાસી તો આવી જ બની ગઈ. એટલે દમની કહેવા લાગી, ‘કેમ સંભળાતું નથી? છાબી કેમ રહી છે?’

કહે દાસી ‘આણો કંઈ લાજ, આવે છે મહિપત મહારાજ.

મહારાજ વિક્રમ આવી રહ્યા છે તે વખતે આપણે ક્યારે ઉઠાડીએ તે શું સારું કહેવાય?’

‘સારું કે નરશું તે શું તારે જોવાનું છે? હું કહું છું તે જ તારે કરવાનું છે. રાત્રી આવે છે તો શું થઈ ગયું? એ શું કરી નાખશે?’

તને મારે તો દંડ જ દઉં, કહે તો સર્વસ્વ ખૂચી લઉં.

કહે તો ઉગ્રું આકાશ, એટલું જોર રાખું છું પાસ.

સમજીને? જા કામ કર, વાર ન કર.’

ચિટ્ટીની ચાકર દાસી બિચારી દમનીના કહેવા પ્રમાણે

સાફસુદ કરવા લાગી, તેથી ધૂળ ધૂળ રસ્તામાં યઇ અને
એ ઉડતી ધૂળ વિક્રમ પર પડવા લાગી.

આ જોઈ સૈન્યના માણસોએ હાસીને ન ઉડાડવા કહ્યું.
પણ હાસી તો સાંભળે જ શાની ? તે તો તેનું કામ કરે જ
જતી હતી. એટલે તેને રોકવા સૈન્યના લોકો ગુસ્સે ધઇ
હાસી પાસે આવ્યા. લાપટલાપટ કરી. એટલે હાસી ઢોડતી
દમની પાસે આવી અને કહેવા લાગી,

‘તમારા કહે હું તો ચઇ અદ્યમ્’ માર ખાતાં યઈ,
મારી મારા બાળ્યાં દમ્, તૂજમાં બળ હોય તે કેખાડ.’

હાસીના ચખ્ખો સાંભળી દમની ગુસ્સે ચઇ ધરમાં જઇ
એક ઠંડ લાવી રસ્તામાં ત્રણ લીટીઓ દોરી. તે સાથે જ
આગળ વધતી સવ રી અટકી ગઈ. પ્રયત્નો કરવા છતાં પણ
આગળ જઇ શકાયું નહિ. બાણે ન દેખાતી ભીંત આડે
આવી ન હોય !

રસ્તો રોકાયો. હો હો યઇ રહી હતી એટલે રાજાને
ખબર આપવામાં આવી. વિક્રમ ત્યાં આવ્યો. ઘણી મહેનત
કરી. ન દેખાતી ભીંત તોડવા પ્રયત્ન કર્યો પણ પરિણામ
શૂન્ય આવ્યું. ત્યારે હસતી હસતી દમની વિક્રમ પાસે આવી
અને કહેવા લાગી, ‘રાજા વિક્રમ, જાણી મહેનત કરવી
નકામી છે. એ તો અબેદ ભીંત છે, એ ભીંત તો જેની
પાસે પંચકંડ હોય તે જ તોડી શકે.’

વચન સાંભળ્યું તે તણુ, મનમાં થયો ઉચાટ.
પાઠો ફરિયો સમજી, ખીજી લીધી વાટ.

બીજે રસ્તે ઘઈ રાજા પાછો ફર્યો, ત્યારે તેના મનમાં
 હુઃખ થયું. તેનો જીવ બળવા લાગ્યો. તેણે દમનીને બોલાવવા
 માણસ મોકલ્યા.

... દમની માણસો સાથે રાજાને મહેલે-આવી ત્યારે
 રાજાએ પૂછ્યું,

‘પંચડંડ તે નામ શું, તે છે કાને દાર
 ટેવુ છે કારણ વહું, હું જાઉં તે દાર

એ પંચડંડ શું છે ? ક્યાં છે ? તે મને કહો ?’

હસીને ત્યારે દમની કહેવા લાગી, ‘મહારાજ, પંચડંડ
 એમ હાથ ન આવે. તે માટે પહેલા તમારામાં કેટલું પાણી
 છે તે બતાવવું જોઈશે.’

‘મારે ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘હા, મહારાજ તમારે.’ હસતાં હસતાં દમની બોલી,
 ‘તમારે મારી દીકરી નિર્મળ દમનીને જીતવી જોઈશે. જો
 તેને જીતશે તો જ તમે પંચડંડ લાવી શકશો.

તેને તમે જીતશે, તો મુજને વિશ્વાસ.

નહિ તો કામ સરે નહિ, મૂકા તેની આશ.

સમજ્યા ને મહારાજ.’

કહી દમની શાંત બિલી રહી વિક્રમ આંટા મારવા લાગ્યો.

‘મહારાજ, હું જાઉં છું- વિચાર કરજો.’ કહી દમની
 ધાંચણ ગઈ. થોડી જ વાર પછી વિક્રમે નિર્મળ દમનીને
 બોલાવવા માણસ મોકલ્યો.

રૂપરૂપની અંબાર નિર્મળ દમની રાજસભામાં આવી.
 રાજાએ સત્કાર કરી કહ્યું, ‘તમે કઈ કઈ રમત જાણો છો ?’

‘હું તો બધી જ રમતો જાણું છું. તમને ગમે તે રમત રમવાનું તમે શરૂ કરો.’

નિર્મળ દમનીના ચણ્ઠો સાંભળી,

હરખો રાજ મનમાં ઘાટ, માંડ્યો ત્રણ પાસાનો પાટ.

રાજ કહે ‘જે તારે કોડ, તેના મુખથી બોલો હોડ

હે નિર્મળ દમની, કઈ શરતથી રમત રમવી છે ?’

‘શરત, રાજ,’ બોલતી નિર્મળ દમની હસી, ‘મહારાજ, જો હું હારું તો તમારી દાસી થાઉં. તમારી સાથે પરણું. અને જો તમે હારો તો રાજ મૂકી આલ્યા જાવ. આ રાજની માલિક હું. આપણે જે રમત શરૂ કરીએ તે રમત ચાર દહાડા રમવાની છે. છે કબૂલ ?’

‘કબૂલ.’ રાજએ કહ્યું. અને રમત રમવી શરૂ કરી. આ વાત વાયુવેગે આખા નગરમાં ફેલાઈ ગઈ.

જે પહોર સુધી નિર્મળ અને વિક્રમ રમત રમ્યા પણ ન કોઈ હારું કે ન કોઈ જીત્યું તે દિવસે રમત રહેવા હીધી

બીજે દિવસે ફરીથી રમત શરૂ કરી. જે પહોર રમ્યા પણ હાર જીત ન થઈ. તે દહાડે પણ રમત અટકાવી. ત્રીજે દહાડે ફરીથી રમવા માંડ્યું. નગરજનો રમતનું પરિણામ જાણવા ઉમટ્યા હતા.

જે પહોર સુધી રમત રમ્યા પછી રમત અટકાવી.

રાજાને હમની કહે 'રજો કામનો વિશ્વ.'

કાલ પહેલાં જાણો તો પગ નમાવું સીધું.'

'ભેયું જશે.' રાજાએ કહ્યું. નિર્મળ હમની ચાલી ગઈ.

'ભેયું જશે.' કહેનાર રાજા મહેલમાં જઈ ચિંતાતુર
વધેને બેઠો. તેને એન પડતું ન હતું. નિર્મળ હમની જીતાલી
ન હતી તેનું તેને દુઃખ હતું.

રાજાને મન ચિંતા ચર્ચ, 'રજો રાંધે જીવે ભય.'

અને એ ન જીતે માટે રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો.
આખરે વિચાર કરતાં ચાક્યો. નગરચર્યા ભેવા સંધ્યા સમયે
નીકળ્યો. ગામમાં બાર મોઢે બાર વાતો થતી હતી.

'જીવે કાલ ધાંચણની બાળ, સેશે રાજાજીનો મામ.'

કાંઈ કહે 'એ માકું થયું, રાય રાજા વિક્રમનું ગયું.'

કાંઈ કહે 'રાજા થયો થયો, હોડે બોલે બોલ કાળીનીએ કવો.'

તો કાંઈ કહેતું 'હાથ કંઠધુને આરસીની શું જરૂર
છે? કાલ સવારે બધું જ જણાયે.'

રાજા આ સાંભળતો સાંભળતો ફૂવાકાંઠે આવ્યો. ત્યાં
સીએ પાણીની તી વાતો કરતી હતી. 'હવે તો બેરાનું
રાજા વિક્રમનું રાજા જશે.'

'લાજે તો એવું જ છે.' બીજાએ કહ્યું, 'રાજાના
ત્રાસથી છુટાશે. આનંદથી વાતો કરાશે. આ રાજા વિક્રમના
રાજમાં ક્યારે છાનીછપની વાત મતી નથી. કોણ બાણે
ક્યારે એ આવી પહેાંચે ને વાત સાંભળી ભય.'

‘હશે ખેન, જે થવાનું હશે તે થશે આપણે શી પંગ્યાત.’

રાજા આ શબ્દો સાંભળી મહેલે આવ્યો ને છત સામે દોડે તો જોયો, ‘પ્રતિષ્ઠા ભંગ થવું તે કરતાં મરવું વધારે સારું.’ ને તેના જોલના પડલા મહેલની બીતોએ પાડ્યા ‘મરવું વધારે સારું.’

ને મરવા માટે રાજાએ મા હરસિદ્ધતા દહેરે જવા તૈયારીઓ કરવા માંડી. પૂજનો યાજ્ઞ લીધો. વીરવૈતાલને સાથે લીધો. અને ચાલવા માંડ્યું.

માતાના મંદિરે આવી માની સારી રીતે એક પહોર પૂજા કરી. પણ માતાજીએ ક્યાં ન હીધાં. એટલે રાજાએ તલવારથી મસ્તક છુદ્ડ કરવા તૈયારી કરી. આ ભેદ હરસિદ્ધમાત્રગટ યજ્ઞ જોડ્યાં, ‘જસ, જસ. રાજા વિક્રમ, બહુ થયું. તારે તો વળી આમ મરવાનું હોય ?’

‘મા,’ જોડતાં વિક્રમે હાથ જોડયા ‘નિર્ભળ દમની સાથે રમતાં પરિણામની બીક લાગે છે.’

‘ઓહો,’ જોડી મા હસ્યાં. અને કહેવા લાગ્યાં, ‘રાજા વિક્રમ, એ નિર્ભળ દમની જેવી તેવી ન હોય, છતાં તેને જીવતાનો રસ્તો તને હું બતાવું છું. તું ઇંદ્રરાજના દરબારમાં વૈતાળ સાથે જા. માત્રી તો તને સહાય છે જ.

કામ કરી ધેર આવશો, પહેંચજે, મનના કાડ,
એ યુવતીને જીતી, લેમે કરીને હોડ.’

‘જેવી આશા.’ વિક્રમે કહ્યું. ને હરસિદ્ધમા અંત-

કહી દમની પથારીમાં બેઠી. ચોતરફ જોતાં બાલ્મી, 'તું હવે જા હું હમણાં જ આવું છું.'

'આવું છું આવું છું' કહી વખત ના ગુમાવતી. મહારાજ તારી રાહ જોતા સલામાં બેસી રહ્યા છે.'

'બેસી રહ્યા છે તો ભલે બેસી રહે. હું તો મારો સમય યશો એટલે ત્યાં આવી જ પહોંચવાની. તારા રાજાને કહેજે, દમની હારવાની ખીંકે ઘરમાં બેસી રહેશે નહિ. તું જા.'

'આહો આટલો બધો અહંકાર ?' પ્રતિકાર બાલ્મી, 'દુનિયામાં કોઈનો અહંકાર રહ્યો છે તે તારો રહેશે ? રાજા રાવણ જેવાનો અહંકાર ધૂળમાં મળી ગયો તો તું કોણ ? આજ હારવાનું જ તારા નસીબમાં લખાયેલું છે.' કહી પ્રતિકાર શયો. ને દમની સલામાં જવાની તૈયારીઓ કરવા લાગી.

બેઠી સુખપાસે તે નાર.

સમય થતાં નિર્મળ દમની રમવા આવી, રાજા પછુ હસતો હસતો સામે આવી બેઠો. છેલ્લા દિવસનું પરિણામ જાણવા લોકો દોડાદોડ કરવા લાગ્યા.

રમત શરૂ કરી અને રમતાં રમતાં

મદિપતે મુખે નાખ્યો હાથ, બાલ્મી વચન રાખાની સમ.

'દમની ત્રણ ત્રણ દહાડાથી તું મને રમાડી રહી છે.'

હેને દિવસે જીને હોય પહોંચે તેના મનના કોડ.'

રાજાના શબ્દો સાંભળી દમની હસી.

‘હસતું આવે છે? દમની, આજ રમતમાં તું હારવાની.’

ત્યારે દમની બોલી વાણુ ‘સાલળ રાજા ચતુર સુખણુ.

મારાથી કંઈ હારી ગયા, તે તો સેવક મારા થયા.

મારું કહેતું સમજાય છે. રાજા, આજ તમારે નસીબે શુભાભીનો કાળો ડાઘ લાગવાનો જ.’

‘દમની ભાવિના બીતરમાં શું છુપાઈ રહેલું છે તે કોણ જાણે છે? હું હારીશ કે તું, તે તો મા મારી હરસિદ્ધ જાણે. પણ આજ તારું પાણી ઉતર્યા વગર રહેવાનું નથી.’

‘પાણી? અને તે મારું? અને તે તમે ઉતારશો? રાજા થેલા ના થાવ. આજ તમારી આ સુખ સાદ્યબીનો છેલ્લો દિવસ છે.’

‘ઠીક છે ઠીક.’ કહી રાજાએ

મૂક્યો વાદ બેઠો તે ફરી, રમત હતી તે જરૂરી કરી.

ઘડી બે ઘડી રમત રમ્યાં હશે ને,

જેરાવરીની જીત જ થાય.

દમનીએ વિક્રમને હરાવવા કમર કસી હતી. તેના માર્યા પાસા પડી રહ્યા હતા. ત્યાં ભેગાં થયેલાં જઘાં

‘બેમાં કાનું પાણી જાય.’

નો વિચાર કરતા હતાં. ‘રાજા જીતશે કે દમની?’

એમ માંહોમાંદ પૂછતા હતાં. દમની હસતી હસતી રમે જતી હતી.

રાજા વિક્રમ દમનીને હરાવવાની એક પણ તક જવા દેવા માંગતો ન હતો. રમત બરાબર જાગી—

ત્યાં તો રાજા વિક્રમે કહેવા માંડ્યું, ‘દમની, આજ તો સ્વપ્ન’ આગ્યું. એ સ્વપ્નમાં મેં તને ઇંદ્રરાજ આગળ નાચતી જોઈ.’

રાજાના આ શબ્દો સાંભળતા દમની પીળી પડી ગઈ. છતાં હિંમત રાખી બોલી, ‘રાજા, સ્વપ્ન’ તો વળી સાચું હોતું હશે ?’

‘ના, ના, દમની એ સ્વપ્ન’ તો જૂઠું ન હોય. તું જ્યારે નાચ કરતી હતી ત્યારે ઇંદ્રરાજએ તને હાર આપ્યો હતો.’

‘જૂઠું, જૂઠું.’ દમની મુજતાં મુજવાં બોલી.

‘જૂલિ વાત રાગએ કહી.

આજ પંપાજ એ જૂઠું હોય, સ્વપ્ન’ સાચું હોય ન કોપ.’

‘જૂઠું.’ બોલતાં રાજાએ હાર કાઢ્યો ને કહ્યું, ‘જો આ એ હાર હોય કે ?’

પ્રત્યક્ષ ત્યાં દેખાડ્યો હાર, દોઢો દમની નવ લાગી વાર.

હાર જોતાં જ દમનીના શરીરે પરસેવો થયો. તે પાસા નાખવા ચતન કરવા લાગી. પણ ધાર્યા પડ્યા, નહિ ને હાર તરફ તેણે પહેલું પગલું પાડ્યું.

‘અને દમનો પછી ઇંદ્ર રાજાએ તને પાન આપ્યું. જો એ પાન હોય કે ?’

પાન ભેતાં દમનીનો શ્વાસ થ'થી ગયો. હાર તરફ ખીન્નું પગલું ભરાયું.

‘અને દમની તારા ઠાનની ઝાલ હતી તે તે વખતે પડી ગઈ.’

‘અરે એ તો મારે ઘેર છે.’

દમની કહે ‘એ જૂદી પેર ઝાલ મૂકી છે ઘેર.’

‘દમની,’ રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘તું જૂઠું કયાં સુધી બોલીશ ? તારે ઘેર છે.’ બોલતો રાજા હસ્યો ને કહ્યું, ‘જો આ રહી.’ ખસ ખલાસ. ઝાલ ભેતાં જ દમની પૂતળી જેવી ધધ ગઈ. હાર તરફ ત્રીજું પગલું ભરાયું.

‘અને આ પગલું ઝાંઝર.’ કહેતાં રાજાએ ઝાંઝર ત્યાં મૂકયું. તે સાથે જ નાથે વિંધાયલી મૃગલી તરફે તેમ તરફડવા લાગી. તે હારી ચૂકી.

‘હત્યો હત્યો વિક્રમવીર.’ની ખૂમો પડવા લાગી.

હારી દમની હોડયું હત્યો વીર સુનળ
ગાંધર્વ વિવાદ ત્યાં કર્યો, કણુ ન લાગી વાર.

નિર્મળ દમની સાથે ગાંધર્વલક્ષ્મી પરણી રાજા દમની ઘાંચણ પાસે આવ્યો ને નમી બમી વાત કહી. ત્યારે દમનીએ કહ્યું, ‘તમે કાંકણ દેશ જાવ. ત્યાં સોપારાગઢ નામનું ગામ છે. ને ગામમાં શિવશરમા નામનો બ્રાહ્મણ રહે છે. એની સ્ત્રીનું નામ ઉમાદે છે. એ ઉમાદેની ચર્ચા ભેળે. તમે કદીય ત્યાં જાંઘળે નહિ. જાગશો તો હવશો.

મર્યા જોઈ ને આવજો, ગામ ઠામ ધર એક
જામસો તો જીવસો, જીવે જોસો દેડ'

દમનીનાં વચનો સાંભળી રાજા વિક્રમે સોપારાગઢ
તરફ જવા તૈયારી કરી,

વડા વજીરને સોખું રાજ, ચાલ્યો કુકળ જોવા કાજ
વૈતાળ સાથે તેડ્યો વીર, ચાલ્યો મન ધરીને ધીર

રાજા વિક્રમે વૈતાળને પોતાની સાથે લઈ સોપારાગઢ
તરફ જવા ડગલાં બારવા માંડ્યાં.

અનેક દિન હીડતા થયા, કાઝ ધરી કુકળમાં ગયા

ચાલતા ચાલતા તે સોપારાગઢ આવી પહોંચ્યો,
અને રસ્તે સામા મળનારને પૂછવા લાગ્યો, 'ભાઈ, અહીં
શિવશરમા કયાં રહે છે?'

જવાબ મળતો, 'ભાઈ, અહીં' તો કેટલાય શિવશરમા
છે. કાંઈ નિશાની આપે તો ખતાવાય.

જિયા નીચા વામણા કે ગોરા દેહ દામણા
ભાઈ, એ કેવા છે તે તો કહો?'

'ભાઈ, એમની ઓનું નામ ઉમાદે છે.' રાજાએ કહ્યું.

'એ વાત પહેલાં જ કહેવી હતી ને.' કહી રસ્તો
ખતાવતાં કહેવા લાગ્યા, 'એ પેલી નિશાળ છે તે
શિવશરમાનું મકાન.'

રાજાએ લઘુલાઘવી વિદ્યાથી ખાળસ્વરૂપ ધારણ કર્યું અને
શિવશરમા પાસે આવી પ્રણામ કરી, પોતે બધુંવા આન્યો.

છે તેણું કહ્યું. શિવશરમા તેનું સ્વરૂપ જોઈ ખુશ થયા અને
કહ્યું, 'ભાઈ, અહીં ખુશીથી રહો. વાળેા, ગણેા ને આનંદ
કરો.' ને વિક્રમ ત્યાં રહ્યો. ગોરાણી વિક્રમ પર ઘણું હેત
કરવા લાગ્યાં.

ખાસક પહેલા નાના તન ત્રેસઠમો વિક્રમ રાજન,
રમે જમે બણે મન મુઠે, રાત દિવસ તે ચર્ચા જુએ.

ચર્ચા જોતાં દિવસો જવા લાગ્યા. તેવામાં એક
મધરાતે, જ્યારે બધાં જ ઊંઘી ગયાં હતાં ત્યારે ઉમાદે
હઠણ ડંઢ લઈ નીકળી. વિક્રમ ભાગતો આ જોઈ રહ્યો હતો.
ઉમાદેને જતી જોઈ ઝોટલે ધીરે ધીરે તે પછુ નીકળ્યો.

ઉમાદે ઘરમાંથી બહાર
નીકળી ઘર બારણે ઊગેલા
આંબલીના ઝાડ પર ડંઢ
સાથે ચઢી. ઝોટલે વિક્રમ
ઝાડમાં પોલાણ હટું તેમાં
પેસી ગયો.

ઉમાદેએ ઝાડ પર પેસી
ડંઢના ત્રણ પ્રહાર કર્યા અને
'ઊડ' કહ્યું તે સાથે જ આંબ-
લીનું ઝાડ ઊડ્યું.

ઉપર ઉમાદે હેઠા રાય, સો યોજન મુખી તે જાય.

ઊડતું ઊડતું ઝાડ ઠેાઢ એક મસાણુમાં આવી ઉતર્યું.
મસાણુ ભયંકર હટું. ત્યાં જૂત હતા, ગ્રેત હતાં, સિદ્ધો હતા,

નેગણીઓ હતી, અગ્નિના લડકા ચતા હતા, ત્યાં ઉમાદે
ઝાડપરથી 'બુદાર' 'બુદાર' કહેતી નીચે ઉતરી એટલે
નેગણીઓએ 'જૂઠી' 'જૂઠી' કહી.

'ના, હું જૂઠી નથી. હવે હું તમારામાં ભળી જ જવાની.
મારા સારા નસીબે ચોસઠમે! બન્નીમ તમણો' આવી
મળ્યો છે. હવે

તમે કહે તેમ કરું ટોચે આપણો રાગ,
મને કરો તમે નેગણી લડું ભરપૂરણ-લોગ.'

ઉમાદેની વાત સાંભળી નેગણીઓએ એ ચોસઠની
પૂજનવિધિ બતાવતાં કહ્યું, 'પૂજનવિધિ પતાવી લાણામાં
ખંડ લરી ઠંડને હેઠે મૂકી પ્રહસિણા દરજે અને ઉઠો ઉઠો
ખોલજે, પછી લેજો ભવાની લોગ કહેજે ત્યારે અમે હુંકારો
દઈશું. લોગને વહેંચી લઈશું. પણ ને આમાં ગૂલ ઘઈ તો
તને જ ખાઈ જઈશું.'

'સારું.' કહી ઉમાદે પાછી ફરી. ચિઠમ બધું જ
સમજી ગયો ને,

રાજને મન ચિંતા ઘઈ

'દેખાડી સાસુએ વાટ, મોઢલો ધડવા મારો વાટ.

મારી સાસુએ સીધા જ મને મોતના મોઢામાં ધડેલ્યો
છે. પણ મા હરસિદ્ધ જ્યાં સહાય છે ત્યાં શું ઘનાર છે ?

વેલું કુખ મારી દેને ઉમારું ત્રેલ્લ એલે.

એ ઉમાદેના સપાટામાંથી બચાવવા માટે મારે કાંઈ કરવું

જોઈએ. બિચારા નિર્દોષોને અકાળે મોતના મોહામાં
જ જ જવા દેવાય.

તેમને બચાવવા જ ભગવાને મને અહીં મોકલી આપ્યો.
છે. ધર્મનો જય અને પાપનો ક્ષય કરવા જ. જાણે અંતરે
હું અહીં આવી પહોંચ્યો છું. મા હરસિદ્ધ મારી લાજ
-ચાખજે. આ નિર્દોષોને બચાવવા સહાય કરજે.

પરાક્રમ જેમાં છે પ્રયંત કરામતવાળો છે ડંડ
આવે તો છતી લડં.....'

રાજાએ ડંડને છતવા, ત્રેસઠનો નાશ કરનાર ઉમાદેને
શિક્ષા કરવાનો વિચાર કરતો સમય પસાર કરવા લાગ્યો.

સવાર થઈ, બધા પ્રાતાઃક્રિયા સ્નાનસંધ્યાદિ કરવા નદીએ
ગયા. સ્નાનસંધ્યા કરી રહ્યા પછી વિક્રમે એક પ્રશ્ન
-જોવાનું કહેતાં ગોરને કહ્યું, 'મહારાજ, મને કાલે સ્વપ્ન'
આવ્યું. તેમાં જાણે આપણા સાથે કાળ ભમતો હોય
તેમ લાગ્યું.'

બધા હસી પડ્યા. પણ ગોર મહારાજ વિચાર કરતા
કહેવા લાગ્યા, 'ભાઈ, તને શું સ્વપ્ન આવ્યું હતું?'

'મહારાજ, હવે થોડા દહાડા પછી ચૌદશ આવશે.
ગોરાણી ઉમાદે નૈવેદ્ય કરશે, આપણને ભેસાડી ખંડ પૂરશે,
ગળામાં માળાઓ પહેરાવશે. અને ભવાનીને લોગ આપશે.'

'હીક હીક' ગોરે કહ્યું, 'પણ તેમાંથી બચવા કેઈ
-સ્ત્રી શોધ્યો છે ખરો?'

‘મહારાજ, ડર્યા વગર મારી પાછળ ચાલ્યા આવશે તો જ બચાશે. જો પાછળ જોવા રહ્યા તો મર્યા પડ્યા સમજજો.’

‘બહુ સારું.’ કહી ગોરે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને કહ્યું, ‘કોઈએ આ વાત બહાર કરવી નહિ, નાથે કશું જ નાવડું નથી.’

તે વિદ્યાર્થીઓએ તેમજ કહ્યું. તેરસને દહાડે ઉમાદે શિવશરમાને કહેવા લાગી, ‘મારે જોગણીની બાધા છે. જો તમે રજા આપો તો નૈવેદ્ય કરું. બધા વિદ્યાર્થીઓને જમાડું.’

‘સારું.’ ગોરે કહ્યું તે જોગણીએ તૈયારી કરવા માંડી.

બીજે દિવસે વિક્રમે બધાને હિંમત રાખવા કહ્યું. બધા સૂપચાપ શાંતિથી જમવા બેઠા, ઉમાદેએ પૂલ કરી બાણામાં ખંડ બર્યા. પછી ડંડ લઈ આવી તે ડંડને નીચે ચાંદી મદસિણા ફરવા લાગી મદસિણા ફરતાં બોલી, ‘બવાની લોગ લેલો.’

જેવી ઉમાદે ‘બવાની લોગ લેલો’ બોલી તે સાથે જ વિક્રમ રાજા ઊભો થયો અને ડંડ લઈ નાઠો. બધા તેની પાછળ સુઠીઓ વાળી નાઠા.

બધા નાઠા તે વખતે જોગણીઓ ‘ખાઉ ખાઉ’ કરતી. આવી. અને ઉમાદેને ખાઈ ગઈ.

પેલા ચોસઠ જણા બાર ગાઉ સુધી દોડે જ ગયા. બાર ગાઉ દોડવાથી થાક તો લાગ્યો હતો. જૂળ પશુ લાગી હતી. એટલે એક ગામના સિમાડે આંખાના ઝાડ નીચે બેઠા.

‘તમે જુઠા બેસજો. હું ગામમાં જઈ આવાપીવાનું લઈ આવું છું.’ ઠહી વિક્રમ ગામમાં ગયો. ગામમાં દુકાનો, ઘરો ખુલ્લાં હતાં. પશુ માણસનું નામનિશાન ન હતું. ચોતરફ ભેતો ચાલતો ચાલતો તે રાજમહેલમાં આવ્યો.

પેલા મહેલ ઉપર આવ્યો જમી અટારી પર ચડ્યો.

એ મહેલમાં પથારી પર એક બિલાડી બેઠી હતી. ત્યાં આવી વિક્રમે પૂછ્યું, ‘તમે કોણ છો? હું ઉભળે-નીનો રાજા વિક્રમ પૂછી રહ્યો છું. આખાય ગામમાં પશુ, પંખી કે માનવ કેમ કોઈ જણાતું નથી?’

જવાબમાં બિલાડીએ એક અંજનની ડાબલી ખેસવી. રાજાએ તે ઉઘાડી અને અંજન બિલાડીને આંખનું. એટલે બિલાડી નવયૌવના થઈ ગઈ.

રાજા તો બિલાડીને નવયૌવના થયેલી ભેઈ આશ્ચર્ય પામ્યો. ને તેને ધારી ધારીને જોવા લાગ્યો પછી,

રાજા કહે, 'તારું શું નામ ? ઉજ્જવડ કેમ થયું તારું ગામ ?'

જવાબમાં તે કહેવા લાગી, 'હું અંદ્રશિખરની છોકરી છું. આ ગામમાં એક રાક્ષસે કાળો ફેર વરતાવ્યો છે. તેના ત્રાસે ફેટલાય નારી ગયા છે, ત્યારે ફેટલાયને તે ખાઈ ગયો છે. માત્ર મને જ બિલાડી બનાવી અહીં રાખી છે. તે ત્યારે અહીં આવે છે ત્યારે અંજનથી મને ખી બનાવે છે, તે મને પુત્રી કરતાં વધારે પ્રેમથી ચાહે છે. તે અજેય છે. તેની પાસે અશ્વત્થ ઠંડ છે. અને એ ઠંડને તેના માથામાં મારવામાં આવે તો જ તે મરણ પામે.'

'હીક. પણ એ ઠંડ તે વેગળો મૂકે છે ખરો ?'

'હા. તે હંમેશાં ઠંડની પૂજા કરે છે. પ્રદક્ષિણા કરે છે. બસ એટલી જ વાર તે ઠંડને એ અળગો મૂકે છે.'

'વાહ વાહ, પ્રભુ.' બોલી વિક્રમે પેલી છોકરીને ઠક્કું, 'હવે તમે બિલાડી બની જાવ. અને મને સંતાવાની જગા બતાવો.'

જે તો રાજા મને તું ઘેર દુ કડું પાપીની પેર.'

તે છોકરીએ વિક્રમને સંતાવાની જગા બતાવી એટલે વિક્રમે તેને અંજનથી બિલાડી બનાવી દીધી. ને પોતે સંતાઈ ગયો.

થોડી જ વારમાં રાક્ષસ આવી પહોંચ્યો. તેણે અંજનથી બિલાડીમાંથી પેલીને રાજકુંવરી બનાવી. પછી ઠંડની પૂજા કરવા ઠંડ વેગળો મૂકી બેઠો. પૂજા કરી જેવો તે પ્રદક્ષિણા

ફરવા જાય છે ત્યાં તો રાજા વિક્રમ દોડી આવ્યો. હંડ લઈ
'ચેત ચેત.' કહી રીસ કરી હંડ માથામાં માર્યો.

હંડનો ઘા થતાં જ રાક્ષસ તરફડતો. ચમરાજનો
મહેમાન બની ગયો. આ સમાચાર ચોતરફ ફેલાયા. આજુ-
બાજુ સંતાઈ રહેલા લોકો પાછા દોડી આવ્યા. પછી
અંદ્રશિખરને વિક્રમ મળ્યા. એટલે પેલા ત્રેસઠ જણને
ખોલાવવા મોકલ્યા. તેઓ આવતાં જ તેઓની વ્યવસ્થા
કરી રાજાએ પોતાની કુંવરીને પરણવા વિક્રમને આગ્રહ
કર્યો. કુંવરી પરણાવી. કુંવરી સાથે પરણી વિક્રમ ઠોંકણ
પાછો આવ્યો આ વાત ઠોંકણમાં પણ થઈ ગઈ હતી. એટ
રાજા વિક્રમને મળવા ત્યાંનો રાજા અને ગામ લોકો આવ્યા.
રાજાએ વિક્રમનો સત્કાર કરી પોતાની દીકરી પરણાવી.
ને ગોર સાથે પુરોહિતની દીકરી પરણાવી. પછી રાજા વિક્રમ
એ હંડ અને બે કન્યાઓ સાથે ઉલ્લજેન આવ્યા. નગરમાં
આનંદથી રમવા મયો.

રાજા વિક્રમ મહેલમાં બે સ્ત્રીઓ મૂકી દમની પાસે
ગયો. અને બે હંડ બતાવ્યા એટલે દમનીએ કહ્યું, 'હવે
તમે ત્રિજાવટી જાવ. ત્યાં ત્રિજકસેન રાજા છે ત્યાં જઈ
ચર્ચા લેજો.

‘હરે રાજ ત્રિજાવટી ત્રિજક તેવુ નામ
ત્રિજકસેન તો બહુ યમ, પણ તેવું છે નામ
મરણ બાધું દોષ ગાંઠી બીજનુ શું કામ’

‘હીક.’ કહી વીર માથે વિક્રમ ત્રિજાવટી આવ્યો.
ત્યાં ત્રિજાવટી ત્રિજક તેવું નામ ત્રિજકસેન તો બહુ યમ, પણ તેવું છે નામ મરણ બાધું દોષ ગાંઠી બીજનુ શું કામ

અહિસાગરમાં નાહ્યો. પછી મહેલ તરફ ચાલ્યો. મહેલનાં પગથિયાં ચઢતાં એક તેર વરસની કુંવરીને કાંઈની રાહ જોતી બેઠેલી જોઈ. આ વખતે એક પહોર રાત ગઈ હતી.

કુંવરી જેની રાહ જોતી હતી તે દ્રુત સાંઢણી સાથે આંચો એટલે કુંવરીએ કહ્યું, 'તમે બહાર બેસો હું હેમણાં જ આવું છું.' દ્રુત ગયો કે તરત જ વિક્રમે પોતાના દામોદર પોપટને કાગળ સાથે આવતો જોયો. એ કુંવરીએ દામોદરની કેટે બાંધેલા કાગળ છોડી વાંચવા માંડ્યો. વિક્રમે પણ વાંચ્યો.

‘સ્વસ્ત શ્રી ત્રંબાવરી રત્નમંજરી નામ,
લખ્મીનંગ પ્રાચલ્ય દમની, વાસ ઉજેશ્વરી ગામ.

સમાચાર એક ગ્રીષ્મ, પાડી વિક્રમ શું હોડ
મુજને જીતી તે વર્ષો લાગી મુજને જોડ,

હુંશ ન પહોંતી આપણી જે ધારી હતી ધેર,
કાળામહે પડી કામિની વિક્રમસેનને ધેર.’

રાજા આ કાગળ વાંચતાં સમજી ગયો કે આ કાગળ નિર્મળ દમનીએ કુંવરી પર લખ્યો છે. તેને એ કાગળ આગળ વાંચવા માંડ્યો. તેમાં કુંવરી રત્નમંજરીને વિક્રમ સાથે પરણવા તેણે લખ્યું હતું. આગળ વાંચી ‘પોતે વિક્રમ સાથે પરણવા ઇચ્છતી નથી’ એવું લખી કાગળ દામોદરની ટાકે બાંધ્યો. પોપટ છોડી ગયો.

પોપટના છોડી ગયા પછી રત્નમંજરીએ પેલા કાગળને

કાઠી નાંખ્યો ને પછી કાગળના દુકડા સાથે જોઈ હસીને બોલી, ‘તું તારા પાપે વિક્રમતા હાથે ચડી. હું શા માટે વિક્રમ સાથે પરણું? હું તો કોઈ રાજકુમાર સાથે પરણીશ હું તો વિક્રમને પગ ઢબાવાય ઘરમાં ન રાખું. તારો વિક્રમ તને ગંધાય. મને વિક્રમની પડી છે શું?’ બોલતી કુંવરીએ કાગળને પગથી ખસેડી કહ્યું, ‘તે વિક્રમ અહીં આવે તો એને કાન પકડી બેસાડી દઉં.’ કહી પોતાની સાથે લઈ જવાનો સામાન તેણે લેગો કરવા માંડ્યો.

પછી રતનમંજરીએ ‘અલેક ડંડ’ અને રતનોથી લારેલી પેટી ફતને બોલાવી ઊંટપર મૂકવા કહ્યું. ત્યારે વિક્રમ વિચારવા લાગ્યો, ‘આ છોકરી ડંડના પ્રતાપે નાસી જશે. તેને રોકવી જ જોઈશે.’ આમ વિચારતા વિક્રમે વૈતાળને પેટી અને ડંડ ઊઠાવી જવા જણાવ્યું. ફતે એ ડંડ પેટી ઊંટ પર મૂકી એટલે વૈતાળ તે હરી ગયો. પછી વિક્રમે તે ફતને ચોર કહી માર્યો. ફત ગમે તેમ બોલવા લાગ્યો. એટલે વિક્રમે તલવારથી તેનું માથું ઊડાડી દીધું.

ફતને મારી રાજા વિક્રમ ફતનું રૂપ લઈ રાજકુંવરી પાસે ગયો. અને કહેવા લાગ્યો, ‘હજી કેટલું મોડું કરવું છે. આવવું હોય તો આલો, હું જાઉં છું.’

‘ચાલ આ આવી.’ કહેતી રાજકુમારી ઊંટ પર બેસી ગઈ એટલે વિક્રમે પૂર્વ દિશા તરફ દોડાવ્યું. ત્યારે રતનમંજરીએ કહ્યું, ‘આપણે તો પશ્ચિમ દિશાએ જવાનું છે. ને તું પૂર્વ દિશા તરફ ઊંટને કેમ લઈ જાય છે.’

‘કેમ લઈ જાય છે ?’ કહી વિક્રમ હસ્યો, ‘ભૂંડી, મારે ક્યાં પશ્ચિમમાં જવું છે ? મારે તો પૂર્વ દિશામાં મારે ગામ જવું છે ?’

‘ઝેટલે, ઝેટલે ?’ ગભરાઈને રત્નમંજરી પૂછવા લાગી, ‘તું કેણ છે ?’

‘હું કેણ છું ?’ બોલતો વિક્રમ કુંવરી તરફ નોંધે રહ્યો, ‘રત્નમંજરી, હું તો માળવાનો રહીશ છું. મારું નામ જુવારી. સ્ત્રીઓનો ચોર.’

‘હો !’ એકાએક વીજળી પડતાં માણસ ચમકે તેમ રત્નમંજરી ચમકી અને રડવા લેવી થઈ ગઈ.

વિક્રમ આ નોંધે કહેવા લાગ્યો, ‘ભૂંડી, આમ શું કરે છે ? તું જોતો તો ખરી કે મારામાં કેટલી શક્તિ છે. કેાઈ ન કરે તેવાં કામો હું કરી શકું છું.’

‘હા, માર્છ હા. કરે છે જ સ્તો. હે ભગવાન, મારી સખીએ મને વિક્રમ સાથે પરણવા કહ્યું હતું, તે મેં ન માન્યું ને હવે, ચોર જુગારીના પનારે પડી. ઓ હુમ્મ્યા, તે મને ફક્ત છે માટે આપ આપીશ, ઓ ભગવાન.’

‘ભગવાન ને ભગવાન. ભૂંડી, હવે રહે શું વળવાનું ?’

‘શું વળવાનું ? ક્યાં છે મારી પેટી અને ઢંડ ?’

‘એ તો પહેલેથી જ ત્રૂમ.’

‘હા...ચ...હા...ચ. ત્યારે તો માર’ સત્યાનાથ જ

વળી ગયું. ઝો ભગવાન મારું શું થયે ?’

‘થવાનું શું છે વળી ? ખાઈ પીને મળા કરજો.’

‘અને તે તારી સાથે ?’

‘મારી સાથે નથી ગમતું, તો તું કોની સાથે રહેવા માગે છે ? સાચું કહીશ તો હું તને તેની પાસે લઈ જઈશ.’

ત્યારે નારી બોલિયા ‘વિક્રમ ઉગ્રની શૂપ,

સકળ કળા ગુણુ જણે છે શિયળવંત સ્વરૂપ.

રાજેશ્વર રાજા ગુણી હરસિદ્ધ તે જ હજુર,

તેને મળવા મન ધણુ જે નારાયણુગુરુ

મારે તો રાજા વિક્રમ સાથે રહેવું છે.’

‘વિક્રમ સાથે રહેવું છે ? ઘણી ખુશીથી. પણ તું વિક્રમને ઝોળાજો છે ખરી ?’

‘હા.’ કહી રાજકુંવરીએ વિક્રમને ઝોળાજવાની નિશાની આપતાં કહ્યું.

‘પગે પદ્મ છે તેકને દીગણુ સુધી હાથ,

જમણે હાથે ચક્ર છે, તે પૃથ્વીપતિ નાથ,

કમળ પત્રર્ધા નેત્ર છે, તરુવર છે તે જ

ચંદ્રવદન ચંચળ ભુદિ નારાયણુ થું નેહ’

ઝોટલે વિક્રમે કહ્યું, ‘જરા ધારીને જુઓ તો, હું તે છું કે નહિ ?’ કહી વિક્રમે મણિ આપ્યો.

છાંદસી મણિ મઠિ યકળ, આપ્યો ઝોને હાથ.

જાણે દિનકર ઉગ્રિયો, દોગે તે નરનાથ.

રતનમંજરી હવે આપેલા મણિના પ્રકાશમાં વિક્રમને
ધારી ધારી જોવા લાગી, બધા જ જોધાણુ મળ્યા એટલે
ગધવં લગ્ન થયું.

...રતનમંજરી વિક્રમ વરી

ચાલ્યા આવે છે વાટ, મહ્યા મન તણા ઉચાટ,

જંગલમાં મંગલ જ્યારે વર્તાઈ રહ્યું હતું, ત્યારે
દામોદર પોપટ ઊડતો ઊડતો વિમલપુરમાં આવી પહોંચ્યો.
અહીં તેને ભાઈ નીલી શુણકને ત્યાં રહેતો હતો. ત્યાં
આવ્યો, બને ભાઈની દષ્ટિએ મળી. ને આનંદ પામ્યા.
પછી શુણકને ત્યાંનો પોપટ બોલ્યો, 'ભાઈ, આમ એકા-
એક ક્યાંથી ? કયા ગામ ગયા હતા ?'

'ભાઈ, નિર્મળ હમનીને રાજા વિક્રમ પરણ્યા તે પછી
ત્રંભાવતી ગામમાં એ ગયા હતા. ત્યારે મને હમનીએ
ત્રંભાવતીની રતનમંજરી કુંવરી પર વિક્રમ સાથે પરણવા
ઠાગળ આપી મોકલ્યો હતો. રાજકુમારી વિક્રમ સાથે
પરણી આ રસ્તેથી હમણાં જયો, એમની સાથે અણેદ ઠંઠ
અને રત્નોની ભરેલી પેટી છે. આ સમાચાર આપવા હું
વેળાસર જાઉં છું.' કહી દામોદર ઊડી ગયો.

આ પોપટની વાતચીત શુણકએ સાંભળી. એટલે તેણે
વેક્રમ અને રતનમંજરીને છેતરવા મનમાં વિચાર ધરી
લેધો. તે રસ્તામાં જઈને બેઠી. તેવામાં તેણે વિક્રમ અને
જરી ઊંટ પર બેસી આવતાં જોયાં.

વિક્રમ અને રતનમંજરી ગામ પાસે આવતાં વિક્રમ

કહ્યું, ‘આપણે ખાવાપીવાનું અહીં જ પતાવી લઈએ. હું ગામમાંથી સામાન લઈ આવું.’

‘સારું.’ રત્નમંજરીએ કહ્યું એટલે વિક્રમ ગામમાં ગયો. થોડીવારે શુણકા રત્નમંજરી પાસે આવી કહેવા લાગી, ‘જો રે મારી બાણી, તું અહીં ક્યાંથી? મારી દીકરી તું વિક્રમ સાથે પચણી એ શું વાત ખરી છે?’

‘માસી, તમને એ વાત કોને કરી?’

‘કેમ કોને કરી! મારા જમાઈએ, વિક્રમવાયે. તે તો આપણે ઘેર બેઠા છે. ચાલ પેટી લઈને આપણે ઘેર.’

ભોળી રત્નમંજરી શુણકાની ચાલબાજીમાં ફસાઈ, સખી માસી સમજી પેટી સાથે તેને ત્યાં ગઈ, ઘરનાં રંગ-ઢંગ જોતાં પોતે છેતરાઈ છે એમ લાગ્યું એટલે ક્રોધ કરી બોલી, ‘ક્યાં છે માસ પતિ?’

‘અરે પતિ ને કૃતિ. બધી વાતો જવા દે. અહીં મોજ કરો રોજ નવનવા પુરુષ સાથે આનંદ માણો.

જેવો તારે મન ગમે, બોમવી થોડો ભરખાર.

શુણકા જાત છે આપણી મોટી જન શુ સંગ

નીત દિવાળી આપણે, નીત નીત નવલા રંગ.

સમજીને....

શુભ સુકોમળ સેજ

નર રૂઝ નિત્ય નવા ભોમવ આણી પ્રેમ.

‘કૃતરી, ચૂપ રહે.’ બોલી રત્નમંજરી ‘શું કરવું’ ના વિચારમાં પડી, ત્યારે સામાન લેવા ગયેલો વિક્રમ સામાન

લઈ ત્યાં આવ્યો. તેણે રત્નમંજરી ન જોતાં જુમો પાડવા માંડી પણ જવાબ કોણુ આપે ? જવાબમાં તેના અવાજના પડવા સંભળાતા હતા. તેથી વિક્રમને હુઃખ થયું, ને તેને શોધવા ગામમાં ફરવા લાગ્યો. ગામ ફરતા રાત પડી, ત્યારે રત્નમંજરી જુમો પાડતી ગુણકાના ઘરમાંથી નાઠી, દોઢો તેની પાછળ પડ્યા. હો....હો થઈ ગઈ અને એ વાત રાજાને કાને આવી, રાજા ત્યાં આવ્યા ને રત્નમંજરીને જોઈ હૃદયમાં પ્રેમ ઉપજ્યો અને પૂછવા લાગ્યો. ‘દીકરા, આ બધું શું છે ?’

રત્નમંજરીએ બધી વાત કહેતાં કહ્યું, ‘હવે માટે છપીને શું કરવું છે ? હું તો ચિતાએ ચડીશ મને કોઈ જ રોકશે નહિ.’

રાજાએ બહુ સમજાવી પણ ન સમજી. ત્યારે લોક-ઠાણું ગાડું ભરાવી નદીકિનારે આવ્યા, રાજા વિક્રમે પણ આ વાત સાંભળી એટલે તે પણ ત્યાં આવ્યો, એકાએક બન્નેની નજર એક થઈ એટલે રત્નમંજરી વિક્રમ પાસે આવી. આ જોઈ રાજાએ પૂછ્યું, ‘તમે કોણ છો ?’

‘હું વિક્રમ.’ વિક્રમે કહ્યું.

વિક્રમની જાણખાણુ થતા રાજા ગાંડોઘેલો થઈ ગયો. ને નગી નમી પૂછવા લાગ્યો, ‘મને કાંઈ હુકમ કરો.’

‘નીલી ગુણકાને અમારી પેટી સાથે અહીં ભાલાવો.’ વિક્રમના મોઢામાંથી રાજા નીકળતાં જ રાજાએ નીલી

શુણકાને ઝોલાવવા માણસો દોડાવ્યા. પણમાં જ માણસો પેટી અને શુણકાને લઈ ત્યાં આવ્યા. એટલે શુણકાનું માથું મુડાવી, ગધેડે બેસાડી આખા ગામમાં ફેરવવા હુકમ કર્યો. હુકમનો અમલ તરત જ થયો. ને રાજા વિક્રમ રતનમંજરીને લઈ રાજાને મહેલે ગયો.

આ સમાચાર ત્રંગાવતી પહોંચતા રાજા ત્રંગકસેન સૈન્ય સાથે વિમલપુર ગામના પાઠરે આવ્યો. ને રાજાને ઠહેવડાવ્યું, ‘ભારી પુત્રીને ઉપાડી જનાર ચોર તમારે ત્યાં છે તે મને સોંપી દો. નહિ તો લઢવા તૈયાર થાવ.’ જવાબમાં રાજાએ ઠહેવડાવ્યું, ‘રાજાજી, એ ચોર નથી પણ એ તો પરદુઃખજન રાજા વિક્રમ છે.’ આ સમાચાર સાંભળતાં ત્રંગકસેન વિક્રમ પાસે આવ્યો. ને પગે પડ્યો, પછી વિમલપુરના રાજાએ પણ પોતાની દીકરી આગ્રહ કરી વિક્રમ સાથે પરણાવી. રાજા વિક્રમ સખંધીઓ સાથે ત્રંગાવતી આવ્યો, અહીં ત્રંગકસેને રતનમંજરીને યથાવિધિ પરણાવી સાસરે વળાવી. વિક્રમ ડંડ સાથે બે સ્ત્રીઓ લઈ ઉત્તરે આવ્યો. રાણીઓને મહેલે મૂકી દમની પાસે ગયો. ને બંધી વાત કહી. એટલે દમનીએ કહ્યું, ‘આપણા ગામમાં વીરભટ વિપ્ર છે તેને બે લાવી ધનમાલ આપો. તેની છોકરીની ચર્યા જુઓ પણ લોભવાસો નહિ.’

‘સારું.’ કહી રાજા મહેલે આવ્યો. સવાર થતાં જ રાજાએ દરબારમાં વીરભટને ઝોલાવ્યા. વીરભટ આવ્યા એટલે ધનમાલ આપવા કહ્યું. વીરભટે ચોખ્ખા શબ્દોમાં

ના પાડી ચાલવા માંડ્યું. વીરભટ્ટનું આ વર્તન જોઈ રાજા તેની ચર્ચા જોવા તેની પાછળ થયો.

રાત પડી રાજા ત્યાં જ અદૃશ્ય રીતે ફરી રહ્યો હતો, તેવામાં વીરભટ્ટની પુત્રી નીકળી. તેની ખાસે એક ઠંડ હતો. તે છોકરી ચાલતી ચાલતી મોટે આવી. રાજા પણ પાછળ પાછળ આવ્યો. ચોટામાં બ્રાહ્મણની છોકરી હોય છે ત્યાં પ્રધાન પુત્રી, વણિક પુત્રી અને ક્ષત્રીની પુત્રી આવી મળી. ચાર જણીઓ લોગી ધઈ. પછી ચોટામાંથી લગ્નની સામગ્રી ચૂંટી, ચૂંટી અને કેટલાંક કપડાં લીધાં.

‘આ બધું લીધું તો ખડું પણ ઉપાડયે કેણું ?’ એકે કહ્યું, ‘તું.’ બીજા કહે, ‘તું.’ આ બાર ઉપાડવા કેઈ ‘જ તૈયાર ન હતું આખરે કેઈ મજૂર લાવવા તેમણે વિચાર કરતાં એકે કહ્યું, ‘જરી જોને આઠલામાં ક્યાંય મજૂર છે ?’

વિક્રમે આ શબ્દો સાંભળ્યા એટલે પોતાનાં કપડાં મેલાંધેલાં કરી તેમની તરફ આવવા લાગ્યો. મજૂરને જોઈ નીકળેલી એક જણી વિક્રમને મળી બોલી, ‘કેમ અલ્યા, બાર ઉપાડયે ને ?’

‘હોવે શા ખાટે નહિ. પણ મને પેટ ભરી ખવડાવું પડશે.’

‘બસ, એટલું જ ને ? તને ખાવાનું મળયે ચાલ.’ કહી મજૂરને લઈ પોતાની બહેનપત્નીઓ ખાસે આવી. મજૂરને જોઈ એકે પૂછ્યું, ‘અલ્યા, તું ક્યાંનો રહેનારો ?’ તાડું નામ શું ?’

‘હું તો અહીં જ રહું છું મારું નામ માટકા.’

રાજાં એવી રીતે બોલ્યો જે સાંભળી બધી ખડખડ હસી પડી. પછી રાજાના માથે બાર ચઢાવી ચારે જણીઓ ચાલવા લાગી. ચાલતાં ચાલતાં બધાં સ્મશાનમાં આવી પહોંચ્યાં ને હરસિદ્ધ માતાના મંદિરે જઈ પૂજા કરી. એટલે માતાજી પ્રગટ થયાં અને પૂછવા લાગ્યાં, ‘કેમ ચારે જણીઓ અહીં આવી છો ?’ જવાબમાં ચારેએ કહ્યું, ‘પાતાળમાં અમારી બેનપણી કુમકુમવતી છે, તેનાં લગ્ન છે, અમારે ત્યાં જવું છે. એ જેની સાથે પરણે તેની સાથે અમે પરણવાની છીએ, તો અમને પાતાળમાં જવા રસ્તો બતાવો.’

‘આ તારા ડંડથી ત્રણ રેખાઓ દોર, એટલે રસ્તો થઈ જશે.’ માતાજીએ કહ્યું.

પેલી બ્રાહ્મણપુત્રીએ માતાજીના કહેવા પ્રમાણે કયું એટલે પાતાળમાં જવાનો ત્યાં માર્ગ થયો.

‘માટકા, જો અમે જઈએ છીએ. સવારે આવીશું તું ત્યાંમુઘી અહીં અમારી રાહ ભેટો બેસી રહેજે.’

આ સાંભળી માટકા રોવા જેવો થઈ ગયો અને કહેવા લાગ્યો, ‘ના, તમને હું અહીંથી નહિ જવા દઉં. મને તો બીક લાગે છે. હું તો તમારી ભેડે જ આવીશ.’

રહતા રહતા આળા કરતા વિક્રમે કહ્યું એટલે એક જણી કહેવા લાગી, ‘ભલેને બિચારે આપણી ભેડે આવે, આથો, ખીચો ને લહેર કરશે.’

‘સારું.’ કહી બધાં પાતાળમાં જવાના રસ્તે ચાલ્યાં. ત્યાં કુમકુમવતી રહેતી હતી તે ગામ પાસે પહોંચ્યાં. ગામ બહાર તળાવ હતું ત્યાં આવી કપડાં, દાગીના અને ડંડુ વિક્રમને સોંપી પાણીમાં નમ્ર નાહવા પડી, જળમાં પડી એક બીજીને પાણી ઉડાડે છે, આનંદ કરે છે. ત્યારે વિક્રમે વૈતાલને યાદ કર્યો કે તરત જ વૈતાલ ત્યાં આંખો એટલે વિક્રમે કહ્યું, ‘આ બધું અને પરણવા આવેલા વરરાજાને લઈ જા.’ વૈતાળે વિક્રમના કહેવા પ્રમાણે કયું.

ત્યારે જણીઓ જ્યારે નાહી રહી ત્યારે પાણીમાં રહે રહે કપડાં માગ્યાં, એટલે વિક્રમે કહ્યું, ‘અહીં’ તે કાંઈ જ નથી. કોઈ લઈ ગયું. શી રીતે તેની મને પણ ખબર પડી નહિ.’

વિક્રમના શબ્દો માંભળી પેલીઓ ખૂબ ચિડાઈ અને છેવટે કુમકુમવતીને ત્યાં જઈ કપડાં લાવવા કહ્યું.

વિક્રમ કુમકુમવતીને ત્યાં જઈ કપડાં શણગાર લાંબો. તે તેમણે પહેર્યા ને ગામમા ગયાં, બેનપણીઓ ગળી. આનંદસાગર ઉલટયો. ત્યારે જનમાં ખજાજાટ થઈ રહ્યો હતો. વરને શોધવા દોડધામ થઈ રહી હતી. તેવામાં વિક્રમ તેમની પાસે આંખો. ઉપરૂપના અળાર વિક્રમને જોતાં જાહેવાએ પાસે બેસાડી બધી વાત કહી. વિક્રમે વર ધનું કબૂલ કર્યું. લગ્નાચાર થયા.

વરરાજા માંડવે આંખો, લગ્નવિધિ શરૂ થઈ. પાંચે પણીઓ વિક્રમ માંવે પગેણી. પરણી રહ્યા એટલે વિક્રમે

કહ્યું, ‘મારી મજૂરી આપો. હમણાં જ તમે તમારે સાસરે જતાં રહેશો ને મને પેટ ભરી ખવડાવવાનું રહી જશે.’

વિક્રમના શબ્દો સાંભળી પેલી તાર જણીઓ વિચારમાં પડી ગઈ, તેમનો અંતરાત્મા ‘આ વિક્રમ છે’ની સાક્ષી બાપવા લાગ્યો.

‘તમે વિક્રમ છો ને ?’ એકે પૂછ્યું.

‘હા.’ વિક્રમે હસતાં હસતાં કહ્યું.

‘ત્યારે તો અમારાં નસીબ ઉઘડી ગયાં.’ કહી પાંચે જણીઓ તેને પગે લાગી એટલે વિક્રમે વૈતાળને યાદ કર્યો. વૈતાળ, ડંઠ, વસો, શશુમાર અને વરરાજાને લઈ હાજર થયો. વિક્રમે વરરાજાને મુંઠર કન્યા પરજીવી. પછી પાંચ સ્ત્રીઓ અને ડંઠ લઈ રાજા મહેલે આવ્યો. દમની પાસે બઈ બધું કહ્યું. એ સાંભળી દમનીએ કહ્યું, ‘ધનવંત શેઠને મળજો.’ વિક્રમ ‘સારું’ કહી મહેલે આવ્યો. વહેલી સવારે દરબારમાં આવી ધનવંતની તપાસ કરવા માંડી. ત્યારે પ્રધાને કહ્યું, ‘આપણા ગામમાં તો કેટલાય ધનવંત શેઠ છે. એ ધનવંતમાંથી આપને કોની જરૂર છે તે શી રીતે સમજાય ?’ રાજા આ સાંભળી રહ્યો તેવામાં એકે કહ્યું, ‘મહારાજ, મારી જોડે એક ધનવંત શેઠ રહે છે તે એકસો વરસના છે, આંખે આધળા છે.’

‘બીજું કંઈ.’

‘તે એક નવયૌવના શામકુંવર સાથે પરણ્યા છે. એ વ્યારે સોળ વરસની હતી ત્યારે તેને પુરુષ નામ પ્રત્યે તિરસ્કાર

હતો. પણ તેનાં માળાપે ઘણી ઘણી સમજાવી ત્યારે તેણે
કેાઈ ઘરડા સાથે પરણવા વિચાર જણાવ્યો. તેનાં માળાપ
'દીકરી કેાઈપણ રીતે પરણશે' તેમ સમજી સુખી થયાં.
અને તેમણે એવા ઘરડાની શોધ કરવા માંડી. શોધ કરતા
કરતા આ ધનવંત ચેઠ મળી આવ્યા. તે પોતાની વાકરી
માટે કેાઈ સાથે પરણવા ઇચ્છતા હતા તેથી તેમનાં લગ્ન
શામકુંવર સાથે થઈ ગયાં. મહારાજ, એ શામકુંવર સ્ત્રી-
સાધવી છે તેને કામને છુટ્યો છે. સંસારમુખતું. તે
નામય નહિ.'

‘એમ ? એ ક્યાં રહે છે ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘એ ધનવંત ચેઠની પોળતા મોટે પીપળો છે અને
ત્રીણું ઘર છે.’

વિક્રમ ‘સારું’ કહી જીઠ્યો એઠલે ગધા સહુ સહુને
ઘેર ગયા. રાત પડી. વિક્રમ એ ધનવંત ચેઠના ઘર તરફ
જવા લાગ્યો. અદૃશ્ય યઈ ઘરમાં પેઠો. તેણે જેવી સાંજળી
હતી તેવી પતિવતા શામકુંવર જોઈ.

ચારેક દિવસ રાત્રી ત્યાં જઈને અદૃશ્ય યઈ શામકુંવરની
ચર્ચા જોતો. એક દિવસે એક ઘનાવ મન્ગ્યો. મધરાતને
સમય થયો છે, તે વખતે એક ચોર ઘરમાં ચોરી કરવા પેઠો
ચોર અને શામકુંવરની દષ્ટિ એક યઈ તે સાથે જ તેણીની
હૃદયમાં કામ પ્રગટ્યો. તે જીત જૂલી. સૂતી હતી ત્યાં
છેડી ને ચોર પાંચે આવી પૂછવા લાગી, ‘તું કેાણ છે’
અહીં આ માટે આવ્યો છે ?’

‘શા માટે આંચો છું ?’ ડાળા ઠક્કાવતા ચોરે કહ્યું, ‘ચોરી કરવા સમજીને, જે સહેજ પણ અવાજ કર્યો તો ખાંપી જ નાંખીશ.’

‘ચોરી કરવા આંચો છે, પૈસા માટે આંચો છે ? તો તે છું તને આપું પણ એક શરતે.’

‘તે શરત ?’

‘તું મારી સાથે સંસારમુખ ભોગવ.’

‘પણ તારા પતિના જોતાં ?’

કામની કહે ‘કંઈ મારું હું કરી શું કહે છે તું’

કહેતી શામકુંવરે ગળે નખ દઇ ધનવંત શેઠને મારી નાંખ્યો. પછી ચોર સાથે તેણે સંસારમુખ ભોગવી ખૂબ ધન આપ્યું. ચોર ધન લઇ બહાર નીકળ્યો કે વિક્રમે તરત જ તેનું માથું ધડથી જુડી કરી દીધું. મરતાં ચોરે ખૂબ પાડી એટલે શામકુંવર ઘરમાંથી બહાર આવી. તેણે ચોરને મરેલો જોયો. સાથે જ વિચાર આંચો, ‘આ ચોરને ચોડીદારોએ માર્યો હોવો જોઈએ. અરેરે મેં શું કર્યું ?’ પણ માટે ખસ્તાવો કરી પતિનું મસ્તક ઠાપી, ‘અરે દોડો દોડો’ની ખૂબ પાડી.

અવાજથી લોકો ભેગા થયા, રાજા આ બધું જોઈ ઘેર ગયો. સવાર થતાં જ શામકુંવર ધનમાલ લૂટાવી સતી થવા પતિના શબ જોડે ચાલી. આશીર્વાદ માટે લોકો આગળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા. રાજાને પણ આ સમાચાર લોકોએ કહ્યા. રાજાને સ્મશાને આવવા જણાવ્યું. સતી

ચાપા દેતી ચાલી. બધા સ્મશાને આંબ્યા, રાત્રી પણ આવી પહોંચ્યો હતો. તેણે સતીને પ્રણામ કરતાં કહ્યું, 'તમે સતી થવાનું માંડી વાળી પાછા ઘેર જાવ.' ત્યારે શામકુંવરે કહ્યું, 'રાત્રી, મને રાત્રી આપ. મને મારા પતિને મળવા જવામાં મોકલું' યાચ છે. જો વાર કરીશ તો શાપ આપીશ.' ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, 'બધા આજા જવા દો. મારી કાલ રાતના બધા બનાવો મેં મારી આંખે જોયા છે. પતિને તમે ગળે નખ દઈ માર્યો. ચોર સાથે સંસારમુખ લોગવો ધન આપ્યું. ધન લઈ જતા ચોરને મેં માર્યો. મરતા ચોર ચીસ પાડી. તે ચોરને મરેલો લાલ્લી પોતાના પતિનું મસ્તક કાપ્યું. સવાર થતાં ધન માલ લૂટાવી સતી થવા બહાર આંબ્યા. કેટલા આજા ? આ વાત હંમણું જ જાહેર કરીશ. માથું ઝુડાવી ગધેડે બેસાડી ગામમાં ફેરવીશ.'

રાત્રીના વચનો સાંભળી શામકુંવર અસ્વસ્થ થઈ, પછી સ્વસ્થ થઈ ઠહેવા લાગી 'મહારાજ, સ્ત્રીનો તત્ત ન લેવો. ઘેર ઘેર માટીના ચૂલા.'

'પણ એ વાત મનાય કેમ ?'

'ખાતરી કરવી છે તો કુચ્છી કંદોયણને ત્યાં જાઓ. પણ અત્યાદે મારી આગર જાળવો. પછે પડી સતી થવા રાત્રી આપો.'

રાત્રીએ શામકુંવરના કહેવા પ્રમાણે ઠગું અને મહેલે આંબ્યો. રાત્રી પડી એટલે રાત્રી અદરશ થઈ કુચ્છી કંદોયણને ઘેર આંબ્યો. જેવો રાત્રી ઘરમાં પેઠો કે તરત જ કંદોયણે કહ્યું, 'પધારો મહારાજ, તમે કેમ આંબ્યા છો તે હું જાણું'

હું.’ રાજા આ સાંભળી નવાઈ પામ્યો અને પૂછવા લાગ્યો,
‘મને કોઈ જ ભેઈ શકતું ન હોવા છતાં તમે કેવી રીતે
જોળખી કાઢ્યો ?’

‘મહારાજ,’ હસીને કંદોયણ બોલી, ‘મારી પાસે
ડંડ છે એટલે હું બધું જ જાણી શકું છું તમને ધનવંત
ચેકની વટુએ મોકલ્યા છે કેમ ? તેના ‘ઘેર ઘેર મારીના ચૂલા.’
શબ્દોની ખાતરી કરવા આવ્યા છે તો બધે આવ્યા. આ
મજૂસમાં આરામથી બેસો.’ કંદોયણે કહ્યું, ‘ને રાજાએ તેમ કયું’.
એવામાં પ્રધાન આવ્યો ને કંદોયણને કહેવા લાગ્યો,
‘કુંચી, મહારાજની માનીતી રાણી મને મળવા બોલાવે
છે, પણ જુલુ શી રીતે ? કોઈ જ રસ્તો ન જડ્યો એટલે
હું તારી પાસે આવ્યો છું.’

‘તેનો રસ્તો હું બતાવું. આ મજૂસપર બેસી આ
ડંડથી ત્રણ પ્રહાર કર્યો એટલે રાણી પાસે જઈ પહોંચશે.’

‘ઠીક ઠીક.’ કહેતો પ્રધાન મજૂસપર બેઠો અને
ડંડથી ત્રણ ઘા કર્યા. સાથે જ મજૂસ છીડી રાજાના
મહેલમાં આવી પ્રધાનને જોતાં રાણી બોલી,

‘આજ તાપ ટીકાનો ગયો, સ્વર્ણ જન્મારો અમારો થયો.

હાડી જોતીની વાટ, આજ થટી લાગ્યા હિયાર.’

એ પ્રધાન રાત રંગમહેલમાં રહ્યો. સવાર થતાં
રાણીએ કહ્યું, ‘આવી રીતે રોજ આવજો.’

‘સારું.’ કહી પ્રધાન મજૂસપર બેઠો. ડંડનો ઘા કર્યો.
સાથે મજૂસ છીડી ને કંદોયણને ઘેર આવ્યો.

‘કુચી, હું જાઉં છું.’ ઠહી પ્રધાન ગયો. પછી કુચીએ
‘વિક્રમને જાહેર કાઢ્યો.’

‘કેમ મહારાજા, જોયું ને ? ઘેર ઘેર માટીના ચૂલા ?’

કુચીના પ્રશ્નનો જવાબ વિક્રમે કાંઈ જ ન આપ્યો.
‘કુચીએ પણ ફરીથી એ પ્રશ્ન ન પૂછ્યો.

‘કુચી, હું હવે જઈશ.’

‘મહારાજા, આપે ચાર ડંડ છુટ્યા છે નહિ ?’

‘હા.’ વિક્રમે ઠહ્યું,-

‘તો મહારાજા, મારી પાસે જે ડંડ છે તે હું આપને
આપીશ.

મીઠા ડંડ છોડેલો, પ્રતાપ ડંડ આપુ તેલને.’

ઠહી કુચીએ પ્રતાપ
ડંડ રાજા વિક્રમને આપ્યો.
તે ડંડ લઈ રાજા વિક્રમ
હમની પાસે આપ્યો અને
જમી વાત ઠહી. પછી પેલી
અભેદ દીવાલ હતી તે ઠંડથી
તોડી પાડી.

પંચડડ એક જ ઠેકાણે
લેગા થયેલા જાણી રાજા

છટે બત્રીસ પૂતળીવાળું સિંહાસન પૃથ્વીપર મોકલ્યું.
એ સિંહાસન તે આ છે. જેના પર બેસી રાજા વિક્રમે ન્યાય
નીતિથી રાજ ચલાવ્યું છે. જાલમદાનાં ન થાય તેવાં

અમે કયા છે. તો રાજા ભોજ, એ સિંહાસન પર એવા
પુણ્યથાળી પરદુઃખભંજન થાય તે જ બેસી શકે.”

એવું કહી પૂતળી આપે મર્ડ આકાશ
એ ક્ષણ ખૂણુ થઈ કહે કનિ રામભદ્રાસ.

હા સા પૂતળીના આકાશગમન કયા પછી રાજા ભોજ
સિંહાસન પર બેસવા વિચાર કરતો. તેણે પોતાનો
પગ આગળ લખાવ્યો તે સાથે જ ચિત્રાંગના બોલી ઊઠી,
“રાજા ભોજ, ખસ, આગળ ન વધ. જ્યાં છે ત્યાં જ અટકી
જવ. આ સિંહાસન પર બેસવા યોગ્ય તું નથી.”

“હું બેસવા યોગ્ય નથી?” ભોજે સામે પ્રશ્ન કર્યો.

“હા. રાજા ભોજ, આ સિંહાસન પર તો પરદુઃખભંજન
પરનારસહોદર ન્યાયનીતિએ આવનાર વિક્રમ જેવા દેવાંશી
કોઈ હોય તે જ બેસી શકે. રાજા વિક્રમે જેવાં કામ કર્યાં
તેવાં કામ બે કરે તો જ આ સિંહાસન પર બેસી શક્યો.”

ભોજ પણ બેસી રહ્યો નોંધ્યા છે એ દાય,

“કહે ચરિત્ર વિક્રમ તથા મન મૂખી મુજ સાથ

જાણે ચંદ્રપુરી હોય, અરે, કૈલાસ હોય એવું મહારાજને જણાયું. ત્યાં દૂરથી સંગીતસ્તરો આવતા હતા. વાડીઓ-માંના પુષ્પોની મીઠી સુગંધ માનવનું માન જૂલાવતી હતી.

એ સ્થળે કેટલીક સ્ત્રીઓ રમત રમતી હતી. ફેર-કુંદડી ફરતી હતી. તેા કેટલીક પાણી ભરવા આવી હતી. આ બધી સૌંદર્યમાં એક એકથી ચઢિયાતી હતી. આવું સ્વરૂપ ગોર મહારાજે ક્યાંય જોયું ન હતું. પાણી ભરવા કન-કના ઘડા હતા, તે પાણીમાં નાંખતી અને અબોલાની આણુ આપતાં, તે આપોઆપ ઉપર આવતાં છ સ્ત્રીઓ તેમાંથી પાણી ભરતી. આ મહારાજ જોઈ રહ્યા હતા. પાણી ભરી જેવી સ્ત્રીઓ જવા લાગી કે તરત જ મહારાજ ત્યાં આવ્યા ને ગાંડાની જેમ કહેવા લાગ્યા.

‘તમે જાઓ મને સાથે લઈ તમ સદ્ગર્ભ અબોલા કઈ :
પાણી ભરતાં દીધી આણુ, તે અબોલા મને દેખાડ.’

સ્ત્રીઓ તેા આ પ્રાણીઓને જોતાં વિચારમાં પડી ગઈ. અને કહેવા લાગી, ‘મહારાજ, અબોલા જેવી એમરસ્તામાં પડી નથી. ક્યાંક હેરાન થયો હેરાન. આ તેા તમે પ્રાણી છો માટે કહેવું પડે છે. સમજીને જાવ, નહિ તેા સવાર થતાં કારાગૃહમાં પૂરાર્થ જશે સમજ્યા ને ?’

પણ મહારાજે તેા જવાબ જ ન આપ્યો.

‘મહારાજ, એ અબોલા સતી છે. તે પુરુષનું મોહું જોતી નથી. તેને મોહા આગળ ચાર પડદા રાખ્યા છે. તે પડદા કોઈ માણસ તેને બોલાવે તેા જ છૂટે. માટે અબોલા

જોવા વિચાર હોય તો તેને બોલાવવા તૈયાર થાવ, નહિ તો મનની વાત મનમાં રાખી ચાલતા થાવ.’

ન સમજ્યો બ્રાહ્મણ વિચાર, રોકી રાખી સવળી નાર,
‘અમોલા દેખાડ મુને નહિતર દત્તા આપુ તુને.’

બ્રાહ્મણના શબ્દો સાંભળી સ્ત્રીઓ વિચારમાં પડી ગઈ. હત્યાની વાતથી ગભરાઈ ઊઠી, ઘોડીવાર પછી તેમાંની એક સ્ત્રી અમોલા પાસે ગઈ. ને બ્રાહ્મણની વાત કહી. અમોલાએ વાત સાંભળી કહ્યું, ‘એ મૂખ બ્રાહ્મણને કુડમાં નાહવા મોકલો. એ કુડમાં પડશે એટલે એ દૂર પહોંચી જશે.’

અમોલાના શબ્દો સાંભળી પેલી સ્ત્રી જ્યાં સ્ત્રીઓ હતી ત્યાં આવી ને હસતા હસતા કહેવા લાગી, ‘મહારાજ, તમારે અમોલાને મળવું જ છે ને ?’

‘હા.’ ગોર મહારાજે કહ્યું.

‘તો મહારાજ, આ કુડમાં સ્નાન કરી દેવો.’

‘પછી મને અમોલા પાસે લઈ જશો ને ?’

‘હા. હા.’ પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું ને ગોર મહારાજ પડયા કુડમાં. તે સાથે જ પેલા તંબોળીની દુકાને જઈ પહોંચ્યા. મહારાજે આંખો ઉઘાડીને જોયું તો બજાર જણાયું. આ સમયે મધ્યરાત્રિ થઈ હતી. મહારાજ તો જ્ઞાન બૂલી ‘હાય હાય’ કરતા લાગ્યા. ત્યાંથી ઘોડે દૂર નગરચર્યા જોવા નીકળેલ મહારાજ વિક્રમ હતા. તેમણે આ ‘હાય

હાય' નો અવાજ સાંભળ્યો એટલે રાજકુમારી દિશાએ આગળ વધ્યા. થોડી વારમાં વિક્રમ પ્રાદ્યુ પાસે આવ્યા ને કહેવા લાગ્યા, 'અરે ભાઈ આ શું કરો છો? રાજા વિક્રમના રાજમાં કોઈને દુઃખ હોતું નથી, તો તમે દુઃખી ક્યાંથી? અને સાચે જ તમે દુઃખી હો તો રાજા વિક્રમ પાસે જવ. એ તમારું દુઃખ દૂર કરશે.'

'હાં. એ મારું દુઃખ દૂર કરશે.' બોલતો મહારાજ 'હાય હાય' કરવા લાગ્યો.

'એ મહારાજ, આમ શું કરો છો?'

'ભાઈ, તું તારે રસ્તે જા. નાહક શીકને ત્રાસ આપે છે?'

'તમારા દુઃખની કોઈ વાત કરો તો રાજા વિક્રમને કહેવાય.'

'અરે ભાઈ, તું વિક્રમ વિક્રમ શું કરે છે, એ વિક્રમ બૂખ્યાને અંન આપે. ગરીબને પૈસો આપે પણ મારે તો એમાંનું કોઈ જ નોંધતું નથી. મારું દુઃખ એમ દૂર થાય એવું નથી અને તેથી મારે તો મરવું જ પડેશે. મરતાં મરતાં હું સાચું જ કહીશ.

મારે દત્તો એક જન્મમાન, હાંમ આપીને ફાંસુ માન. કોઈક નારી સાથે ગયો, તે મારમનો નથી બોમિયો.'

'પછી?'

'પછી શું કહું ભાઈ, એક ગુદામાં પેઠો. ત્યાં મેં જે તે જાણ્યો કહી શકાય તેમ નથી. ત્યાં મેં જે જીજી

જોઈ તેની જોડ નથી. એ સ્ત્રીઓએ અખોલાનું નામ કહ્યું, મેં
એ સ્ત્રીઓને અખોલા દેખાડવા કહ્યું ત્યારે તેમણે મને કુંડમાં
નાહવા કહ્યું. હું કુંડમાં નાહવા પડ્યો. ને મ્યારે બહાર નીક-
ળવા આંખ ઉઘાડી ત્યારે હું આ બજાર વચ્ચે આવી પહોંચ્યો.
આ દુઃખ વિક્રમથી થોડું ભાગવાનું હતું? માટે હું તો મરીશ.
તું હવે જા. તારે ચોરી, જારવિદ્યા જે કંઈ કરવાની હોય તે
કર. જા, બાપા જા. મને હવે મરવા દે.’

‘ નહિ મહારાજ, હવે તમે નહિ મરી શકો. આ વિક્રમ
તમને એ અખોલા આપી આપશે.’

‘ કોણ મહારાજા વિક્રમ.’ બોલતો તે વિક્રમને જોઈ રહ્યો.

‘ મહારાજ, હવે અહીંથી જીઠો, મારી સાથે ચાલો.’
બોલી વિક્રમે મહારાજને જીલો કર્યો ને પોતાની સાથે લઈને
આવ્યો રાજ દરબારમાં. ત્યાં બેસી વાતો કરી. આખી રાત
વીતી ગઈ.

સવાર થતાં વિક્રમે કહ્યું, ‘ મહારાજ, જે સ્ત્રીની જોડે
ગયા હતા તે સ્ત્રી મને દેખાડી શકશે? ’

‘ જરૂર મહારાજ, આજ સાંજે પાન લેવા પેલા પાન-
વાળાને ત્યાં આવશે એટલે બતાવીશ.’

આખો દહાડો જેમ તેમ કરી પસાર કર્યો. સાંજ
થતાં વિક્રમ અને મહારાજ નીકળ્યા. પેલા પાનવાળાની
હુકાન પાસે આવ્યા. તેવામાં પેલી સ્ત્રી પાન લેવા આવી.
પ્રાણે વિક્રમને બતાવી. એટલે રાજા વિક્રમે પ્રાણેને કહ્યું,

‘મહારાજ, હું પાછો આવું ત્યાંમુધી તમારે એક અક્ષર આવાતનો કોઈને કહેવો નહિ.’ ઠહીને પેલી સ્ત્રી પાછળ આવ્યો, સ્ત્રી અપાટાળધ પગલાં ભરતી જાય છે. વિક્રમ પણ પાછળ પાછળ પગલાં ભરે જ જાય છે. આખરે પેલી શુદ્ધ આગળ આવ્યાં. જેવી સ્ત્રી શુદ્ધમાં ગઈ કે તરત જ રાત્ર વિક્રમ અંદર પેલી ગયો. ત્યાં જેવું પ્રાણલે લેયું હતું તેવું તેણે લેયું. પેલી સ્ત્રીએ પાણી ભરતી હતી ત્યાં ગયો. સ્ત્રીએ મહાતેજસ્વી દેવાંશી વિક્રમને લેયો. એ રૂપ આગળ તેમનો ગર્વ ગળી ગયો. તેમાંની એક સ્ત્રી દોડતી અમોઘા પાસે આવી ને કહેવા લાગી,

‘રાણી જેવું તમારું રૂપ, એથી અહો આવ્યો મૂપ. નથી મુખધી તે ખોમતો, આપે દેડધી કેલતો.’

‘એમ ?’ અમોઘાએ પૂછ્યું.

‘હા, હવે તમે કહો તે તેને માટે કરીએ, કહો તો તેવું સન્માન કરીએ કહો તો....’

‘ભલે આવ્યો. એને બેસાડો, પછી આપણો નિયમ કહેજો.’

‘સારું.’ ઠહી પેલી સ્ત્રી વિક્રમ પાસે આવી. અને કહેવા લાગી, ‘દેવાંશી પધારો.’ અને સ્ત્રીએ વિક્રમને લઈ જ્યાં અમોઘા હતી ત્યાં આવી. સોનાનો પાટ બેસવા આવ્યો. વિક્રમ તે પર બેઠો પછી તે કહેવા લાગ્યો, ‘તમે એ અમોઘાને કહો કે રાત્ર વિક્રમ આવ્યો છે. તેના બાધેલા પડદા આજ રહેવાના નથી ?’

‘એ તો જોયું જશે. અત્યારે તમારે જે બોલવું હોય તે બોલો. સવાર થતાં તમને કારાગૃહમાં નાખવામાં આવશે.’

‘એમ કે ?’ રાજાએ હસીને કહ્યું, ‘કારાગૃહમાં મને સવાર થતાં નાંખશે ? કોઈને પૂર્યા છે ખરા ?’

‘હા. હા.’ કહેતી દાસી નિકમને કારાગૃહ આગળ લાવી ને પૂરેલાઓને બતાવ્યા. વિક્રમને જોતાં કારાગૃહમાં પડેલા બોલ્યા,

‘પરંતુ ખર્ચાળ તમે કહેવાઓ, અમને મુકાવી ને જાઓ.’

વિક્રમે તેમને આશ્વાસન આપ્યું. પછી સ્ત્રી સાથે પાછો આવી બેઠો ને પૂછવા લાગ્યો, ‘એ અબોલાએ શા માટે પકડા બાંધ્યા છે ? શા માટે બધાને કારાગૃહમાં પૂર્યા છે ?’

‘મહારાજ, આ અબોલાની ઉત્પત્તિ હું તમને કહું છું તે સાંભળો. સૂર્ય સંક્રાંતિને દિવસે જોગણીઓ બદ્રકાળીના સ્થળે ગઈ અને રમત રમવા બેઠી. રમતાં રમતાં તેમને પૂતળીઓ બનાવી. એ પૂતળીઓમાં એક નાની પૂતળી હતી, તેને અને એક મોટી પૂતળીને બધાંની મુખ્ય સરદાર બનાવી. પછી રમતાં રમતાં તે પૂતળીઓ તરફ અભિદષ્ટિએ જોયું. એટલે એ જઠ પૂતળીઓ જીવતી થઈ ગઈ. જીવતી થયેલી પૂતળીઓ માટે આ સુંદર સ્થાન સરજ્યું. નાની તેમજ મોટીને જઠ હતી ત્યારે સરદાર ગણી હતી તેમ અત્યારે મુખ્ય કહી બધાને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવા જણાવ્યું.

હે રાજા તે પછી અમે બધાં અહીં રહીએ છીએ. પછી અમારી અબોલાએ યુરુપવાચક વસ્તુનો સ્પર્શ નહિ

કરવાનું, પુરુષનું મોઢું નહિ જોવાનું, તેની સાથે નહિ જોલવાનું વ્રત લીધું છે. તેને જે કોઈ પુરુષ જોલાવે તેની તે થઈ જાય. ને જો ન જોલાવી શકે તો તેને દારાગૃહમાં નાંખે છે. આ વાત તમને કહી. હવે જો તમને ઠીક લાગે તો રાત અહીં રહો, જોલાવવા મહેનત કરો, નહિ તો મિે તમારા રાજમાં જાવ.’

‘હવે તો રાજમાં જવાનું હોય અરુ? રાત પૂરી તામાં તેને જોલાવીશ અથવા ભગવાનને ગમતું હશે તો દારાગૃહમાં જઈશ.’

‘જેવી મરજી અમે તો કહી છુટ્યા.’

‘ઠીક. ઠીક.’ કહી રાજા કાંઈક વિચારવા લાગ્યો. ધી ધી જોઈયો, ‘હવે જિંદગી આવે તેમ તો છે જ નહિ, તો માપણે વાતો કરીએ. પણ હુંકારો જો અજોલા કે તો જ માત કહેવાય.’

કહે દમી ‘સાચું કહું અમો, ઘેલા દીમો રાજા તમો, એમ રાણી દુકારો દે, તો પાદા બાંખા કેમ રહે?’

‘તો થાય શું? હું ઠાસી હુંકારો કે તે મને ન માલવે. હશે, કાંઈ નહિ, રાણીના કાને સોનાની આલ છે તે મને હુંકારો દેશે.’

રાજાના શબ્દો બધી ઓળો ખડખડાટ હતી પડી. પારે વિક્રમે વૈતાળને યાદ કર્યો. યાદ કરતાં વૈતાળ આબ્યો. ‘તે આલ પર જઈ પેઠો. જોટલે—

વિક્રમ વાણી બોલ્યા, 'સુષ્ણુ રાણીની ઝાલ,
કહું વાત જો હું તને, તેમાં હુંકારો તું આવ.''

‘પરહુઃખશંજન મહારાજ વિક્રમ.’ રાણીની ઝાલ
પરથી વૈતાળ બોલ્યો, ‘તમે છો ઇંદ્રનો અંશ, મનુષ્યરૂપી
દેવ છો. તમારા દર્શનથી પાપી પાવન થાય છે. આ રાણી
તો મૂરખ છે નહિ તો જાતે જ હુંકારો દેતી. પણ એ સમ-
જતી નથી માટે હું હુંકારો દઈશ. તમે વાત શરૂ કરો.’

‘હે ઝાલ, ત્યારે તું સાંભળ.’ રાજાએ વાત કહેવાની
શરૂ કરી. અબોલા અને બીજી સ્ત્રીઓ રાજા વિક્રમ શું વાત
કહે છે તે સાંભળવા જડ પૂતળીઓને જેમ બેઠી.

‘પહેલાના વખતમાં એક મેલાપુરપાટણ કરીને ગામ
હતું.’ રાજાએ વાત શરૂ કરી અને જાણે હુંકારો દેવા
માંડ્યો. ‘એ ગામના રાજાનું નામ હતું ઇંદ્રાદિત્ય. તે ન્યાય
નીતિથી રાજકાજ કરતો. તેના ગામમાં ચાર બાઈમંઘો
હતા. તેમાંનો એક હતો પ્રાદાણ, બીજો હતો સુયાર, ત્રીજો
હતો સોની ને ચોથો હતો સાળવી. આ ચારે જણા બાઈ
થી મોજ કરતા. તેમનાં માળાપ તેમને લડતા, ઝગડતા
અને વખતે મારતા પણ ખરા. રોજના ત્રાસથી ત્રાસી એક
દહાડો ચારે જણાએ પરદેશ જવા નક્કી કર્યું. ઘેર કોઈને
રહ્યા સિવાય ચાલવા માંડ્યું. ચાલતા ચાલતા વીસ ગાઉ
ચાલ્યા. ત્યાં એક ગામ હતું.’

‘આ ગામમાંથી આપણે ખાવાનું લાવી ખાઈ આગળ
જઈએ.’ એકે કહ્યું.

‘હા, એમ કરીએ.’ બધાએ કહ્યું. એટલે સોની ગામમાં ગયો. એક સોનીને કામ કરતો બેઠો પોતાની કામ શીખવાની ઇચ્છા જણાવી. સોનીએ એને ભેંચે અને કહ્યું, ‘ખુશીથી મારે ત્યાં રહેજે ને કામ શીખજે.’

‘હું હમણાં આવું છું.’ કહી બેઠો સામાન લઈ ત્યાં ખીન્ન મિત્રો હતા ત્યાં તે આવ્યો. ખાદ્યદ્રવ્ય રસોઈ બનાવી, બધા જમ્યા એટલે સોનીએ પોતાની વાત કહી. ત્રણ જણાએ તેને ત્યાં રહેવાનું કહી, ત્યાંથી તેઓ ચાલતા થયા. સોની તે ગામમાં રહ્યો.

હવે પેલા ત્રણ જણાએ ચાલતા ચાલતા એક ગામ પાસે આવી મુકામ કર્યો. સુધાર લાકડા લેવા ગામમાં ગયો. તેણે એક સુધારને ત્યાં જઈ પોતાની કામ શીખવાની ઇચ્છા જણાવી. સુધારે પોતાને ત્યાં રહેવાનું કહ્યું. એટલે પાછા આવવાનું કહી લાકડા લઈ મિત્રો પાસે આવ્યો, રસોઈ ચર્ચગઈ, ત્રણ જણા જમ્યા. પછી સુધારે પોતાની વાત કહી. બંને મિત્રોએ તેને ત્યાં રહેવાનું જણાવી ચાલતી પકડી ચાલતા ચાલતા આગળ વધે છે. જ્યારે તેમને કંકડીને જૂખ લાગી ત્યારે ગામ પાસે મુકામ કર્યો. જમીને ગામમાં ગયા ઠેકાણે ત્યાં રાત ગાળના વિચારતા આગળ વધે છે, તેવામાં એક સાળવીનું મકાન બોલ્યું અને ત્યાં રાત ગળાશે તેમ માની તેને ત્યાં ગયા. વાત કરતાં પેલા સાળવીના ઈશ્વરને કામ શીખવા રહેવા ઇચ્છા જણાવી. ઘરઘણી સાળવીએ એ ઈશ્વરને પોતાને ત્યાં રહેવા જણાવ્યું.

સવાર થતાં આદ્યજ્ઞ તેા ભઠીને ચાલતો થયો. વીસ ગાઉ ચાલ્યો. આટલું ચાલવાથી તે થાકી ગયો હતો. ‘ક્યાં જાઉં ?’ નો વિચાર કરતો તે ગામમાં ચોતરફ જોતો જઈ રહ્યો હતો. જતાં જતાં એક પંડિત બાળકોને ભણાવતા નજરે પડ્યા એટલે તેણે ત્યાં જઈ પંડિતના પગમાં પડી ભણવાની વાત કહી. પંડિતે તેને પોતાને ત્યાં રાખ્યો.

ચારજણા ચાર ઠેકાણે રહ્યા. પોતપોતાના હુન્નર શીખવા લાગ્યા. આદ્યજ્ઞનેા ઓકરો પંડિતની તારા જેવી સેવા કરતો. પંડિત તેના પર રાજ રહેતા. વિદ્યા ભણાવતા.

દિવસો પર દિવસો ને માસ પછી વરસો જવા લાગ્યા. બાર વરસ પૂર્ત થયાં ત્યારે આદ્યજ્ઞના ઓકરાએ પોતાને ઘર જવા રજા માંગી, ત્યારે પંડિતે ‘વિદ્યા સફળ’ થવાનો આશીર્વાદ આપ્યો. આશીર્વાદ લઈ આદ્યજ્ઞનેા ઓકરો ચાલતો થયો. રસ્તામાં માળવી રહેતો હતો તે ગામ આવ્યું ત્યાં બે મિત્રો લોગા થયા પછી સાળવી રજા લઈ મિત્ર સાથે ચાલતો થયો. અને સુધારને ગામે જઈ ત્યાંથી સુધારને મળ્યા. સુધારે પણ રજા લીધી ને મિત્રો સાથે તે ઘર તરફ જવા લાગ્યા. રસ્તામાં સોની હતો તે ગામ આવ્યું. ત્રણે મિત્રો સોનીને મળ્યા. સોની રજા લઈ સાથે ચાલવા લાગ્યો. ચારે મિત્રો ચાલતા ચાલતા જંગલમાં આવ્યા ત્યાં રાત પડી. રસ્તો સૂઝે તેમ હતો નહિ એટલે તાપણી કરી ત્યાં જ મૂકામ કર્યો ચારે જણાએ એક એક પહોર ભગવા નક્ષી કર્યું. પહેલો વારો સુધારે લીધો. તેથી બીજા

ત્રણ જણા સૂઈ ગયા. ચાકેલા હતા એટલે તરત જ ઊંઘ આવી ગઈ. ત્યારે સુધાર વિચારવા લાગ્યો, ‘એકલા બેઠા રાત શી રીતે જશે? એકાદ પૂતળી ઘડું.’ આમ વિચારી પોતાની પાસેથી ઓળરો કાઢી પૂતળી ઘડવા માંડી. પૂતળી ઘડાઈ ગઈ ને પહોર રાત પૂરી થઈ ત્યારે સાળવીને જગાડી પોતે સૂતો. સાળવીની નજરે પૂતળી પડી. એટલે તેનાં કપડાં તૈયારી કરી પહેરાવ્યાં પછી સોની જાગ્યો. તેણે તેના માટે ઢાગીના ઘડયા છેવટે પ્રાણજ્વલ જાગ્યા. તેણે પ્રાતઃ-કર્મ કરતાં પૂતળી જોઈ એટલે પોતાની વિદ્યા અજમાવી તેને હવતી કરી, ત્યાં તો ત્રણ જણા જાગ્યા. અને પૂતળીને રંગા જેવી નવચોપના બનેલી જોઈ ‘આ મોરી છે, આ મોરી છે’ કહેતા લડવા લાગ્યા.

હે જાલ, ચાર જણમાંથી પૂતળીનો-એ ઓનો સ્વામી કોણ? જો તું સાચું ન કહે તો પાપનો બાર રાણીને માથે.’

ત્યારે જાલે કહ્યું, ‘જેણે હવતી કરી તે તેનો સ્વામી.’ જાલે આ શબ્દો કહ્યા તે સાથે જ રાણીને શુદ્ધો ચંદ્રો ને ઠાનથી જાલ કાઢી જમીન પછાડી બોલી, ‘જૂડું.’

‘તો રાણી સાચું હોય તે તમે કહો. મને સાચું લાગ્યું તે મેં કહ્યું. સાચું જણાતા હોવા છતાં ન કહો તો પાપનો બાર તમારા માથે.’

‘પાપનો બાર મારે માથે?’

‘હા.’ જાલે કહ્યું.

‘તો મારે સાચું કહેવું જ જોઈએ. એ ઓનો સ્વામી ની, જેણે પૂતળી બનાવી તે પિતા, કપડાં પહેરાવ્યા તે

બાઈ, દાગીના આપનાર પતિ અને જીવ મૂકનાર પરમેશ્વર. ’

‘ શાબાશ રાણી. ’ વિક્રમે કહ્યું, ‘ સાચું જ કહ્યું. અને તે પણ મને. તમે મારી સાથે જાણ્યા, માટે પહેલો પડદો છોડો. ’ ને પહેલો પડદો છોડવામાં આવ્યો. આ વખતે એક પહોર રાત પૂરી થઈ હતી.

‘ રાણી, હવે હું બીજી વાત કહું તમે હંકારો દેશોને ? ’

‘ અરે રાજા, તમે ગમે તેમ કરો. પણ રાણી હંકારો નહિ દે. ’

‘ નહિ દે તો કાંઈ નહિ. ’ બેપરવાઈથી વિક્રમે કહ્યું, ‘ રાણીને હાર હંકારો દેશો. ’

‘ જરૂર. ’ કહેતો વૈતાળ રાણીના હારપર બેઠો ને રાજા વિક્રમે વાત કહેવા માંડી.

‘ પહેલાં રાજવતી કરીને ગામ હતું. ત્યાં રાજસેન કરીને રાજા હતો. તેણે પુત્ર માટે શિવની પૂજા કરવા માંડી. પૂજાથી શિવ પ્રસન્ન થયા અને ‘ પુત્ર થશે ’નું વરદાન આપ્યું. શિવકૃપાથી રાજાને ત્યાં છોકરો થયો. છોકરો જ્યારે હંમર લાયક થયો ત્યારે રાજાએ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા થયેલી જણાવી શિવપૂજા તેને સોંપી. પુત્રે તે વાત કબૂલ કરી. હવે આ રાજકુંવરનું લગ્ન શીતળપુરના રાજાની રૂપવંતી નામની કુંવરી સાથે કરવામાં આવ્યું. લગ્ન બહુ જ ધામ-ધૂમથી કર્યું પછી બધાને જવાનો સમય આવ્યો ત્યારે, જોડી જાયશો, મુહૂર્ત જોઈ બહુપેર માસ પૂઠિમુર્તિ મળ્યું (ત્યારે) કન્યા બાંધે ઘેર

લેખીએ બ્યારે મહિના પછીનું મુહૂર્ત આપ્યું ત્યારે 'જાન સંહિત જધા પાછા કર્યાં. દિવસોને જતાં કાંઈ ઘોઠી જ વાર લાગે. મહિનો પૂરો થવા આબ્યો ત્યારે ગોરને તેડવા મોકલ્યા. ગોર રાજકુમારીને મળ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું, 'રાજકુમાર એકલા જ જાતે આવશે ત્યારે જ હું આવીશ,'

ગોર રાજકુમારીના ચણ્ડે પાછો આબ્યો, પોતાના ગામમાં આબ્યો ને સંદેશો કહ્યો એટલે રાજકુમાર પોતાના નિત્ર પ્રધાનપુત્રને લઈ તેડવા ચાલ્યો.

રસ્તે જતાં શિવમંદિર આબ્યું ત્યાં એક સરોવર હતું. સરોવરમાં કમળો હતા. રાજકુમારે એ જોયું એટલે રથમાંથી ઊતરી સરોવરમાં જઈ સ્નાન કરી કમળો ચૂંટાવી શિવમંદિરે જઈ પૂજા કરી ચાલ્યો,

'રાણીને તેડી આવશું વેા કરશું કમળ પૂજવ.'

કમળપૂજની બાધા લઈ કુમાર પાછો રથમાં બેઠો પ્રધાનપુત્ર રથને હાંકતો આગળ વધ્યો. આખરે ક્ષીતજીપુ આબ્યું. રાજકુમારના આબ્યાના સમાચાર પહોંચ્યા હણી ધામધૂમથી તેમનો સત્કાર કરવામાં આબ્યો. મહેલે આબ્યા.

રાજકુમારને આવે દોઢ મહિનો થયો ત્યારે રૂપવંતીં ચેર જવા કુમારે કહ્યું. રૂપવંતીંએ પોતાના માળાપને વાત કરી રાજાએ સાસરવાસો કરી વિદાય કર્યા.

પ્રધાને ખુલ્લો લીવો ત્યાં, એ હરવાર બેઠા રથમાં રથ સડસડાટ ચાલતો પેલા શિવમંદિર પાસે આબ્યો એ જગ્યાએ રથને બંધો રખાવ્યો. રથ બંધો રહેતાં જ

રાજકુમાર બહાર આવ્યો. ને કમળ માટે જોવા લાગ્યો. પણ કમળ ન હતાં, 'હવે શું કરવું?' વિચારતો રાજકુમાર મંદિરમાં ગયો ને શિવને નમી બોલ્યો, 'પ્રભુ, બાધા મૂકવા કમળો દેખાતા નથી તો,

મુખકમળ જે શીશ તે અરધું જગદીશ.'

કહી રાજકુમારે તલવાર ધ્યાનમાંથી કાઢી કહ્યું, 'પ્રભુ, માની લેજો.' કહેતાં જ તલવારના ઘાથી માથું ભૂંડું કરી નાખ્યું.

વાર બહુ થઈ પણ રાજકુમાર આવ્યો નહિ એટલે પ્રધાનપુત્ર મંદિરમાં ગયો તેણે રાજકુમારને મરેલો જોયો આ જોતાં જ તે ગમરાયો, 'હવે શું થશે?' નો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે પોતે જ ખૂની ગણાશે તેવું તેને લાગ્યું. એટલે તેણે પોતાનું માથું ધડધી ભૂંડું કર્યું.

પ્રધાનપુત્રને વાર થઈ એટલે રૂપવંતી શિવમંદિરમાં આવી લેતી દષ્ટિએ બન્ને જણા મરેલા પડ્યા. આ જોતાં જ તે તો જાન જ બૂલી અને ખરાખોટા વિચારો કરવા લાગી. તેને તેનું જીવન કલંકમય થઈ જશે તેમ લાગ્યું અને તેથી આત્મહત્યા કરવા

એ છોકરી ન્યારે ભાર વરસની થઈ ત્યારે સગાં-
સંબંધીઓ અને રાજાને તેને માટે વર યોગવા વિચાર થયો.
રાજાએ પ્રધાનને કહ્યું, 'તમે કન્યા માટે વર લેજો.'

પ્રધાન ન્યારે દેશ છૂટવા ગયો ત્યારે તેણે એક
સુંદર રાજકુમાર લેયો. તેની સાથે વિવાહ નક્કી કરી
દશમનું લગ્ન નક્કી કર્યું.

રાજાનો સાજો પણ સારો વર લેઈને દશમનું લગ્ન
નક્કી કરી આવ્યો. બધાએ ભેગા થઈ પોતે શોધી કાઢેલા
વર સંબંધમાં કહ્યું.

હવે ત્રણ વર લગ્નને દિવસે જાન લઈને આવ્યા. ત્રણે
વરના રૂપ ભેટાં કોની સાથે લગ્ન કરવું તેના વિચારમાં બધા
પડ્યા. તેવામાં કન્યાને નાજ કરડ્યો. હાહાકાર થઈ ગયો.

કેટલાક કન્યાને અગ્નિસંસ્કાર કરાવાની તૈયારીઓ કરવા
લાગ્યા. નનામી બધાઈ ને પેલા આશાભર્યા વરરાજાએ
બધા સાથે સ્મશાને ગયા.

કન્યાને અગ્નિસંસ્કાર કરી પેલા ત્રણ વર સિવાયના
ખીલ્લ બધા ગામમાં ગયા. કન્યા બળીને રાજોડી થઈ ગઈ
ત્યારે ત્રણે જણાએ કન્યા પાછળ દેહ પાડવા નિર્ણય કર્યો.

એ ત્રણમાંથી એક જણાએ તેનાં હાઠમાં લઈ ચાલણ
માંડ્યું. બીજો અડસક તીરથ દ્રશ્ય ગયો. ત્રીજો રાજોડી
હાઠમાં ભેગાં કરી ત્યાં જ ઝૂંપડી બાંધી હરિશ્ચંદ્ર

કરવા લાગ્યો.

પેલાં હાડકાં લઈ ગયેલો કાશી પહોંચ્યો ત્યારે તીરથ કરનાર યોગી જેવો જણાતો હતો તે એક ગામમાં આબ્યો. તેને જૂખ લાગી હતી. એટલે એક ઘર આગળ ‘ભિક્ષાન્ન દેહિ’ કહીને તે ઊભો. અવાજ સાંભળી ઘરમાંથી સ્ત્રી બહાર આવી ને આસન આપી બેસાડી પોતે રસોઈ કરવા લાગી. તેનો સ્વામી સામાન લેવા બહાર ગયો.

સ્ત્રી જ્યારે રસોઈ કરતી હતી ત્યારે તેનો બાળક તેને પજવવા લાગ્યો, તેથી તેણે એ બાળકને ચૂલામાં નાખ્યો. પેલાએ આ જોયું એટલે તે સ્ત્રીનો તિરસ્કાર કરતો ઊઠીને આહવા લાગ્યો. રસ્તામાં પેલી સ્ત્રીનો પતિ મળ્યો. તેણે મહારાજને જોયા એટલે તેણે પૂછ્યું, ‘કેમ તમે જૂખ્યા બન્યો છો? અમારો વાંક શો છે?’

‘વાંક?’ પેલાએ કહ્યું, ‘બાળકને મારનારી સ્ત્રીના ઘરમાં મારાથી શ્રી રીતે જમાવ?’

‘ઓ...હો એમાં શું?’ કહીને તે હસ્યો, ‘ઘર તો આલો. તમે બાળકને જીવતો જુઓ ત્યારે ભિક્ષા લેજો.’ પેલો તેની સાથે આબ્યો. ઘરધણીએ ચૂલામાંથી શખોલી કાઢી મંત્ર લાણી પાણી છાંટ્યું. બાળક જીવતો થયો, પેલો તો આ જોઈ આનંદ પામ્યો ને કહેવા લાગ્યો, ‘મને એ વિદ્યા શીખવો. ન્યાંમુધી મને એ વિદ્યા નહિ શીખવો, ત્યાંમુધી અન્નજળ હરામ છે.’

ધરધણીએ પેલાને તે વિદ્યા શીખવી કહ્યું, 'તમારથી એક માણસ છવશે.'

પેલાએ ઝટપટ લોજન કરી વિદ્યા લીધી અને જ્યાં કન્યાને બાળી હતી ત્યાં આવ્યો, કાશીએ ગયેલો પણ તે વખતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ત્રણ જણા ભેગા થયા. ત્યારે મૃતસંછવની વિદ્યા શીખી લાવેલાએ કહ્યું, 'જે એના અસ્થિ મળી આવે તો....'

તેના મોંઠામાંથી આ ચપ્પો નીકળતાં જ ઝૂંપડી બાંધી રહેનારાએ રાખેડી અને અસ્થિ કાઢ્યાં. પેલાએ મંત્ર બોલી અંજલિ છાંટી કે તરત જ પેલી કન્યા છવતી થઈ.

ત્રણે જણા કન્યા માટે લઢવા લાગ્યા. 'હે નેપુર, તું સાચું કહેજે, એ કન્યા કોની ?'

જે હું જૂઠું જોતો હતું તનભંગ રાણીજી તણું'
ત્યારે નેપુર 'કહે મુખ રાવ, કન્યા તો વિદ્યાની માય.'

રાણીએ સાંભળ્યું એટલે ગુસ્સે થઈ નેપુરને ઠાઠી ફર ફેંક્યું. 'મેં મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે કહ્યું, જોતું હોય તો ખરું તમે કહો, નહિ તો માથે પાપ લ્યો.' ત્યારે રાણીએ વિક્રમને કહ્યું, 'જે ઝૂંપડી બાંધી ત્યાં રહ્યો હતો તે જ પતિ માય. અસ્થિ વહેવડાવવા જનાર પુત્ર માય. છત્રડાનાર પિતા માય.'

'બરાબર.' વિક્રમે કહ્યું. ને ત્રીજો ચપ્પો છોડવામાં ગયો. પછી વિક્રમે કહ્યું, 'હવે રાત થોડી બાકી રહી

છે. તો એક વાત કહું, જો તમે હુંકારા દો તો.' પણ અબોલા હુંકારો દેવા તૈયાર ન હતી. એટલે રાજાએ કંકણને કહ્યું, 'હે કંકણ, તું હુંકારો દેજે.'

વૈતાલ કંકણપર બેસી બોલ્યો, 'હે પરનાર સહોદર રાજા વિક્રમ, મારા નસીબે તમને હુંકારો દેવાનો ક્યાંથી ? ભલે, ભલે, તમે વાત શરૂ કરો.'

રાજા વિક્રમે વાત માંડી.

'એક વખતે મરુતદેશમાં મુરેશ્વર ગામ હતું. એ ગામનો રાજા મુંદરપાલ પ્રજાપ્રેમી હતો. તેના ગામમાં એક માખાપ વગરનો આંધળો છોકરો હતો. તે કાકાને ઘેર રહેતો. તેની જ પાડોશમાં એક બીજો એવો છોકરો હતો. જે પાંગળો હતો. આ છોકરો તેના મોટાભાઈ ને ત્યાં રહેતો. આ બંને છોકરાઓ એક બીજાના સુખદુઃખના સાથી હતા.

એ દુઃખી છોકરાઓ એક દિવસે દુઃખમાંથી છૂટવા પર-દેશ જવા તૈયાર થયા. આંધળાએ પાંગળાને ઉપાડી ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં એક ગામમાં આવ્યા. તે ગામના રાજાને એક મોટા મસોડાવાળી છોકરી હતી. તે છોકરીને પરણાવવા હાથણી શબ્દગારી કળશ આપી ગામમાં ઢંદેરો પિટાવ્યો.

આ હાથણી ફરતી ફરતી જ્યાં આંધળો પાંગળાને લઈ જાયો હતો ત્યાં આવી ને કળશ ઢાલ્યો. રાજાએ પોતાના વચન પ્રમાણે રાજકન્યાની સાથે તેમને પરણાવી પછી રહેવા મકાન આપ્યું. અન્ન અને ધન આપ્યું.

રાજકુમારી અને પાંગળા વચ્ચે પ્રેમગાંઠ બંધાઈ
એટલે તેમણે આંધળાને મારી નાંખવા પ્રયત્ન કર્યો.

એકે દહાડે એક ઝેરી નાગને પકડી મારી તેના કટકા
ઠરી ઘડામાં પાણી ભરી તેમાં નાખી ચૂલા પર મૂક્યા.

કરમસંભળે તે વખતે
આંધળાને જૂખ લાગી
સેણે ખાવા માગ્યું પણ
જવાણ ન મળ્યો એટલે
તે ચૂલા આગળ ગયો ને
પેણે ઘડા બિઘાડ્યો. તે
માથે જ ઝેરી જાળ આંખોને
લાગી. પઠળ ફાટી ગયા.
તે દેખતો થયો.

દેખતો થતાં જ તેણે ઘડામાં માપના કટકા ભેંયા, એટલે
તે ગુસ્સે થઈ જ્યાં રાજકુમારી ને પાંગળો બેઠાં હતાં ત્યાં
ગયો ને પાંગળાને પકડી રાજકુમારી પર ઘા કર્યો આથી
પાંગળાના પગ છૂટા થયા. રાજકુમારીનો મસો તૂટી જતાં
ખોઠ દૂર થઈ. હવે આ બંને જણા રાજકુમારી માટે
જ લાગ્યા હે કંકણ, સાચું કહેજે આ રાજકુમારી કોની ?

જુદું કહે તો દેવ સાપ, સીવધનું રાણીને પાપ'

‘હે રાજા,’ કંકણ કહેવા લાગ્યું, ‘એ રાજકુંભારી આંધળાની સ્ત્રી.’

‘જૂઠું જૂઠું.’ કહેતા રાણીએ કંકણ કાઢી દૂર ફેંક્યું, એટલે કંકણે કહ્યું, ‘રાણી, જો મેં જૂઠું કહ્યું હોય તો સાચું તમે જ કહોને. જો બળતા હો છતાં ન કહો તો સ્ત્રીવધનું પાપ.’

પાપના ભયથી અળોલાએ કહ્યું, ‘રાજા વિક્રમ, એ કન્યા તો પાંગળાની જ. આંધળો તો અશ્વત્થીજગાએ જ ગણાય ને ?’

‘હા,’ રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘હે અળોલા, તમે મને સાચો જવાબ કહ્યો એટલે ચોથો પડદો પણ હોઠવો રહ્યો ને ?’

ચોથો પડદો છોડી નાખવામાં આગ્યો, એટલે અળોલાએ કહ્યું, ‘મહારાજ, હું તો તમારી થઈ તમે મને ગ્રહણ કરો.’

‘રાણી, મેં માટે માટે આ નથી કયું.’ માટે તો તમને એક બ્રાહ્મણ સાથે પરણાવવાનાં છે,’ અળોલા ચૂપ જ થઈ ગઈ. થોડી પજો પછી પોતાની નાની બેનને બધું સોંપી કારાગૃહમાં પૂરેલાઓને છોડી વિક્રમ સાથે ચાલી નીકળી.

વિક્રમે નગરમાં આવી બ્રાહ્મણને બોલાવી અળોલા સાથે પરણાવી. વીસ ગામ આપ્યાં.’

‘હે રાજા લોજ.’ પૂતળી કહેવા લાગી.

“વિક્રમ મહિમા સાંભળી જે કોઈ કરતે દાન.
આ લોકો જરા ઉપજે. પરતોડે ધણું માર્ન.”
એવું કહીને પૂનળી આપે ગઈ આકાશ.
એ કથા પૂરણ થઈ કહે ઠવિ શામળદાસ.

સ્ત્રીચરિત્ર અને રોતાં બાળ....

દેવો જેવા પણુ જ્યાં હાર ખાઈ ગય ત્યાં માનવ કોણ ?
એક પોપટે પોતાની શોધણીને કુમારો જનાં અટકાવવા સુંદર-
રસપૂર્ણ સાનપૂર્ણ વાતો કરી, જે અત્યેકે વાંચવા અને વિચારવા જેમી છે.
સરળ ભાષા અને સરળ શૈલીમાં લખાયેલી છે.

સુડા બહોતેરી

આજે જ મંગાવો.

લેખક : દુષ્યંત્રપ્રસાદ ભટ્ટ

મળવાનું ઠેકાણું :

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુબે

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ.

ભાવિકલ્પ

ચિત્રાંગનાના ઊડી ગયા પછી રાજા લોજ સિંહાસન પર બેસવા આગળ વધ્યો. તે સાથે જ સ્થામા પૂતળી બોલી,
“રાજા લોજ, અણુગતું મા કર. એ સિંહાસન પર બેસવાનો તને અધિકાર નથી.”

“કારણ ?” લોજે પૂછ્યું.

“કારણ ?” પૂતળી બોલી, “આ સિંહાસન પર તો રદ્દાબાક્ષન રાજા વિક્રમ જેવો થાય તે જ બેસી શકે.”

“એમ ?” લોજે પૂછ્યું.

“હા.” પૂતળીએ કહ્યું.

લોજ પ્રત્યે સ્થામા કહે વાત, “રહેા સંભળવા બેડી હાથ, તમ ઉજેણી અદ્ભુત ધણી, શું કહું શોભા તેહ જ તણી.

“વિક્રમે એવું શું કયું હતું તે મને કહો.”

“એ ઉલ્લેખનીમાં રાજા વિક્રમ રાજ કરતો હતો. એક વખતે તેને ત્યાં માણેકનાથ મહેમાન થયા. રાજાએ માણેકનાથની ધણી જ સેવા કરી.

એક વખત મધરાતે ત્રિદ્ધ માણેકનાથ અને રાજા વિક્રમના પગ ચાંપતો હજામ બેઠો હતો ત્યારે,

માણેકનાથ કહે રાખજ, ‘વહાણમાં. જરૂં પંથ.
કાંઈક માગ તું મુજ કને, જે હોય પ્રજા મન.’

પણ વિક્રમને માંગવાનું શું હોય ? તેણે ના પાડી. ત્યારે માણેકનાથે પેલા હજીમને બહાર જવાનું કહી વિક્રમને કહ્યું, ‘વિક્રમ, શલે તું ન માગે, તારે કાંઈ જ ઉણપ ન હોય પણ માત્રી ઇચ્છા છે કે મારે તને કાંઈક આપવું. અત્યારે તો હું તને બીજું કાંઈ જ આપતો નથી પણ એક પરકાયા પ્રવેશનો મંત્ર આપું છું.’ કહી માણેકનાથે વિક્રમને પરકાયા પ્રવેશનો મંત્ર શિખવ્યો.

મંત્ર આપી સિદ્ધ જ ગયા, રાવના ગનોરથ પૂરા થયા.

પણ પેલા હજીમના મનમાં કાંઈ કાંઈ થવા લાગ્યું. ‘સિદ્ધે રાજાને જે આપ્યું તે મને જોવા ન મળ્યું. જ્યાં-સુધી મને તે જોવા-લગ્યું ન મળે ત્યાંસુધી ખાવું પીવું હરામ. અને આખરે હું મરી જવાનો.’

હજીમે તે દિવસથી ખાવું પીવું છોડ્યું. તેની સ્ત્રી, છોકરા તેને સમજાવે છે પણ તે ખાતોય નથી ને પીતોય નથી, રડ રડ જ કર્યા કરે છે.

એક રાત્રી જ્યારે વિક્રમ રાણી સાથે બેઠો છે ત્યારે તેના કાને હજીમના રડવાનો અવાજ પડ્યો. તે બેઠો હતો ત્યાંથી બેઠ્યો અને રડવાના અવાજથી દિશાએ જવા લાગ્યો.

તે હજીમના ઘર પાસે આવ્યો ત્યારે હજીમની સ્ત્રી કહી રહી હતી, ‘આમ જુએ શું કરવા મરે છે ? આમ કરીને લોકોને શું સંભજાવો છો ? તમને જે દુઃખ હોય તે મને ન કહો તો આપણા દીકરાના સોગમ.’

‘સોગન શું કરવા આપ્યા.’ હજારે કહ્યું, ‘મારા દુઃખની વાત તો કહેવા જેવી નથી છતાં સોગન હીધા એટલે કહેવી પડે છે.

, કાલે હું રાત્રીને ત્યાં હતો ત્યારે માણિકનાથ સિદ્ધે મને બહાર કાઢી રાત્રીને કાંઈક આપ્યું. સિદ્ધે શું આપ્યું, હશે, રાત્રીએ શું લીધું હશે તે મારા જણવામાં ન આવ્યું. એટલે મારો જીવ કકળી ઊઠ્યો છે. જો તે હું ન જાણું, ન જોવું તો મરીશ અને એવું પાપ રાત્રી વિક્રમને આપીશ.’

, રાત્રી આ વાત સાંભળી ઘેર આવ્યો. સવાર થતાં જ હજારેને બોલાવવા માણસો મોકલ્યા.

હજારેને ત્યાં આવી તેઓ કહેવા લાગ્યા, ‘ચાલ, રાત્રી તને હમણાં ને હમણાં બોલાવે છે.’

હજારેની સ્ત્રીને આ સાંભળી ભય લાગ્યો. તેને લાગ્યું ‘જરૂર અમારી વાત કોઈએ રાત્રીને કહી. હવે મારું શું થશે ?’

‘ચાલ ઊઠ’ ફરથી રાત્રીના માણસોએ કહ્યું ને ધ્રુજતો કંપતો હજારે દરબારમાં આવ્યો.

હજારેને વિક્રમે કહ્યું, ‘જલ્દા બાઈ, દુઃખી શું કરવા ધાય છે. તારે ધન જોઈએ છે ને ? માગ, માગ, જેટલું તું ધન માગીશ તેટલું હું તને આપીશ. પેલા સિદ્ધે મને ધન નથી આપ્યું તેણે તો મને ‘પરકાયા પ્રવેશનો મંત્ર જ આપ્યો છે. તે મંત્ર તો તારા કામનો છે જ નહિ. માટે મને સર્વને રાજી થા.’

હજામ ધન લેવા તૈયાર થયો નહિ તેણે તો મંત્ર શીખવા હઠ પકડી કહ્યું, 'જો એ મંત્ર નહિ આપો તો હું મારો ફેફ તણશ.''

હજામના નિષ્ક્રયને જાણી રાજાએ તેને એકાંતમાં લઈ જઈ પરકાયા પ્રવેશનો મંત્ર શીખવ્યો.

એક ઢહાડો રાજા વિક્રમ સૈન્ય સાથે મૃગયા રમવા નીકળ્યો, ત્યારે હજામ પણ સાથે હતો. વનમાં શિકારને શોધતાં એક મૃગલો દગ્ગિએ પડ્યો. રાજા તેની પાછળ પડ્યો. પેલો હજામ પણ તેની પાછળ ગયો.

રાજા વિક્રમે દૂર જઈ મૃગને માર્યો પછી પરકાયા પ્રવેશ મંત્રનો અનુભવ કરવા પોતે મંત્ર બણ્યો ને મૃગના શરીરમાં પ્રવેશ્યો. હજામે આ જોયું એટલે તેણે મંત્ર બણી રાજાના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. રાજાએ આ જોયું, એટલે તે મનમાં બોલ્યો, 'હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં.'

રાજાના શરીરમાં પ્રવેશી હજામ ઘોડેસવાર થઈ પેલા મૃગલાને મારવા દોડ્યો. વિક્રમે હજામને પાછળ પડેલો જોતાં જ જેમ તેમ નાસવા માંડ્યું. આખરે બે જણાની વચ્ચે ધણું જ અંતર પડી ગયું. હજામ પાછો આવ્યો. ને સૈન્યને મળ્યો. સૈન્યના લોકોને કહ્યું,

'ખાડો મૃગ છે તેનું નામ, મારે તેને આપુ મામ.'

એવો ખાર દેડે લાવિયો, મૃગનો દોને દાથ ન આરિયો.

એટલે લાવાર થઈ તેઓ ગામમાં આવ્યા. ગામ લોકોએ ...''૩૫ રાજાને કુલોથી, રતનોથી વધાવ્યો.

હંજમ મનમાં ને મનમાં મલકાય છે. આખરે તેઓં ચાલતા ચાલતા મહેલ પાસે આવ્યા એટલે બધાને જવાની રજા આપી પોતે મહેલમાં ગયો. રાણી તેનો સત્કાર કરવા તૈયાર થઈ. કેટલીક દાસીઓ આગળ આવી તેમાંની એક દાસીને હંજમે પકડી ને કહેવા માંડ્યું, ‘મારી વહાલી રાણી, ખસ તારા જેવી બીજી કોઈ નથી. એટલે જ હું તારે મહેલે આવ્યો છું.’

રાણીના કાને આ શબ્દ પડ્યા એટલે તે ગભરાઈ. ‘રાજાને કાંઈ કાંઈ થઈ ગયું છે’ તેમ માનવા લાગી. હંજમ ત્યાંથી ઊઠી પલંગ પર બેઠો. રાણી તેને પાન આપતાં પૂછવા લાગી, ‘કાલે આપણે શું ખાધું હતું, મેં શું વાત કહી હતી તે કહો.’ રાણીના સવાલના જવાબમાં હંજમ બાપનો છુધવાર કહેવાનો હતો એટલે રાણીને વહેમ પડ્યો. તે યુક્તિથી તેને એક ઓરડામાં લઈ ગઈ અને તેમાં તેને બંધ કર્યો.

સવાર થતાં જ પ્રધાનને બોલાવી બધી વાત કહી. હંજમને રાણીએ કેટલી સમસ્યાઓ પૂછી પણ હંજમ શું જવાબ આપે ? પ્રધાન અને રાણીની ખાતરી થઈ ગઈ કે કાંઈક ગોટાળો થઈ ગયો છે એટલે આને પૂરી રાખવે જ સારો છે.

હવે પેલો મૃગલો આમથી તેમ રખડે છે મોઢે બોલાય નહિ એટલે દુઃખી થાય છે. આમ કરતાં પંદર દહાડા પસાર થયા. એક દહાડો તે જ્યારે જંગલમાં ફરી રહ્યો હતો તેવામાં એક ઝાડ પર પોપટ પોપટી બેઠાં હતાં. ત્યાં સિંચાણે આવી ત્રાપ મારી. પોપટી તેના સપાટે આવી

પોપટ રહી ગયો પણ તેને બચ પેસી ગયો હતો એટલે નીચે પડ્યો ને મરી ગયો. રાજાએ પેલા પોપટને જોયો એટલે વિચાર કર્યો. ‘મૃગના જોખિયા કરતાં પોપટનું જોખિયું સાચું. છીડી પણ શકાય ને બોલી પણ શકાય.’ આતુ વિચારી મૃગનું શરીર છોડી પોપટમાં પ્રવેશ કર્યો, ને ઉડતાં ઉડતાં તે ઉજ્જેનીમાં આવ્યો. પોતાના પ્રધાનને

ત્યાં ગયો. આ વખતે પ્રધાન એકલો બેઠો હતો તેની પાસે બેસી વિક્રમે પોતાની વાત કહી કહ્યું. ‘એ પરકાયા પ્રવેશ મંત્રથી હજામ મારા શરીરમાં પેઠો છે. જો માડું કહેતું સાચું ન લાગતું હોય તો હું સોમન ખાઈ. શુભમાં શુભ વાત કહું.’

.....જો હોય તમને વિશ્વાસ.

તે વાતની પ્રતિજ્ઞા લઈ, ને કહો તો નિશાન હશે.

પ્રધાને પોપટની વાત રાણીને કહી. રાણીએ વાત સાચી માની. પછી પોપટને પોતાની છાતી સરસો થાંપ્યો. હજામ સાથે બનેલી વાત કહી.

‘રાજાજી મન ખલુએ આણી દદ વિશ્વાસ,
જાણ્યો છે મેં એકને નવારે આવ્યો મુજ પાસ.

રૂપરંગ તો તમ તણું મૂરખ એની ચેન,
તે દડાડે મેં પારખ્યો, બુદ્ધિ હીન તે નેન.'

એટલે વિક્રમે કહ્યું, 'હું એક વાત તમને કહું છું. તમે તે
શુદ્ધ રાખજો. એ હજીમને ખનાવવા તેની સાથે સારા જેવો
સંબંધ રાખો. પછી તેને કહો, 'જે તમે રાજા વિક્રમ હો
તો પરકાયા પ્રવેશ મંત્રનો ચમત્કાર બતાવો.' એટલે આ બધું,
તમારું રૂપ વગેરેથી હજીમ લોભને-વશ થઈ તેમ કરવા
હો. પાડે એટલે તમે પરકાયા પ્રવેશની વ્યવસ્થા કરજો.

.....લોભે તજશે મકારો દેહ,

પરમાં પેસે તે બ્યાદરે, મારી દેહમાં આતુ' ત્યાદરે.'

રાણી અને પ્રધાને તેમ કરવા કહ્યું. તેવામાં ઘરમાં
એક ઘેટો હતો તેને સાપ હત્યો. આ સમાચાર તેમને
આપવામાં આવ્યા. એટલે રાણીએ તે જ વખતે હજીમને
જોલાવી કહ્યું, 'જે તમે રાજા વિક્રમ જ છો તો કંઈક
ચારખું આપો.'

'હું શું વિક્રમ નથી ? મને કેમ ત્રાસ આપો છો ?'
હજીમે પૂછ્યું.

'તમે વિક્રમ છો છતાં મારા મનની ખાતરી માટે પરકાયા
પ્રવેશ કરી બતાવો. એટલે હું તમારી, આ રાજ સમારું.'

રાણી અને સજની વાતથી હજીમ જાન બૂલ્યો. પરકાયા
પ્રવેશ કરવા હો પાડી એટલે પેલા ઘેટાને ડુયાં લાવ્યા. હજીમ
ખાતરી આપવા જેવો ઘેટામાં પેઠો કે તરત જ રાજા વિક્રમ

પોપટમાંથી નીકળી પોતાના શરીરમાં પેઠા, પ્રપંચી હલમ
ખરોખર ફસાયો. રાજસુખને બદલે ઘેટાનો દેહ મળ્યો.

પોપટમાંથી નીકળ્યો વિક્રમ વીર મુગ્ધ.

પચિ મહિને આવીઓ આ દેહમાં પ્રાણ.

રાજા વિક્રમ પોતાના મૂળ દેહમાં પ્રવેશ્યો. આ વાત
નગરીમાં ફેલાઈ, બધાં નાપિકને મનમાં આવે તેમ ઠહેવા
લાગ્યાં ને આનંદ ઝોચીવ કરવા લાગ્યાં.

મંદિરોમાં ઘડિયાળ ઘંટ વાગવા લાગ્યા. નોખતો
ગડગડવા લાગી.

પોપટ ફીટી રાજ થયો, નાપિક તો ઘેટામાં ગયો.

અને તેને પણ બાંધી રાખવામાં આવ્યો ને દિવસો
એક પછી એક જવા લાગ્યા.

એ વાત એટલેથી રહી, કઠિનક વાત અહીં એક થઈ.

પશ્ચિમ દેશમાં એક બ્રાહ્મણ તેનાં સ્ત્રી અને છોકરા
સાથે રહેતો હતો. આ લોકો ભગવાનના ભક્ત હતાં. પેલા
બ્રાહ્મણનો છોકરો જ્યારે સોળ વરસનો થયો ત્યારે વેવાઈ
લગ્ન માટે ઉતાવળ કરવા લાગ્યો. પણ ઘરમાં નાણાંના
અભાવે ટાણું માંડવા તેમને વિચાર આવતો ન હતો. મનમાં
ને મનમાં તેઓ દુઃખી થતાં હતાં. એક હાઠો બ્રાહ્મણીએ
કહ્યું, ‘ઉલ્લેનીમાં રાજા વિક્રમ પરદુઃખમાં જન્મ છે, આપણે
તેની પાસે જઈએ. તો આપણું આ દુઃખ જાય ખરું.’

બ્રાહ્મણને પણ તેની સ્ત્રીના શબ્દો ઠીક લાગ્યા એટલે
ત્રણે જણાં ઉલ્લેની જવા નીકળ્યાં. રસ્તે જતાં વનમાં આવી

પહોંચ્યાં. રસ્તો બૂલી આમથી તેમ રખડવા લાગ્યાં. તેવામાં એક વાઘ ત્યાં આજ્યો. અને બ્રાહ્મણના છોકરા પર ત્રાપ મારી. ત્યારે બ્રાહ્મણ વચ્ચે પડી કહેવા લાગ્યો, 'હે વાઘ, તું ક્ષત્રીની જાત છે. અગે બ્રાહ્મણ છીએ. મારા બાળકને મારતાં તને બ્રહ્મહત્યા લાગશે.'

બ્રાહ્મણના શબ્દો સાંભળી વાઘ તેમની સામે જોઈ રહ્યો, બ્રાહ્મણ કરગરતો વાઘને કહેવા લાગ્યો, 'તારે મારા બાળકના માંસથી જ પેટ ભરવું છે તો તેને બદલે હું મારું શરીર આપું. એ હિંગતો બાળક છે. તેના માંસથી તારું પેટ ભરાશે કે કેમ તે એક પ્રશ્ન છે. જ્યારે હું વયોવૃદ્ધ છું. મારા શરીરમાંનાં માંસમાંથી તારું પેટ ભરાશે. તું મને પહેલાં ફાડી ખા. પછી તારી ઇચ્છામાં આવે તે કરજે.'

વાઘ જડની જેમ ઊભો રહ્યો ને બ્રાહ્મણને તાકી રહ્યો. બ્રાહ્મણી આંસુ વહેવડાવતી આગળ આવી. વાઘે રડતી બ્રાહ્મણી સામે જોયું.

'ભલા માર્ધ, જરા તો સમજ. મને માર્ધ જ, પણ મારા બાળકને જતો કર.'

બ્રાહ્મણના શબ્દો વાઘને જ્ઞાન થયું તેથી છોકરાને પડતો મૂકી ચાલતો થયો.

.....જ્ઞાન જ આપ્યું વાઘને એને મારું ફેક,
મેલી વાઘ નાસી ગયો.....

પણ બાળકને ભય લાગવાથી મરણ પામ્યો. આથી શ્રી પુરુષ જૂન રડવા લાગ્યાં. કેટલીક વાર રડયા પછી

પ્રાદ્યક્ષુને ‘રડે કાંઈ વળવાનું’ નથી’ તેનું જ્ઞાન થયું અને પોતાની સ્ત્રીને સમજાવી.

‘પૃથ્વી પર પેદા થયું તે તો નિમ્ને જાય.

માટે રડે શું વળવાનું છે? એક દિવસ વહેલા કે મોડા ફરેકને. મરવાનું છે, છે ને છે જ.’

છતાં પ્રાદ્યક્ષી રડતી રહી શક્તી ન હતી.

‘ભૂંડી, એ તો તારો હોત તો તને મૂંઝીને કેમ જાત? આ તો ખોટી માયાજાળ છે. દુનિયામાં કોઈનું કોઈ નથી. બધાં એક બીજાનાં લેણદેણે લેગાં થાય છે. જ્યાં દેણું લેણું પૂરું થયું એટલે એ એના રસ્તે પડી જાય છે. ને મામાપથી ઉત્પન્ન થયેલું ‘ખોજિયું’ અહીં પડી રહે છે. આત્મા વિનાનું ‘ખોજિયું’ અવેરે લાસ શો? તેનો શોક કરે ક્યાંક શો? એ પોતાના સંબંધીઓને છાનો રાખવા ક્યારે પાછો આવવાનો નથી. માટે રડવું, તેનો શોક કરવો રહેવા કંઈ તેની અસિક્કિયા કરવાના કાર્યમાં અને સાથ આપ.’

પતિના શબ્દે જેમ તેમ મન વાળતી પ્રાદ્યક્ષી જિજ્ઞાસુ થઈ ને તેઓ બાળકની અંતિમ ક્રિયા કરવા સિત્તા તીરે આવ્યાં. આ દુઃખી પ્રાદ્યક્ષુ પ્રાદ્યક્ષીને જોઈ લોકો તેની સાથે થયા ત્યારે પ્રાદ્યક્ષુ પૂછ્યું, ‘આ કયું ગામ છે?’

‘આ તો ઉજ્જૈની છે. અહીં તો પરદુઃખસંજ્ઞા રાજા વિક્રમ રાજ કરે છે.

માળવ મુખ ઉજ્જૈણી ગામ, કૈલાસ જેવું પરિત્ર ધામ.

વિક્રમ રાજ હાતાર તે ધણો, સદોદર પરનાર તથ્યો.’

‘એમ ?’ કહી તે પોતાની સીને કહેવા લાગ્યો, ‘હું ગામમાં રાત્રીને ત્યાં જઈ લાકડાની વ્યવસ્થા કરું છું, લાકડાં આવતાં આપણે પણ બળી મરીશું.’ કહી બ્રાહ્મણ વિક્રમ પાસે આવ્યો. વિપ્રને જોતાં વિક્રમ દોડતો સામે આવ્યો ને પગે પડી પૂછવા લાગ્યો, ‘મહારાજ, દાસને શું આજ્ઞા છે ?’

રડતાં રડતાં બ્રાહ્મણે કહ્યું, ‘ત્રણ ગાડાં લાકડાનાં ક્ષિપ્રાતીરે મોકલો.’

રાત્રીએ આટલાં બધાં લાકડાં મોકલવાનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં બ્રાહ્મણે પોતાની દુઃખકથા કહી.

વિક્રમે બ્રાહ્મણના કહેવા પ્રમાણે લાકડાં મોકલવા આજ્ઞા કરી. પછી તેની સાથે સ્મશાને આવ્યો. લોકો પણ તે તરફ જવા લાગ્યા. બ્રાહ્મણી પાસે પહોંચતા વિક્રમે પ્રણામ કર્યા. તેવામાં લાકડાં આવ્યાં. એટલે બ્રાહ્મણે કહ્યું, ‘જો અમે એમને એમ બળી મરીએ તો બ્રહ્મહત્યા બેસે. પણ હોમ હવન કરી અમે બળીશું તો નરમેઘનું પુણ્ય મળશે.’

બોલતા હુબ્બી રડતા બ્રાહ્મણને જોઈ બધાં રડવા લાગ્યાં. કલેશનું વાદળ છનાઈ રહ્યું. ત્યારે વિક્રમે મનમાં કહ્યું, ‘જો આ પાતપત્ની પુત્રની સાથે બળી મરે તો મારે પણ મરવું.’ આમ વિચારી એ બ્રાહ્મણ દંપતીને સમજાવવા લાગ્યો. ધનમાલ અને રાજમહેલ બાળક પાછળ આપવા કહ્યું. પણ તેનું પરિણામ શૂન્ય જ આવ્યું. બ્રાહ્મણીએ રાત્રીને મહેલે જવા કહેતાં કહ્યું,

‘કહો તો અહીંથી પાછી વળું બીજે દેશ જઈ મરું,
પશ્ચિમ દિશે હોમે બાણ, પુત્ર વિના ધનું નો પ્રાણ

હે રાજા હું પુત્ર વગર જીવવાની નથી. માટે મને સમજાવવા
રહેવા દો. નો બહુ કરશે તો શાપ આપીશ.’

‘જીએને મા.’ બ્રાહ્મણીને ઉદ્દેશી વિક્રમ બોલ્યો,
‘તમે બહુ ઉતાવળ કરી રહ્યાં છો. /

અર્ધ કરડે કે વિધવા મરાય, મદા બાંકે જેનો જીવ જાય
તેમાં પ્રાણ કઈ પેમી રહે તે કાલો જ પીરસો કહે

માટે જરા શાંતિ રાખવાની જરૂર છે. કદાચ એનો જીવ હજી
બ્રહ્માંડે હોય ને તમે એને બાળી મૂકો તો તમને હત્યા
લાગશે, માટે હંમણાં અગ્નિદાહ કેવાનો વિચાર માંડી વાળો.
સવાર થતાં છોકરો બેઠો પણ ધર્મ લાય. આ મૂંઝાં વળી પણ
લાય માટે આજની રાત તમે અગ્નિમાં બળવાનો વિચાર
માંડી વાળો.’

રાજાના શબ્દે બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણી વિચારમાં પડ્યાં તેમને
રાજાના શબ્દોમાં કાંઈ સત્યાંશ જણાયો. અને તેમણે
બળવાને વિચાર માંડી વાળ્યો.

રાજાએ પેલા બ્રાહ્મણપુત્રને સુખપાલમાં સાચવીને
સૂવડાવ્યો. લેખા થયેલા માણસો વિખરાયા પણ બ્રાહ્મણ
બ્રાહ્મણી તો ત્યાં જ બેસી રહ્યાં.

સુખપાલ સાથે રાજા મહેલે આવ્યો. એક પહોર રાત
ની ગઈ ત્યારે રાજા વિક્રમ વૈતાળને બોલાવી સાથે લઈ

સ્મશાનમાં હરસિદ્ધ માતાની પૂજા કરવા ચાલ્યો. માતાજીના મંદિરે આવી પૂજા કરી દંડવત પ્રણામ કર્યાં. અને બોલ્યો,
 ‘ મારી લાજ તારા હાથમાં છે. તારી કૃપાથી તો આજ મેં
 પ્રાદક્ષણ પ્રાદક્ષણીને બળતાં અટકાવ્યાં છે. મા. મા. ’

‘ વિક્રમ ’ કહેતાં મા હરસિદ્ધ પ્રગટ થયાં ને કહેવા લાગ્યાં, ‘ મરેલાં તો જીવતાં થતાં હશે ? ’

‘ તો....? ’ નિરાશ વદને વિક્રમ બોલ્યો.

‘ વિક્રમ, નિરાશ ન થા. ’

‘ તો મા શું કરું ? ’

‘ કરવામાં એટલું જ કે તારે ત્યાં પેતો થેટો છે. જેમાં હળમ છે, તેને સમજાવી પ્રાદક્ષણબાળના દેહમાં પ્રવેશ કરવા કહે, એટલે

જીરી બેઠો બાળક થાય, મહિમા વધશે તારો રાય. ’

કહી માતાજી અદૃશ્ય થઈ ગયાં. વિક્રમ આનંદ પામતો મહેલે આંચ્યો. પછી પેલા થેટાને મંગાવડાવ્યો. રાત્રીએ થેટાને પેલી સુખપાલ પાસે જિલો રાખી બધાંને ચાલ્યા જવા કહ્યું. બધા ગયા એટલે રાત્રીએ હળમને કહ્યું,
 ‘ ભલા ભાઈ, હવે થેટાનું જોગિયું છોડી, આ પ્રાદક્ષણના

જોજિયામાં પ્રવેશ કર, તું આ વેટાના જોજિયામાં હ.ખી
યતો હોવાથી આ વિચાર મેં કર્યો છે.’

‘ભિં....હું.’ હજમે કહ્યું.

‘અરે, જરા બહો યા. આ ઘાસ ખાઈ પડી રહે
છે. તેના કરતાં સુખમાં રહીશ.’

‘ભિં....હું.’

‘જરા તો બાઈ સમજ.’ બહુ જ નમ્રતાથી નિકમ
બોલ્યો, ‘જો તું આ બ્રાહ્મણના જોજિયામાં પ્રવેશ કરે તો
તને મારી પુત્રી પરણાવું. મારો જમાઈ બનાવી વીસ ગામ આપું.’

નાપિક મહા હરામી વર્ણ, વચન રાખતું સાંજીયું કર્યું.

‘આજ પડી દિને છે ગજ્જ, એથી મને કરે છે અરજ.

એને કહે દુ તો નકિ જાઉં. દુ બેઠો તજ્જા ખાઉં.’

મહો મરડીને ચડાવી રીસ, પછી આપે ઠટોળ્યું થીપ.

‘નહિ જ માને એમ ને. સાચી વાત છે. સ્ત્રીથી આંગ-
ળીએ ધી નહિ નીકળે. જો હજમ, આ છેલ્લી વારના ચળકો
સાંભળી લે. જો સ્ત્રીથી રીતે આ બ્રાહ્મણના જોજિયામાં
તું પ્રવેશ કરીશ તો મેં કહ્યું તે બધું હું આપીશ. મારો
પ્રધાન બનાવીશ. પછુ બિંહુ’માં રહીશ તો તલવારથી માથું
ઝટકાવી નાખીશ. તારી સામે આ મે વાત છે. આજ આ
જોજિયામાં પ્રવેશ કે મરવા તૈયાર યા.’ કહેતા રાજાએ
તલવારને ચ્યાનમાંથી બહાર કાઢી.

તલવાર જોતાં હજમબાઈ સમજી ગયા કે ‘બહુ
કરીશુ તો જીવથી જઈશું. મારે આ બ્રાહ્મણના જોજિયામાં

અવેશ કરે જ છૂટકો છે.’

સૂજ ભોગે સજ થયો. મેલ્યો ઘેટાનો વેશ.

માણેકનાયના મંત્રથી કયો ત્રિપ્રમાં પ્રવેશ.

તે સાથે જ બ્રાહ્મણનો છોકરો આજસુ મરણી બેઠો થયો.

આ સમાચાર પળમાં ગામમાં ફેલાઈ ગયા. બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણીને કાને પહોંચ્યા. એટલે એ તો ઢોડતાં આવ્યાં, હીકરાને ભેથો. મળ્યાં આનંદ પામ્યાં. ને રાજા વિક્રમને આશિષ આપવા લાગ્યાં.

રાજા વિક્રમે પોતાનું વચન પાળવા પોતાની પટરાણીની પુત્રી પરણાવવા તૈયારી કરી. બ્રાહ્મણની નાત અને સગાંને બોલાવ્યાં. ઘણી જ ધામધૂમથી તેમનાં લગ્ન કર્યાં ને તેને પોતાનો પ્રધાન બનાવ્યો, પછી જ્યાં પહેલો તેનો વિવાહ કરવામાં આવ્યો હતો તે કન્યાને પણ તેની સાથે પરણાવી.

સુણો ભોજ ” કહે પૂતળી “ એવો વિક્રમ રાય.

તેનો મદિમા સાંભળે પાંચે પાતિક જાય.

રાજા ભોજ, જેણે આવાં પારકાનાં દુઃખ લાગ્યાં હોય તે જ આ દેવતાઈ મિંદાસનપર બેસી શકે. તે સિવાય ને કોઈ બેસવા યત્ન કરે તો તે દુઃખી થાય.”

એમ કહીને પૂતળી, આપે ગઈ આકાશ.

એ કયા પૂરણ ચઈ, કહે કવિ શામળદાસ.

જોડવાની **કાવ્ય**

“રહેવા દે, રહેવા દે, રાજા લોજ ! એ સિંહાસન પર બેસવાનું રહેવા દે.” રાજા લોજે સિંહાસન પર બેસવા પગ લખાવ્યો તે સાથે જ અવાજ થયો.

“ભોજ રાજ મહા મહિપતિ રખે ધરણ પામ,
 એ સિંહાસન ધ્રુવ બેસ વિક્રમરાય.”

“જો વિક્રમરાય બેસી શકે તેમ છે તો હું કેમ ન બેસી શકું ?” લોજે પૂછ્યું.

“રાજા, ગાડો થા મા. આ સિંહાસન પર તો સત્યવદી રાજા વિક્રમ જેવો જ બેસી શકે.”

“વિક્રમે એવાં તો કેવાં કામ કર્યાં હતાં કે જેથી આ સિંહાસન પર તે બેસી શક્યા ?”

હું પૂછ્યો “સાંભળ રે રાખ, કહું વિક્રમ કેશ મહિમાય,
 નવતેરી ભોજન વિસ્તાર નગર અનુપમ સરગુ સાર.

એ ઉજ્જૈનીમા કેટલાય ધનવંત રહેતા હતા. તેમને ત્યાં સદાય દેવતાઈ જૂગણો વાગતી અને આરતી ઉતરતી.

એક દિવસ એકો છે રાખ, વિચાર કરે આપે મનમાં,
 એકતિ તેણે પ્રધાન, મહિપતે દીર્ઘા ગાર્ગ માન

પછી જાંડારીને ખોવાવ્યો, જાંડારી આવ્યો જોટલો
 બેસાડી રાજા તેને પૂછવા લાગ્યો, ‘જાંડારીય,

આપણા ભંડારમાં કેટલું ધન હશે ?

રાજાના આ પ્રશ્ને ભંડારીને ચમકાવ્યો. તે પણ માટે રાજા સામે જોઈ રહ્યો પછી કહેવા લાગ્યો, ‘મહા-કાળેશ્વરની મહેર છે, હરસિદ્ધ મા સદાય સહાય કરનાર છે પછી આ ચિંતા, આ પ્રશ્ન શા માટે ?’

‘ભંડારીશ.’

‘મહારાજ, ત્યાંસુધી આપ પુણ્યનાં કામ કરો છો ત્યાંસુધી ભંડાર ખાલી થોડા જ થાય છે ? કામદુર્ગા દુર્ગા જ કરે છે ભરતો ભર્યા જ કરે છે.’

વિક્રમને ભંડારીના જવાબથી સંતોષ થયો નહિ. તે મનમાં જોઈયો, ‘ધનની જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ભંડારમાં ન હોય તો મારું’ વ્રત ભગ જ થાય ને ? માટે પાણી પહેલાં પાળ મારે બાંધવી જ રહી.’ આમ મનમાં જોલી રેને વડા પ્રધાનને કહ્યું. ‘આ રાજકાજ તમે સંભાળો. પ્રજા દુઃખી ન થાય તે બદલ કાળજી રાખજો.’ કહી રાજા તો મહેલ છોડી બહાર નીકળ્યો. વૈતાળ રાજાની સાથે સાથે જવા લાગ્યો. છોકે મા હરસિદ્ધનું નામ જપતો રાજા વિક્રમ આગળ ડાઘલાં ભર્યે જ જાય છે,

ચાલતાં ચાલતાં એક સુંદર શિવમંદિર દષ્ટિએ પડ્યું. તે મંદિરમાં વિક્રમ પ્રવેશ્યો. તેની દષ્ટિ લિંગ પર પડી. તે ચિંતામણી લિંગ હતું. રાજાએ ત્યાં જ બેસી આરાધના કરવા વિચાર કર્યો, એકાંત જગા, ચિંતામણી લિંગ પછી જોઈએ શું ?

વીસ દિવસ સુધી રાજાએ અન્ન, પાણી અને નિદ્રા તથા શંકરનું ધ્યાન ધર્યું. છતાં ભગવાન શંકરે દર્શન ન દીધાં. ઝોટલે અંગૂઠા પર એક મહિના સુધી શિવનામ જપતો વિક્રમ જિલો રહ્યો. છતાંય ભગવાને દર્શન ન દીધાં ત્યારે જામે માથે લટકી શિવસ્તવન કર્યું.

ભગવાન શંકર વિક્રમની દૃઢતા જોવા પ્રગટ ન થયા. વિક્રમે વિચાર કર્યો, ‘આ કલિયુગ છે. આમ શિવજી પ્રસન્ન થવાના નથી. ભય વિના પ્રીતિ થઈ સાંભળી નથી, માટે મારે ત્રાસ કર્યે જ છૂટકો.’ આમ વિચારી રાજાએ પગની નસ કાપી લોહીથી અભિષેક કર્યો. પછી ણીના પગની નસ છેદીને પછી જે હાથની નસો છેદી લોહીથી અભિષેક કરે જ ગયો. છેવટે મસ્તક પૂજા કરવા તૈયાર થયો, આથી શિવજી પ્રગટ થયા ને કહેવા લાગ્યા, ‘રાજા વિક્રમ, આ ભયંકર ક્રિયા શા માટે કરે છે ? દેહનો નાશ કરવા કરે છે ?

તુજને હું પ્રમન્ન થયો મનવાંચિત્ત રજા માંગ.

રાજા માંગ, માંગ તારી ઇચ્છામાં આવે તે માંગ. હું તારા પર પ્રસન્ન છું.’

‘પણ,’ વિક્રમે કહ્યું, ‘તમે પ્રસન્ન થયા હો તો મને અનગળ દ્રવ્ય આપો, જેથી મારું પરદુઃખભંજનનું વર્ત ક્યારે પણ શામે નહિ.’

‘જસ, ઝોટલા માટે દેહનો ત્યાગ કરતો હતો ?’ શિવે પૂછ્યું, ‘રાજા વિક્રમ, તારી ઇચ્છા પૂરી થયે.’

અહીંથી દક્ષિણ સાગરમાં જા. એ જગાએ એક ખેટ છે. ત્યાં એક અવધૂત ચેલો ધ્યાન ધરતો ખેઠેલો છે. તે કથીરનું િચન કરે છે. એ જ્યાં બેઠો છે, ત્યાં કદળીવન છે. કદ-રનો છાંયડો છે. તેને અવધિજ્ઞાન છે. તે તને જોતાં જ તણી જશે. માટે તું ત્યાં જા' ભગવાન શંકર આ પ્રમાણે કહી અદૃશ્ય થઈ ગયા. રાજા વિક્રમે દક્ષિણ સાગરનો રસ્તો લીધો. ચાલતાં ચાલતાં એક જળાશય પામે આવ્યો. રાજાને તરસ તો લાગી હતી એટલે પાણી પીવા બેઠો, ત્યાં ચાર જોગણીઓ ચોખ્ખાટ રમતી હતી રાજાએ જોગણીઓને જોઈ તેથી તેમની પાસે આવી બિલો જોગણીઓ તેને જોતાં બોલી, 'આવ, આવ ભાઈ, તું બલે આવ્યો. આજ અમારી ક્રુધા શાંત થશે. અમે ચારે જણીઓ તને સરખે ભાગે વહેંચી લઈશું.'

‘ત્યારે તો ધનભાગ્ય મારાં, સાચે જ મારા દેહનું આજ સાર્થક થઈ જવાનું.’

વિક્રમના શબ્દો સાંભળી જોગણીઓ ખડખડાટ હસી. વિક્રમે કહ્યું, ‘તમે જોગણીઓ છો તેનો પૂરાવો આપો.’

‘પૂરાવો ?’ જોગણીઓ બોલી, ‘પણ પહેલાં તારું નામ તો કહે.’

‘મારું નામ ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘હા, હા. તારું નામ ? તું કોણ છે ? કયાથી આવ્યો છે ? ક્યાં જવાનો છે ?’

‘બધું જ લણવું કે એમ ને ? હું ઉભજેનીનો શિવ
સેવક રાજા વિક્રમ. મારે પુણ્યનાં કામ કરવા દ્રવ્યની જરૂર
હતી એટલે મેં જંગલમાં શિવને આરાધ્યા. તેમણે મને
દક્ષિણ સાગર જવા કહ્યું, તેથી હું તે માર્ગે જવા નીકળ્યો
હું રસ્તામાં તમે મળ્યા.’

ત્યારે બોલી નેગણી. ‘સતે આબ્યો તું શ્રાત,
ને અણુબોધ્યો રહેતો તો તમે અમે ખાત.

રાજા વિક્રમ, તું તો મારા હરસિદ્ધનો સેવક. અમે મારા
હરસિદ્ધની સેવિકાઓ, સહે સહે આવ્યો. અમે તને અમા-
રાથી બનતી મદદ આપીશું. રાજા વિક્રમ, અહીંથી તે
દક્ષિણ સાગર બહુ દૂર છે. આમ ક્યારે પહોંચીશ ? રસ્તો
ઘણો જ ખરાબ છે. મારે લે આ ઉડણપાવડી. તે પહેરી
મનમાં ચિંતવીશ એટલે ધારેલે સ્થળે પહોંચી જઈશ.’
કહી નેગણીએ ઉડણપાવડી આપી. રાજાએ તે પહેરી,
આંખ મીચી મનમાં ઇચ્છો કરી તે સાથે જ તે ઉડ્યો.
આંખ ઉઘાડી ત્યારે પેલા અવધૂત ચેલા પાસે આવી પહોંચ્યો
હતો. વિક્રમ એ અવધૂત પાસે ગયો ને ચરણે નમ્યો.
અવધૂતે કહ્યું, ‘શિવના મોકલ્યા આવ્યા રાજા વિક્રમ !
સતે બલે આવ્યા. જે માળાપને ત્યાં તમારો જન્મ થયો,
તે માળાપ ધન્ય થઈ ગયાં. તમારા ચરણે આ બધા પ્રદેશ
ધન્ય થઈ ગયો.’

‘મહારાજ,’ ચરણે નની વિક્રમ બોલ્યો, ‘એટલું
બધું શાને ? હું તો માયાનો છવ. સ્વાધનો દાસ છું. સાચું

કહેવડાવેા તો આપનાં દર્શનથી આજ મારો જન્મ સફળ થયો છે,'

‘રાજા વિક્રમ, અહીં સ્વામી માટે આંખ્યા છો ?’

‘મહારાજ, આપનાથી શું અલગ્યું છે ? મને પારકાનાં હાં કરવા ઇચ્છા છે અને તેથી દ્રવ્યની જરૂર રહ્યા જ કરે. મને એવું કાંઈ આપો કે જેથી કઠીય મારું મત ભંગ થાય. દ્રવ્યની માત્ર પારકાના સલા માટે જ જરૂર છે. મને. ૧૧ શેર અન્ન મળ્યું તો ખહુ જ છે.’

વિક્રમના શબ્દોએ મહારાજના હૃદયને પ્રકુલિત કર્યું, તે બેઠા હતા ત્યાંથી ઊઠ્યા, શુદ્ધામાં ગયા અને જડીબુટ્ટી લાંબ્યા. રાજા વિક્રમ તો આ બેઠો રહ્યો.

‘વિક્રમ, આ જડીબુટ્ટી આપું છું. તેનાથી તમારી ઇચ્છા પૂરી થશે. છપ્પન કરોડ ટકા આનાથી બનશે એનાથી સંતોષ માનજો. મારા આ શબ્દો કઠીય બૂલશે નહિ. અતિશયમાં મજા નહિ. લોભ પાપનું મૂળ છે. હવે બીજી વાત, જો એવું હોય તો આ બાબત આવશે નહિ. લોભ કરશે નહિ. આ બે વાતનું મને વચન આપો.’

રાજાએ વચન આપ્યું એટલે અવધૂતે પેલી જડબુટ્ટી રાજાને આપી. રાજાએ નમન કરી જડીબુટ્ટી લઈ પાવડી પહેરી આંખ મીચી, એટલે ઉભાનેમમાં આવી પહોંચ્યો. વિક્રમના આવવાની વાત ગામમાં ફેલાઈ ગઈ. બધાં તેનો સત્કાર કરવા રત્નો, ફૂલો લઈ આંખ્યાં. વાજતેગાજતે રાજા મહેલે આંખ્યો. છપ્પન કરોડ ટકા પડાં. એ ટકા પડાં વર્તાં છ માસ વીતી ગયા.

‘મહારાજ, એમ કાંઈ થાય ? જેવી આજ તેને ત્યાંથી લક્ષ્મી ગઈ તેમ કાલે તમારે ત્યાંથી લક્ષ્મી જાય તો ?’

‘મહારાજ, મારે એ, બધું સાંભળવું નથી, જે મેં કયું છે તે ઠીક છે.’

‘તે પૈસા ખાતર જ પરગાવવા ધાયું હતું ને ? એ ધન હું તેને આપું તો ?’

શ્રીમંતશા ચૂપ રહ્યો.

રાજા વિક્રમે ધનવંત શેઠને ત્યાં ધનની પોઠો માકલવા માંડી. ફરીથી એ ‘ઉત્તજડે ઘર આબાદ થયું’. પગમાં આ વાત થોભેરે ફેલાઈ ગઈ, શ્રીમંતશાએ પોતાની કન્યા ધનવંતશાના દીકરાને આપવા નહીં કયું. દેશાવર ગયેલા ધનવંતશાને ઘોલાવવામાં આવ્યો.

ધનવંતશા આવ્યો. તે પછી રાજા અને મૈત્ર્ય સાથે ધનવંતશાનો દીકરો પરણવા ચાલ્યો. આ સમાચાર રતનશાએ જાણ્યા ત્યારે તે મરવા તૈયાર થયો. તેણે ગળામાં ફાંસો ઘાલ્યો, તેનાં માખાપ તેને મરતાં રોકવા લાગ્યાં હોહા થઈ ગઈ. વિક્રમે આ સમાચાર સાંભળ્યા. એ દોડતો ત્યાં આવ્યો ને પૂછવા લાગ્યો, ત્યારે

વણિક તે બોલ્યા વાણ, ‘સાંભળ રાજા ચતુરસ્રગજ. માકરી કન્યા પરણે તેક, તે માટે તનું છું હું દેહ લોકાને મું મોહું દેખાડ્યું, તે માટે મરું છું હું.’

‘ગાંઠો.’ વિક્રમે કહ્યું, ‘એટલા માટે મું કરવા મરે છે બાઈ, હું તને પ્રધાનની પુત્રી પરણાવું ને હું જાતે જ

કન્યાદાન આપું પછી છે કાંઈ?' કહી રાજાએ પ્રધાનને બોલ્યો. તેની દીકરી રતનશાસાથે પરણાવવા કહ્યું. રાજાની ઇચ્છાને કોણ અવગણી શકે? રતનશાનો વરઘોડો નીકળ્યો. રાજાએ બોલ્યા પ્રમાણે કન્યાદાન આપ્યું, ધન આપ્યું."

કહે પૂતળા "બોજ મુણ વિક્રમનો મદિમાય
એવાં જે પરાક્રમ કરે તે ધરે સિંહાસન પાય."

એમ કહીને પૂતળા આપે ગઈ આકાશ,
એ કથા પૂરણુ હવી કહે કવિ શામળદાસ.

એક દિવસ રાજા વિક્રમ નગરથી દૂર સૈન્ય સાથે વાડીમાં ગયો. ત્યાં એક મહાદેવનું દહેડું હતું. વિક્રમે વાડીમાંથી કૂલો ચૂંટી ભગવાનને ચઢાવી પૂજા કરી.

સાંજ થઈ, નગરમાં જતી વેળાએ વિક્રમ ક્ષિપ્રાને કિનારે આલ્યો. ત્યાં રાજાએ એક મૃગ ભેડ્યું; એટલે તેણે પોતાના સૈન્યને નગરમાં જવા આજ્ઞા આપી ને પોતે એકલો મૃગ પાછળ દોડ્યો. મૃગને મારી રાજા પાછો

આવી રહ્યો હતો, ત્યાં રસ્તામાં તેણે એક કણુખીને લેયો. તે ગોફુથી પક્ષીઓને ઉડાડતો હતો. આ જોઈ રાજના મનમાં હુઃખ થયું. તેણે નગરમાં આવી પોતાના મંત્રીઓને ઘોલાવી જ્યાંત્યાં પરબડીએ બંધાવવા અને પાણીની વ્યવસ્થા કરવા આજ્ઞા આપતાં કહ્યું, ‘બિચારા પક્ષીઓ અન્ન અને જળ માટે તરફડે તે ઠીક તો ન જ કહેવાય ને ?’

મંત્રીઓએ રાજના કહ્યા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી. પક્ષીઓ સુખી થયાં ને વિક્રમના ગુણ ગાવા લાગ્યાં. વિક્રમની આ કીર્તિ માનસદોષર પર રહેતા હંસોએ ત્રણી એટલે માંડોમાંદા કહેવા લાગ્યા, ‘આલો, આ ગવાતી કીર્તિ સાચી છે કે કેમ તેની ખાતરી કરીએ.’

બધા હંસો ઊડતા ઊડતા ઉજ્જૈનમાં વિક્રમના મહેલ પાસે આવ્યા. રાજાએ તેજનાં કિરણ જોવા હંસો લેયા. હંસો જ્યારે આકાશથી નીચે આવ્યા ત્યારે રાજાએ અણમ કરી પૂછ્યું, ‘તમે કોણ છો ? કઈ જાગૃથી આવો છો ? મારા લાયક કાંઈ કામ છે ?’

જવાબમાં હંસોએ કહ્યું, ‘અમે માનસદોષર પર રહેનાર હંસો છીએ. ત્યાં સદાય પ્રકાશ જ હોય છે. ત્યાં જમીન સોનાની છે અને અમે ગોલીનો આહાર કરીએ છીએ.’

‘અહો, માનસદોષરનાં હંસો મારે આંગણે આવ્યા ! ધનભાગ્ય મારાં. તમે તો મારા અતિથિદેવો કહેતાવ. મને તમારી સેવા કરવાની તક આપો.’

‘રાજન,’ હંસે કહ્યું, ‘અમારો મોતીનો આહાર રહ્યો, તે અહીં ક્યાંથી મળે ? એટલે અમારે તો જવું જ રહ્યું ને ?’

‘ના, ના, તમે જઈ શક્યો નહિ.’ કહેતા રાજાએ મોતી મંગાવ્યાં ને હંસો આગળ ધર્યાં. દૂધમાં પાણી મેળવી પાસે મૂક્યું. :

હંસો મોતીનો ચારો ચર્યા, દૂધ દૂધ પી જઈ પાણી રહેવા હઈ આનંદ પામ્યા.

રાજાએ હંસોને આઠ દહાડા રાખી વિદાય કરતી વખતે કહ્યું, ‘મારે લાયક કામકાજ હોય તો કહેવડાવજો.’

હંસો માનસરોવર તરફ જવા લાગ્યા ને દહાડા એક પછી એક જવા લાગ્યા. તેવામાં રાજા ઇંદ્રે યજ્ઞ માંડ્યો. દેવો, ઋષિઓ, પર્વત, નાગ, તીર્થ વગેરે આવ્યાં. વાતો-ચીતો થઈ રહી છે તે વખતે હંસે કહ્યું, ‘પૃથ્વી પર અનેક રાજાઓ થઈ ગયા, પણ ઉજ્જૈનીપતિ વિક્રમ જેવો તો કોઈ જ નહિ.’

આ રાજાદોષે અગ્નિમાં ધીની આહુતિ આપી. રાજા ઇંદ્રથી વિક્રમનો આ વડાઈ સહન ન થઈ. તેમણે હંસને કેદ કરતાં કહ્યું, ‘જેઉં છું, રાજા વિક્રમ તને કેવો છોડાવે છે ?’

ગિચારો હંસ કારાગૃહમાં પડ્યો. આ સમાચાર હંસો અને હંસણીઓએ વિક્રમને દૂર મારફતે કહેવડાવ્યા. રાજાએ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું,

વિક્રમ કહે, 'રહો સાંસના રાખો હજી ધીર
જ્યારે હંસ તે છૂટશે ત્યારે લેશું નીર.'

હતને આમ કહી વિદાય કર્યો. પછી તેણે રાજપાટની સંભાળ લેવાનું મંત્રીઓને કહી હંસને છેડાવવા નીકળી પડ્યો. રાત્ર નથી જોતો રાત કે દહાડો, નથી ગણતો બૂખ કે તરમ. ટાઢ તડકાની તો પરવા છે જ નહિ. તે ચાલતો ચાલતો નદીકિનારે આવેલી મુખવતી નગરીમાં આવ્યો.

આ નગર પર સેવર માંધાતા રાજ કરતો હતો. તે

કરણુ સમો દાતાર છે કામ સમાને રૂપ,
હરિશ્ચંદ્ર સરખો સગવાદીઓ ધર્મ સરખો તે બૂપ.

એ નગરીમાં એક વાણિયાને ત્યાં વિક્રમ ગયો. વાણિયાએ તેનો સારો સત્કાર કર્યો. પછી વિક્રમે પૂછ્યું, 'ભાઈ, તમે આટલો બધો ખર્ચ શી રીતે કરો છો ?'

'અતિથિ,' વાણિયાએ કહ્યું, 'આ તો રાત્ર સેવર માંધાતાનું આપેલું છે. તેમણે કાંઈ બૂખ્યોતરસ્યો ન રહે તે માટે ઘેર ઘેર અનાજ વગેરેની વ્યવસ્થા કરી છે.'

'હી.....ઈ.....ક.' વિક્રમે કહ્યું. ને તેણે મનમાં 'રાત્ર ક્યાંથી આટલો બધો ખર્ચ કરે છે' તે લાલુવા નક્કી કર્યું. તે રાત્રની રાહ જોવા લાગ્યો.

રાત્ર પડી એટલે રાત્ર વિક્રમ આગ્રિયા વૈતાળને સાથે રાખી અદરય રીતે રાત્રના મહેલ તરફ ચાલ્યો. તે વખતે રાત્ર પથારીમાંથી ઊઠીને પૂજાનો સામાન લઈ મહેલમાંથી

ઘડાર આવ્યો વિક્રમ પણ પાછળ પાછળ આવ્યો.

ખંને જણા આગળ પાછળ ચાલતા ચાલતા જંગલમાં આવ્યા. ત્યાં નદી વહેતી હતી. સેવર માંધાતાએ નદીમાં સ્નાન કરી ચંડિકાનું ધ્યાન ધરવા માંડ્યું. એટલે જોગણીઓ આવી. રાત્રીએ પોતાનું લોહી, માંસ જોગણીઓને આપી અસન્ન કરી.

જોગણીઓએ માંસ લોહીથી તૃપ્ત થઈ રાત્રી તરફ અભિદિશિએ જોયું. રાત્રી જીવતો થયો ને બે હાથ જોડી જોગણીઓની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. એટલે સોનામહોરોનો વરસાદ વરસ્યો. જોગણીઓ અદશ્ય થઈ ગઈ.

રાત્રીએ સોના મહોરો ભેગી કરી ગાંસડી ગાંધી ને તે પોતાના મહેલ તરફ જવા લાગ્યો. રાત્રી વિક્રમે આ જોયું. સેવર માંધાતા કેટલું દુઃખ સહન કરે છે તે વિચાર કરતાં તેનું હૃદય ધ્રુજી ઊઠ્યું. તેણે સેવર રાત્રીનું દુઃખ દૂર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો

‘મુખ કરું એને શરીર, ત્યારે મુખ પીવું હું નીર
ન કરું સુખ તો કાદું પ્રાણ’ કરી પ્રતિજ્ઞા મનમાં જાણી.

ખીજે દિવસે રાત્રી વિક્રમે સેવર રાત્રીના પહેલાં જંગલમાં જવા નક્કી કર્યું. તેણે જોગણીઓને પ્રસન્ન કરવા ચામડી ચીરી મીઠાઈ, કરતુરી વગેરે લખ્યું. તે પછી તે જંગલમાં ગયો. સેવરે આગલે દિવસે જેમ કર્યું હતું તેમ તેણે કર્યું. એટલે જોગણીઓ આવી. વિક્રમે જોગણીઓને શરીર સોંપી દીધું.

મા થઈ તેને મરતો તો શી રીતે જોવાની હતી? એટલે
‘હું’ આપઘાત કરી રહી છું.’

વિક્રમે આ સાંઘળી પોતાની ઝોળખાણુ આપી નાગ-
કન્યા તેને આપી. પેલો ક્ષત્રી રસ્તામાં મળ્યો તેને કૃષ્ણ
આપ્યું, રહતા વાણિયાને કુંડળ આપ્યાં ને ગુણકા માટે
હુણી થતા વાણિયાને હાર આપ્યો. હે રાજા ભોજ, “
કામાક્ષી પૂતળી બાલી, “આવાં કામ કરો તો જ સિંહા-
સન પર પગ મૂકજો.”

એમ કહી પૂનળી આપે મઈ આકાશ,
એ કથા પૂરણ થઈ કહે કવિ શામળદાસ

એક વખત રાજા ઇંદ્રની મક્ષામાં એક અપ્સરા નૃત્ય
કરી રહી હતી. તેના નૃત્યથી ખુશ થઈ રાજા ઇંદ્રે તેને
કહ્યું, ‘તું દેવતા દેવ મહાદેવ પાસે જા. તેમને તું તારી
ક્રિયાથી પ્રસન્ન કરજે.’

‘અપ્સરા માથું નમાવી જવા લાગી. રસ્તામાં ઇંદ્રનો કુમાર મળ્યો, તેણે રૂપવંતી અપ્સરાને જોઈ રોડી. અપ્સરાએ કહ્યું, ‘ મને જવા દો. તમારા બાપુ ગુસ્સે થશે. મને શિવજી પાસે જવા તેમણે આજ્ઞા કરી છે. ’

‘ કરી આજ્ઞા. ’ કુમાર બોલ્યો, ‘ જો મશાણે કરનાર તારી શું કદર કરશે ? ચાલ મારી સાથે. ’ કહી તેને પકડીને ખેંચવા લાગ્યો. લાચાર થઈ તે અપ્સરા તેની સાથે ગર્ભ ને દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા.

એક દહાડો ઇંદ્રે શિવ પાસે આવી પ્રણામ કરી પૂછ્યું, ‘ મારી મોકલેલી અપ્સરાનું નૃત્ય તમને ગમ્યું હતું ? ’ ઇંદ્રનો પ્રશ્ન સાંભળી શિવ ચમક્યા ને બોલ્યા, ‘ રાજા ઇંદ્ર, તમે જ્ઞાનમાં છો કે બેજ્ઞાનમાં ? કેવી અપ્સરા ને કેવી વાત ? મારી મરકરી કરો છો ? ’

શિવના ચણ્ડો સાંભળી ઇંદ્ર વિચારમાં પડી ગયો. તેણે અપ્સરાની શોધ કરાવી. પકડી મંગાવી. અપ્સરા ઇંદ્ર પાસે આવી સાથે ઇંદ્રનો કુમાર પણ હતો. ઇંદ્રે અપ્સરાને પૂછ્યું, ‘ તું ક્યાં હતી ? ’

જવાબમાં અપ્સરાએ બધી વાત કહી. આ સાંભળી ઇંદ્રે ગુસ્સે થઈ ને પોતાના છોકરાને શાપ આપ્યો, ‘ તું પૃથ્વી પર ગમેટો થઈ પડ. ’

બાપના ચણ્ડ સાંભળી ઇંદ્રનો કુમાર ભગવાન ચંકરને વિનવવા લાગ્યો. ભગવાન ચંકરને હયા આવી તેથી ઇંદ્રને

કહ્યું, ‘મારા કહેવાથી શાપનો અનુગ્રહ કર.’

‘મૂખ,’ રાજા ઇન્દ્ર બોલ્યો, ‘ભગવાન શંકરના કહેવાથી તને કહું છું, તું પૃથ્વી પર યોડા દહાડા ગધેડા થઈ રહેજે. તું રાત્રે દેવ સ્વરૂપ ધારણ કરજે. પૃથ્વી પર ત્રણ સ્ત્રીઓ પરણીશ. તેનાથી ત્રણ છોકરા થશે. તારી ગધેડાની ખાલ કોઈ બાળશે, એટલે તું સ્વર્ગમાં પાછો આવીશ.’

‘આશા.’ કહી ઇન્દ્રકુમાર પૃથ્વી પર આંબ્યો. ગધેડા થયો.

સમસમ કરતી રાત જઈ રહી છે ત્યારે તે બોલ્યો, ‘પ્રજાપત, જાગે છે કે ઊઘે છે ?

અલ્યા હોજી તું તો જન્મ તારે મન ગમે તે માગ.

તારા રાજાને તેની છોકરી મને પરણાવવા કહે, ને તું તેમ નહિ કદે તો ખેદાનખેદાન કરી નાખીશ.’

કુમારે આ સાંભળ્યું તે મહાર આંબ્યો. એતરફ નેવા લાગ્યો, પણ ગધેડા સિવાય બીજું કંઈ જુદેખાયું નહિ.

બીજે દહાડે તેણે પ્રધાનને વાત કરી. પ્રધાન રાત્રે કુમારને ઘેર આંબ્યો. ઇન્દ્રના કુમારે ગઈ રાતના જન્મ કહ્યું. એટલે પ્રધાન નવાઈ પામ્યો. તેણે સુકિતથી રાજાને વાત કરી.

રાજા પ્રધાન સાથે રાત્રે કુમારને ત્યાં આંબ્યો. એટલે ગધેડા બોલ્યો, ‘રાજા, તારી છોકરી મને પરણાવ નહિ તો ખેદાનખેદાન કરી નાખીશ.’

રાજા આ સાંભળી વિચારમાં પડ્યો. પછી પ્રધાન સાથે વાટાઘાટ કરી કહ્યું, ‘ને તમે ગામને ફરતો તાંબાનો

કેટ કરી આપો તો મારી છોકરી તમને પરણાવું.’

‘ખુશીથી,’ ગધેડા બોલ્યો, ‘જ્યાં કેટ કરવાનો હોય ત્યાં કૂધની ધાર કરજે. સૂતર બાંધજે, દરવાજો રાખવાનો હોય ત્યાં બાંધી રાખજે.’

રાજાએ તેના કહેવા પ્રમાણે કરવા કહ્યું. ઇન્દ્રના કુમારે વિશ્વકર્માને રાજાના કહેવા પ્રમાણે કરવા કહ્યું. વિશ્વકર્માએ રૂપાના કાંમરાવાળો તાંબાનો કેટ કર્યો. બધાંએ આ જોયું. છૂટકે નાછૂટકે રાજા પોતાનું વચન પાળવા તૈયાર થયો ને એ સ્થંભતીર્થનું નામ ત્રંબાવટી પડ્યું.

એ રાજાની કુંવરીને બીજી બે બેનપણીઓ હતી. એ ત્રણે જણીઓ એક જ પતિને પરણવા માંગતી હતી. એટલે ત્રણે જણીઓ ગધેડા સાથે પરણી.

ઇન્દ્રનો કુમાર રાત્રે દેવ સ્વરૂપ ધારણ કરીને ભોગ-વેલાસ કરતો. તેણે પોતાની બીને પોતાનું જોગિયું કાઢી બાળે તે માટે ચેતતા રહેવા કહ્યું.

પણ બીના પેટમાં વાત કથારિય ટકી છે તે ટકે ? મેક હહાડો રાજાની રાણી પોતાની દીકરી ખાસે આવી, ત્યારે જા છોકરીઓ ગર્ભાવસ્થામાં હતી.

રાણીએ આ જોયું એટલે પોતાની દીકરીનો તિરસ્કાર કર્યો. આથી રાજકુંવરીએ બધી વાત કહી. રાણીએ તે મનમાં રાખી. રાત્રે અર્ચા જોવા તે મહેલમાં હુપાઈ રહી.

રાત પડતાં ગધેડાએ દેવસ્વરૂપ ધારણ કર્યું. આ વખતે રાણીએ ગધેડાનું જોગિયું બાળ્યું. ઇન્દ્રના કુમારના શરીરમાં જાગ લાગી. તે બોલ્યો, ‘કાંઈકે મારું જોગિયું બાળ્યું’

છે. માટે અહીંથી નાસો. જા રોકાઓ તો નાશ પામશે. આ નગર હવે નાશ પામશે.' તે જ વખતે વિમાન ત્યાં આવ્યું. તેમાં બેસીને તે આવ્યો ગયો. છોકરીઓ ત્યાંથી શ્વાસભેર નાહી.

સવાર થતાં તે ઘણે દૂર નીકળી ગઈ. ત્રંભાવટી નાશ પામી. છોકરીઓ ટોડતી એક આશ્રમ પાસે આવીને ઋષિને પોતાની વાત કહી. ઋષિએ તેમને પોતાની છોકરીઓ જેવી ગણી આશ્રમમાં રાખી.

ત્રણ જણીએ પુત્રોનાં જન્મ આપ્યો. એકનો સતૃંહરિ, બીજોને વિક્રમ અને ત્રીજોને પરભવ. ઋષિએ આ છોકરાઓને વિદ્યાદાન આપ્યું.

એક દહાડો પરભવ બહાર ગયો ને તે વણ્ણજારાઓનાં હાથમાં પડ્યો. અહીં ત્રણે જણીઓ પરભવ નહિ આવવાથી દુઃખી થવા લાગી. ઘણી શોધ કરી પણ તે હાથમાં ન આવ્યો. તેમનાં દુઃખને કિવસોએ દૂર કર્યું.

સતૃંહરિ અને વિક્રમ મોટા થયા. તે ધનુષ્યબાણ લઈ શિકાર કરવા જતા. એક દહાડો ઋષિએ ઘીંજ ઋષિઓને પોતાને ત્યાં જમવા નોતર્યા. જ્યાં જમવા આવ્યા તે વખતે સતૃંહરી ને વિક્રમ શિકાર કરી ત્યાં આવ્યા. ઋષિઓ મરેલા જનવર ભેઈ ત્રાસી છાંચ્યા ને જમ્યા વગર જવા લાગ્યા, ઋષિએ તેમને સમજાવ્યા, ત્યારે ઋષિઓએ કહ્યું, 'તમે આ છોકરાઓને કાઢી મૂકો તો જ અમે જમીએ.'

ભતૃહરિ ને વિક્રમે આ સાંભળ્યું. એટલે તેમણે કહ્યું, ‘અમારા જવાથી તમે જમતા હો તો અમે જઈએ છીએ.’ કહી માતાઓની અને ઋષિની રજા લઈ પરભવને શોધવા ચાલ્યા.

રસ્તે જતાં ભતૃહરિ ઉલ્લેખીને રાજા થયો ને તેની રાણીના કહેવાથી વિક્રમને દેશવટો આપ્યો. વિક્રમ તીર્થયાત્રા કરતો કરતો એક દહાડો વણુઝારાની પોઠ પડી હતી તેની લગભગ આંચો. ત્યાં તેણે શણુવી લેયો તે સાથે જ તેણે હૃદય ‘આ તેનો બાઈ છે.’ તેમ કહી રહ્યું. હૃદયની વાતનો નિર્ણય કરવા તે સંતાઈ ગયો.

રાતનો પહેલો પહોર હતો તે વખતે જનનવર બોલ્યાં, ત્યારે વણુઝારાના મુખીએ પૂછ્યું, ‘શણુવી, કહે જોઈ એ આ જનનવર શું કહી રહ્યાં છે ?’ શણુવીએ કહ્યું, ‘ચાર આપણને લૂંટવા હુકમી રહ્યા છે. સંભાળજો.’

વિક્રમે આ સાંભળ્યું. એટલે તે ક્યાંક ચોરના હિસાબે પોતાને મારી ન નાંખે તેવો વિચાર કરી પાસેનાં ઘટાઘાર ઝાંઝ પર ચઢી ગયો.

ખીજે પહોર થયો. જનનવર ફરીથી બોલ્યાં, ત્યારે વણુઝારે પૂછ્યું, ‘શણુવી, આ શું કહી રહ્યા છે ?’

‘નદીમાં પૂર આવી રહ્યું છે તેમાં એક મડદું તથાતું આવે છે. એ મડદા પર હાર છે. દાગીનાઓ છે.’

વિક્રમે આ સાંભળ્યું એટલે નદીકિનારે ગયો. યોડી જ વારમાં મડદું ત્યાં આંચું. તેને બહાર કાઢી દાગીના

‘વિયોગ ?’ વિક્રમ વિચાર કરતા બોલ્યો, ‘આપણે ભત્રીંહરિની પહેલાં તપાસ કરીએ પછી કાંઈ સમજણ પડે.’

‘બરાબર છે.’ કહેતાં તે મશાણુમાં આવ્યા.

મશાણુમાં જૂન, પ્રેત, ભૈરવ ભમે છે. અહીં માતા હરસિદ્ધતું રધાન છે.

‘પરભવ, તું બહારથી સામાન લઈ આવ.’ વિક્રમે કહ્યું, ‘આપણે રસોઈ કરી જમી લઈએ પછી નગરમાં જઈએ.’

‘હી...ઈ...ક.’ કહેતો પરભવ ત્યાંથી નગરમાં ગયો. તે વખતે મા હરસિદ્ધ ત્યાં આવ્યાં અને પૂછવા લાગ્યાં, ‘તું કોણ છે ? અહીં કેમ આવ્યો છે ? તું આવ્યો તો ભલે આવ્યો પણ તારે માડું દાણુ આપવું પડશે.’

વિક્રમ માતાના શબ્દો સાંભળી પગે લાગી બોલ્યો, ‘મા, તારે દાણુમાં જે જોઈએ તે માગ, હું આપવા તૈયાર છું.’

માતા હસતાં હસતાં વિક્રમ સામે જોતાં બોલ્યાં, ‘હમણાં તો તું આઈ થી લે. તે પછી હું આવીશ અને દાણુ લઈશ’ કહી માતાજી ચાલ્યા ગયાં.

માતાજીને ગયે થોડી વાર થઈ હશે, ત્યાં તો પરભવ આવ્યો. બે બાઈઓએ મળી વાતો કરતા કરતા રસોઈ બનાવી જમ્યા તે પછી વિક્રમે પરભવને કહ્યું, ‘આ વાસણો જેનાં લાવ્યો હોય તેને આપી આવ.’

પરભવ વાસણો લઈ ગયો એટલે માતાજી ત્યાં આવ્યાં ને કહ્યું, ‘દાણુ દાણુ લાવ માડું દાણુ’

‘માતાજી,’ વિક્રમે કહ્યું, ‘ખુશીવી. તમારે દાણુમાં જે માગવું હોય તે માગો.’

‘તમે તમારા ઉપયોગમાં કેટલું પાણી લીધું તે મને કહો. અને એ પાણીના બદલમાં મારે તો એટલું જ લોહી ભેંધજો.’

‘બસ એ જ ને ?’ હસીને વિક્રમ બોલ્યો, ‘જુ મારું લોહી લ્યો.’ કહેતા વિક્રમે છરી કાઢી છલા પથ્થુ તેમથી લોહીનું ટીપુ બહાર આંચું નહિ પગ માંડવા ત્યાં પથ્થુ લોહી મળે નહિ.

‘લાવ, લાવ મા મને ખૂબ ખૂબ લા મને તારું લોહી છે’ માતાજી ઉં ‘જેટલું પાણી વાપરે તેટલું લોહી, તારા રમથી આપ ઉ રાખ’

વિક્રમ શરી લોહી કાઢવા મથાન

પથ્થુ નીકળાતું નહિ એટલે અકબાઈને હાથ કાપવા નહ કહ્યું, ‘મા લેજો લોગ’ કહી છરી બીચી કરી માતાજીએ તેનો હાથ પકડી કહ્યું, ‘બસ, બસ, બહુ થયું માગ માગ, હું તારા પર મમત્ર છું. માગીશ તે આપવા તૈયાર છું.’ બોલતાં માતાએ દષ્ટિ કરી વિક્રમના શરીર પર હાથ ફેરવ્યો ને કહું વિક્રમ, તું પૃથ્વીપતિ યજ્ઞશ તારી કીર્તિ નવખંડમાં બ

હું સદાય તારું રક્ષણ કરીશ.’

‘મા, મા.’ વિક્રમે માતાજીને કહ્યું ને માતાજી અદૃશ્ય થઈ ગયા. તે જ વખતે પરભવ આવ્યો.

બંને બાઈ સારા શુકન લઈ અગાળ વધ્યા. મહાકા-
ળેશ્વરનાં હર્યાન કર્યાં. ને ગામમાં ગયા.

ગામમાં જઈ કુંભારને ત્યાં મુકામ કર્યો, મુકામ કરે
ચાહીનાર થઈ જશે, ત્યાં તે ઘરમાંથી રડવાનો અવાજ
આવે. વિક્રમે સાંભળ્યો. એટલે તેમની પાસે જઈ પૂછવા
લાગ્યો, ‘તમે કેમ રડો છો ?’

‘બાઈ, અમારું નસીબ ફૂટી ગયું છે.’ કુંભારે કહ્યું,
‘અમારા રાજા ભતૂંદરી જતાં કાળો ફેર થઈ ગયો છે.
રાજાએ તેમના બાઈને દેશવટો આપ્યો, અને એ પછુ રાજ
છોડી ચાલ્યા ગયા. તેમના ગયા પછી એક દૈત્ય અહીં
આવ્યો છે. તેને રોજ એક માણસ ખાવા આપવો પડે છે.
આજ મારા જીવાન છોકરાનો વારો છે.’

‘એટલા માટે રડો છો ?’ વિક્રમ ગભીરતાથી બોલ્યો,
‘તમે તમારા છોકરાને ન મોકલશો. હું જઈશ.’

‘તમે જશો ?’ નવાઈ પામતો કુંભાર બોલ્યો. પછુ
તેને વિક્રમના શબ્દોમાં વિશ્વાસ આવતો ન હતો.

‘હા. હા. હું જઈશ.’ વિક્રમે કહ્યું. ને રાજાનો માણસ
બોલાવવા આવ્યો, ત્યારે તે ગયો. તે જેવો રાજસભામાં
આવ્યો કે તરત જ બધા બિભા યયા. તેને સિંહાસન પર
બેસાડવામાં આવ્યો. સિંહાસન પર બેઠેલો વિક્રમ દેવની

જેમ શોલવા લાગ્યો. તેણે ચોતરફ જોયું, ન જવા જાત્યા,
‘અત્યારે હું રાજા છું ને ?’

‘હા.’ ઘરડા પ્રધાને કહ્યું.

‘તો હું કહું તેમ કરો. વાટે ને ઘાટે મધનાં માટલાં
ઝૂકો. બાકળા, વડાં, ખીર, સાકર, શરબત મૂકો. મીઠાઈ
રસ્તાઓ પર પાથરો, કસ્તુરી અને કૂલો જ્યાંત્યાં વેરો.
નગરને શણગારો. જ્યાંત્યાં મુખવાસ મૂકો.’

વિક્રમના કહેવા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી.

રાત ધઈ. નગર સૂતું છે. કોઈ જ જાગતું નથી તે
વખતે વૈતાલ આવ્યો. ખાવાનું ખાતો કસ્તુરી અને કૂલોની
મુગંધથી ખુશ થતો, મહેલ તરફ પગલાં ભરવા લાગ્યો,
ત્યારે વિક્રમ તલવાર લઈ છુપાઈ રહ્યો.

પાન સોપારી ચાવતો વૈતાલ મહેલમાં આવી બેઠ્યો,
‘આજના રાજા, મારી સામે આવ. હું તારા પર પ્રસન્ન
થયો છું. તું જે માગીશ તે આપના તૈયાર છું.’

રાજા વિક્રમ વૈતાલ પાસે આવ્યો ને માથું નમાવી
છેલો રઘો એટલે વૈતાલે કહ્યું, ‘માગ, માગ. તું જે માગે
તે હું આપું ?’

‘તમે મારું માગ્યું આપ્યો ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘હા, હા.’ વૈતાલે કહ્યું.

‘તો મારું આયુષ્ય કેટલું છે તે તક્ષી કરી લઈ આવો.’

‘ઝોહો, બસ એટલું જ ને ?’ કહી વૈતાલ ગયો.
અક્ષાઈને વિક્રમનું આયુષ્ય પૂછી તે પાછો આવ્યો. ને કહ્યું,

‘તારું આયુષ્ય એકસો પાંત્રીસ વરસ સાત મહિના દસ દિવસ અને પંદર ઘડી છે.’

‘હી....ઈ....ક,’ વિક્રમે કહ્યું, ‘તો હવે તેમાંથી એક દિવસ એછો અથવા વધારે કરાવી આવો તો મારું માગ્યું તમે આપ્યું કહેવાય.’

‘મારે જરૂર તને તારું માગ્યું આપવાનું.’ કહી તે ભગવાન વિઘ્ન પાસે આવ્યો ને વિક્રમના આયુષ્યમાંથી એક દિવસ એછો અથવા વધારવા કહ્યું. ત્યારે ભગવાન વિઘ્નએ કહ્યું, ‘એના આયુષ્યમાંથી એક ઘડી કે પળ એછી થઈ શકે અથવા વધી શકે નહિ.’

વૈતાળ આ સાંભળી વિક્રમ પાસે આવ્યો ને કહ્યું, ‘તારા આયુષ્યમાંથી એક પળ પણ એછી થઈ શકે તેમ નથી, તારું આયુષ્ય એછું કે વધતું થઈ શકે તેમ નથી.’

‘તો તે મારું કામ શું થયું? વચન શું પાળ્યું?’ કહેતા વિક્રમે તેના વાળ પકડી તલવાર કાઢી ‘તારાથી મરણનો સમય આવ્યા પહેલાં મારો નાશ થઈ શકે તેમ નથી, તો પછી તારા જેવા માપના કરનારને મારતાં....’

‘બસ, બસ, વિક્રમ રહેવા દે.’ વૈતાળ બોલ્યો, ‘હું તારી પાસે હાર્યો છું. હું તારા કહેવા પ્રમાણે ચાલવા તૈયાર છું.’ કહી વૈતાલે માતા હરસિદ્ધના સોગન ખાધા ને વચન આપ્યું. પછી કહ્યું, ‘તારે મારા ખાવા પીવાની વ્યવસ્થા કરવી પડશે.’

વિક્રમે કબૂલ થયું. એટલે વૈતાલ ત્યાંથી જવા તૈયાર થયો. જતાં જતાં કહ્યું, ‘તું જે વળતે મને યાદ કરીશ તે

વખતે હું આવીને હાજર થઈશ.’

વૈતાળ ગયો ને વિક્રમ શાંતિથી સૂતો.

ખીજ દિવસનું વહાણું વાસું. પ્રધાન મહેલે આવ્યો. વિક્રમને જીવતો જોઈ આનંદ પામ્યો. આ સમાચાર ગામમાં ફેલાયા. ઘેર ઘેર આનંદ જોગ્યો થઈ રહ્યો. ત્યારે જેને ત્યાં મુકામ કર્યો હતો તે કુંભારને ત્યાં રડા-રોળ થઈ રહી.

રાત પડી રાત્ર વિક્રમ નગરચર્યા જોવા નીકળ્યો. નગર-ચર્યા જોતાં જોતાં તે કુંભારના ઘર આગળ આવ્યો. ત્યારે ઘરમાં બોલાબોલ થઈ રહી હતી. તકરાર ધીમે ધીમે વધવા માંડી. એ તકરારમાંથી મરવા મારવા સુધી વાત પહોંચી ગઈ. કુંભારનો છોકરો ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં ઘર-માંથી બહાર નીકળ્યો એટલે વિક્રમ સામે આવ્યો. વિક્રમને જોઈ કુંભારના છોકરાએ કહ્યું, ‘હે ભાઈ, તારે જે જોઈએ તે લઈ લે પણ મને જવા દે....’

‘પણ ક્યાં?’

‘મરવા માટે. આજ મારા બાપાએ માથું ભવિષ્ય બગાડ્યું. મારે બદલે મુસાફરને મરવા મોકલી મને સિખારી બનાવ્યો.’

‘તેમાં ગભરાવાનું શું?’ વિક્રમે કહ્યું, ‘તમારે ત્યાં જે મુસાફર ઉતર્યો હતો તે ખીજે કંઈ નહિ પણ હું જ છું. તમારે રાજ જોઈએ છે ને! ચાલો, હું તમને રાજગાદી પર બેસાડું પણ મરશો નહિ.’

વિક્રમના ચંદ્રો સાંભળી તે વિચારમાં પડ્યો. થોડી

‘ચાર પછી જોલ્યો, ‘મારે કુંભારને વળી રાજ શુ’ કરવું છે? મને તો થોડી માલમત્તા મળી હોત તો....’

‘તો તે તને મળશે. તું શાંતિ રાખ.’ કહી વિક્રમ ગયો. ને બીજે દહાડે સવારે તેને જોલાબી તેનાથી લેવાય તેટલું ધન લઈ જવા કહ્યું.

હે રાજા ભોજ,” પવિત્ર પૂતળી જોલી, “તમારાથી આવાં કામ થાય તેમ હોય તો સિંહાસન પર પગ મૂકજો.”

કહી પૂતળી ચાલી ગઈ.

‘એ કથા પૂરણ યજ્ઞ’ કહે કવિ રામભદ્રાસ.

“રાજા ભોજ, સિંહાસન પર બેસવા અધીરો થા મા.” બાબા પૂતળી જોલી.

ધારાનેગરીનો રાજા ભોજ દેવતાઈ સિંહાસન પર બેસવા અધીરો થયો હતો. તેને સિંહાસન પર બેસવા શુભ મુહૂર્ત નોવડાવ્યું છે, અને જ્યાં બેસવા જાય છે, ત્યાં તો તેને બાબા પૂતળીએ રોક્યો. એટલે ભોજે પૂછ્યું, “મને બેસતાં શા માટે રોકે છે?”

“રાજા હોજ,” બાળા પૂતળી બોલી, “આ તો પરદુઃખભંજન મહારાજા વિક્રમનું સિંહાસન છે. જે પરદુઃખભંજન હોય, જે પરનારનો સહોદર હોય તે જ આ સિંહાસન પર બેસી શકે તું મહારાજા વિક્રમની સરખામણીમાં જિલો રહી શકે તેમ છે? તેમણે જે કામ કયું છે તે તારાથી થાય તેમ છે? સાંભળ :

તેમના રાજમાં કોઈને દુઃખ ન હતું. માળ્યા મેહ વરસતા હતા. પ્રજા સંતોષી જીવન ગાળતી હતી. વર્ણશ્રમ ધર્મનું યથાર્થ રીતે પાલન થતું હતું. પાપીઓને તેમના કર્મની સજા થતી હતી.

મહારાજા વિક્રમ નિયમિત રાત્રે નગરચર્યા જોવા નીકળતા. ચોરચોટ, પોળે પોળે ને ઘેર ઘેર થતી વાતો સાંભળતા. એક દિવસ તે બ્યારે નગરચર્યા જોવા નીકળ્યા હતા ત્યારે તેમણે ખીલનો વેશ ધારણ કર્યો હતો. તેથી તેમને કોઈ જાણખી શકે તેમ ન હતું.

નગરમાં ચર્યા જોઈ વિક્રમ રાજા નગર બહાર આવ્યા. ત્યાં તેમણે ચાર જણને જોયા. એટલે તે કોણ છે અને શું કરવા માગે છે તે જાણવા દૂર જિજ્ઞાસુ રહ્યા. તે વખતે એકજણે પોતાના સાથીદારોને કહ્યું,

‘આપણે જોઈએ ધણેરા ગરબ, ચારે જણ છીએ સમરથ’

‘પણ આપણામાં કેટલું પાણી છે તે તો પહેલાં નક્કી કરીએ?’ બીજાએ કહ્યું.

‘હા. હા. જરાબર.’ બધા બોલ્યા. પછી એક જણે કહ્યું, ‘જમીનમાં જમે ત્યાં ધન સંતાડેલું હોય તે હું’

‘જાણી શકું છું.’

‘ભલેને વજા કોટડી હોય, પણ તેને હું તોડી શકું છું.’ બીજાએ કહ્યું.

‘હું ભલભલા મનવશવાળાને પણ જિંઘાડી શકું છું.’ ત્રીજાએ કહ્યું.

‘વનચર પક્ષીઓ જે કાંઈ બોલે છે તે હું સમજી શકું છું.’ ચોથાએ કહ્યું.

‘તો ચાલો નગરમાં, આજ પાસા પોબાર પાડી લઈએ.’ એક કદા ને ચારે જણા ચાલ્યા નગરમાં. રાત્રી પણ તેમની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. રસ્તે ચાલતાં બ્રાહ્મણોનાં ઘર આંબ્યાં, એકે કહ્યું, ‘અહીં ખાતર પાડીશું?’

‘હી!’ બીજો બોલ્યો, ‘ચેટે પાટા બાંધી આખો દહાડો ગામમાં ભટકતો ફરે તેના નિસાસાનું ધન આપણને સુખી નહિ જ થવા દે.’

બોલતા તે આગળ વધ્યા. વાણિયાના ઘર આંબ્યાં, ‘અહીં?’

‘નારે ભાઈ, પ્રાણને પારકો કરનાર, પઈ પઈને હિસાબ કરનાર, પાઈ પણ જેના હાથથી છૂટે નહિ તેમના ઘરમાં ખાતર શા પાડવા? ચાલો આગળ.’

ચોર આગળ ચાલ્યા. ગુણકાનો વાસ આંબ્યો એટલે પૂછ્યું, ‘અહીં?’

‘નારે ભાઈ, પૈસા ખાતર પોતાનું શરીર ટેબાડનારને ત્યાં તો ચોરી કરે શો લાભ? દલ ચાલો આગળ.’

ચોર આગળ જાય છે. ભાટવાડો આવ્યો એટલે પૂછ્યું,
‘આ ભાટોને ત્યાં ખાતર પાડીશું ?’

‘પૈસા માટે ‘બાપા, બાપા’ કહેનારને ત્યાં તો વળી
ખાતર શી રીતે પડાય ? તેનો માલ લઈએ તો ઠાઠ
નીકળ્યા વગર ના રહે. માટે આગળ ચાલો.’

ચાલતા ચાલતા સોનીવાડામાં આવ્યા. ત્યાં પણ મન ન
માન્યું. ચારણ લોકોનાં રહેઠાણ છોડી આગળ વધ્યાં. સુધાર-
વાડો ભ્રમ્યો. પણ તેમનું મન ન માન્યું. આગળ ચાલ્યા.
રાજાનો મહેલ આવ્યો એટલે પૂછ્યું, ‘અહીં ખાતર પાડીશું ?’

‘ચોક્કસ.’ બીજા બોલ્યો, ‘મારવો તો મીર ને લૂંટવો
તો ભંડાર. રાજા રૈયતને લૂંટે, આપણે તેને લૂંટીએ.’ રાજાને
ત્યાં ખાતર પાડવાનું નક્કી થતાં એકે પૂછ્યું, ‘તો ભાઈ
કહે, ધન ક્યાં આગળ છે ?’

‘રાજા જ્યાં સૂવે છે તે ખંડમાં રાખેલા પલંગના પાયા
જેઠળ ચાર કળશ છે. એ કળશમાં અનગળ દ્રવ્ય છે.’

‘તો હું ત્યાં પહોંચી જાઉં.’ બીજાએ કહ્યું, અને
ભારણાં તોડી જમીન ખોદવા માંડી. બ્યારે ત્રીજાએ બધાને
પોતાની વિદ્યાથી ઉદ્ધાર્યાં. ચોક્કસરો જિંધ્યા. કૂતરાઓ જિંધ્યા.
એટલે ચાર કળશ લઈ બહાર આવ્યા. રાજા વિક્રમે આ ભ્રમ્યું.
એટલે તેમની વિદ્યાની પ્રશંસા કરતા મનમાં બોલ્યા, ‘જેઠ
તો ખરો, કે હવે એ ધન લઈને ક્યાં જાય છે ?’

ચોરો ધન લઈને આગળ જાય છે. રાજા પાછળ પાછળ
જાય છે. તેવામાં વનચર બોલ્યા એટલે વનચરની ભાષા
વણનારે કહ્યું, ‘ભાઈઓ, હવે ચેતીને ચાલો. ધનનો

માલિક ધનને ભેઈ રહ્યો છે. તે આપણા ખુરા હાલ કરશે, માટે પર્વતની ગુફામાં આ ધનને સંતાડીએ. ચાર પાંચ દિવસ પછી આપણે આવી આ ધન લઈ જઈશું.’

બધાને આ વાત ઠીક લાગી. ધનને પર્વતની ગુફામાં સંતાડી ચારે જણા ગયા, એટલે રાજા વિક્રમ વિચારમાં પડ્યા. તેમણે ચોરોને ઝાળખ્યા ન હતા, એકની પાછળ જાય ને બીજા આવી ધન કાઢી જાય તો ? રાજા વિક્રમે તે આખી રાત ત્યાં જ કાઢી.

સવાર થયું. રાજા મહેલે આવ્યા, ત્યારે ચોરીની ખૂમરાણુ થઈ રહી હતી. આખો દહાડો કળશની શોધ ચાલી પણ કળશ હાથમાં આવ્યા નહિ.

ચાર ચાર દિવસના વાણું વાયાં. ન તો ચોરીનો માલ હાથ આવ્યો કે ન તો ચોર હાથ આવ્યો. પાંચમા દિવસની રાતે રાજા વિક્રમ વહેલ ભેડી જ્યાં કળશ હાટ્યા હતા ત્યાં જવા લાગ્યો, કળશને લઈ પાછો આવતો હતો ત્યારે રસ્તામાં ચાર માણસોને તેણે આવતા જોયા, રાજાની લગલગ તે લોકો લેગા થયા એટલે રાજાએ તેમને પકડી કહ્યું, ‘તમે કેાણુ છો ? મધરાતે ક્યાં જાય છો ?’ એ ચારમાંથી એક આગળ આવ્યો ને બોલ્યો, ‘ભાઈ, અમને અમારા રસ્તે જવા દે, પુ તારે રસ્તે જા. અમારી પાસે તને લાભ થાય તેવું તો કંઈ છે નહિ. ભેઈતો હોય તો અમારો જીવ લઈ લે.’

રાજાએ આ શબ્દો સાંભળ્યા એટલે આશ્વાસન આપી પૂછ્યું, ‘ભાઈ, શા દુઃખે મરવા તૈયાર થયા છો ? તમારા મને કહો, તમને લાભ થશે ?’

‘ અરે લાઈ, પેલો બાલ્યો, ‘ અમે ઘણા ગરીબ માણસો છીએ. પેટનું પૂરું થાય એટલું અમારી પાસે નથી. મહેનત કરવા છતાં ફૂટલું તકલીર જોર કરતું નથી. આ છોકરાનાં લગ્ન લીધા છે. પણ પૈસા વગર આગળ ડગલું શી રીતે મૂકાય ? તેથી અમે અધારી રાતે ગામ છોડી નીકળ્યાં છીએ. દૂર દૂર જતાં રહેવાથી અમારી આખરૂં તો સચવાશે ’

‘ અહીં રહો. તમારી આખરૂં સાચવી આપીશ. ’
વિક્રમે કહ્યું.

‘ તમે ? ’ પેલા રાજા વિક્રમ સામે જોતાં બાલ્યાં.

‘ હા, આ તમારો, માતા હરસિદ્ધનો સેવક તમારી આખરૂં સાચવશે. જુઓ આ મારી પાસે કળશ છે. તેમાં ધન છે. તેમાંથી તમારે જોઈએ તેટલું ધન લઈ લેજો. ’

રાજા વિક્રમે કળશ ઉઘાડયા. ધન જોઈ આશ્ચર્ય લાઈના મન ડગી ગયાં. થોડે ધને સતોષ માનવાનો વિચાર જતો રહ્યો. ધન માટે ગામ છોડવા તૈયાર થયા હતા તે વાત ભૂલી ગયા ને કહેવા લાગ્યા, ‘ રાજા, જો તારે ધન આપવું હોય તો આ ચારે કળશ અમને આપી દે. ’

રાજાએ હસી ચારે કળશ તેમને આપ્યા; અને તેમને ઘેર જઈ મૂકી આવ્યો. બીજે દિવસે આશ્ચર્ય લાઈએ તો લગ્નની તડામાર તૈયારીઓ કરવા માંડી. લોકોને જમવા નોતરાં દીધાં.

સમા સહુને નોતર્યાં સહુને દીધી આશ.

‘ નિત્યે ભોજન તમે કરો ખરા પૂરા ખટ માસ. ’

બ્રાહ્મણને ત્યાં લગ્નની થમાલ ચાલી રહી છે. કળશમાંથી બીજ દિવસે ધન કાઢવા મનથી નહીં ક્યું છે ત્યાં તે રાત પડી.

હવે આ બાળુ પેલા ચાર ચોર ભેગા થયા ને બધાં કળશ ફાટ્યા હતા ત્યાં ગયા. પણ ત્યાં કળશ ન હતા. એટલે એક કહ્યું, 'ગમે તેમ થાય પણ આ ધન આપણે ચોખી કાઢવું જોઈએ.'

'ચોક્કસ, એમ એ ધન ચોડું જ જલું કરાશે ?' બીજાએ કહ્યું.

ચારે જણા નીકળ્યા ને બ્રાહ્મણવાડામાં પેલા બ્રાહ્મણના ઘર આગળ આબ્યા, એટલે ધન ફાટેલું બાળુનારે કહ્યું, 'આ બ્રાહ્મણના ઘરમાં આતર પાડો. આપણું ધન મળશે.'

બીજાએ ઘરમાં જવાનો રસ્તો કયો. બીજાએ બધાને ઉઘાડી દીધાં ને કળશ કાઢી ચાલવા માંડ્યું. સવાર થઈ. બધાં ભગ્યાં. ઘરમાં આતર પડેલું જોયું. સાચે જ તેમને પ્રાસદો પડ્યો. રાત્રી ધનને ચોરી ગયો છે, તેમ માની કહેવા લાગ્યા, 'આ તો આપણું નાક લીધું.' રાત્રીએ આપણને ધન તો આપ્યું પણ પછી ગરદન ઘાલી. આપણે તેના પાસે જઈ છવ આપીએ. એના સિવાય બીજા કોઈને । કળશની ખબર જ નથી.' બોલતા ચારે જણાં રાત્રીના હેલ આગળ આવી મરવા તૈયારી કરવા લાગ્યાં. ફાતલ રાત્રીએ આ જોયું. એટલે રાત્રી તેમની પાસે આબ્યા બ્રાહ્મણે કહ્યું,

‘ફટ પાપી ચંડાળ.’ ઘણીક દીધી મુખથી ગાળ.

રાજા એ ગાળોને સહન કરતો કહેવા લાગ્યો, ‘પણ છે શું? શા માટે આમ કરો છો?’

‘આમ ના કરીએ તો બીજું શું કરીએ?’ કહી ધનની ચોરીની વાત કહી. રાજાએ કહ્યું, ‘હું સોગંદથી કહું છું, મેં તમારું ધન લીધું નથી. તમે જોઈએ એટલું બીજું ધન લઈ જાવ. સુખેથી લગ્ન કરો હું’ એ કળશની શોધ કરી તમને પાછા આપીશ.’

પ્રાદ્યલો ધનને લઈ ગયા પણ વાત વાચરો લઈ ગયો. બધે જ આની ચર્ચા થવા લાગી. રાજા તે કાને સાંભળતો. બધાંની વાતો સાંભળીને તે નિર્ણય પર આવ્યો, ‘મારે ચાર કળશ શોધી આપવા જોઈએ. બધાના મનમાં મારા પર વહેમ છે. મારે તે વહેમ દૂર કરવો જ જોઈએ.’ વિચારતા રાજાએ મહાકાળેશ્વરની પૂજા કરી માતા હંસસિદ્ધતું ધ્યાન ધર્યું. ને ઘેર આવ્યો. બીજે દિવસે સભા બરી બેઠો. પોતાના કાદ્યા પ્રધાન સાથે ‘શું કરવું?’ તેની ચર્ચા કરી ને અધિકારીઓને એ કળશ શોધી લાવવા હુકમ કર્યો.

ચોમર તપાસ ચાલી રહી છે. માણસોને ઓળખનારાને લેગા કર્યા. તેમને સમજાવ્યા. પણ કાંઈ અર્થ સર્યો નહિ. પછી મદિરા પીનારા, નશા કરનારાઓ અને જેલમાં જઈ આવેલાઓને લેગા કર્યા, ત્યાં પણ પરિણામ કાંઈ જ આવ્યું નહિ. મહાજનો લેગા કર્યા. તો પણ કાંઈ જ અર્થ સર્યો નહિ આમ કરતાં અગિયાર દિવસ થયા. રાજાએ અત્ર પાણીનો ત્યાગ કર્યો.

ત્રવાર થતાં રાજા સભામાં આવ્યો. જુમારી દોકા તે
હઠાટે આવ્યા હતા. તેમને રાજાએ એકાંતમાં બોલાવ્યા ને
કહ્યું, 'આકરો, આમ ધન શી રીતે ગાવ્યું' ગયું? અને
ગયું તો ગયું' પણ ચોરીનું કવંક મારે માથે આવ્યું. આ
માત્ર ક્યાં દોકા ભેગાં?'

રાજા જુમારીઓને કહી
વતો હતો. આ જુમારીઓ
એક બીજા સાથે ભેગાં રહ્યા.
આ જુમારીઓમાં પેલા ચાર
ચાર હતા. રાજા બધાને
સમજાવી સમજાવી પૂછી
રહ્યો છે. રાજાને વાતો કરતા
કરતા એ ચારે જણાને પાસે
લેતાવ્યા. પણ બધાઓ
ને કહ્યું, 'મારે તમારી
સાથે જુમાર સમજાવી દુઝણ છે.' કહી રાજાએ તેમને એકાં-
તમાં તરફ જઈ જુલુ. જુલુ રાખી જુલુ જુલુ મરતો પૂછ્યો
તેમ કરતાં રાજાને ખાતરી થઈ કે આ મારો છે. એટલે
તેમને કહ્યું.

'જારો કમલ જાડજી જાડજી નહિ. આ' આ દ.મ.
દ.મ.જા કમ જાડજી નહિ કમને દા વિષય'

રાજાના કમરે. સાંજની રાત્રિ મિલ્યા, 'મારે મદ.

રાજા, અમને ગરીબને ક્યાં ગરાવન પાવે. શી? તમે તો

'મારે કદો છે. અમારી પાસે કમલ નથી.'

‘ નથી ? ’ રાજા આંખો ઠાઠી બોલ્યા, ‘ જો તમે જો કળશ નહિ આપો તો જમીનમાં ધાટી ઇટાળી કરવામાં આવશે. માટે જો ધન બતાવી દો કે લાવી દો.’

‘ રાજાજી ’ ચોર બોલ્યો, ‘ તમે મારી નાંખશો તેથી શું જો ધન તમને યોડું જ મળવાનું છે ? તમે અત્યારે ચોર કહેવાયા છો પછી શું ? અમે કદી પણ કબૂલ કરવાના નથી. અમારી આબરૂ બોવાના નથી.’

‘ ભાઈઓ,’ વિક્રમે કહ્યું, ‘ તમે કહો તેમ તમારું મન મનાવું પણ જો કળશ આપો, કોઈ જ તમારું નામ લેશે નહિ. વળી તમારી વિદ્યાને હું જાણું છું. તમને કહો તો ગામ તખી આપું, પ્રધાન બનાવું.’

રાજાએ ઘણા સમજાવ્યા ત્યારે પેલા ચોરાએ કળશ લાવી રાજાને આપ્યા. રાજાએ બ્રાહ્મણના કુટુંબને બોલાવ્યું. બ્રાહ્મણ કુટુંબ આવ્યું. એટલે,

પ્રણામ કર્યા પછે નમી ઝુનિ કાઢી તે સાથ,
‘ હું અપરાધી અતિ ધણો હું છું બ્રહ્મચરો રાંક.’

કહી કળશ આપ્યો. બ્રાહ્મણોએ આશીર્વાદ આપ્યા ને રાજા કળશ બ્રાહ્મણને ઘેર મૂકી આવ્યો. પેલા ચોરાને રાજી કર્યા.”

પૂતળા કહે “સાંભળ રામ પરદુઃખભંજન તે કહેવાય.”

એમ કહીને પૂતળા આપે મર્ધ આકાશ.

‘ જો એક કથા પુરણુ દવી ’ કહે કવિ શામળદાસ.

રસિકતાગીતા

“ઇંદ્રના પુત્રના સિંહાસન પર રાજા એમ ના બેસાય.”
સિંહિકા પૂતળી બોલી, “એમણે જેવાં કામ કર્યાં તેવાં
કરો તો જ સિંહાસન પર બેસાશે.”

“હે પૂતળી,” રાજા હોજ બોલ્યા, “મહારાજા
વિક્રમે એવાં તે શાં કામ કર્યાં હતાં ?”

“તે બાણવા છે ? તો સાંભળ.”

એક વેખત રાજા વિક્રમ સભા બરીને બેઠો છે, ત્યાં
કાવડિયા આવ્યા. આ લોકો વૈજનાયને જળ ચઢાવવા જતા
હતા. રાજાએ તેમનો સારો સત્કાર કર્યો ને કહ્યું, ‘મારે
લાયક કંઈ કામ હોય તો કહો.’

‘અમે તો ફરતા ફરતા અહીં’ આવ્યા છીએ, આ
આમ નોઈશું. ક્ષિપ્રામાં નાહીશું અને પછી આગળ જઈશું.’

રાજા તેમના વચન સાંભળી ખુશ થયો. તેમને જમા-
ડયા. વાટખરચી આપી વળાવ્યા, તે પછી રાજાએ તીર્થ
કરવા વિચાર કર્યો. પ્રધાનને રાજપાટ સોંપી બત્રાણુનો વેશ
ધારણ કરી ખાંધે કાવડ મૂકી તીર્થ કરવા ચાલ્યો.

ઘણાં તીર્થ ફરી રાજા કર્ણાટકમાં આવ્યો. ગામ
ચોકમાં એક ગરીબ વાણિયાની દુકાન હતી. મહે-
દુકાને કાવડ દૂર મૂકીને બેઠો. મોહું ધોયું, પાત્રમે

ઝોટલામાં તો પેલા વાણિયાની દુકાને ધરાડેનો દરોડો પડ્યો. તેની દુકાનનો માલ વેચાઈ ગયો. વાણિયાએ રાત્રના પગલાંનો પ્રતાપ માન્યો.

‘સંધ્યા સમય થયો, ઝોટલે પેલા વાણિયાએ રાત્રને કહ્યું, ‘તમે મારે ઘેર આવી ધર પાવન કરો. મારા ધરનો સૂકો રોટલો ખાઈ ઉપકાર કરો.’

‘હાઈ,’ વિક્રમે કહ્યું, ‘મારે આજ ઉપવાસ છે ઝોટલે જમવું તો નથી; પણ મને તારે ત્યાં રહેવા જે તો રહું ખરો.’

‘ઘણી ખુશીથી.’ કહી રાત્રને લઈ વાણિયો ઘર આવ્યો. ઘરનાં માણસોને બધી વાત કહી.

રાત્ર વાણિયાને ત્યાં રહ્યો, તે દહાડાઓમાં વેપાર ધમધમકાર ચાલવા માંડ્યો. તે આપતાં યાકે ઝોટલા ધરાડેની બીઠ જામવા લાગી.

રાત્રને રહેતા આઠ દહાડા થયા. વાણિયાને બે પૈસા ગઈ થયા. પૈસાની ચિંતા દૂર થતાં છોકરી પરણાવવા વિચાર આવવા લાગ્યા. વરની શોધકરવા માંડી. જે જે વર બતાવવામાં આવતા તે કન્યા નાપસંદ કરતી. ત્યારે કાલી મોહું કુલાવી બોલી, ‘એ શાના વાણિયા સાથે પરણે ? એ તો વિક્રમ રાત્રને પરણશે.’

‘વિક્રમ વિના પ્રુથ જે ચાત તે મારે માડીજયો શ્રાત. પરણું તો રાત્ર વિક્રમને પરણું.’

આ શબ્દો રાજા વિક્રમે સાંભળ્યા. એટલે તેણે આગળ શું થાય છે તે જોવા ત્યાં રહેવા વિચાર કર્યો. તે રાતે જ્યારે બધાં જીંધી ગયાં હતાં ત્યારે પેલી છોકરી ઘરમાંથી બહાર નીકળી. રાજાએ તેને જોઈ એટલે તે પણ જીક્યો. ને તેની પાછળ જવા લાગ્યો. ચાલતી ચાલતી છોકરી કૂવા પાસે આવી ને કૂદી અંદર પડવા તૈયાર થઈ. રાજાએ આ જોયું એટલે દોડતો તેની પાસે જઈ તેના હાથ ઝાલી કહ્યું, ‘શા માટે કૂવામાં પડવા તૈયાર થઈ છે? જો સાચી વાત ન કહે તો તને ઘણહત્યાનું પાપ.’

રાજાએ સોગંદ આપ્યા એટલે છોકરીએ પોતાના મનની વાત કહેતા કહ્યું, ‘ભાભીએ મેણે માયું’, ‘ગે’ મનથી રાજા વિક્રમેને પરણવા નહીં કયું’. પણ રાજા વિક્રમે મને ક્યાંથી મળે? એટલે હું આપઘાત કરવા આટલી રાતે ઘેરથી અહીં આવી છું. અને કૂવામાં પડતા જે પાપ થાય, તે રાજા વિક્રમેને માવે.’

છોકરીના શબ્દો સાંભળી રાજા દમ્ભી બોલ્યો, ‘મરે તું અને પાપ રાજાને એવું તો થતું હશે? હવે બધી વાત જવા હઈ પાછી ઘેર જા.’ પણ છોકરી તો એકની એ થઈ નહિ. કૂવામાં પડવા જાય છે. ત્યાં તો રાજા વિક્રમે હાથ ઝાલ્યો. એટલે છોકરી બોલી,

‘પરનારીનો કર મરો થયું કન્યા મન જામ
હવે જો બીજો વડું તો કાઢી યાગે જાંજ’

કહેતાં તેણે કૂવામાં પડવા શરીર વાળ્યું. એટલે વિક્રમે
‘તું જેને પરણવા માગે છે તે જ હું’ વિક્રમે છું.’

‘હે!’ છોકરી વિક્રમને જોતાં બોલી.

‘હા, હા.’ કહેતા વિક્રમે ત્યાં કેમ આવ્યો તે કહ્યું ત્યારે પેલી છોકરીએ કહ્યું, ‘અત્યારે તમે મારી સાથે ગાંધર્વવિવાહ કરો. મને ઋતુદાન આપો.’

રાજા આ સાંભળી વિચારમાં પડી ગયો. આખરે તેને ગાંધર્વલગ્ન કરી ઋતુદાન આપ્યું. સવાર થયું. તેણે ગામ છોડી આગળ જવા વિચાર કરતાં એક ચિઠ્ઠી લખી છાની-માની છોકરીને આપતાં કહ્યું, ‘આગળ પર આ કામ આવશે.’ કહી ખરચ માટે સોના મહોરો આપી. એટલામાં ઘરનાં બધાં ભિક્ષાં. બધાંને હળીમળી તે આગળ ચાલ્યો.

રાજા તો આગળ જાય છે તીરથ કરે છે. ત્યારે પેલી છોકરીને ઈશ્વરદ્રુપાએ દિનપ્રતિદિન દિવસ ચઢતા જાય છે. આ જ્યારે તેના માળાપે જાણ્યું ત્યારે તેનો તિરસ્કાર કર્યો. સોજાઈ મોઢું ગચકોડી બોલી, ‘બેન તો રાજા વિક્રમ જોડે પરણ્યા.’

આ બધાંના શબ્દો છોકરી મોઢું પેટ કરી ગળી જતી હતી. તે અત્યારે ‘પોતે વિક્રમ જોડે પરણી છે’ તેવું કહે તો પણ કોઈ માને તેમ ન હતું.

છોકરીનાં માળાપ લોકોથી ઠરતાં હતાં એટલે તેમણે છોકરીને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી. પવિત્ર મનની છોકરી પેલી ચિઠ્ઠી અને સોના મહોરો લઈ ચાલી નીકળી. એક ઘર લાડે રાખી રહેવા લાગી. લોકોના મોઢે ગરણું થોડું હતું? બધાં મન શ્રાવે તેમ જોલતા હતા. ને દિવસો એક પછી એક જતા હતા.

પૂરે ગહિને પુત્રનો જન્મ થયો. તે છોકરાને તે ઘટ્ટિ કાળજીથી ઉછેરતી, તેજસ્વી છોકરો જોઈ બધા તેને જોવા આવતા. દેવરૂપ જેવો છોકરો રાતે ન વધે જોટલો દહાડે વધે ને દહાડે મ વધે જોટલો રાતે વધે. તેની માએ તેનું નામ રાજરતન પાડ્યું, તેના જન્મભક્ષર કરાવ્યા. જોષી મહારાજે ગ્રહો જોઈ ‘ચક્રવર્તી’ છે.’ એમ કહ્યું.

ઉંમરે વધતા રાજરતનને બહુવા મૂક્યો. ત્યાં તેની હોશિયારીથી વિદ્યાશુરુ તો આવા જ થઈ જતા શુરુને તેના પર ભાવ જોઈ ઇર્ષ્યાથી બળતા છોકરા તેને પાછળથી નળાપો કહેવા લાગ્યા. એક દિવસ તેણે એક છોકરાને માર્યો જોટલો છોકરાએ ગોઠે ચઢીને કહ્યું, ‘ઓ નળાપા, તું મને શું કરવા માટે છે ?’

આ સાંભળી રાજરતનના મનમાં આગ ભડકી ઊઠી. તે ઘેર આવ્યો. તેની માને પૂછવા લાગ્યો, ‘બા, બા, આજ બાર બાર વરસનાં વાણા વાયા પણ મારો બાપ મને દેખાતો કેમ નથી ? બધા મને નળાપો કેમ કહે છે ? સાચી વાત શું છે ? તું તો તીર્થરૂપ મારી મા છે. પણ મારો બાપ કયા છે ? સાચું કહે નહિ તો ગ્રહહત્યાનું પાપ.’

રાજરતનની મા પાપના ભયથી ધ્રુજ ગઈ. તેણે વાત કરતા વિક્રમનો લખેલો કાગળ તેના હાથમાં આપ્યો. રાજરતને તે કાગળ વાચ્યો. વાંચતાં તેનું મન આનંદમાં આવી ગયું. તે જોડ્યો, ‘બા, બા, ખરેખર હું ભાગ્યશાળી છું. વિક્રમ રાજાનો હું પુત્ર છું. એમની ઇચ્છા એમની

જાતે જ મને ઝોળખવાની છે, તો હું એમને મને ઝોળખવા ફરજ પાડીશ. તારે માથેથી મહેલું ટાળીશ.' કહી માને પગે લાગી આશીર્વાદ લઈ ઘોડા પર બેસી તે ઉજ્જેન તરફ ચાલ્યો.

ઢેલેલેક દહાડે તે ઉજ્જેનમાં આવી પહોંચ્યો. તેણે વાડીમાં મુકામ કર્યો. તેવામાં રાજાની માલણ ત્યાં આવી. તેણે રાજકુમારને જોયો. તેનું તેજ જોઈ આખી જ ઝની ગઈ. રાજકુમારે માલણને જોઈ એટલે તેની પાસે જઈ કહ્યું, 'પરદેશી મહેમાન આવ્યો છે ને બેનને માટે કાપડું લાવ્યો છે.' કહી ગળામાંથી હાર કાઢી માલણને આપ્યો.

હાર લેતાં માલણ ખોલી, 'ઘણું જીવે માડીનયા વીર.' કહી તે તેને પોતાને ઘેર લઈ ગઈ. તેનો સારો સત્કાર કરી વાત પૂછવા લાગી. ત્યારે રાજકુમારે કહ્યું, 'મારે રાજા સાથે કામ છે માની લો કે હું રાજાનો ચોર છું. ઘરમાં રાખી શકે.

તેમ હો તો રાખો, નહિ તો ના પાડો.'

'અરેરે, એવું શું બોલ્યા મારા લાઈ, રાજા ખિન્નથે તો માથું કાપી લેશે, પણ મહેમાન તો દેવ જેવા, તેને નાકારો થોડો દેવાય ? મુખેથી આ ઘરમાં રહી અને મરણ

‘અમાણે વતો.’

અવાર થઈ એટલે માલજી ફૂલ લેમાં દરવા લાગી, તે વખતે રાજરતને કહ્યું, ‘બેન. હું એક કાગળ આપું તે દોઈ જાણે નહિ તેમ રાજા પાસે નાખજો.’

‘વારું.’ હમી તે માલજી બોલી, ‘હમી આવે.’

રાજરતને કાગળ લખી માલજીને આપ્યો. અતુર માલજી દોઈ જાણે નહિ તેમ રાજા પાસે નાંખ્યો.

એ કાગળ રાજાના હાથમાં આવ્યો, નાંખ્યો, ને બોલ્યો, ‘આ કાગળ દોણે ચઢી’ નાંખ્યો? આવે કાતો કાગળ લખનારો કોણ છે? મિંદલનું દ્રવ્ય પીપું હોય તો સામે આવે.’ કહેતા વિક્રમે એક લીડું જતાવ્યું. પછી કહ્યું, ‘જે દોઈ આ લખનારને પકડી લાવવાની દિંમત રાખાશે હોય તે આ લીડું આવે.’

પણ દોઈ માર્ગનો પૂત લીડું ઉપાડવા તેવાર મગી નહિ. રાજા વિક્રમ, મંત્રી અને મેન.રનિ વગેરે માનરફ લેવા લાગ્યા, પણ દોઈ ઘોડું ન દડું. કેટલીક વાર પછી કાઠદેવ અને મૂળદેવ વિ બર્ધજી રજા ગયા. અને તેમણે માનનું લીડું ઘેર લીધું. ને દોઈ રાજા ખુશ થયે અને બોલ્યો, ‘પરિવર, આ કામ જો તમે કર્યો તો મોં મ’ણું ઇનામ

આવી ચોરને કેમ પકડવો તેને વિચાર કરવા લાગ્યા. આ બાળુ રાજરતન પણ એ પંડિતોને કેમ હંકારવા તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

વિચારમાં સમય આગળ વધવા લાગ્યો બધાં સૂઈ ગયાં. રાજરતન તૈયાર થયો, તેણે સ્ત્રીનાં કપડાં પહેર્યાં. પૂજાપાનો થાળ હાથમાં લીધો ને માલણના ઘરમાંથી નીકળ્યો. સહદેવ રાજાના ચોરની જ્યાં રાહ જોઈ બેઠો હતો ત્યાં આવ્યો. સહદેવે પૂછ્યું, ‘રાજાની આજ્ઞાની ખબર નથી? રાજાના ચોરના મળતિયા સમજી તમને પકડવામાં પડશે.’

‘હું બઈ માણસ રાજાના ચોરની સાથીદાર શી રીતે હોઈ શકું? મારે તો બાધા છે એટલે હું તો પૂજન કરવા જઈ છું.’ કહી રાજરતન નયન ઈશારે સહદેવને ઘાયલ કરી આગળ વધ્યો. સહદેવનો જીવ પણ તેની પાછળ ચાલ્યો.

રાજરતન પૂજા કરી પાછો આવ્યો એટલે સહદેવે કહ્યું, ‘કાંઈ પ્રસાદ આપશો કે બસ એમને એમ ચાલ્યાં જશે?’

‘આપશું, આપશું.’ હસીને રાજરતન બોલ્યો, ‘પણ તમે અહીં કેમ બેઠા છો?’

‘રાજાના ચોરને પકડવા. એ હાથમાં આવે કે હેડમાં ધાલી દઈએ.’ સહદેવ રાજરતનને કહી રહ્યો છે તે વખતે મૂળદેવ ત્યાં આવ્યો. તેને રાજરતનને જોયો. તેના હૃદયમાં તોફાન થવા માંડ્યું.

‘ હેડમાં શી રીતે ઘાલ્યો ? ’ નયનો નયાવતો બંને હૃદયને પરવરા કરતો રાજરતન બોલ્યો.

‘ એ આ....મ.’ કહેતા બે ભાઈઓએ પોતાના ૧ હેડમાં ઘાલ્યા. પછી કહ્યું, ‘ પેલા ખીલા અંદર નાંખે રાજરતને ખીલા નાંખ્યા. બંને ભાઈ કસાઈ ગર રાજરતન હસવા લાગ્યો. ને બોલ્યો, ‘ રાજનો ચોર હું છું હું ઝેરી નહિ પણ પુરુષ છું.’ કહી હસતાં હસતાં તે બંને ભાઈઓના મોઢે મેસ અને ચૂનો ચોપડી તે માલણ ત્યાં ગયો.

સવાર થયું. બંને ભાઈઓ ત્રાસ પામી રહ્યા હોઈ તેમને હેડમાં પૂરાયેલા જોઈ દરવાને રાત્રને સમાચા આપ્યા. રાત્રએ કહ્યું, ‘ તેને ગધેઠે બેસાડી ગામમાં ફેરવ સજામાં લાવજો.’

રાત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે બે ભાઈઓને ગધેઠા પર બેસાડી ગામમાં ફેરવી રાત્ર પાછો આણ્યા. રાત્રએ સહદેવ અને મૃગદેવને જોળખ્યા. મનથી દુઃખી થતા તેણે પૂછ્યું, ‘ આવી દશા કેમ થઈ ? ’

શું જવાબ આપે બિચારા ? રાત્ર અચી ચીડાયેલો ને ફરીથી પાનનું બીડું ફરાવી સજામાં મૂક્યું. મોટું ઈનામ આપવાનું કહ્યું.

લલો અને પતો બે ભાઈઓ ઊભા થયા અને પાનનું ડુંગ્રાવી ગયા. તે પછી રાત્રએ ગામમાં ઢંઢેરા પીટાવ્યો. લલો અને પતો નામનાં કંદોઈ ભાઈઓએ ઠગને પકડવા

ખીડું ગડપ્યું છે. જે કોઈ રાતના બહાર નીકળશે તેને આ બાઈઓ પકડી જેલમાં નાંખશે.’

માલણે રાજરતનને બધી વાત કહી. રાજરતન ચૂપ રહ્યો.

રાતનો અમલ શરૂ થયો. ગામમાં શાંતિ છવાઈ ગઈ. રાજરતન સુસાદરનો વેશ ધારણ કરી ધીરે ધીરે ઘરમાંથી બહાર આવ્યો. ને આ કંદોઈ બાઈઓને ત્યાં ગયો. બારણે તાળું લેઈ તે બૂમો પાડવા લાગ્યો. આથી લલા પતાએ કહ્યું, ‘અલ્યા, અલ્યા કોણ છે ? જલદી ઘર લેગો થઈ જા, નહિ તો ક્યાંક માર્યો જઈશ.’

‘અરે બાપા, ગરીબ સુસાદર છું. બૂખ્યો છું. રાત જૂપે જાય તેમ નથી માટે ક્યા કરી કાંઈક આપો ને જે પૈસા થાય તે લ્યો. એક બાઈ મીઠાઈ આલે ને ખીન્ને બાઈ પૈસા લે.’

‘હા. હા, ઠીક.’ કહી તેમણે મીઠાઈ આપવા માંડી. સારી રીતે મીઠાઈ ખાધા પછી પૈસા માટે પૂછ્યું. પેલા બાઈઓએ પૈસા કદા એટલે થોડી મીઠાઈ માંગી એટલે મીઠાઈ આપવા હાથ જાળીમાંથી બહાર કાઢ્યો ને ખીન્ને પૈસા માટે હાથ બહાર કાઢ્યો. રાજરતનને જાનેના હાથ પકડી કચકચાવી જાળી સાથે બાંધી કહ્યું, ‘હું રાતનો ચોર છું.’ કહી હસતાં હસતાં તે ત્યાંથી ગયો. રસ્તામાં ચોકીદારને કહ્યું, ‘કંદોઈને ત્યાં ઠગને બાંધ્યો છે તે મને કહેવા મોકલ્યો છે.’

‘સારું, સારું.’ કહી ચોકીદાર તો રાતને ખબર

આપવા ગયો. આ વખતે સવાર થઈ ગયું હતું. ચોકીદારે રાત્રીને વાત કરી. રાત્રીએ તેને સભામાં લાવવા કહ્યું. રાત્રીને હુકમ થતાં જ પાંચ દસ સિપાઈઓ દોડ્યા. લલાપતાના ઘરમાં ગયા. ત્યાં લોકો ભેગા થઈ ગયા ને એ કંદોઈ સાઈઓની ફોજેલી ભેઈ રહ્યા. રાત્રીને આ સમાચાર કહ્યા એટલે રાત્રીએ ગુસ્સે થઈ બીજી પાનતું બીડું બનાવડાવ્યું. સભા વચ્ચે મૂક્યું. પણ કોઈ બીડું ઉપાડવા તૈયાર થયું નહિ. રાત્રીનું મન ઉદાસ થઈ ગયું. તે વખતે શુભકા જિભી થઈને સલામ કરી પાન આપી ગઈ.

રાત્રીએ ગામમાં ખબર આપી. માલણે રાજરતનને ખબર આપી. રાજરતન હસીને વિચાર કરવા લાગ્યો.

જ્યારે આખું જ ગામ જોઈ ગયું હતું, તે વખતે તે ચાલ્યો શુભકાને ત્યાં. શુભકાને ત્યાં જઈ તેણે કહ્યું, 'તું તો અહીં બેસી રહી છે ને પણ કમ પકડવામાં આવ્યો છે'

‘હાં !’ શુભકા બોલી, ‘ક્યાં છે ?’

‘ચાલ, બતાવું.’ કહી શુભકાને સાથે લઈ તે ચાલ્યો. તેને એક ધરમશાળામાં લઈ ગયો. ત્યાં તેણે શુભકાને પકડીને બાંધી. માથાના વાળ કાપી નાંખ્યા, પછી શુભકાના મોઢે મેંચ આપી તે ઘેર ચાલ્યો ગયો.

સવાર થતાં શુભકાને જોતાં ધરમશાળામાં આવનારા ગમરાયા. ‘હાકણ હાકણ’ની ખૂંચો પાડવા લાગ્યા. સિપાઈઓ આવ્યા ને તેને પકડી. શુભકાએ રહતાં રહતાં જોળખાણ આપી. એટલે તેને છોડી સભામાં લાવ્યા. રાત્રીએ શુભકાની

રથા જોઈ મનમાં વિચાર કર્યો, ‘મારા સિવાય આ કામ ચતોર નથી.’ આવો વિચાર કરી રાજાએ ગામમાં ખબર આપી. ‘આજે રાજા ચોતે જ ઠગને પકડવા નીકળનાર છે. માટે બધાએ ચેતીને ચાલવું.’

માલણે આ સમાચાર રાજરતનને આપ્યા. રાજરતન મનમાં સમજી ગયો.

રાત પડી. માતા હરસિદ્ધના મંદિરે જવા રાજા નીકળ્યો. રાજરતન પણ હથિયારો બાંધી માતાજીના મંદિરે જવા નીકળ્યો.

રાજા મંદિરમાં જઈ પૂજા કરી રહ્યો છે. માતાને વિનવી રહ્યો છે, ‘મા, મા, તું જ મારી પડજે ઊભી રહે. ઠગને પકડવા બુદ્ધિ આપ.’

આ શબ્દો ત્યાં આવેલા રાજરતનના કાને પડ્યા. તેણે વિચાર કર્યો, ‘રાજાને બહાર જ આવવા ન દઉં તો ? મારે પાછી પહેલાં પાળ બાંધવી જોઈશે.’ બોલતા રાજરતન મંદિરનાં બારણાં બંધ કર્યાં, અને તાળું માથું, પછી સીંત પર લખ્યું.

‘ઉપાડશે તે ખાગે માર,

એમાં ધાડ્યો ઠગનો જાપ ધાતનારો હું આપોઆપ.’

લખીને રાજા જોડે તેની રાહ જોતો જાયો રહ્યો. રાજા પૂજા કરી જઈયો. બારણાં ઊઘાડવા જાય છે પણ બંધ કરેલાં બારણાં શી રીતે ઉઘડે ? રાજાએ બારણાં હથ-

મચાવ્યાં, પણ ઊઘડ્યાં નહિ ત્યારે તેણે જાણિયામાંથી જોયું
તો રાજરતન જણાયો. એટલે તે બોલ્યો, ‘અહા, કેણ છે ?
બારણાં કેમ બધે ક્યાં છે ?’

‘મારા ગામ ગરાસ લેવા, જે તે તરફે નહિ આવે
તો જોયા જેવું થયે.’ કહી તે તે ત્યાંથી આવ્યો ગયો. ને
સવાર થઈ રાજરતને રાજમહેલે જઈ કહ્યું, ‘રાજાજી ચોરને
હરસિદ્ધ માતાના મંદિરમાં પૂર્યો છે. ને તમને ખબર
કહેવા મને ગોકલ્યો છે.’ કહી તે તો આવ્યો ગયો. ચોટીદારે
પ્રધાનને વાત કરી એટલે પ્રધાન કેટલાક સિપાઈઓ લઈ
હરસિદ્ધ માતાના મંદિરે આવ્યો. મંદિરની બીંત પર
લખેલું તેમણે વાંચ્યું ને જાણીમાંથી જોયું તો રાજા વિક્રમ
દેખાયો. પ્રધાન બધું જ સમજી ગયો ને હાથ જોડી
બોલ્યો, ‘મહારાજ.’

‘પહેલાં બારણાં ઉઘાડો.’ વિક્રમે કહ્યું.

બારણાં ઉઘાડ્યાં. રાજા મહેલ તરફ જવા લાગ્યો,
મહેલે જઈ પ્રધાનને કહ્યું, ‘આ ચોરને ગમે તેમ કરી
પકડવો જોઈશે.’

‘પણ મહારાજ.’ પ્રધાન કાંઈક કહેવા જતો હતો
ત્યારે વિક્રમે કહ્યું; ‘મારે કાંઈ જ સાંભળવું નથી. આવો
સભામાં.’

બધા સભામાં આવ્યા. પાનનું બીડું બતાવી ફરબું
પણ કેણ પાનનું બીડું ઝડપે ? રાજાને બતાવી ગયો તેને
પણ પકડે ?

આખરે રાજાએ ફરીથી પકડવા નિર્ણય લાહેર કર્યો. માલણે ઘેર સમાચાર આપ્યા. રાજરતને પણ આજ બિંદી રમત રમવા નિર્ણય કર્યો.

ઘોડી રાતે તે ઘરમાંથી નીકળ્યો. કેટલાંક કપડાં સાથે લીધાં. રસ્તે જતાં કોઈના બારણે બળદ બાંધેલો દીઠો. બળદને જોઈ તે હસ્યો. તેને ઘોડી લઈને આડોઅવળો થઈ નગર બહાર ક્ષિપ્રાકિનારે આવ્યો. ત્યાં તેણે એક ઘડો જોયો, તે ઘડો પણ સાથે લઈ લીધો ને બોલ્યો, ‘રાજા વિક્રમ અહીં’ આવશે એટલે આ ઘડાને પાણીમાં તરતો મૂકી દઈશ.’

રાજરતન ક્ષિપ્રાકિનારે આવી રાજાને બિડાવવા વિચાર કરી રહ્યો છે. ત્યારે રાજા મા હરસિદ્ધની પૂજા કરી હરશન કરી ઘોડા પર બેસી નીકળ્યો.

રાજરતને ઘોડાના ઠાબડાનો અવાજ સાંભળ્યો કે તરત ઘડાને તેણે ચૂનો ચોપડી પાણીમાં તરતો મૂકી દીધો તે પછી તે ‘શી....ઓ....શી....ઓ.’ બોલતો કપડાં ધોવા લાગ્યો.

રાજા એ અવાજથી નદીકિનારે આવ્યો ને પૂછવા લાગ્યો, ‘અહીંથી કોઈ ગયું છે ખરું ?’

‘અન્નદાતા,’ હાથ જોડી રાજરતન બોલ્યો, ‘પેલું કોક જાય.’

રાજાએ તરત ઘડાને જોયો. એટલે તેણે કહ્યું, ‘મારા ઘોડાને પકડી જિલો રહેજે.’

‘હુ.’ રાજરતન જોઈયો. રાજા પાણીમાં પડ્યો. રાજા પાણીને ઝાપટો મારતો આગળ વધે છે તેમ તેમ ઘડો. પણ આગળ ને આગળ જાય છે. રાજા થોડેક દૂર ગયો, એટલે આ તરફ રાજાના ઘોડા પર બેસી રાજરતન ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. રસ્તામાં દરવાજો જઈ કહ્યું, ‘રાજાએ ચોરને નહીંકિનારે ઝાલ્યો છે.’ કહી તે તો ઘેર ગયો.

થોડીકવારે રાજાએ ઘડાને પકડ્યો. ચોરને બદલે ઘડાને જોતાં પોતે કસાયો છે તેમ તેને લાગ્યું. તે પાણી-માંથી બહાર આંચ્યો. પોતાનો ઘોડો પણ જણાયો નહિ એટલે નિશ્વાસ નાંખતો પગે ચાલતો જવા લાગ્યો દરવાજો આંચ્યો, ત્યાં લોકો લેગા થયા હતા. રાજા નીચું જોઈ મહેલે ગયો.

હવે તેણે ચોરને પકડવાની વાત પડતી મૂકી. સભામાં આવી ઠંઢેરો પીટાવતાં કહેવડાવ્યું, ‘રાજા ચોરને મળવા સભામાં બોલાવે છે. તેને કોઈ પણ જાતની સજા કરવામાં આવશે નહિ.’

માલણે આ સમાચાર રાજરતનને આપ્યા એટલે રાજરતને માલણને એકાંતમાં બોલાવી વાત કહી ને કહ્યું, ‘મેં રાજાનાં વસ્ત્ર અને આભૂષણ લાવ્યો.’

‘સારું.’ કહી માલણ રાજા પાસે ગઈ ને સનમુખ રહી જોડીને દાથ બોલી માનુની મદિપત સાથે.
‘હાલ રામ મુજને દીજીએ પુરુષ પ્રભાસ અમે કીજીએ.’

રાજાએ વચન આપ્યું એટલે કપડાં અને આભૂષણ મંગી
‘મારે ત્યાં પ્રધાનને મોકલો. તેની સાથે ચોર આવશે.’

રાજાએ કપડાં, હાગીના આપી પ્રધાનને કહ્યું, ‘તમે સૈન્ય લઈ જાવ. માન સાથે ચોરને લઈ આવો.’

રાજાની આજ્ઞા થતાં પ્રધાને સૈન્ય તૈયાર કર્યું. વાજતેગાજતે માલણને ત્યાં બધા આવ્યા. પેલાં કપડાં અને હાગીના રાજરતનને આપ્યાં. તેણે જેવા તે પહેર્યાં તે સાથે જ તે દૈવી સ્વરૂપ જેવો જણાવા લાગ્યો.

રાજરતનને લઈ પ્રધાન નીકળ્યો. ગામના લોકો તેને જોવા જતાં ત્યાં ટોળે મળ્યાં, તેને જોઈ બધાં તેનાં વખાણ કરવા લાગ્યાં.

તેઓ રાજઠરખારમાં આવ્યા. રાજાએ રાજરતનને જોયો. તે વિચારમાં પડી ગયો. રાજરતન વિક્રમ પાસે આવ્યો પગે લાગી તેણે ચોતાની સાથે આણેલી ચિઠ્ઠી કાઢી પગ આગળ મૂકી. રાજા વિક્રમે તે ચિઠ્ઠી ઉપાડીને જોઈ તો તેના જ અક્ષર. ચિઠ્ઠી વાંચતાં ભૂતકાળ યાદ આવ્યો.

રાજાએ સમાચાર પૂછ્યા. રાજરતને તેની માની ધયેલી સ્થિતિની વાત કરી. આ સાંભળી રાજા મનમાં ઘણું દુઃખી થયો. પછી તેણે કહ્યું, ‘ભગવાને ઘેર બેઠાં મારો દીકરો મોકલી આપ્યો. મારું વાંઝિયામેણું ભાંગ્યું.’ બોલતાં તેણે પ્રધાન સામે જોઈ કહ્યું, ‘તમે હમણાં ને હમણાં ક્ષણિક જાવ ને રાણીને લઈ આવો.’

રાજરતને નિશાની આપી. તે ધરાબર સમજી પ્રધાન ક્ષણિક આવ્યો. રાણીને મળ્યો. આ સમાચાર ગામમાં

ફેલાયા. 'તેનાં માળાપ, લાંઘણોનધઓ બધાં આબ્યાં. ત્યારે તેણે કહ્યું, 'ભાણી, હું તો તમારો જોટલો ઉપકાર માનું તેટલો જાણો છે. તમારા ચબ્દે જ હું ઉજ્જૈનપતિ સાથે પરણી.'

'મોટાની રાણી.' કહેતાં તેનાં માળાપ, સગાં-સંબંધીઓ ખસ્તાવો કરવા લાગ્યાં. ચોતે જે કાંઈ કહ્યું હોય તે ભૂલી જવા કહેવા લાગ્યાં.

શુભ સુહૃત્ આવતાં તે પ્રધાન સાથે વાજતેગાજતે ઉજ્જૈન આવી. રાજરાણી મળ્યાં. વરસોના વિયોગ દબ્યા, તે પછી રાજરતનને પાટવી બહેર કર્યો. ગામમાં આનંદ જોવાય થઈ રહ્યો છે તે વખતે કેટલાક યાચકો સભામાં આબ્યા. તેમાં એક વાણિયો પણ હતો.

રાજાએ તેને રડતો જોઈ પૂછ્યું, 'ભાઈ, તું શા હાથે રડે છે?'

'મહારાજ,' બોલતો વાણિયો આંખનાં આંસુ સાફ કરવા લાગ્યો, 'હું જ્યારે મારી વાત કહીશ ત્યારે બધા મને ફટ ફટ કહેશે.'

'ગભરા નહિ. જે હોય તે કહે.' વિક્રમે કહ્યું.

'મહારાજ,' તે વાણિયો કહેવા લાગ્યો, 'હું પવન-રમાં રહું છું. મારું નામ વીરચંદ. હું દરિયાપારનો વેપારી છું. પેસોય ધણો છે. પણ બગવાને મને શેર માટી પી ન હતી. એ ખોટા પૂરવા મેં શંકર બગવાનની પૂજા

ભગવાન શંકર પ્રસન્ન થયા. સ્વપ્નામાં મને કહ્યું,
 'તળાવ ખોદાવ. તેના પુણ્યથી તારે ત્યાં પુત્ર થશે.'
 ભગવાન શંકરની આજ્ઞાથી તળાવ ખોદાવ્યું. ભગવાનની
 ધી પાણી નીકળ્યું. જનાવર બધાં જ તેમાંથી પાણી
 લાગ્યા. મારે ત્યાં તે પુણ્યે છોકરો થયો. પણ છોક-
 રા જન્મ થતાં તળાવમાંથી પાણી સૂકાવા માંડ્યું. લોકોએ
 તે છોકરાનું નામ દુકાળિયો પાડ્યું. હું મનમાં ને
 માં સુખાવા લાગ્યો. ભગવાન શંકરને કરગરવા લાગ્યો.
 'તારે ભગવાન શંકરે મને સ્વપ્નમાં કહ્યું, 'એ તળાવમાં
 ત્રીસ લક્ષણોનો ભોગ આપ. તેનાથી પાણીનું દુઃખ
 યે. તારે ત્યાં જન્મેલો પુત્ર બત્રીસ લક્ષણો છે.'

ભગવાન શંકરે કહેલું હું વિચારવા લાગ્યો. મારો
 વ મારા છોકરાને વધેરવા તૈયાર થતો ન હતો. એટલે
 મા સાટે બત્રીસ લક્ષણો ખરીદવા નીકળ્યો. પણ ક્યાંય
 જ ખાતો નથી. આજ ખાર ખાર વરસનાં વાણું વાયાં.
 તો ફરતો અહીં આવ્યો છું. મારે બત્રીસ લક્ષણો
 મળે છે.'

રાજા વિક્રમ વાલ્મીકીની વાત સાંભળી હસીને બોલ્યા,
 'તું ગભરાઈ જ નહિ. હું બત્રીસ લક્ષણો છું. મારો ભોગ
 ત્રીસથી આપજો.'

રાજાના શબ્દો સાંભળી વાલ્મીકી વિચારમાં પડી
 યો. આથી રાજાએ કહ્યું, 'તારે ગભરાવાની જરૂર નથી.'

'ના, ના. બાપ,' વાલ્મીકી બોલ્યો, 'મારાથી એ
 ૩૫ બને. રાજાને મારવો એટલે કેટલી હત્યાઓ મને

લાગે. ના, મહારાજ, ના.'

‘તો મારો દીકરો ખત્રીસ લક્ષણો છે. તેને લઈ જાવ. તેનો ભોગ આપજો.’

‘એમ શી રીતે બને ?’ વાણિયો રાજા સામે જોતાં બોલ્યો, ‘તમારા કેલેયા જેવા કુંવરનો ભોગ હું શી રીતે આપું ? તેની માં બને જીવંતોય કેમ રહેવા દે ?’

‘એ બધી ચિંતાઓ કરવાની તમારે શું જરૂર છે ? તમારે તો તમારું કામ જ કરવું છે ને ?’ કહેતાં રાજાએ કુંવરને બોલાવ્યો. ને કહ્યું, ‘તમે રાજપાટ સંભાળજો. આ વાણિયાને ખત્રીસ લક્ષણો જોઈ એ છે એટલે હું જાઉં છું.’

‘બાપુ,’ રાજરતન બોલ્યો, ‘મારા બેઠાં તમારે તો વળી જવાવું હોય ? મને જવા દો. પારકાનું બહું કરી મારા જીવનને ધન્ય કરવા દો.’

‘ખુશીધી.’ રાજાએ કહ્યું, ‘ભાઈ, લઈ જાવ આ કુંવરને.’

પણ વાણિયો કુંવરને લઈ જવા તૈયાર થતો ન હતો. તે જોઈ વિક્રમે કહ્યું, ‘તમે શા માટે ગમરાવ છો ?’

‘મહારાજ,’ જો હાથ જોડી વાણિયો બોલ્યો, ‘મારાથી રાજકુંવરને શી રીતે લઈ જવાય ? મને મારો જેવો વહાલો છે, તેવો તમને શું વહાલો નહિ હોય ? રાજકુંવરનો મારાથી શી રીતે ભોગ આપાય ?’

‘ઓ....હો, એમ વાત છે ?’ રાજા હસીને બોલ્યો, ‘હું જ મારા દીકરાને લઈ આવીશ. મારા દાદા જ તેનો

‘લોગ આપીશ.’ કહી રાજાએ તૈયારી કરવા આજ્ઞા આપી.
 વાજતેગાજતે તે તો ચાલ્યા ને આંબ્યા પવનપુર.
 ગામે ગામ આ વાત ફેલાઈ ગઈ. બધાં રાજા અને રાજ-
 કુમારને જેવા આંબ્યાં. બાપદીકરાને જોઈ બધાં મન ફાવે
 તેમ બોલવા લાગ્યા.

રાજાએ આવી સુદૃઢ જોવડાવ્યું. આવણું વદ છકનો
 દિવસ નહીં કરવામાં આંબ્યો. આ વાત જેના જેના કાને
 પડતી તે પૂતળાં જેવા થઈ જતાં ને નિસાસો નાંખી કહેતાં
 ‘હા...ય બાપ, આવા કાનકુંવર જેવા દીકરાને બાપથી
 શી રીતે મરાશે ?’

પણ રાજા અને રાજકુમારને મન તો આનંદ હતો.

બાપરે છકનો દહાડે આંબ્યો. લોકોનાં રાંધ્યા ધાન
 એમને એમ પડી રહ્યાં. કોઈને ખાવાનું મન થતું ન હતું.
 બધાં તળાવ કાઠે એકઠાં થયાં હતાં.

રાજા વિક્રમ રાજકુમારને લઈ તળાવ કાઠે આંબ્યો.
 પછી હસતાં હસતાં તળાવમાં ગયા. રાજાએ પોતાના દીકરાનું
 માથું ધડથી જુદું કર્યું. લોહી જ્યાં જમીનને અડક્યું તે
 સાથે જ તળાવ ભરાઈ ગયું. બાપ દીકરો પાણીમાં ડૂબી ગયા.

આ જોઈ બધાં જ શોક કરવા લાગ્યાં. વાણિયાને
 ન કહેવાના શબ્દો કહેવા લાગ્યાં. ત્યારે મા લોમ રૂપ લઈ
 રાજા વિક્રમની સામે ઊભી, રાજકુમાર સામે અમી ભરી
 નજરે જોયું. રાજકુમાર જીવતો થયો. મા લોમે તે પછી
 બાપદીકરાને કપડાં આપ્યાં ને કહ્યું, ‘માગ, માગ જે

માગે તે આપું.' ત્યારે 'વિક્રમે કહ્યું, 'માડી, માટે તો બીજું શું માગવાનું હોય ? તારે જ્યારે વરદાન દેવું છે ત્યારે તારી મરણમાં આવે તે આપ'.

વિક્રમના સખડો મા સોમે સાંભળી હસીને કહ્યું, 'આવણુ વદ સાતમને દહાડે જે માડું મત કરશે, પુણ્યદાન કરશે, ટાકું ખાશે, દેવતા સળગાવશે નહિ, ને મારી કથા સાંભળશે તેના મનના મનોરથ પૂરા કરીશ.' કહેતા માતાજી અંતર્ધાન થઈ ગયાં. રાજા અને રાજકુમાર અહાર આવ્યા. લોકો બધાં પગે લાગ્યાં. વાણિયાનાં માથા પરથી કલંક દૂર થયું.

તે પછી રાજા ત્યાંથી ચોતાના ગામ આવ્યો."

લોજ પ્રભે કહે પૂનગી, "જે તમે એવા થાવ
એવા પ્રસાદ મેં કરો, તો મેં સિંદાસન પાવ."

રાજા લોજ તો આ કથા સાંભળતાં જઈ જેવો થઈ ગયો હતો.

"રાજા લોજ, તારામાં શક્તિ છે ? તું પરદુઃખ-સંજન રાજા વિક્રમ જેવાં કામ કરી શકે તેમ છે ?"

એમ કહીને પૂનગી અપિ મર્મ આઘાત,
એ કથા પૂણ્ય દવી કહે કરિ શામળદાસ.

રાજાનો પાતળો પાંતળો

“રાજા ભોજ,” માદંડી પૂતળી બોલી, “તું રાજા વિક્રમ જેવો નથી. માટે એ સિંહાસન પર બેસતો નહિ, નહિ તો....”

પૂતળી આગળ બોલતી અટકી અને રાજા ભોજે સિંહાસન પર મૂકવા લાંબાવેલો પગ પાછો ખેંચી લીધો. તે બોલ્યો, “હે પૂતળી, રાજા વિક્રમે એવાં તે શાં કામ કર્યાં હતાં કે જેથી તું મને તેમના સરખો ગણતી નથી?”

“રાજાનું” પૂતળી બોલી, “તેમણે જેવાં કામ કર્યાં હતાં તેવાં કામ કોઈથી ધાય તેમ નથી.”

“એ....મ ?” રાજા ભોજ બોલ્યો.

“હા રાજા ભોજ.” પૂતળીએ કહ્યું, “જે રાજા વિક્રમના કામની કથા સાંભળે તે પાપી હોય તો પણ પાવન થઈ જાય. રાજા ભોજ, હું તેમનાં ચરિત્રનું વણુંન કડું છું. તે સાંભળ.

એક વખતની વાત છે.

રાજા સલા લારીને બેઠો છે. સલામાં જ્ઞાનીઓ છે, શૂરવીરો છે, લક્ષ્મીપતિઓ છે, માગણુ છે, તે વખતે રાજાએ પૂછ્યું, ‘હે પંડિતો, દુનિયામાં નામ શી રીતે અમર રહે ? વંશ શી રીતે વધે ? પરલોકમાં જન્મનો ભય ન રહે તે માટે મારે શું કરવું જોઈએ ?’

રાજાને આ પ્રશ્ન સાંભળી પાંડિતો વિચારમાં પડી ગયા. માંહોમાંદા પૂછવા લાગ્યા. કેટલીય ચર્ચા પછી પાંડિતો નિષ્ક્રિય પર આવ્યા. રાજાને કહ્યું.

‘ધરમ, કામ મેલ્યા ને અરથ.

તે સદૃ પામીએ, જે મઠિ હોય મરથ.

અને તે ગરથ મેળવવા રાજા વિશ્વયુગ કરો. યજ્ઞ પૂરો કર્યા પછી નરનારી એક જ વસ્ત્રે નીકળી બધું જ દાનમાં આપી દે. એવી રીતે સાગર દાન કરો.’

રાજા વિક્રમે તેમ કરવા નક્કી થયું. યજ્ઞની તૈયારીઓ કરવા માંડી. સાગરને નોતરવા બ્રાહ્મણને મોકલ્યો. એટલે બ્રાહ્મણે સાગરકિનારે જઈ સાગરને વિનવ્યો. સાગર માનવરૂપ લઈ આવ્યો. ત્યારે બ્રાહ્મણે સાગરને ઉત્તજન આપવા કહ્યું. સાગરે કહ્યું, ‘મારામાં તીર્થો છે, જળચરો છે, એટલે મારાથી શી રીતે અવાય ? હું નહિ આવું ? ગમે તેટલાં પણ તમે માણસ અને હું...’ બોલતા સાગરે અભિમાનથી ચોતરફ જોયું. ‘મારી બરોબરીમાં તમે ક્યાં ? મારામાં તીર્થોનો વાસ છે, અનેક જંતુઓનો વાસ છે. મારામાં બધી નદીઓ આવીને સમાઈ જાય છે. બધાં મારી પાસે આવે છે, હું કોઈ ને ત્યાં જતો નથી. મને કોઈની પડી નથી.’

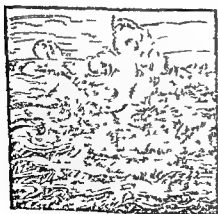
‘નહિ આવો ?’ બ્રાહ્મણ જરા જોરથી બોલ્યો. સાગરને આ ન ગમ્યું એટલે કહ્યું, ‘ગમે તેમ પણ હું સાગર છું ને રાજા વિક્રમ માણસ, માટે વિક્રમને કહેજો તે મને અહીં આવી મળે.’ કહી સાગર તો ચાલ્યો ગયો. બ્રાહ્મણ આવ્યો ઉત્તજન, તે વખતે યજ્ઞ પૂરો થઈ ગયો હતો.

પ્રાદ્યલે આવી બધી વાત મરચુંગીકું લક્ષરાવી કહેતાં કહ્યું, 'જ્યાંસુધી મને અને તમને સાગરે જે ગાળો દીધી છે તેનો બદલો તમે નહિ લ્યો ત્યાંસુધી મને ખાવું ભાવશે નહિ.'

'તમે જરાય ચિંતા ન કર્યો મહારાજ,' કહેતા વિક્રમે રાજપાટ પ્રધાનને સોંપ્યું ને ચોતે ચાલતો સાગર-કિનારે આંચો. બોલ્યો, 'સાગર, આ વિક્રમને ઓળખવા જરા બહાર તો આવો.'

સાગર માનવરૂપ ધરી આંચો. અભિમાનથી રાજા વિક્રમની સામે ઊભો રહ્યો. વિક્રમે કહ્યું, 'તારો જૂનકાળ યાદ કર. તારું મથન યાદ કર, તારા પર પાળ બાંધી, અગત્ય તને પી ગયા ત્યારે તારું અભિમાન ક્યાં ગયું હતું ?'

'હં...હં.' સાગર બોલ્યો, 'પાછલી વાતો યાદ કરવાથી શો લાભ ? હું તારી સાથે લડવા ઇચ્છતો નથી. તું માણસ; હું દેવ. અને તેમાંય તુ સત્યવાદી' કહી સાગર અદૃશ્ય થઇ ગયો.

પાણીની છાંજો ઉછળવા લાગી આ જોઈ રાજા ગભરાયો ને મા હરસિદ્ધને યાદ કર્યા ભક્તની બીડ જાણી મા હરસિદ્ધે વાયુ અને અગ્નિને મદદે મોકલ્યાં. વાયુએ પાણીને ઊંચે ઉડાડવા માંડ્યું. ને અગ્નિએ બધું બાળવા માંડ્યું. બધાં ગભરાયાં આથી નમ્ર-

‘તાથી સાગરે પૂછ્યું, ‘હે અગ્નિ અને વાયુદેવ, મેં તમારું કાંઈ બગાડ્યું નથી. પછી મને શા માટે ત્રાસ આપો છો?’

‘હે સાગર, મા હરસિદ્ધના વાહન વિક્રમને તું ત્રાસ આપી રહ્યો છે તેથી મા હરસિદ્ધની આજ્ઞાથી અમારે આ બધું કરવું પડે છે. ભે શાંતિ ભેઈતી હોય તો વિક્રમની ક્ષમા માગ.’

સાગરનું કાંઈ ચાલે તેમ ન હતું એટલે તે હાદ જોડી વિક્રમ પાસે આવ્યો. અને હરગરવા લાગ્યો. વિક્રમે વાયુ અને અગ્નિને ત્યાંથી જવા વિનવ્યા. વાયુ અને અગ્નિ ગયા. તે પછી સાગરે નમ્રતાથી કહ્યું, ‘હે રાજન, હું ઉજ્જવેન આવી શકું તેમ હોત તો જરૂર આવત. પણ મારામાં તીરો છે, જળચરો છે, વળી મારા ત્યાં આવતા કેટલાય ગામો તણાઈ નાથ એટલે લાચાર છું. છતાં મારા ત્યાં આવવાથી જે તને મળવું જોઈએ તે હું તને અહીં જ આપુ છું.’ કહી સાગર ગયો ને તે પાછો આવ્યો ત્યારે તેના હાથમાં પાંચ રત્ન હતાં. આપતાં કહ્યું, ‘આ પાંચ રત્નો લઈ તમે જાવ.’

‘પણ આ રત્નોના ઉપયોગ શો?’ રાજાએ રત્નો લઈને જોતાં પૂછ્યું.

‘રાજન, આ પાંચ રત્નો પાંચ ભૂદી ભુદી વસ્તુઓ આપનાર છે એક રત્ન અનગણ લક્ષ્મી આપનાર છે. બીજું રત્ન મનુષ્યો જેટલો વિચાર કરે તેટલું સૈન્ય ઉત્પન્ન કર-

નાર છે. ત્રીજું રત્ન કપડાં દાગીના જેવા અને જેટલા જોઈએ તેટલા આપનાર છે. ચોથા રત્નથી જેવું ખાવાનું વિચાર કર્યો તેવું ખાવાનું નજર સામે આવશે અને પાંચમું રત્ન મોક્ષ આપનારું છે.’

‘ઐમ ?’ કહી રાજા રત્નો લઈને ચાલતો થયો. સાગર પણ અદૃશ્ય થઈ ગયો. રાજા ઉજ્જૈનમાં આવ્યો. ત્યારે બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો, ‘મહારાજ, મારું હૃદય હવે શાંત થયું. પણ....પણ સાગરને નોતરવા જતાં મારી દક્ષિણા ગુમાવી. મારે લાગ કાંઈ જ ન આવ્યું.’

રાજાના હૃદયને આ વાત ખૂબ લાગી આવી. ‘બિચારાએ કામ કયું’ ને દક્ષિણા વગરનો રહ્યો, મારે તેને કાંઈ આપવું રહ્યું. આ મારી પાસે પાંચ જુદી જુદી વસ્તુઓ આપનાર રત્નો છે. તેમાંથી એક તમે લ્યો.’ કહેતા રાજાએ રત્નોના ગુણ કહ્યા.

બ્રાહ્મણ તે ગુણ સાંભળી કયું રત્ન લેવું તેના વિચારમાં પડી ગયો. દેટલો વિચાર કર્યો પછી તે બોલ્યો, ‘મહારાજ, હું મારે ઘેર જઈ પૂછી આવું; તે પછી રત્ન લઉં.’

‘ઘણી ખુશીથી.’ રાજાએ કહ્યું. ને બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર આવી કહેવા લાગ્યો, ‘રાજા વિક્રમે પાંચ રત્નોમાંથી એક રત્ન લેવા કહ્યું છે. પણ કયું રત્ન લેવું તે મને સમજાયું નહિ, એકલે તમને પૂછવા આવ્યો છું.’ કહી બ્રાહ્મણે રત્નના ગુણ કહ્યા. ‘હું તો કહું છું જેનાથી લક્ષ્મી મળે તે રત્ન લેવું.’

‘ના, ના. સૈન્ય મળે તેવું રત્ન લેવું. સૈન્ય હશે તો આપણે રાજસાહ્યની લોગવીશું.’ બ્રાહ્મણના છોકરાએ કહ્યું. બ્રાહ્મણની મા કહે, ‘પેટનું દુઃખ ટળે તે માટે અન્ન મળે તેવું રત્ન લાવો.’

‘ના, ના. કપડાં અને હાળીના મળે તે રત્ન લાવો.’ બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ કહ્યું.

‘અરે, મોક્ષ મળે તે જ રત્ન લાવ ને.’ તેના બાપે કહ્યું.

અર્ધા જ ચોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રત્ન લાવવા કહી રહ્યાં હતાં. વાતમાંથી વતેશર થઈ ગયું. લઢાલઢી મઠ. બ્રાહ્મણ તો ત્રાસ પામતો રાજા પાસે આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો, ‘રાજા, તારા રત્ને તો મારા ઘરમાં આજ લગાડી.’ કહેતા બ્રાહ્મણે ઘેર જે વાત થઈ હતી તે કહી.

વાત સાંભળી રાજા હસીને બોલ્યો, ‘તેમાં ગભરાવા જેવું છે શું ? લ્યો આ પાંચ રત્નો લઈ જાવ.’ કહી રાજાએ પાંચ રત્નો બ્રાહ્મણને આપ્યાં.”

કહે માદગી બેજ સુણ “એવો થયો તે રાવ,
એવા બે ઘરો તમે તો ઘરો સિંહાસન પાવ.”

એમ કહીને પૂતળી આપે મઠ આકાશ,
‘એક કથા પૂરણ થઈ’ કહે કવિ શામળદાસ.

જોડાની વાત

“આવું તો સાહસ હોય રાજન્ ?” સુભદ્રા પૂતળીએ કહ્યું, “આ સિંહાસન પર બેસવાનો આવો તો મોહ હોય ? આ સિંહાસન ઉપર તો પરદુઃખભંજન વિક્રમ જેવો ડોઢ હોય તે જ બેસી શકે.”

“વિક્રમ જેવો.” રાજા લોજે પૂછ્યું, “તેણે કેવાં કામ કર્યાં તે તો મને કહો.”

“વિક્રમનાં કામ સાંભળવાં છે તો સાંભળ.” સુભદ્રાએ કહ્યું, “એક વખત વિક્રમનો પ્રધાન મલ્હિસાગર બે હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો, ‘મહારાજ મારે રામેશ્વર જવું છે.’

‘કેમ, કેમ ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘મહારાજ, મારે ત્યાં પુત્ર થતો નહિ હોવાથી મેં આધા રાખી હતી. તે આધા પૂરી કરવા જવું છે.’

રાજાએ મલ્હિસાગરના શબ્દો સાંભળ્યા ને રાજ-પુત્રીથી જવા રજા આપી. મલ્હિસાગર પગે ચાલતો રામેશ્વર ગયો. સગવાનનાં દર્શન કર્યાં. અને આનંદ પામ્યો.

દિવસો જવા લાગ્યા. પ્રધાનને ગયે સાત વર્ષનાં વાણાં વાયાં. રાજા વિક્રમ નગરચર્યા જોવા નીકળ્યો હતો. તે ફરતો ફરતો જ્યાં મલ્હિસાગરનું ઘર હતું ત્યાં આંચો. તેના ઘરમાંથી આવતો રડવાનો અવાજ તેના કાને પડ્યો.

તેણે ખારણું ખજાડાવીને ઉઘાડવા કહ્યું. તે વખતે મણિસાગરની સ્ત્રીએ કહ્યું, 'હું ઘરમાં એકલી છું એટલે ખારણું તો નહિ ઉઘાડું.'

'હું રાત્રી વિક્રમ તમને ખારણું ઉઘાડવા કહી રહ્યા છું.' વિક્રમે કહ્યું.

વિક્રમનું નામ સાંભળતાં મણિસાગરની સ્ત્રીએ ખારણું ઉઘાડ્યું. લાજ કાઢી દૂર જઈ રહી, એટલે વિક્રમે પૂછ્યું, 'દીકરા, શા માટે રહે છે?'

'મહારાજ,' ધીમેથી તે બોલી, 'તમારા પ્રધાન છ મહિનાનો વાયદો કરી રામેશ્વર ગયા છે તેને આજે રાત્ર સાત વરસ થઈ ગયાં છે પણ પાછા આવ્યા નથી. લોકો પાછળ જે વાતો કરે છે તે સાંભળી કાનના કીડાય ખરી ભય છે, છવતું હવે દોઢાં થઈ ગયું છે.'

'ગભરા ના, મારી બેન, હું તેમને શોધીને લાવીશ.' કહી રાત્રી આગળ વધ્યો. સવાર થતાં પ્રધાનને રાજપાટ સોંપી તે તો આવ્યો રામેશ્વર તરફ.

આલસો આલસો રામેશ્વર આવ્યો. ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં. શુભ રીતે પુણ્યદાન કર્યાં. પછી પ્રધાનને શોધવા માંડ્યો. શોધતો શોધતો તે એક વાડીમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે એક જઘાને પડેલો જોયો. તેની સ્થિતિ દયા ઉપજાવે તેવી હતી. રાત્રીએ તેની સારવાર કરી. તેનું માથું ખોળામાં લીધું તે શુદ્ધિમાં આવ્યો, એટલે રાત્રીએ પૂછ્યું, 'વાઘ, તું કોણ છે? તું તારી વાત ન કહે તો આપયજ્ઞિના એ 'દ' છે.'

પેલા માણસે રાજા સામે જોયું. મોં જગાડયું ને કહ્યું,
‘બાઈ, મારી વાત સાંભળી તું શું કરીશ? ન મનાય તેવું
અહીં બન્યું છે ને તેનાથી હું મારી સાનસાન ગુમાવી બેઠો
છું. હું ઉલ્લસેનના રાજાનો પ્રધાન મલિસાગર છું.’

‘મલિસાગર?’ વિક્રમ ચમકીને જોલ્યો, ‘ભાઈ, તારી
આ દશા શાથી થઈ? હું રાજા વિક્રમ તને પૂછી રહ્યો છું.’

‘મહારાજ,’ બે હાથ જોડીને તે જોલ્યો, ‘તમારી
રજા લઈ અહીં આંચો. ભગવાનનાં દર્શન કરી ફરતો
ફરતો અહીં આંચો. રાતના અહો એક નૌકા આવી તેમાં
સુંદરીઓ હતી. નાવમાં આપું પ્રહારો હતું. એવી અદ્ભુત
નૌકા જોઈ જીવ હાથ ન રહ્યો. હું પાછળ પાછળ જવા
લાગ્યો. પણ જવાયું નહિ. પરિણામે મારી આ દશા થઈ.
ત્યાંસુધી તે નૌકાને જીવ ભરીને જોઈશ નહિ, ત્યાંસુધી
મને શાંતિ થવાની નથી.’

‘ભાઈ, હું તને તે નૌકા
દેખાડીશ.’ વિક્રમે કહ્યું.

રાત પડી. રાજા
નૌકાની રાહ જોતો બેઠો
રહ્યો. તેવામાં નૌકા આવી.
પ્રધાને જે વર્ણન કર્યું
હતું તે બધું જ તેમાં હતું.

એ નૌકામાંની સુંદ-
રીઓ બહાર આવી. ફક્ત

વિદ્યામાં ને પાછી ચાલી ગઈ. રાજા પણ અદ્વૈત વિદ્યાથી તેમની સાથે ચાલ્યો.

નોંધા તેના રથાને આવી. સુંદરીઓ અંદરથી બહાર આવી. વિક્રમ પણ તેમની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. સુંદરીઓએ સૂવાની તૈયારી કરી. વાતો કરતા કરતા રમતા તે સૂવા લાય છે ત્યાં તો તેમની દૃષ્ટિએ વિક્રમ પડ્યો. એટલે અમકીને પૂછ્યું, ‘કેણ છે? અહીં ક્યાંથી આવ્યો છે? તારું મોત અહીં લઈ આવ્યું હોય તેમ. અમને લાગે છે. અમારો બાપ આવશે, તે તને મારી નાખશે.’

‘માર્ગ,’ વિક્રમે કહ્યું, ‘પહેલાં કહે તમે કેણ છે? ને જૂઠું બોલો તો બ્રહ્મહત્યાનું તમને પાપ.’

પાપના ભયથી ગભરાઈને એકે કહ્યું, ‘હું ધનવંત-શાની દીકરી છું, અને આ મારી બેનપણી છે મારો બાપ રાજાનો પ્રધાન હતો. એક વખતે દુરમને નગરને ઘેર્યું. ભય કર લડાઈ થઈ. તેમાં અમે હાર્યા. એટલે નાસ-લાગ થઈ. અમે નાહાં અને રાક્ષસના હાથમાં આવ્યાં, હવે તું કેણ છે? સાચું ન, કહે તો સીંહત્યાનું પાપ.’

‘હું ઉજ્જૈનનો રાજા વિક્રમ. ચારકા હુંએ પ્રાણ આપવા અહીં આવ્યો છું. મારા પ્રધાને તમને અને નોકાને જોયાં. તેને ફરીથી જોવા મોહ છે એટલે હું તમને લેવા આવ્યો છું. હું તમને લઈને જઈશ.’

આ સાંભળી છોકરીઓ હસીને બોલી, ‘તમે તો હવામાં બાયકા કરો છો. અમને જે રાક્ષસ અહીં લાવ્યો તે અમર છે, અજીત છે.’

‘શું કહો છો ?’ તેણે પૂછ્યું, ‘રાક્ષસ તો અમર હોતા હશે ? જો સાચું ન કહો તો સો બ્રહ્મહત્યાનું પાપ.’

‘અરે રે, રાજા તમે આ શું કહ્યું ?’ અમને નિમક-હરામ બનાવો છો ?’ દુઃખી થતી એક બોલી, ‘તમે સોગંદ આપ્યા એટલે હવે કદા વગર છૂટકો થવાનો નથી. પણ એ પહેલાં અમારી એક શરત છે. તમે અમારી સાથે પરણો. અમે હજી કુંવારી છીએ.’

રાજા એ છોકરીઓ તરફ જોતો બોલ્યો, ‘મને વાંધા નથી પણ મારો નિયમ છે કે

માણું શીશ હાજર કરે, વધુ મૂને વેચાય.’

‘કબૂલ,’ તે છોકરીઓએ કહ્યું. કહી એક બીજાને વચન આપી કહેવા માંડ્યું, ‘આ રાક્ષસનો એક મોટો ભાઈ હતો તેને લક્ષ્મણપુરમાં રહેવું હતું તેથી તે કુટુંબ સાથે ત્યાં ગયો. બ્રાહ્મણોને મારતો મારતો જેવો નગરમાં પેસવા લાય છે, ત્યાં તે તેના કુટુંબ સાથે મરણ પામ્યો. આ સમાચાર તેના ભાઈએ સાંભળ્યા. એટલે તે રડતો-કકળતો વેર લેવા નીકળ્યો. તેણે તપ કરવા માંડ્યું, પણ શિવજી પ્રસન્ન થયા નહિ.

એક વખત નવરાત્રિમાં માતા પાર્વતી ગરબે રમવા આવ્યાં, તેમણે આ રાક્ષસને જોયો. તેની યાસે ગયા ને પૂછ્યું, ‘ભાઈ, તું કેમ દુઃખ વેઠે છે ?’

રાક્ષસે હૃદયની વાત કહેતાં કહ્યું, ‘હું ભગવાન શંકરને પ્રસન્ન કરવા તપ કરું છું; પણ ભગવાન પ્રસન્ન થતા નથી.’

આ રાક્ષસના શબ્દો સાંભળી માતા પાર્વતી આવ્યાં શંકર પાસે. ને રાક્ષસને વરદાન દેવા કરગરવા લાગ્યાં. ભગવાન શંકરે કહ્યું, 'એને તો લક્ષ્મણપુરનો નાશ કરવો છે. એને શી રીતે વરદાન અપાય ?'

માતા પાર્વતીએ શંકરને ઘણી રીતે સમજાવ્યાં, પણ અર્થ સર્યો નહિ. ત્યારે પાર્વતીએ રાક્ષસ પાસે આવી કહ્યું, 'ભગવાન એમ દર્શન દેશે નહિ. તું મલયાચળ પર જઈ આવના અંદન લાવી ભગવાનને માથે લગાડ. અંદન લાવવાનું કામ કંઈ છે. ત્યાં પવન ખાઈ ને નાજો રહે છે. પણ હું તને નાગલત મંત્ર આપું છું તેનાથી તારું કામ થશે. પણ એ મંત્ર એક જ વાર કામ આપશે.' કહીને પાર્વતીએ નાગલત મંત્ર આપ્યો. તે મંત્ર જોખનો ભૂખતરસ વેઠતો તે રાક્ષસ ચાલ્યો મલયાચળ તરફ.

માતાએ આપેલા મંત્રથી સહેજ આવના અંદન લઈ ને રાક્ષસ આવ્યો. ભગવાન શંકરને માથે લગાડ્યું. અંદનની અસર થતાં ભગવાન શંકર પ્રસન્ન થયા. દર્શન દીધાં ને કહ્યું, 'તું ખુશીથી લક્ષ્મણપુરમાં જા. મારા વરદાનથી તારો વંકિ વાળ થશે નહિ જ્યાંસુધી કોઈ બીજો મારે માથે આવના અંદન લગાડશે નહિ ત્યાંસુધી તું અલત અમર રહેશે.'

ભગવાનનું આ વરદાન મેળવી રાક્ષસ લક્ષ્મણપુરમાં આવ્યો. વરદાનના પ્રભાવે કોઈનું કાંઈ જ આશ્ચર્ય નહિ. રાક્ષસે તેમને ગામ છોડી જવાનું કહ્યું. જ્યાંએ તે કબૂલ કર્યું.

દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા. લોકોએ લક્ષ્મણને યાદ કર્યા. લક્ષ્મણ આવીને પૂછવા લાગ્યા,

‘મને આ માટે યાદ કર્યો?’

લોકોએ પણ પડી રાક્ષસની વાત કહી. લક્ષ્મણે જાણે લઈ રાક્ષસ પાસે આવ્યા ને પૂછ્યું, ‘આ જાણે કેમ ત્રાસ આપે છે?’

‘જો આ જાણે ગામ ખાલી નહિ કરે તો હું તેમને મારી નાખીશ અને તમને....’

‘હાં, હાં, હાં.’ હસીને લક્ષ્મણે જોડ્યા, ‘ભલે તમે અહીં રહો, એ ખીજે રહેશે.’ કહી લક્ષ્મણે જાણે લઈ ગયા. વિશ્વકર્માને યાદ કર્યા, વિશ્વકર્મા આવ્યા ને હાથ જોડી પૂછ્યું, ‘શું આજ્ઞા છે?’

‘તમે અલૌકિક નગર વસાવો. મારે અહીંના લોકોને ત્યાં વસાવવા છે, અત્યારે અહીં જે રાક્ષસ આવ્યા છે તેને શિવનું વરદાન મળેલું હોવાથી લડીને હરાવાય તેમ નથી.’

‘જેવી ઇચ્છા.’ કહી વિશ્વકર્માએ નીકામાં પ્રજ્ઞાંકની રચના રચી. નદીઓ, સાગરો, જમીન, પ્રવાહો, યશુપક્ષીઓ વસાવ્યાં. તીર્થો પણ કર્યા, કૈલાસ, વૈકુંઠ, સ્વર્ગ તેમાં આવ્યું. વચ્ચે એક જાડ રાખ્યું. તેનાથી ફળ ફૂલ અનાજ વગેરે મળી રહે.

એ નીકામાં વસેલા લોકોને નગરમાં રહેવા લક્ષ્મણે જોડ્યું. કહ્યું, ‘આ અદ્ભુત રચના રાક્ષસે જોઈ એટલે તેણે કહ્યું, ‘તમારા નગરમાં ભલે આ લોકો રહે. મને આ નીકા આપો. હવે ક્યારે પણ હું આ લોકોને ત્રાસ નહિ આપું. અહીં આવીશ પણ નહિ. જો હું મારું જોડ્યું ચૂકું તો મારું તપ કરેલું ફાક થાય. ભગવાન શંકરનું

વરદાન ફેાકે થાય.’

લક્ષ્મણજીએ તેના શબ્દો સાંભળી તેને નીકા આપી. તે અહીં રહેવા લાગ્યો. તેવામાં હું અને આ રણાસંહ શબ્દની દીકરી તેના હાથે ચઢ્યાં. આ બેન નાહવા પડ્યાં હતાં. તેમને પકડી તે લઈ આવ્યો. અમને અહીં જરાય દુઃખ નથી. દુઃખ માત્ર અમારા સંબંધીઓથી દૂર છીએ તેનું જ છે.’

‘અને તે દુઃખ હું દૂર કરીશ, રાક્ષસને મારી તમને લઈ જઈશ. અને તમે આજની રાત સંતાડી રાખો.’

તે છોકરીઓએ તેને સંતાડ્યો. તેવામાં રાક્ષસ આવ્યો તો છોકરીઓને સાથે લઈને જમવા બેઠો. સવાર થતાં રાક્ષસ ત્યાંથી ગયો. એટલે વિક્રમે નાહી ધોઈ મા હર-સિદ્ધની પ્રાર્થના કરી. બહુતને વશ માતા ત્યાં આવ્યા ને પૂછ્યું, ‘મને કેમ યાદ કરી ?’

‘મા,’ હાથ ભેડી વિક્રમ બોલ્યો, ‘દુખિયાના દુઃખ ભાગવા રાક્ષસને મારવો છે. એટલે તને યાદ કરી છે.’

‘વિક્રમ,’ હસીને માતા બોલ્યાં, ‘હું મારી એક ભોગણી આપું છું તે તને મલયાચળ પર લઈ જશે તું શિવમંત્ર હાથે રાખી ગરુડમંત્ર મોઢથી બોલજે. તેથી નાગનું ઝેર તને લાગશે નહિ’ કહી મંત્ર શીખવી એક ભોગણીને બોલાવી. ભોગણી આવી ને સમડી થઈ ગઈ. વિક્રમને ચાંચમાં લઈ તે ઊડી. થોડી જ વારમાં મલયાચળ પર જ્યાં બાવના ચંદનનું ઝાડ હતું ત્યાં આવી. શિખામણુ આપી તેણે વિક્રમને નીચે મૂક્યો. વિક્રમે જેવું રતીભાર ચંદન લીધું. તે સાથે જ

અવાજ આંચો. અવાજ સાંભળતાં જ રાજા અભયબી પામ્યો. હૃદયથી શિવમંત્ર બુલાચો. પૃથ્વી પર પડ્યો. તે સાથે જ મા હરસિદ્ધ વિક્રમની જીભ પર બેઠા ને બોલ્યા, ‘હું ઇંદ્ર-અંશ છું. પારકાના દુઃખે અને રાક્ષસને મારવા ચંદન લેવા આંચો છું.’

અવાજ આવતો શાંત થયો ને વિક્રમને લઈ ભેગણી ‘છીડી. ભગવાન શંકર પાસે આવી. પાર્વતીને પગે લાગી કહ્યું, ‘મા, હું તમારી દાસી વિક્રમને પ્રસન્ન થવા કહું છું તેની ખાતર હું પશ્ચિમી થઈ હતી.’

રાજાએ ભગવાનને ચંદન ચોપડ્યું એટલે ભગવાન પ્રસન્ન થયા ને અજીત રાક્ષસને મારી શકાશે તેવું વરદાન આપ્યું. વરદાન લઈ વિક્રમ ન્યાં પેલી છોકરીઓ હતી ત્યાં આંચો. રાક્ષસ પણ આંચો. વિક્રમને ભેતાં રાક્ષસ છેડાયો બંને વચ્ચે યુદ્ધ થયું. તેમાં રાક્ષસ મરાયો.

તે પછી પેલી ત્રણે છોકરીઓ વિક્રમનાં-ખાંડા સાથે ધરણી નૌકામાં બેસી શુદ્ધમાનો ભંડાર લઈ ન્યાં મહિસાગર હતો ત્યાં વિક્રમ સાથે આવી. પછી રાજાએ મહિસાગરને નૌકા અને પેલી છોકરીઓને ભેવા કહ્યું. મહિસાગરે તે ભેયું ને માથું ધુણાવ્યું. તે ગાંડા જેવો જણાવા લાગ્યો. તે બોલ્યો, ‘ઓ રાજા, તું મારી વસ્તુઓ લઈશ તો તું મરી જઈશ’ કહેતો રાજાને ગાળો દેવા લાગ્યો. તે સાથે જ પાનલ ચઈ ગયો હોય તેવો જણાવા લાગ્યો. રાજા મનથી દુઃખી ચતો નૌકામાં તેને લઈ ઉમળેન આંચો.

લોકોએ આ સમાચાર જાણ્યા એટલે તેઓ રાજાને અને તે નોકાને જોવા આવ્યા. તે વખતે પ્રધાન રાજાને ગાળો દેતો જેમ તેમ જોલવા લાગ્યો.

લોકો તેને સમજાવી પૂછવા લાગ્યા, ત્યારે ગાળો દેતો કહેતો, ‘જો રાજા મારી વસ્તુઓ લેશે તો મરી જશે.’

એ રાતે રાજા નગરચર્યા જોવા નીકળ્યો. ત્યાં કેટલાંક કહેતાં હતાં. ‘રાજાની દાનત હરામ થઈ લાગે છે. બિચારા પ્રધાનને ક્યાંકથી ધન મળ્યું’ હશે તે લેવા દામણદુમણ કર્યું’. રૂપવતીઓ જોડે પરવૃથો.’

રાજાના કાને આ શબ્દો પડ્યા ને તે મનમાં દુઃખી થવા લાગ્યો. સવાર થતાં પ્રધાનને તેડાવ્યો. પ્રધાનને ડાહ્યો કરનારને મોં માળ્યું’ આપવા હઠેરો પીટાવ્યો. છુમંતર કરનારાઓ પ્રધાન પાસે આવ્યા. મંત્રી અજમાવનામાં આવ્યા પણ પરિણામ કાંઈ જ આવ્યું’ નહિ. ત્યારે વીરમ જતિએ રાજાને કહેવડાવ્યું, ‘જો પ્રધાનને ડાહ્યો કરવો હોય તો મારે ઉપાશ્રયે આવ’

રાજાએ વીરમ જતિના શબ્દો સાંભળ્યા એટલે તરત જ પ્રધાને લઈ ઉપાશ્રયે ગયો. વીરમ જતિએ મોતીથી વધાવ્યો પછી વીરમ જતિએ કહ્યું, ‘જો તમે પ્રાદ્યુષ ધર્મના ત્યાગ કરો, શિવનિષ્ઠાના મંદિરોનો નાશ કરો, ગાયત્રીને બદલે નવકાર મંત્ર જોયો અને મારા ધર્મે આવો તો હું પ્રધાનને ડાહ્યો કરું.’

રાજાએ પ્રાદ્યુષને પૂછ્યું, ‘કહો બાઈ, હવે શું કરવું?’ ‘આજ તો પ્રધાનને ડાહ્યા કરો નહિ તો આ વીરમ જતિ

કહ છ તમ કરા.’

પ્રાશ્ન્યે શું બોલે ? રાજા વિક્રમે વીરમને કહ્યું, ‘પણ જો તમારાથી પ્રધાન ડાહ્યો ન થાય તો ?’

‘મરણ પડે તેમ કરજો.’ વીરમ જતિએ કહ્યું.

‘ઠીક,’ કહી રાજા ચૂપ રહ્યો. વીરમ જતિએ આસન વાળી સાધના કરવા માંડી, એટલે જક્ષણી ત્યાં ‘આવી તેને કહ્યું, ‘પેલા પ્રધાનને ડાહ્યો કરો તો હરસિદ્ધનું અભિમાન મૂકાવું.’

‘હરસિદ્ધ’ શબ્દ સાંભળતાં જક્ષણી કહ્યું, ‘એ કદી નહિ બને. રાજાને તું જવા કહી દે.’ કહી જક્ષણી ગઈ વીરમે રાજાને જવા કહ્યું. પછી રાજા તો આલ્યો મ્હા હરસિદ્ધના મંદિરે. માતાજીની પૂજા કરી સ્તુતિ કરી. માતાજી પ્રસન્ન થઈ પ્રગટ થયાં ત્યારે રાજાએ પ્રધાનને ડાહ્યો કરવા કહ્યું, ‘રાજા,’ માતાજી બોલ્યાં, ‘ગંગાજળ પા. એટલે તે ડાહ્યો થશે.’

માતાના કહેવા પ્રમાણે વિક્રમે પ્રધાનને ગંગાજળ પાચું. પ્રધાન ડાહ્યો થયો. પછી તેને પૂછ્યું, ‘સાધ, તું આમ કેમ થઈ ગયો છે ?’ પ્રધાને કહ્યું, ‘અલૌકિક નૌકા, અનગળ દ્રવ્ય અને રૂપવંતીઓને જોઈ મારું મન ભમી ગયું. મારા મનમાં થયું, હું તેની પાછળ ગયો હોત તો આ બધું મને મળત. રાજા નૌકા પાછળ ગયા એટલે આ બધું તેમનું થયું’ બોલના તે વિક્રમ મામે જોઈ રહ્યો. ‘હું તેમને દોષ દેતો નથી. હું તો મારા નસીબનો દોષ કહાડું છું અને મરવા વિચાર કરું છું.’

‘ભાઈ, મરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તને જેનાથી સુખ
યતું હોય તે મારે ન ભેદજો.’ કહેતા રાજાએ

શ્રીકૃષ્ણપર્યુ સર્વે ક્યુ” કાલું ન લાગી વાર.

પેલી છોકરીઓએ વચન આપ્યું હતું એટલે કાંઈ પણ
બોલ્યાચાલ્યા વિના તેમને મલિસાગર સાથે પરણવું પડ્યું.

એ કયાં સંભળી આપશે અન્ન વસ્ત્ર બદ્ધ દાન
આ લોકે સુખ ભોગવે પરલોકે હરિમાન.”

એમ કહીને પૂતળી આપે મર્ધ આકાશ,
“એક કયા પરણુ હવી” કહે કવિ શામળદાસ.

“રાજા લોજ, આવા પાવત્ર સિંહાસન પર પગ
મૂકતાં અટકી જા.” વૃંદા પૂતળી બોલી, ‘તારામાં આ સિંહા-
સન પર બેસવા જેટલી યોગ્યતા છે? તેનો તે’ વિચાર કર્યો
છે? આ તો પરદુઃખભંજન રાજા વિક્રમજી સિંહાસન.’

“હે પૂતળી, પરદુઃખભંજન રાજા વિક્રમે શું કામ કર્યા
હતાં તે ન જાણે કહે ॥ પણ પાલો એવતા રાજા બોલ બોલ્યો.

“ રાજા લોજ, સાંભળ.

એક દિવસ રાજા
વિક્રમ સૈન્ય સાથે શિકાર
કરવા નીકળ્યો. રસ્તે-જતાં
રાજા સૈન્યથી છુટો પડ્યો
ને આગળ ચાલ્યો ગયો.
હવે બળી રહ્યો હતો. પશુ
પક્ષીઓ દોડાદોડી કરી
રહ્યાં હતાં ત્યારે એક પોપટ
હવમાં પડવા તૈયારી કરતો
હતો.

‘મા, મા’ રાજા વિક્રમે હવમાં પડવા તૈયાર થયેલા
પોપટને કહ્યું, ‘જો તું હવમાં પડે તો ઇશ્વરની આજ્ઞા છે.’

પોપટ હવમાં પડતો અટક્યો. ‘અરે શલા માણસ, મને
સમ આપી શા માટે અટકાવ્યો ? મને મરવા દે. મારા હુઃખે
હું બળી રહ્યો છું ત્યારે મને શું કરવા અટકાવે છે ?’

‘આત્મહત્યા શા માટે કરવી જોઈએ ? તારા કયા
વહાણુ ઢૂળી ગયાં છે ? તારું કયું ધન લૂંટાઈ ગયું છે ?
તારે માથે કયું કલંક આબ્યું છે ?’

‘એ બધી પંચાત તારે શા માટે કરવી જોઈએ ?
તું તારે રસ્તે જા. મને મરવા દે.’ પોપટે કહ્યું.

‘ના, ના, તારાથી હવે મરાયે નહિ. તારું હુઃખ હું
દૂર કર્યા વિના રહેવાનો નથી. કહે તને શું હુઃખ છે ?
મા હરસિદ્ધ તારી આશા પૂરી કરશે.’

‘મહારાજ,’ વિક્રમ સામે જોતાં પોપટ બોલ્યો, ‘હું પદ્મચંદના પુત્ર પુષ્પસેન સાથે રહેતો હતો. અમે દેહે જુદા થઈ ગયા. મારા બે ભાઈ હતા. એક દહાડો તેણે મને પૂછ્યું, ‘મારો વિવાહ ક્યાં થશે ?’ મને જ્ઞાન હોવાથી મેં કહ્યું, ‘મંછાવતી નગરીમાં રહેતા ટેકચંદયાની પુત્રી પદ્મલોચનની સાથે તમારાં લગ્ન થશે.’ હું જ્યારે મારા મિત્રનું જાણીતું કહી રહ્યો હતો ત્યારે પદ્મલોચનની તેની પાળેલી મેનાને તેનાં લગ્ન પૂછી રહી હતી. મેનાએ તેના વિવાહ પુષ્પસેન સાથે થશે તેવું કહ્યું. આ વાત છોકરીએ પોતાના માવિતરને કહી. તેનાં માવિતરે નાજિયેર મોકલ્યું. બંને પરણ્યાં. પદ્મલોચનની સાથે મેના પણ આવી. હું અને મેના લેગાં રહેવા લાગ્યાં. દેવતા અને દારૂ લેગાં થતાં ભઠકા યાચ તેવી સ્થિતિ મારી થઈ. મેં મેનાને સમજાવી. પણ મેના ન માની. મને ધમકી આપવા લાગી. હું જાન બૂલ્યો હતો. કામના પ્રવાવથી સારાસાર સમજવાનું જ્ઞાન મારામાં રહ્યું ન હતું. મેં જળરજત્વી કરી.

સવાર થયું. મેનાએ કશિયાદ કરી ને કહ્યું, ‘એ પોપટનો નાશ કરો. નહિ તો હું આત્મહત્યા કરીશ.’ પદ્મલોચનનીએ તેના ધણીને વાત કરી. મારો મિત્ર મને એકાંતમાં લઈ ગયો ને સાચું મું છે તે પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે મેં કહ્યું, ‘તેણે જ મને લોભાવ્યો હતો.’ મારી વાત તેણે તેની સ્ત્રી પાસે કરી ને કહ્યું, ‘મેના બૂડી છે.’ આ સંભળી મેનાએ કહ્યું, ‘મારી બેન, પુરુષો જૂઠા છે તેના હું એક દાખલો આપું. એક ગામ હતું. તેમાં એક વાણિયો

રહેતો હતો. તેનો ધનક્ષય નામનો દીકરો હતો. તેનો વિવાહ મહુકચંદની છોકરી પરમવતી સાથે કર્યો. લગ્ન કરતે રીનારક આવવાથી છોકરી બાપને ત્યાં રહી. ધનક્ષય પોતાને ઘેર ગયો તેણે તેનો બાપ મરતાં પૈસા રદેદે કરવા માંડ્યાં. શુષ્કકાને ઘેર પડ્યો પાથર્યો તે રહેવા લાગ્યો. પૈસા માટે તરફવાનો વખત આવ્યો ત્યારે તે પોતાના સસરાને ત્યાં ગયો. સસરાએ તેનો સારો સત્કાર કર્યો. પછી દરદાગીના આપી કન્યાને વળાવી. રસ્તે ચાલતાં ધનક્ષયને વિચાર આવ્યો. ‘આ મારી સ્ત્રી મારે ઘેર આવશે ને ઘરની સ્થિતિ જોશે તો મારી આખર જશે. માટે રસ્તામાં જ ઠેકાણે કરી દઉં.’ વિચારતાં તેણે કહ્યું, ‘રસ્તામાં કાંઈક વિદ્યત આવે તે પહેલાં તારા દાગીના મને આપ.’ સ્ત્રીએ દાગીના ધણીને આપ્યા. થોડુંક આગળ ચાલ્યા ત્યાં તે પેલાએ પોતાની સ્ત્રીને કૂવામાં નાંખી દીધી ને તે ચાલ્યો ગયો.

કૂવામાં પાણી નહિ હોવાથી તે ડૂબી નહિ. કૂવામાં એક દહાડો નહિ, બે દહાડો નહિ પણ પાંચ દહાડો રડતી-ઠકળતી રહી.

પાંચમે દિવસે એક સુસાક્ષર ત્યાંથી જતો હતો તેણે રહવાનો અવાજ સાંભળ્યો. તેણે પરમવતીને બહાર ઠાલી તેનું નામ, ઠામ અને ગામ પૂછ્યું. છોકરીએ પોતાના બાપનું ગામનું નામ આપ્યું, ને તે જવા લાગી. ઘેર પહોંચતાં જ સગાંવહાલાં ભેગાં થયાં ને પૂછવા લાગ્યા, ‘બેન, તારી આવી દશા કેમ થઈ?’ જવાબમાં તેણે કહ્યું, ‘રસ્તે જતાં ચાર અળ્યા. તેમની સાથે અધડાતા તે ઠેણુ લાણુ કર્યાં ગયાં.’

અને હું અહીં આવી.' ખાનદાન માળાપની દીકરીએ ધણીનું
પાપકર્મ છુપાવ્યું. ત્યારે પેલા પાપીએ તેની બેરીનાં દાગીના
વેચી મોજ કરવા માંડી. વેચ્યાનું ઘર ભરાવા લાગ્યું.
એ પૈસો ખલાય થયો. એટલે તે પછે રજાઓ ધરો ને
સાસરે ગયો. જેવો ને સસરાના ઘર આગળ આવ્યો
કે તેની દૃષ્ટિએ તેની સ્ત્રી પડી. તે ગભરાઈ પાછો જવા
લાગ્યો, ત્યાં તો તેની સ્ત્રી ઢાલની તેની પાસે આવીને કહેવા
લાગી, 'આજ અહીં વરસે તમે આવ્યા ને એમ પાછા જવાયો?
મેં મારા બાપાને બીજી જ વાત કહી છે. તમે જરાય
ગભરાયો નહિ. ચાલો ઘેર ચાલો.'

ધનશય ઘેર આવ્યો. સામરિયાએ તેની ચારી સારવાર
કરી. દમખાર દહાડા થયા ત્યારે એક રાતે તેને વિચાર
આવ્યો, 'આને મેં કુવામાં નાંખી હતી એટલે છુપીય
ત્યાંકુધી જોશિયાળા રહેવું પડ્યો, તેના કરતાં એને મારી
નાખું તો....?' પાપી વિચાર કરીને અટક્યો નહિ. પણ
તેને મારી નાખી દાગીના વગેરે તર્ક થયો. સવાર થતાં
ઘરમાં બધાંએ જાણું રહારોળ થઈ રહી. એવા પુરુષ પાપી
હોય છે,' બોલતી મેના અટકી.

મેનાની વાત સાંભળી મેં કહ્યું. 'કેટ બૂઝી, તું
પુરુષનો જ વાંક કાઢે છે. પણ પુરુષ કરતાં સ્ત્રી વધારે
ભયંકર હોય છે. તે પુરુષથી ન રાવતેવું કરે છે. ને સાંભળ.'
કહી મેં વાત કહેવા માંડી.

'કેટલાય વખત પહેતાં કનાવલી નગરીમાં મુખસાગર
નામનો વાણિયો રહેનો હતો. તે વાણિયાને સપ્ત નામ

દીકરી હતી. એ છોકરીનો વિવાહ દામોદરશાના દીકરા વિજયપાળ સાથે કરવામાં આવ્યો હતો.

આ વિજયપાળ ધન કમાવા ગયો તેણે.
પરનારીને તનથી તણ, પરણી ભાગની તેને બણ.

પણ તેની સ્ત્રી યુવાવસ્થામાં આવતા બાન બૂલી.
પતિ પત્નીને ઝખતો હતો ત્યારે પત્ની ચારે તરફ દ્રાક્ષાં
મારતી હતી.

બેડી ઝુલણ મનમાં કરે, પરપુરુષ દેખામાં ધરે.

એક દહાડો તેની નજરે એક બ્રાહ્મણ પડ્યો. તેને
જોઈ તે ગાંડી થઈ ગઈ. તેણે એક દાસી મોકલીને બ્રાહ્મણને
બોલાવ્યો. બ્રાહ્મણનાઈ દક્ષિણાની લાલચે દાસી સાથે આવ્યા.

સપુતે બ્રાહ્મણને પોતાના મનની ઇચ્છા પૂરી કરવા
સમજાવવા માંડ્યું. બ્રાહ્મણ આનાકાની કરવા લાગ્યો,
ફળેતીની ખીક બતાવવા લાગ્યો. ત્યારે સપુતે કહ્યું, 'તમે
જરાય ગભરાશો નહિ. તમારું નામ દોઈ જ લઈ શકશે
નહિ તમે....માલણને ત્યાં રાતના આવજો. હું તમને જોઈ શે
તેટલા પૈસા આપીશ.'

પૈસાના લોકો બ્રાહ્મણે સપુતની મનની ઇચ્છા પૂરી
કરવા વચન આપ્યું. પછી તેને ઘેર ગયો—જવા દીધો. ત્યાર
બાદ સપુતે માલણને બોલાવી બધી વાત કહી. માલણ સપુતને
બધી જ સગવડ આપવાનું કહી ત્યાંથી ગઈ.

રાત પડી. પેકો બ્રાહ્મણ માલણને ત્યાં આવ્યો માલણે
તેને આવકાર આપ્યો. તેવામાં સપુત આવી. વિલાસમાં

રાત ગુમાવી.

દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા. તેવામાં વિજય-
યાળ આંચો. સુખસાગરે તેનો સત્કાર કર્યો. રાતે પતિપત્ની
એક ચોરડામાં સૂતાં છે. પણ સ્ત્રી તેના ધણી સાથે બોલતી
નથી. રાત જેમ જેમ જતી હતી તેમ તેમ બ્રાહ્મણના વિચારો
તેને આવતા હતા.

પતિ પત્નીને સમજાવવા પ્રયત્ન કરતો હતો. પણ પરિ-
ણામ કાંઈ જ આંચું નહિ એટલે તે હારી થાકીને સૂઈ ગયો.
પતિ ભરછીંધમાં છે તે વખતે પત્ની બારીએ દોરડું બાંધી
નીચે ઊતરી. તેને ચોરોએ જોઈ. એ ચોરોમાં એક ધણે
ચતુર ચોર હતો તે બોલ્યો, ‘આપણે આ સ્ત્રી પાછળ
પાછળ જઈએ. અને શું નવાબૂની થાય છે તે જોઈએ.’

‘હા, હા.’ કહેતા ચાર ચોરો તેની પાછળ જવા
લાગ્યા. તે જ્યારે માલણને ત્યાં પહોંચી ત્યારે પેલો બ્રાહ્મણ
નાગના કરડવાથી મરી ગયો હતો.

સપુત ત્યાં આવી. બ્રાહ્મણને મરેલો જોઈ રડવા લાગી
તે વખતે માલણના ઘર પાસે વડનું ઝાડ હતું. તેના પર
એક જક્ષ રહેતો હતો. તે ઝાડ પરથી નીચે ઊતર્યો. ને
બ્રાહ્મણના શરીરમાં દાખલ થયો. એટલે તે ઊઠ્યો. સપુત,
‘કેમ ઊઠી ગયા હતા ?’ તેમ પૂછવા લાગી. એટલે બ્રાહ્મણના
શરીરમાં રહેલો જક્ષ હસતો હસતો વાત કરતો તેની પાસે
આંચો ને, કાળાં કામની કરનારી સપુતનું નાક કરડી

શરીરમાંથી બહાર નીકળી ગયો. બ્રાહ્મણ મરદ.

થઈને પડ્યો. આ ચર્ચા પેલા ચોરો જોઈ રહ્યા હતા.

નાક કપાતા સપુત હાય હાય કરવી બોલી, ‘હવે શું થયે ? ઘેર શું જવાળ આપીશ ?’ માલણે તેને રસ્તો બતાવ્યો.

સપુત પેલા દોરકે ચડી ઘરમાં આવી ને એકાએક ખૂમ પાડી જીટી. ‘હાય, હાય. દોડો દોડો. આ રક્યાએ માડું નાક કરહી ખાધું. મને મારી નાખી.’

આટોશીપાટોશી બધાં દોડી આવ્યાં. બિચારા વિજય-પાળને જેમ ફાવે તેમ કહેવા લાગ્યા. ને રાજદરબારમાં લઈ ગયા. રાજાએ વિજયપાળને શૂળીએ ચઢાવવા હુકમ કર્યો. તે વખતે પેલા ચોરો રાજા પાસે આવ્યા ને બધી વાત કહી. રાજાએ માલણને ત્યાં તપાસ કરાવી તો ચોરોના કહેવા પ્રમાણે ખાદ્યભોજ મરેલો જણાયો. ને સપુતનું નાક પણ મળ્યું. એટલે સપુતને શૂળીએ ચઢાવી ને પેલા ચોરોને સરપાવ આપ્યો. સમજ્યાને.’ વાત પૂરી કરતાં હું બોલ્યો.

‘હવે રહેવા દે.’ ચિડાઈને મેના બોલી, ‘તે’ માડું મત ભંગ કર્યું’ ને ઉપરથી ઓળત પર કલંક મૂકે છે ? બલે દુનિયા મારી વાત ન માને પણ ભગવાન તો જાણે છે. હું આત્મહત્યા કરી ભગવાન પાસે ન્યાય મેળવવા જઈશ.’

‘ના, ના, તેમ ન કરતી.’ પુષ્પસેને કહ્યું. તે પછી મને કહ્યું, ‘બલો થઈ સાચી વાત કહે મારા બાઈલા.’ ને મેં સાચી વાત કહી. એટલે પદ્મલોચનીએ મેનાને કહ્યું, ‘હવે થયું ન થયું’ થવાનું નથી. જો તારી ઇચ્છા હોય આ પોપટ સાથે તારાં લગ્ન કરી આપીએ.’

‘પણ તે ક્યારે ?’ મેના બોલી, ‘એ મારું કશું પૂરું કરે તો ?’

‘બાલ તારી શું ઇચ્છા છે ?’ મેં પૂછ્યું.

‘હે સાંભળ. આપણી શેઠાણી વાંઝણી છે. તેને ગભરું રહે તેવી વસ્તુ લાવ. ગળી આજથી સાતમે મહિને શેઠને એકાએક મૃત્યુ આવશે ને મરણ પામશે તેને, બચાવવાનો ઉપાય લાવ તો જ હું તારી સાથે પરણું.’

‘ચોક્કસ, આ વસ્તુઓ લઈ પાછા આવીશ. ને પાછા ન આવું તો પ્રજ્ઞકલ્યાણ પાપ કહી હું ત્યાંથી જીક્યો. જીકતાં જીકતાં મેં તમારી પાસે આવવા વિચાર કર્યો.’ પોપટે કહ્યું, ‘પણ તમારાથી આ કામ શી રીતે થાય ? ને કામ પૂરું કર્યા સિવાય પાછું શી રીતે જવાય ? કોઈ જ રસ્તો નહિ જડવાથી હું બળી મરવા તૈયાર થયો છું.’

‘તો મા હરસિદ્ધ તારી ઇચ્છા પૂરી કરશે એક મહિનામાં તારું કામ પૂરું કરી આપીશ.’ કહી વિક્રમ પોપટને લઈ મહેલે આવ્યો.

એક દહાડા રાત્રી શિકાર કરવા નીકળ્યો. તે દહાડે તે પોતાના આશુસોથી છુટા પડી જંગલમાં આગળ જવા લાગ્યો. તે જૂલો પડ્યો ને એક આશ્રમ પાસે જઈ પહોંચ્યો. તે આશ્રમમાં એક સિદ્ધ રહેતો હતો. તેણે રાત્રીને જમાડ્યો. પોતાના નગરમાં પાછા જતાં વિક્રમે સિદ્ધને કાંઈક માગવા કહ્યું, ‘રાજન, હું એક વરસના ઉપવાસ કરું છું તો તમે મને પારણાં કરાવશો ?’ સિદ્ધે પૂછ્યું.

રાજા 'હા' કહી ગયો. ને દિવસો આગળ જવા લાગ્યા. એક દહાડો સિધ્ધે રાજાની પરીક્ષા કરવા વિચાર્યું. તેણે માયાથી એક ચેલો ઉત્પન્ન કર્યો. તેની પાસે રાજાના કુંવરને ઉપડાવી મંગાવ્યો.

કુંવર ઘર નહિ આવ્યો એટલે બધાં ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય કરવા લાગ્યા. શોધાશોધ થઈ રહી. રાજાએ કુંવરને શોધી લાવવાનું મેં માંગ્યું આપવાની જાહેરાત કરી.

કુંવરની જ્યાંત્યાં શોધ થાય છે. તે વખતે એક બ્રાહ્મણ કુંવરના વાજ અને શણગાર લઈ આવ્યો. લોકોએ તેને જોયો એટલે તેને પકડીને ગાળો દેતા રાજા પાસે લાવ્યા. રાજાએ પૂછ્યું, 'બાઈ, આ પહેરનાર ક્યાં છે ?'

'હું તે કાંઈ જાણતો નથી.' બ્રાહ્મણે કહ્યું, 'મારા શુરુ શુક્ષ્મામાં રહે છે. તેમણે મને આ કપડાં તેમજ દાગીના વેચવા મોકલ્યા છે.'

'એ....મ ?' રાજા બોલ્યો, 'તો બાઈ, મને તારા શુરુ બતાવશે ?'

'હા, ચાલો.' કહી બ્રાહ્મણ રાજાને લઈ સિદ્ધ પાસે આવ્યો. રાજાએ કુંવરનું શુ થયું તે પૂછ્યું. સિધ્ધે કહ્યું, 'મેં વરસ દિવસનો ઉપવાસ કર્યો હતો. પારણું કરવું હતું ખત્રીસ લક્ષણનો લોગ જલ્દણીને આપવાનો હતો. મને ખત્રીસ લક્ષણો તારો છોકરો મળી આવ્યો. તેનો લોગ આપી મેં પારણું કર્યું. તેના કપડાં તથા દાગીના વેચવા મેં જ મારા ચેલાને મોકલ્યા છે. મેં તો જેમતેમ કરી પારણું

કયું. પૂરું પેટે ન જરાયું. પણ માર ગુરુ હંણ બૂખ્યા છે.’

‘ક્યાં છે તમારા ગુરુ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘ચાલ જતાવું’ કહીને સિદ્ધ ગુરુ પાસે વિક્રમને લઈને આવ્યો. ગુરુને જોતાં વિક્રમે પૂછ્યું, ‘મહારાજ, પારણાં કરશો?’

‘પણ બાઈ, પારણાં એમ કેમ યાય? જે કોઈ પોતાની જાતે જ અહીં મરવા આવે તેનો જ ભોગ અપાય અને ત્યારે જ પારણાં યાય.’

‘હું મરવા જ આવ્યો છું. ખુશીથી મારો ભોગ આપો.’ વિક્રમે કહ્યું.

‘ના, બાઈ, એકે તારો છોકરો મારો ને હું તને મારું? રાજાને મારું? ના, ના, તે નહિ બનશે.’

‘મહારાજ,’ એ બધી વાતો જવા દો. મને પારકું કામ કરતાં મરવા દો.’

‘જેવી તારી ઇચ્છા.’ ગુરુએ કહ્યું ને બધી આમત્રી આણી અગ્નિ પ્રગટાવ્યો. રાજાએ નાહી ધોઈ હરસિદ્ધનું સ્મરણ કર્યું. ગજામાં કરેલુના હાર પહેર્યા. કપાળમાં તિલક કર્યું, ત્યાં માથું દાપવા લાય છે, તે જ વખતે અવાજ આવ્યો. ‘બસ, બસ, વિક્રમ, રહેવા દે. લોટ બાંધી પૂતળું બનાવી યજ્ઞ કુંડમાં હોમો.’

વિક્રમ રાજા સિદ્ધ તરફ જોતો જોતો. પછી મિથિ પારણું કર્યું. ને કહ્યું. ‘શાખાચ રાજા વિક્રમ, હું તારા પર પ્રસન્ન થયો છું.’ કહી એક ક્ષણ આખું ને કહ્યું, ‘આ

ફળ તારી રાણીને આપજો. તે વંઝા હશે તો પણ પુત્ર થશે.’

રાજાએ માયું નમાવી ફળ લીધું ને પછી પેલા સિદ્ધ સાથે જવા માંડ્યું. એ સિદ્ધે વિક્રમ પર પ્રસન્ન થઇ એક વસ્તુ આપી કહ્યું, ‘આ વસ્તુનો ઉપયોગ કરતા આવરહા પૂરો થશે હશે તો પણ આવરહા બમણો થશે.’ કહી રાજાને તેનો પુત્ર આપ્યો.

અમૂલ્ય વસ્તુઓ અને પુત્ર સાથે રાજા ગામમાં આવ્યો. લોકોએ રાજા અને રાજકુવરને જોઈ આનંદ ઓમળવ કર્યો. તે વખતે પોપટ કહ્યું, ‘રાજા વિક્રમ, મને મરવા દો. મને શું કરવા ખાજરામાં પૂરી રાખ્યો છે.’

‘ભાઈ, ન ગભરા.’ કહી રાજાએ પેલી વસ્તુઓ તેને આપી. વસ્તુઓ લઈ પોપટ બોલ્યો, ‘રાજા, તે’ મારું કામ કાઠું’ છે તેમ પરમાત્મા તારું કામ કરશે. તારું નામ અવિચળ રહેશે.’ કહી તે ત્યાંથી આશિય આપતો ઉડ્યો.

પુષ્પસેન, પદ્મલોચની અને મેના બેઠા છે ત્યાં પોપટ આવ્યો. પેલી વસ્તુઓ આપી. એ વસ્તુના પ્રશાવથી પદ્મલોચનીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો અને પુષ્પસેનનું મૃત્યું દૂર થયું એટલે મેના પોપટ સાથે પરત્વી.

રાજા બોલ, જીવ કે પુત્રને વડાલો ન કરનાર વિક્રમ જેવાં કામ કરો તો જ આ સિંહાસન પર બેસજો.”

કહે પૂનળી "સાંભળ રાવ, એના યાત્ર તો ધરજો પાપ,"
એમ કહી આકાશે મઈ, અને કયા સંપૂર્ણ થઈ.

રાજા લોજ સિંહાસન પર બેસવા તૈયાર થયો છે. એ પગ ઊંચો કરે છે તે વખતે પવિત્રા પૂતળી બોલી,
 “હાં....હાં, રાજા લોજ, એ પગ પાછો ખેંચી લે. નહિ તો તું દુઃખી દુઃખી થઈ જઈશ. આ સિંહાસન તો રાજા વિક્રમનું છે. તેનાં જેવાં કામ કરે તો જ બેસવા વિચાર કરજો.”

“હે પૂતળી, રાજા વિક્રમે એવાં તો શા કામ કર્યાં હતાં ?” રાજા ભોજે પૂછ્યું.

“જાણવા છે ?” પૂતળી બોલી, “સાંભળ.”

આગસર સુદ ચોથનો દિવસ હતો. તે દિવસે બધાંજ ગણપતિ ચોથનું મત ઠયું હતું. રાજા વિક્રમે પણ તે ઠયું. તેણે બ્રાહ્મણોને જમવા નોતર્યા. બ્રાહ્મણોને જમાડી તે પૂજા કરવા આદ્યો મંદિરે. મંદિરમાં રાજા બધારે આવ્યો ત્યારે તેણે ભયંકર બનાવં જોયો. એક માણસ હાથમાં ઉધાડી તલવાર લઈ બેઠો હતો. તેણે પોતાનું માથું કાપવા જેવી તલવાર ઊંચી કરી તે જ વખતે રાજાએ તેનો હાથ પકડી કહ્યું ‘ભલા માણસ, વગર મોતે શું કરવા મરે છે ? આ મંદિર ગોઝારું કેમ કરે છે ? બે તું સાચું ન કહે તો તને આંખોની આણ છે.’

‘બાઈ, તું મને સોગંદ આપી મરતાં શું કરવા દોકે છે? મારાથી હવે છવાય તેમ નથી. મારું દુઃખ રાખ વિક્રમથી પણ દૂર ઘાય તેમ નથી. માટે મને મરવા દે. હું તારે રસ્તે જા.’

‘ના. ના. બાઈ, તે કહીએ નહિ જને, તું મારી સામે મરે તો હું પરદુઃખભાંગન વિક્રમ શાનો? તારું જે દુઃખ હોય તે મને કહે. ભગવાન તારા મનની ઇચ્છા પૂરી કરશે.’

‘રાજન,’ પેલો માણસ વિક્રમ સામે જોતાં જોડ્યો, ‘હું પૂર્વના રહેવાસી છું ક્યોનિયો પ્રાણી છું. મારા કમનસીબે હું કુંવારો છું કેમ કે મારી પાસે કૂટી બહામ પણ નથી.’

એક દિવસ એક અતિથિ મારે ઘર આવ્યો. બૈરી વગરનું તે કાંઈ ઘર છે? ઘરમાં હાડલા કુસ્તી કરતાં હોય ત્યાં અતિથિને શું જમાડું? અતિથિ મારા મનની વાત સમજી ગયો હોય તેમ તે આશ્વાસન આપતો મારી પાસે બેઠો. ‘મેં ઘરમાં જે કાંઈ થોડું ઘણું હતું, તેનાથી તેને જમાડ્યો. તે એક દહાડો મારે ત્યાં રહ્યો. તેણે તે દહાડે ત્રિપારાજની વાત કરતાં કહ્યું, ‘એ ત્રિપારાજ દક્ષિણમાં આવેલું છે. ત્યાં યુરુપનું તો નામ જ નથી. એ ભાગને લોકો કામરુદેશ પણ કહે છે. જે કોઈ યુરુપ ત્યાં જઈ ચડે છે, એ નારીઓના સપાટે ચડે છે તેનું નામ કોઈ લઈ શકતું નથી. ત્યાં રહેનાર યુરુપને ઠલી વિષય ભોગની ઇચ્છા થતી નથી. એટલે સ્ત્રીઓ ઘોરે ચડી દૂર દૂર જાય છે. મેં મારી નજરે જોયું છે. ને તે કહ્યું છું. એક વાર ત્રિપા-

રાજની રાણી ઇન્દુમતિ તેની બહેનપણીઓ સાથે ગહાર ગઈ. તેણે એક માણસને જોયો ને તેને પકડી લઈ આવી. તે માણસ જોલ્યો, ‘હું’ ગરીબ પ્રાદાણ છું, મને શું કરવા પડે છે ? મારાં જૈરાંછોકરાં મારા વગર ટળવળીને મરી જશે, મને જવા હો.’

‘ના, ના હવે તો તમને નહિ જવા કેવામાં આવે. અહીં રહી તમે ખાવ, પીવો અને મોજ કરો.’

પ્રાદાણ તો રહવા અને કરગરવા લાગ્યો. રહતાં રહતાં કેટલાય ન કહેવાના વચનો કહ્યાં. એટલે ઇન્દુમતિને તેના પર ક્રોધ આવ્યો ને તેને ઘણો મારી કાઢી મૂક્યો. પછી ઇન્દુમતિએ પુરુષ નામવાચક કોઈ વસ્તુનો સ્પર્શ ન કરવા સોમંદ્ર ખાધા. ને જો કોઈ પુરુષ ત્યાં આવી અડે તો તેને દુઃખ આપવા નહીં કશું. તેની માએ આ જાણ્યું ત્યારે તેને ઘણી સમજાવી. ત્યારે ઇન્દુમતિએ કહ્યું, ‘હું’ ચાર પડદા બાધું છું. એ ચાર પડદા પહોર રાતમાં મને જોલાવી છોડાવે તેની માથે પડેલું. આવનારને કોઈ માત્ર આપનાર નથી. સવાર થતાં જો એ પડદા ન છૂટે તો હાથ બાધી નાક નાચી માર મારી કાઢી મૂકવો.’

આ વાત તેની માએ કબૂલ કરી અને હાંડરો પિટાવ્યો, ઘણાંય આંખ્યા. દુઃખ પાગી માર ખાઈ ગયા. પણ કોઈ જ તેને પરત્વી શકતું નથી.’ કહી પેદો અતિમિ જોલ્યો ગયો. પ્રાદાણે કહેવા માંડ્યું, ‘હું’ તે પછી નીકળ્યો. ઇન્દુમતિના મહેલે ગયો. ત્યાં એ પડદા જોયા. પડેલે પડે

સોનાનો ચોપટ છે. બીજે મેના, ત્રીજે ઢેલ અને ચોથે મોર છે. ત્યાં જઈ મેં રાણીને બોલાવવા મહેનત કરી પણ સવાર થતાં સુધી બોલાવી શક્યો નહિ એટલે મારું નાક નાથી, માર મારી ઠાઠી મૂક્યો. હું જ્યાંત્યાં ભટકતો હતો, તેવામાં ત્યાં હનુમાનની હાક સંભળાઈ ને હું નપુલ્લક થઈ ગયો. આવી સ્થિતિમાં હું નીકળી, તમારી પાસે આવતા હતો. પણ મનમાં વિચાર આવ્યો. વિક્રમથી મારું દુઃખ શી રીતે દૂર થશે ? એટલે હું મરી રહ્યો છું.’

‘ના, ના, હવે મરવાની જરૂર નથી મા હરસિદ્ધની દયાથી હું તારું દુઃખ દૂર કરીશ. એક વરસમાં હું એ ઇન્દુમતિને લઈ અહીં આવીશ. તમે અહીંથી ક્યાંય જશો નહિ. જો જાવ તો તેમને બ્રહ્મહત્યાનું પાપ છે.’

બ્રાહ્મણે ત્યાં રહેવા વચન આપ્યું. એટલે પૂજા કરી રાત્ર મહેલે આવ્યો. રાજપાટ પ્રધાનને સોંપી મા હરસિદ્ધને યાદ કરી વૈતાલને સાથે લઈ વિપ્રવેશે ચાલવા માડ્યું.

એક ગામ મૂકી બીજે ગામ આગળ જાય છે. સેત-બંધુ રામેશ્વરનાં દર્શન કરી તે આગળ વધ્યો. કામરુદેશમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાંની સ્ત્રીઓ જોઈ રાત્ર વિચારમાં પડી ગયો. પણ પરનાર સહોદર વિક્રમનું મન ચંચળ ન થયું તે પૂછતો પૂછતો ઇન્દુમતિના મહેલે આવ્યો. ઇન્દુમતિની બહેનપણીએ તેને જોયો. એટલે ઇન્દુમતિને કહ્યું, ‘કોઈ દેવાંશી પુરુષ આવ્યો છે. બોલો શું ઇચ્છા છે ?’ ત્યારે ઇન્દુમતિએ કહ્યું, ‘એ ગમે તે હોય ! મારે શું ?’

સખીઓ ચૂપચાપ બેઠી રહી, રાજા વિક્રમ માન વગર એક આસન પછુ બેઠો. મનમાં માતા હરસિદ્ધતું ધ્યાન ધરવા લાગ્યો. કેળી સાથે બોલતું તે તેને સમજાતું ન હતું. મનમાં મુજાતા રાજાએ વૈતાલને યાદ કર્યો, તે સાથે જ વૈતાલ આવ્યો. ને પૂછવા લાગ્યો, ‘મને કેમ યાદ કર્યો!’ રાજા વિક્રમે પડદા છોડવાની વાત કરી ને પોપટમાં પ્રવેશ કરવા કહ્યું. ‘પધારો પરદુ. ખસાજન વિક્રમ, બલે પધાર્યા, તમારા દર્શનથી તો પાપીય પાવન થાય’ સોનાના પોપટને બોલતો સાંભળી ઇન્દુમતિ અને તેની સખીઓ નવાઈ પામી.

‘રાજન્’ તમે અહીં આવ્યા છો તો કેઈ વાત કરો, હું હુંકારો દઉં ને પવિત્ર થાઉં.’

‘જો રાણી હુકમ આપે તો વાત કરું.’

આ સખીઓએ સાંભળ્યું એટલે ઇન્દુમતિને કહેવા લાગી, ‘તમે હા કહોને. એવી વાતથી ઘોડા ગધા પડદા છૂટવાના હતા જીએ તો ખરા કંઈ વાત કહે છે’

‘સારું’ કહી ઇન્દુમતિએ કહ્યું. ‘બલે વાત કરો.’

ઇન્દુમતિ બોલી એટલે એક પડદો છોડ્યો. રાજાએ વાત કહેવા માંડી. પોપટમાં રહેલા વૈતાળે હુંકારો દેવા માંડ્યો.

‘પહેલાંના વખતની વાત છે. કાંકણ કરીને દેશ હતો. તેનો કપુરસિંહ નામનો રાજા હતો. તે રાજા પચાસેક વરસનો થયો ત્યાંસુધી જગવાને તેને ત્યાં દીકરો દીધો નહિ. શેર માટી માટે મુજાતા રાજાએ એક દહારો વિદ્વાનોને બોલાવીને

હયું, 'હે ભુદેવો, મારે ત્યાં પુત્ર થાય તેવો કાઈ ઉપાય
મળતાવો.'

પ્રાદક્ષિણાએ પાર્થિવ 'કરવા કહ્યું'. રાજાએ પ્રાદક્ષિણાએ
કદ્યા હતા તેથી વધારે પાર્થિવ કરાવ્યા. લોભાનાથ રીઝયા
ને મગટ થયા. 'પુત્ર થશે? હું વરદાન આપ્યું.'

ભગવાન શંકરની કૃપાથી રાજાને ત્યાં પુત્ર થયો. ઘેર
ઘેર તોંરણો બંધાયા. મંગળવાળાં વાગવા લાગ્યાં. ગામમાં
ગોળધાણા વહેંચવામાં આવ્યા. રાજાએ ઘણું પુણ્ય કર્યું.

એ રૂપ રૂપના અંબાર જેવો છોકરો ચંદ્રની રૂપા વધે
તેમ વધવા લાગ્યો. રાજકુમાર સાત વરસનો થયો ત્યારે તેને
બધવા નિશાળે મૂક્યો. નિશાળમાં એક સુધારના છોકરા સાથે
દોસ્તી થઈ. એક બીજાને એક બીજા વગર ચાલતું નહિ.
રાજકુમાર સુધારને ત્યાં જાય ને તેના ઘરમાં જે હોય તે ખાય.
સુધારનો છોકરો પણ રાજકુમારનાં કપડાં પહેરે અને ફરે.

સુધાર અને તેના સંબંધીઓ આ જોઈ ને છોકરાને ન
કહેવાના શબ્દો કહેતા. રાજા એણાં સાંભળીને તે છોકરો
કંટાળ્યો. તેણે એક દહાડો રાજકુમારને કહ્યું, 'દોસ્ત, મારે
તારી પાસે એક વચન માંગવું છે.'

'જોલ જોલ, તારે શું જોઈએ?' રાજકુમારે કહ્યું,
'તારે જો રાજ જોઈતું હોય તો તે અપાવું. જો મારો જીવ
જોઈતો હોય તો તે આપું.' કહી રાજકુમારે વચન આપ્યું.
'મને જ્યાં મરણ કહે છે. માટે મારે મારી જાતની

‘વિદ્યા શી જવી જોઈ જો. જો શીખવા હું’ પરદેશ જવા વિચારું છું.’ બોલો તે રાજકુમારને પગે લાગ્યો.

સુધારના વચન સાંભળી રાજકુમાર મનમાં હઃખી થયો. વચન આપ્યું હતું એટલે કાંઈ કહેવાયું નહિ. તે રડવા જેવો ચર્ધ બોલ્યો, ‘તારે જવું છે તો જા, પણ વહેલો પાછો આવજો. મારે માટે કાંઈક અવનવું લાવજો.’

રાજકુમારની રજા લઈ સુધારે પરદેશ તરફ જવા માંડ્યું. રસ્તે જતાં જતાં એક ગામ આવ્યું, જો ગામમાં એક સુધાર રહેતો હતો. તે કારીગર હતો. સુધારનો છોકરો તેને ત્યાં ગયો ને બાણવા રહ્યો. તેણે જો સુધારની સેવાઆકરી કરી.

એક વરસ નહિ, બે વરસ નહિ પણ આઠ આઠ વરસ થયા, તે છોકરો કારીગર થયો ત્યારે પેલા સુધારે કહ્યું, ‘ભાઈ, હવે તને વિદ્યા આવડી ગઈ છે. હવે તું તારે ગામ જઈશકે છે.’

‘ગામ જવાનું’ મન તો ઘણું ઘાય છે પણ....પણ....’ બોલતો અટક્યો. ત્યારે સુધારે પૂછ્યું, ‘તારે જો કહેવું હોય તે કહે. મનમાં જરાય ગભરાઈશ નહિ.’

‘મારા દેશના રાજાનો કુમાર મારો મિત્ર છે.’ તે બોલ્યો, ‘જ્યારે હું મારે ગામથી નીકળ્યો, ત્યારે તેણે અવનવી વસ્તુ લાવવા કહ્યું હતું પણ તેવી અવનવી વસ્તુ મારી પાસે છે નહિ; એટલે જોશિયાનું મોહું લઈ ચું જાઉં?’

‘જોહો, એ વાત છે? હું તને અવનવી વસ્તુ આપું.’ બોલી તે લાકડાનાં પાટિયાંઓ લઈ આવ્યો. તે જોગા કર્યા

ઝેટલે ઘોડા ઘઈ ગયો. તેમાં રહેલી સુક્તિઓ તેણે સમજાવી જેનાથી ઘોડા ઊડી શકે. જમીન પર ઊતરી શકે. એ કાપ્ટના ઘોડાના પાટિયાનું વજન સત્તર શેર હતું.

સુધારે એ ઘોડા તેને આપ્યો. તે લઈ તે પોતાના ગામ જવા લાગ્યો, તે જ્યારે પહોંચ્યો ઝેટલે રાજકુમારને ખબર પડી. ખબર સાંભળતાં રાજકુમાર દોડતો આવ્યો બંને મિત્રો ધણે વરસે મળ્યા. લેટ્યા. સુખદુઃખની વાત કરી.

રાતે રાજકુમાર મહેલે ગયો. બીજે દિવસે મળવા આવ્યો. વાતો કરતા તે બોલ્યો, ‘કહો બાઈ મારે માટે શું લાવ્યા છો?’

‘તમારે માટે અભયબ કાપ્ટનો ઘોડા લાવ્યો છું. તેમાં ગોઠવેલી દોરીઓ ખેચતા તે તમને ગમે ત્યાં લઈ જઈ શકશે તેની હું તમને સમજાવ્યું પાડીશ. છ મહિનામાં તો તમે બધું શીખી જશો.’

‘એવું છે? ક્યાં છે એ ઘોડા?’

સુધારે કહ્યું, ‘કાલે તમે તમારા ઘોડા ઉપર બેસી આવજો. હું આ કાપ્ટના ઘોડા પર બેસીશ આપણે સાથે ફરીશું.’

‘ઠીક....ઠીક.’ કહી રાજકુમાર ગયો. બીજે દહાડે તે કીમતી વસ્ત્રો પહેરીને આરામાં સારા ઘોડા પર બેસી સુધારને ત્યાં

ગયો. સુધારે કાટના ઘોડાને તૈયાર કર્યો. પછી બે જણા ચાલ્યા. બેચાર ઘડી ફરી 'ઘેર પાછા ફરવા તૈયાર થયા, ત્યારે રાજકુમારે કહ્યું, 'મારે આ ઘોડા પર બેસવું છે.' કહી તે લોકડાના ઘોડા પર બેઠો. જ્યાં દોરી તાણી કે ઘોડો આકાશમાર્ગે જવા લાગ્યો. સુધાર તો તેનું શું ધર્યે તેના વિચારમાં પડી ગયો. ગામ છોડી જવા તેણે વિચાર કર્યો. એવામાં રાજના એક સેવકે તેને પકડ્યો અને રાજ પામે લઈ ગયો. રાજાએ પૂછ્યું, 'રાજકુમાર ક્યાં છે?' સુધાર કંઈ જ બોલ્યો નહિ. એટલે રાજાને વહેમ પડ્યો. રાજકુમારને મારી નાખ્યો છે તેમ માની તેને શૂળીએ ચઢાવવા કહ્યું. તે વખતે 'પોપટ હુકારો ભર્યો નહિ ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, 'પોપટ, હવે આગળ વાત નહિ કહેવાય.'

'મહારાજ, મને જીંધ આવે છે. મારા વતી મેના હુકારો ભર્યે' કહેતો મેનાલ તેનામાં પ્રવેશ્યો એટલે મેના બોલી, 'જરૂર, મહારાજ, આગળ વાત કહો. હું હુકારો દઇશ. પણ રાણી મને કહે તો.'

'હા, હા,' રાણીએ કહ્યું, 'પડદો ઊડી આગળ આવે ને વાત પૂરી કરો.'

બીજે પડદો ઊડવામાં આવ્યો; રાજાએ વાત કહેવા માંડી મેનાએ હુકારો ભરવા માંડ્યો. 'સુધારને સાચી વાત કહેવા બધાએ કહ્યું, ત્યારે સુધારે કહ્યું, 'હું ભણવા ગયો હતો. ત્યાંથી એક કાટનો ઘોડો લાવ્યો હતો. તે મેં રાજકુમારને બતાવ્યો. રાજકુમારે તેનો ઘોડો મને આપ્યો

ને તે કાળના ઘોડા પર બેસી ભડી ગયા છે, માનવું હોય તો માનજો. આ વાત સાચેસાચી છે.’

રાત્રને તેની વાત પર વિશ્વાસ ન આવ્યો, ને તેને જોલમાં પૂર્યો. તે વખતે રાજકુમાર એક ગામના બાગમાં બિતર્યો, ત્યાં માલણુ આવી ને તેને પોતાનો હાકરો કહી ઘેર લઈ ગઈ. માળીને ઘેર રહેતાં રાજકુમાર માળીના ધંધા શીખ્યો.

માલણુ રાજ હાર અને કંચુકી લઈ રાજકુમારીને આપવા જતી હતી. એક દહાડો રાજકુમાર પણ સાથે ગયો. ચોકીદારોએ તેને અટકાવ્યો. બીજે દિવસે રાજકુમારે હાર અને કંચુકી તૈયાર કર્યાં. તેમાં પોતાની ઈર્ષ્યા વીંટી મૂકી. તે હાર અને કંચુકી માલણુ રાજકુમારીને આપ્યાં. તે પહેરતાં રાજકુમારીને કાંઈક ‘ખૂચુ’ એટલે કાઢીને જોયું તો વીંટી.

બીજે દહાડે માલણુ આવી, ત્યારે રાજકુમારીએ હાર શુભનાર સંબંધમાં પૂછતાં માલણુ પાસેથી વાત બણી એટલે તેણે મનથી તેની સાથે પરણવા નક્કી કરી, લાડવામાં, ચિટ્ટી મૂકી ને માલણુને આપતાં કહ્યું, ‘આ તારા હાકરને હાથો-હાથ આપજો.’

માલણુ રાજકુમારીના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. રાજકુમારે એકાંતમાં જઈ લાડવો બાગ્યો, ‘તો આમર માગે’ પરણવાની વસ્તુઓ લઈ મને મળવા આવજો. નહિ આવે તો હું આત્મા હત્યા કરીશ.’ લગ્નલગ્ન ચિટ્ટી હાથમાં આવી. ચિટ્ટી વાંચી તેણે રાજમહેલે જવા નક્કી કર્યું.

માલણુને ત્યાંથી રજા લઈ રાતના રાજકુમારીને ત્યાં તે

કાન્ટના ઘોડા પર બેસી ગયો. પરણ્યો. તે રાજ મધરાતે જવા લાગ્યો; પરિણામે ગભાં રહ્યો. રાજકુમારીએ કિવસો જતાં રાજકુમારને ગભાંની વાત કહી. રાજકુમારે તેને પોતાની સાથે આવવા કહ્યું, ને મધરાતે કાન્ટના ઘોડા પર બેસી જ'ને ચાલ્યાં ગયાં, જંગલમાં બિતર્યાં. ત્યાં રાજકુમારીએ પુત્રનો જન્મ આપ્યો, પછી તેણે દેવતા તથા પાણી લાવવા રાજકુમારને કહ્યું. રાજકુમાર ઘોડે ચડી દેવતા તેમજ પાણી લેવા ગયો. વસ્તુઓ લઈને પાછા આવતા ઘોડાની દોરી પર દેવતા પડ્યો તે સાથે જ દોરી સળગી ને તે દરિયામાં પડ્યો.

રાજકુમારને વાર થવાથી રાજકુમારી છોકરાને પાંદડા નીચે ઢાંકી શોધવા નીકળી ત્યારે શિયાળવાં ત્યાં આવી છોકરાને તાણી ગયાં. તે વખતે મેના હુંકારો દેતાં અટકી ને વિક્રમે વાત કહેવી પ્રાંધ કરી. વૈતાળ મૈરમાં પ્રવેશી બોલ્યો, 'મહારાજ, આગળ વાત કહો, હું હુંકારો દેતાં ધન્ય થઈશ; પણ રાણી.....'

'પડદો છોડી આગળ આવો.' વાતમાં રસ પડવાથી રાણીએ કહ્યું. પડદો છોડાવીને વિક્રમે વાત કહેવા માંડી, 'રાજકુમારને શોધતી રાજકુમારી કોકીલાપુરમાં એક ડાકણ મનાવી પૈસાદાર સ્ત્રીની સાથે રહેવા લાગી. ત્યાં પેલા છોકરાને લઈ નાસતા શિયાળોએ વાઘને જોયો એટલે છોકરાને મૂકી નાઠાં, અને એ છોકરો કોકીલાપુરના રાજાના હાથે ચઢ્યો. રાજાએ તેને ઊછેર્યો. જ્યારે તે પંદર વરસનો થયો ત્યારે તેને પરણવા સમજાવવા માંડ્યું. પણ રાજકુમાર ના જ પાડતો હતો. તેથી રાજા હુંખી થયો.

રાજકુમારી જે સ્ત્રી સાથે રહેતી હતી, તે સ્ત્રી મરણ પામી. રાજકુમારીએ તેના પૈસાથી મહેલ બંધાવ્યો ને દબદબાથી રહેવા લાગી. એ રાજકુમારીની વાત તથા રૂપનાં વખાણ રાજકુમારના કાને પડ્યા. એટલે તેને મહેલે લાવવા પ્રધાનને કહ્યું. પ્રધાને નોકર મોકલ્યો. તેણે પોતે પરભેલી છે તેવું જણાવ્યું. આ સમાચાર રાજકુમારને આપવામાં આવ્યા. પણ જાહેર થયેલા રાજકુમારે તેને મહેલે લાવવા આગ્રહ કર્યો. રાજકુમારીના મનમાં શું આવ્યું છે તે મહેલે આવી. રાતના રાજકુમાર ત્યાં આવ્યો. ' માર દુઃકારો હતો અટક્યો એટલે વિક્રમ વાત કહેતો અટક્યો. વૈતાલ મારમાંથી નીકળી દેલમાં પેઠો ને બોલ્યો, ' મહારાજ, હવે આગળ વાત કહો. '

' હા હા, આગળ કહો. ' રાણીએ અંદરથી કહ્યું ને પડદાં છોડ્યો. વિક્રમે કહેવા માંડ્યું, ' રાજકુમાર મહેલના પગથિયાં ચઢતો હતો, ત્યારે ત્યાં રહેલી ગાયને વાગ્યા ધર્મ. તે બોલી, ' માને સ્ત્રી કરવા દીકરો જઈ રહ્યો છે. '

રાજકુમારે આ સાંભળ્યું અને તે પાછો ફર્યો. રાજકુમારીએ ઊંજે દહાડે સંદેશો કહેવડાવ્યો. રાતના રાજકુમાર મહેલમાં જઈ રહ્યો છે ત્યારે ગાયે કહ્યું, ' કામાંધ માણસને સારું ખોટું ક્યારેય સમજાય છે ? '

ગાયના શબ્દો રાજકુમારની છાતીએ વાગ્યા. તે તલવાર કાઢી રાજકુમારી પાસે જઈ બોલ્યો, ' મા, મા, મારો જન્મ શી રીતે થયો તે મને કહે. નહિ તો... ' રાજકુમાર આગળ આવે તે પહેલાં રાજકુમારીના સ્તનમાંથી દૂધની

ધાર છટી ને તે રાજકુમારના મોઢામાં પડી. તે પછી માએ દીકરાને બધી વાત કહી. રાજકુમારે તે સાંભળીને મા સામે બે કુદપ્તિ કરી બે પાપ કયું તેનું પ્રાયશ્ચિત કેમ થાય તે પ્રાદાણને પૂછ્યું. શુભ સીતે વ્રત કરતા પ્રાદાણને ‘ચાર રત્ન આપવા’ તેનું પ્રાદાણોએ કહ્યું. રાજકુમારને વ્રત કરતાં છ મહિના થયા. તેવામાં એક વેપારી પચાસ વહાણ લઈ આવ્યો. તેને રાજકુમાર પાસે ફાણ માટે લાવ્યા. વેપારીને જોતાં રાજકુમારના હૃદયમાં ન સમજાય તેનું કંઈક થયું. તેણે પૂછ્યું, ‘તમે કોણ છો?’ વેપારીએ પોતાની કથની કહી. રાજકુમારે તેને આશ્વાસન આપ્યું. પછી તે તેની મા પાસે ગયો. ને વેપારીએ કહેલી વાત કહી. માએ ત્યાં આવી તેને જોયો ને કહ્યું, ‘એ તારો બાપ છે.’ માના શબ્દો સાંભળી રાજકુમારે વેપારીનું, પોતાનું અને તેની માનું લોહી કાઢ્યું. તે જોયું થયું ને - આનંદ ધઈ રહ્યો. તે આનંદમાં મહિનો પસાર થયો. રાજકુમારને પોતાનો મિત્ર યાદ આવ્યો એટલે બધા પોતાને દેશ જવા ઉપડ્યા. તે વખતે પેલા સુધારને શૂળી પર ચઢાવવા લાવવામાં આવ્યો હતો. ત્યાં તો રાજકુમાર આવવાના સમાચાર આવ્યા. બધા દોડ્યાં મળ્યાં ભેટ્યાં’ કહેતા વિક્રમે વાત પૂરી કરી. ઇન્દુમતિ વિક્રમ સાથે પરણવા તૈયાર થઈ, ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, ‘મેં આ સાહસ એક પ્રાદાણ માટે કયું’ માટે ઉજ્જેન ચાલો.....’

ઇન્દુમતિ સાથે તે ઉજ્જેન આવ્યો. પ્રાદાણને ઇન્દુ-
મતિ સોંપી ત્યારે પ્રાદાણે કહ્યું, ‘મહારાજ, એ મારા શા

કામની ? હું નપુંસક....’

વિક્રમે તેને આશ્વાસન આપ્યું ને મા હરસિદ્ધના મંદિરે ગયો. માતાને વિનવી. ત્યારે હરસિદ્ધે કહ્યું, ‘મા બહુચરની પાસે જા. એ બ્રાહ્મણનું નપુંસકપણું દૂર કરશે.’

માની આજ્ઞા પ્રમાણે બ્રાહ્મણને લઈ વિક્રમ બહુચર માની પાસે આવ્યો. માની કૃપાથી બ્રાહ્મણ પુરુષ થઈ ગયો. ઇન્દુમતિ સાથે રહેવા લાગ્યો. વિક્રમે તેને કેટલાક ગામ આપ્યાં.” કહેતી પૂતળી ત્યાંથી ભડી ગઈ.

‘એક કથા પૂરણ દેવી.’ કહે કવિ શામળદાસ.

“ધીરો થા લોજ રાજા, જરા ધીરો થા.” પંકજ-નયની પૂતળી બોલી.

“શું હું આ સિંહાસન પર બેસવા...”

“ના, ના, રાજા.” પૂતળીએ લોજને આગળ બોલતા અટકાવી કહ્યું, “રાજા વિક્રમે જેવાં કામ કર્યાં

તેવાં કામ કરવાની શક્તિ હોય તો જ તેના પર બેસાય.”

“રાબ વિક્રમે એવા તે શાં કામ કર્યાં હતાં ?”

“સાંભળ” પૂતળી કહેવા લાગી, “એક વખતની વાત છે. રાતના સમયે મહારાજ નગરચર્યા જેવા નીકળ્યા હતા. ફરતા ફરતા એક મોટા વઢના ઝાંડ પાસે તે આંબ્યા. વઢ પર પંખી તેની આ સાથે વાત કરતો હતો. વિક્રમ તે સાંભળવા ઝાંડ નીચે બેઠા.

‘હે પંખી, આજે ઉદાસ કેમ છે ?’ પંખીએ પૂછ્યું.

‘પંખી, મારા મન પર અત્યાદે જે ત્રાસ છે, તે મારાથી સહન થતો નથી. આજ નર્સીબભોગે મારો મિત્ર યોપટ ઘણા વરસે મને મળ્યો. તેની કુશળતા પૂછતાં મેં તેની વાત પૂછી. કેટલાય મોગંડ આખ્યા એટલે તેણે તેનું દુઃખ કહેતાં કહ્યું, ‘હે મિત્ર, હું બ્યાં રહું છું ત્યાં એક યોપટ મેમાનગતિએ આંબ્યો. મેં મારી શક્તિ પ્રમાણે એ અતિથિની સેવાચાકરી કરી. એક મહિના સુધી તે મારી સાથે રહ્યો. જતી વખતે તે એક અમરદળ મને આપી ગયો. ‘એ અમર દળનું શું કરવું’ તેના વિચારમાં હું પડ્યો. આખરે એ અમરદળ રાત્રને આપવા મેં નક્કી કર્યું’.

હું ઇન્દ્રજીત રાત્રને ત્યાં ગયો. એ રાત્રએ પંખીએ માટે ઘણી જ સગવડ કરી હતી. ઇન્દ્રજીતે મને બોધ પૂછ્યું, ‘કહો પંખી, ક્યાંથી આંબ્યા ? મારે લાયક કામ હોય તો કહો ?’ મેં કહ્યું, ‘મહારાજ, તમારી અમારા પર દયા છે. એટલે કામ જેવું તો કાંઈ જ નથી. પણ અમારા

પ્રત્યેની તમારી મમતાથી દોરાર્ધ હું આ અમરકુળ આપવા
આવ્યો છું.’ કહી મેં રાજાને અમરકુળ આપ્યું. અને હું
મારા સુકામે આવ્યો. મારા પાઠાશી પંખીઓને મેં આ
વાત કહી. મેં જૂલ કરી છે; એમ બધાંએ કહ્યું.

રાજાએ બધાને અમર કરવાં એ કુળને વાંચું, સખત
ચોડીપહેરો રાખ્યો. દિવસો જતાં ઝાઝ થયું. કુળ આવ્યાં
તેમાંથી એક કુળ પાકું થઈ જમીન પર પડ્યું. રાજાને
આ સમાચાર આપવામાં આવ્યા. રાજાએ તે કુળ સમામાં
આવ્યું તે કુળ ભેતાં બધાની આંખ ઠરી. તે કુળ પહેલાં
પ્રાણહીન જમાડવું એવો વિચાર કરી રાજાએ કુળના સાત
ભાગ કર્યા. તેમાંથી એક ભાગ ગોરને આપ્યો, પાંચ ભાગ
પાંચ પ્રધાનોને આપ્યા અને છેલ્લો ભાગ પોતાના અગિ-
યાર વરસના દીકરાને આપ્યો.

એ ખાતાની સાથે સાતે જણા ગજરાવવા લાગ્યા.
અમરકુળ ઝેરકુળ થઈ ગયું હોય તેમ લાગ્યું. સાતે
જણા જમીન પર પડ્યા. આ ભેતાં રાજા ગજરાયો, માન
જૂલ્યો, ક્રોધે થઈ તેણે પંખીઓને બાળી નાખવા હુકમ
આપ્યો. આથી ઘરડા પ્રધાને કહ્યું, ‘ મહારાજ, સાહસ ન
કરો. જરા રાહ જુઓ, પછી જેમ કરવું હોય તેમ કરજો.
નહિ તો તમારે પોતાના દીકરાનું ખૂન કરનાર વાણિયાની
માફક પરતાવું ન પડે.’

‘ દીકરાનું ? ’

‘ હા મહારાજ, ’ પ્રધાને કહ્યું, ‘ એક વેપારી હતો.
તે ધન કમાવા પરદેશ જવા તૈયાર થયો. તેને ત્યાં એક

નાનો પુત્ર હતો. છેલ્લાં લાઠ કરી બાપ કમાવા ગયા. તેર વરસ પછી જે દિવસે તે કમાઈને પાછો આવ્યો તે દિવસે શુભ રીતે તે પોતાને ઘેર ગયો. એ દિવસે એ દીકરાની આંખ દુઃખતી હતી એટલે તે માના ખોળામાં માથું મૂકી સૂતો હતો. નસીબજોગે આંખ મીચાઈ ગઈ. ઊંઘી ગયો. પેલો વાણિયો 'ત્યાં આવ્યો ને તેણે જોયું. તે સારાસારનો વિચાર કરવા ન રહ્યો. પોતાના પુત્રને પોતાની સ્ત્રીએ રાખેલો છે તેમ સમજીને મારી નાખ્યો ને ચાલ્યો ગયો.

સ્ત્રીની આંખ ઊઘડી ને પોતાના બાળકને મરેલો જોઈ છાતીમાથાં ફટી મરી ગઈ. વાણિયો ઘેર આવ્યો ને સમાચાર સાંભળ્યા. એટલે તેણે આત્મહત્યા કરી. માટે રાજ્ય શાંતિથી કામ લ્યો.'

રાજાએ તરતમાં પ'ખીઓનો નાશ કરવાનો વિચાર મુલતવી રાખ્યો. આ સમાચાર મને મળતાં હું ગંગામાં મરવા માટે જઈ રહ્યો છું. સાંભળ્યું ને ? મારા મિત્ર પર આ આક્રમ આવી છે.'

'તો આપણે પણ એ મિત્રની પાછળ જીવ આપીશું. તમે તેને અહીં બોલાવી લાવો.' પંખિણીના કહેવાથી પ'ખી ઊડ્યો ને પોતાના મિત્ર પોપટને લઈ આવ્યો. ત્રણે ભોજાં યપાં. પંખિણીએ કહ્યું, 'આપણે આપણી આ દુઃખ-કથા પરદુઃખશંજન વિક્રમને કદીએ તો ?'

'તેનાથી શું થયે ? આ દુઃખ તેનાથી શી રીતે બાંગરે ?' પંખીએ પૂછ્યું, 'હવે આપણે તો મરવું જ રહ્યું.'

રાજા વિક્રમે આ શબ્દો સાંભળ્યા. પંખીઓ જિડી જાય તે પહેલાં તેઓ સાંભળે તેમ તે બોલ્યો, ‘તમે સાહસ ન કરશો. તમને જે હાથ જોડીને હું વિક્રમ કહું છું. જ્યાંસુધી હું આ પંખીનું ઢુઝ દૂર નહિ કરું ત્યાંસુધી મોઢામાં અન્ન નહિ મૂકું.’

રાજાનો અવાજ સાંભળી પંખીઓ વિક્રમને ‘જેવા લાગ્યાં. પછી વિક્રમે કહ્યું, ‘તમે મારી સાથે ચાલો.’

‘ના રે ભાઈ.’ પેલા પંખીએ કહ્યું, ‘હું ત્યાં આવું તો રાજા મને મારી જ નાંખે બધાં પંખીઓ મને શાપ આપે જો તારે અમારું ઢુઝ દૂર કરવું હોય તો ઉત્તર દિશાએ ચાલ્યો જ.’

‘સારું, પણ જો તમે અહીંથી જિડી જાવ તો તમને બ્રહ્મહત્યાનું પાપ’ કહી રાજા વિક્રમ મા હરસિદ્ધને યાદ કરતો ઉઠાવળે ચાલ્યો.

રસ્તે જતાં મધરાત થઈ. જિના નામનું ગામ આવ્યું. ત્યાં એક માણસ એક રડના છોકરાને લઈ જઈ રહ્યો હતો. તે છોકરાએ વિક્રમને જોયો એટલે તે દોડી તેની પાસે જઈ ઠંઢેવા લાગ્યો, ‘મને શરણમાં રાખો.’ રાજા વિક્રમે તેનો હાથ પકડ્યો. તે સાથે લઈ જનાર માણસ જે ત્યાંનો રાજા હતો તે તેને ખેંચવા લાગ્યો. આ ખેંચતાણ થઈ રહી હતી તેવામાં સીપાઈઓ ત્યાં આવ્યા. તે વખતે સવાર થયું. સવારના અજવાળામાં સીપાઈઓએ રાજાને ઓળખ્યા. રાજાએ વિક્રમને જોયો; તેજસ્વી સ્વરૂપ જોઈ પૂછવા

લાગ્યો. 'તમે કોણ છો?' જવાબમાં વિક્રમે કહ્યું, 'હું એક સુસાક્ષર છું, પણ મધરાતે આ બાળકને કેમ લઈ જઈ રહ્યા હતા? બાળક શા માટે રડે છે?'

ભિનાનો રાત્રી કાંઈ બોલ્યો નહિ એટલે વિક્રમે પેલા છોકરાને ફર લઈ જઈ પૂછવા માંડ્યું. બાળકે કહ્યું, 'રાત્રીને રક્તપિત્તનો રોગ છે. એ રાત્રીને એક વંદે બત્રીસ લક્ષણોની મમળ કાઢી ખાવા કહ્યું છે. રાત્રી બત્રીસ લક્ષણોને ચોખતો હતો. મારા પાઠોશી બ્રાહ્મણે તેને માડું નામ આપ્યું. સ્વામી રાત્રી માટે ત્યાં આવ્યો. મારાં માળાએ રાત્રીને સત્કાર કર્યો. રાત્રીએ એક વચન માગી મને માંગ્યો. મારા બદલામાં રાત્રીએ સોનામહોરો આપી. ને મધ્યરાતે મારે ત્યાં આવ્યો ને મને લઈ ગયો, રસ્તામાં મેં તમને જોયા. તમારી કાંતિ જોઈ તમાડું ચરણ માગ્યું.'

છોકરાની વાત સાંભળી વિક્રમ વિચારમાં પડ્યો. તેણે વિચાર કરી કહ્યું, 'આજ મારે અગિયારસ છે. એટલે મારો વિચાર આજનો દિવસ તમારા ગ્રામમાં રહેવાનો છે. આ બ્રાહ્મણનો બાળક છે તે મને પૂલ કરવા આપો. આજની રાત રાખી કાઢે તમને પાછો સોંપીશ. જોમાં કાંઈ લુપ્તચાઈ કરું તો મને અનેક પાપ છે.'

રાત્રીએ વિક્રમને બાળક સોંપ્યો. એક ક્ષાન્ત બતાવીને પોતાને મહેલે ગયો. વિક્રમ બાળક સાથે એકાંત ઉતારે ગયો. ત્યાં જ નાહીધોહી પૂલપાક કર્યો. સંધ્યાકાળ થઈ એટલે બાળકને સૂવાડી માતાનું ધ્યાન ધરવા બેઠો. માની

સ્તુતિ કરવા માંડી. પછી તલવારથી માથું કાપવા તૈયાર થયો. તે વખતે મા પ્રગટ થયાં ને કહ્યું, ‘વિક્રમ, એ રાજાને ગયા અવતારમાં ગાયે શાપ આપ્યો હતો, તેથી રક્તપિતનો રોગ થયો છે. તે શાપ સોનાના સો હાથી કરાવી તેમના પેટમાં મોતી ભરી નદી વચ્ચે ઊભા રાખી ખાદ્યબોને આપે તો દૂર થાય. વળી તેનાં શરીર પર જે ઢાઢના ચાઠા છે તે તેલને ઉકાળી તેમાં બત્રીસ લક્ષણાની નવે નાડીમાંથી લોહી કાઢી નાંખે અને એ તેલ ટાઢું થાય ત્યારે તેમાં રાજાને નવઢાવે તો તે ચાઠા દૂર થાય.’ કહી માતા ચાલ્યાં ગયાં. વિક્રમ વિચારમાં પડ્યો. વિચાર કરી તેણે તેલ આણ્યું. ગરમ ક્યું તેમાં તેણે પોતાની નાઢ છેઢી લોહી રેઢ્યું તે સાથે જ તેનું શરીર તણાવા લાગ્યું. તે જમીન પર પડ્યો.

સવાર થતાં પેલા ખાદ્યબોને ત્યાં ઓકરાઓ પેલા ઓકરાને બોલાવવા ગયા ત્યારે તેના માળાપે કહ્યું, ‘એ તો એના મોસાળ ગયો.’ આથી એ ઓકરાના ભાઈએ કહ્યું, ‘મારા માળાપ જૂઠું બોલે છે. પૈસા લઈ તેમણે રાજાને મારો ભાઈ આપ્યો છે.’ આ સાંભળી એક ઓકરાએ કહ્યું, ‘કાકા, તમે તો ગજબ જ કરી નાંખ્યો. રાજા એને મારી નાંખશે, આ વાત ઢું જાણું છું કેમ કે એનું નામ મારા બાપાએ રાજાને આપ્યું હતું.’ આ સાંભળી તેના માળાપ રડતાં કકળતાં રાજા પાસે ગયાં અને કહ્યું, ‘તમારું ધન પાછું લઈ અમને અમારો ઢીકરો આપો.’

આ વાત પવનની ખાંખે ચઢી ગામમાં ફેલાઈ ગઈ. બધા રાત્રીને ધિક્કારવા લાગ્યા. રાત્રી વિચારમાં પડ્યો. 'તે વખતે વિક્રમ જોડો થયો. તેણે કોલાહલ સાંભળ્યો. તે બહાર આવ્યો ને પૂછ્યું. છોકરાના માળાએ વાત કહી એટલે 'વિક્રમે કહ્યું, 'જરા ધીરજ રાખો, હું તમને તમારો છોકરો ને ઉપરથી-ધન અપાવીશ.'

અહીં વિક્રમ આ પ્રમાણે કહી રહ્યો છે, તે વખતે રાત્રી પોતાની ઓ પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો, 'બ્રહ્મહત્યા કરી હું શું સુખ લોગવવાનો છું? અને આ રોગ પણ જવાનો નથી એટલે હું તો આત્મહત્યા કરીશ.' ત્યારે રાણીએ કહ્યું, 'તમે આત્મહત્યા કરશો તો અમારે પણ છવી શું કરવું છે? અમેય તમારા રસ્તે આવીશું.' રાણીના આ શબ્દો બીજી રાણીઓએ પણ માન્ય રાખ્યા. પ્રધાનને રાત્રીએ આ વાત કરી એટલે તેણે કહ્યું, 'હું તમારા કરતાં પહેલો મરીશ.'

આ વાત યાદ છે તે વખતે વિક્રમ ત્યાં આવ્યો ને પૂછ્યું, 'તમે બધા શાની તૈયારી કરો છો?' ત્યારે રાત્રીએ બધી વાત કહી એટલે તેણે કહ્યું, 'જાઈ, ગભરાવ નહિ, બધું સારું થશે. પહેલા તમે જેટલું ધન આપ્યું છે તેટલું બીજું ધન આપી આ બાળકને વિદાય કરો. પુણ્યથી હું ખ ફર થશે.'

રાત્રીએ વિક્રમના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. બ્રાહ્મણ આશીર્વાદ આપતો છોકરાને લઈ આવ્યો ગયો. પછી રાત્રીએ કહ્યું, 'તમે ચારેક ઘડી પછી મારી પાને આવજો.' કહી વિક્રમ ત્યાંથી ગયો.

પછી તેણે ગામના બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા. બ્રાહ્મણો આવી
એટલે તેમને પણ લાગી કહ્યું, ‘મારી દક્ષિણા સ્વીકારો.
હું તમને કાગળ લખી આપું છું તે લઈ ઉત્તરેન જવ.
ત્યાં હું કાગળમાં લખી આપું છું તે આપશે.’

બ્રાહ્મણો આ સાંભળી હસ્યા ને ઉત્તરેન જવા આના-
કાની કરવા લાગ્યા. વિક્રમે કેટલાય સોગંદ ખાધા ત્યારે
બ્રાહ્મણો જવા તૈયાર થયા રાત્રએ કાગળ લખી આપ્યો,
ખરચા નેગ પૈસા આપ્યા એટલે બ્રાહ્મણો ચાલ્યા. બ્રાહ્મણો
ત્યાં ગયા પછી વિક્રમે રાત્રને બોલાવી કહ્યું, ‘આ તેલમાં
તમે નહાવ’ રાત્રએ વિક્રમના કહેવા પ્રમાણે કયું અને
તેનાથી કોઈ દૂર થયો. આ જોઈ રાત્ર વિક્રમને પણ પડ્યો
અને રાત્રમાં રહેવા કહ્યું. આથી વિક્રમે કહ્યું, ‘જો મને
અહીં રોકાવા કહો તો મને માર્યાતું તમને પાપ છે.’
કહીને તે ત્યાંથી ચાલ્યો. પેલા બ્રાહ્મણો ઉત્તરેન પહોંચ્યા.
પ્રધાનને કાગળ આપ્યો. વાંચી પ્રધાને કહ્યું, ‘તમને એમાં
જે લખ્યું છે તેનાથી સવાયું મળશે.’ આ સાંભળી
બ્રાહ્મણોએ પૂછ્યું, ‘એ લખનાર કોણ છે? જો તમે
એ ન કહો તો તમને સોગંદ છે.’ સોગંદના બચથી
પ્રધાને કહ્યું, ‘આ ચિઠ્ઠી લખનાર મહારાજ વિક્રમ છે.’
કહી તેમને ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા પ્રધાને કરી. બ્રાહ્મણો
રસોઈ કરવા રોકાયા. તે વખતે પ્રધાને બધા જ મેનીઓને
લેખા કરી સોનાનો હાથી ખનાવવા આજ્ઞા કરી. હાથીઓ
તૈયાર થતાં પેટમાં મોતી ભર્યા. પછી બ્રાહ્મણોને બોલાવી તેમને

એક હજાર માત્રી ભરેલા હાથી. એકેક હાર, વચ્ચે અને શણ-
ગાર આપ્યા. તે લઈ પ્રાણણે પોતાના ગામ તરફ જવા લાગ્યા.
તે વખતે વિક્રમ ઇંદ્રજીત રાજાના રાજમાં આવ્યો. રસ્-
તેણે જાણે ન'ખાયેલી જોઈ. તે રાજા પાસે ગયો. વિક્રમ
જોતાં બધા વિચારમાં પડી ગયા. તેનો સત્કાર કરી પૂછ્યું
'તમે ક્યાંથી આવો છો ? ને કોણ છો ?' રાજા વિક્રમ
કહ્યું, 'હું યાત્રાળુ છું. ફરતો ફરતો અહીં આવ્યો છું. મે
રસ્તામાં પ'ખીઓને બળમાં પકડાતાં ઠંકળતાં જોયાં. એટલે
પ'ખીઓને કેમ પકડવામાં આવ્યાં છે તે જાણવા આવ્યો છું.'

રાજાએ બધી વાત વિક્રમને કહી, એટલે વિક્રમે કહ્યું,
'મહારાજ, એક દિવસ વધારે ધીરજ ધરો. મરેલાંને હું
જીવડીશ. અત્યારે પ'ખીઓને મારવાનો વિચાર રહેવા દો.'

વિક્રમના શબ્દો સાંભળી રાજા હસ્યો. એટલે વિક્રમે
કહ્યું, 'એ પ'ખીઓને બાળી નાંખવાથી એક તો હત્યા
લાગશે અને મરેલા જીવશે પણ નહિ. મને બે દિવસનો સમય
આપો. હું સોગંદ આપું કે હું જે હું કાંઈક રસ્તો ઠાલીશ.'

રાજાએ સોગંદ સાંભળી બે દિવસનો સમય આપ્યો.
વિક્રમ એક એકાંત જગામાં જઈ શિવના પાઠ કરવા લાગ્યો.
ધ્યાન ધરવા લાગ્યો. તે વખતે એકાએક અવાજ આવ્યો,
'રાજાનું, રાજા ઇંદ્રજીતે અમરક્ષણનું ઝાડ વાંચ્યું તે જોડું
કયું'. કાંઈ અમરક્ષણ એમ સહેજે બધાને યોડાં મળે ?
એ અમરક્ષણ જ્યાં વાંચ્યું હતું ત્યાં મહિષર રહેતો હતો.
તેણે એ ક્ષણે હત્યું. એટલે તે ઝાડમાં ઝેર થઈ ગયું. અને
ક્ષણ ઝેરવાળા થઈ ગયાં. પછી તે મહિષર-કરકોટકનો વંશજ

ઝહીંથી એક ભોજન દૂર કદમના ઝાડ નીચે જઈ રહ્યો. તેની એક દાઢમાં એર છે. બીજી દાઢમાં અમૃત છે. જો એ અમૃતવાળી દાઢથી એ ઝાડને ડસે તો બધાં કૃણ અમૃત થઈ જાય.’

આવતો અવાજ બંધ થઈ ગયો. રાજા વિક્રમ ત્યાંથી છીક્યો ને ચાલવા લાગ્યો. કદમનુ’ ઝાડ દેખ્યું એટલે તે આગળ વધતો અટક્યો. નાગને જોયો. વિચાર કરી જોડ્યો, ‘મામા, આ જાણેજના પ્રણામ સ્વીકારો.’ કહી તે આગળ વધ્યો. નાગની પ્રદક્ષિણા કરી પગે લાગ્યો. નાગે બેસવા જગા બતાવી. વિક્રમ બેઠો એટલે નાગે પૂછ્યું, ‘કહો જાણ, કાણુ છો ? ને કેમ આવ્યા છો ?’ વિક્રમે કહ્યું, ‘હરસિદ્ધનો સેવક તમારો દાસ વિક્રમ, પારકા દુઃખે તમારી પાસે આવ્યો છે. તમે જે અમરકૃણના ઝાડને ડસ્યું છે તેને તમારી અમૃતવારી દાઢથી ડંસી અમૃતમય કરો. બિચારા પંખીઓનો બચાવ કરો.’

‘હાં....હાં’ નાગ જોડ્યો, ‘બીજાને માટે શું હું દુઃખ વેઠું ?’

‘મારા પર દયા કરી આટલું કામ કરો. તમે જે માંગ્યો તે હું આપીશ,’

‘તું મને આપીશ ?’ નાગ વિક્રમ સામે જોતાં જોડ્યો, ‘તું મને અમૃત વસ્તુ બવડાવે તો તારું કામ કરું.’

‘કબૂલ છે.’ વિક્રમે કહ્યું, ‘મારો દેહ અમૃત જેવો છે. તમે ઝાડને ડસી પછી મને ડસજો.’

‘સારુ’ કહી નાગ અને વિક્રમ પેલા ઝાડ પાસે ગયા. નાગે ઝાડને ઠસ્યા પછી વિક્રમને ઠસ્યો અને ચાટ્યો ગયો. નાગના કરડવાથી દુખ ચામતો વિક્રમ ઝાડ નીચે પડ્યો. તેનું શરીર લીધું થઈ ગયું. મનથી મા હરસિદ્ધને યાદ કરવા લાગ્યો. એટલે હર-

સિદ્ધે લક્ષ્મીની બીડે જવા વતાળને કહ્યું, ‘તું હમણું ને હમણું હિમાચળ જા. ત્યાં માતાનું સ્થાન છે તેમની પાસેથી મણિ લઈ આવ ને વિક્રમને આપ.’

વૈતાળ મણિ લેવા ઉપડ્યો ત્યારે વાણું વાયું. માળીએ વિક્રમને પડેલો જોયો. તેણે રાજાને વાત કરી. ગામમાં વાત ફેલાઈ. બધાં વાડીમાં આવ્યાં ને જેમ કહે તેમ બોલવા લાગ્યાં. તેવામાં વૈતાળ ત્યાં મણિ લઈને આવ્યો. તેને કોઈ જ જોઈ શકતું ન હતું. તેણે વિક્રમના હાથમાં મણિ આપ્યો. મણિનો સ્પર્શ થતાં ઝેર ઊતરી ગયું ને બેઠો થયો. પછી તેણે કહ્યું, ‘હવે આ ઝાડ પરનાં ફળ ખાવ. એનાથી રોગદોગ દૂર થઈ જશે.’ પણ એના શબ્દોમાં વિશ્વાસ કોણ રાખે? પણ એક કુંભારની ઘરડી સ્ત્રી હતી તેને ઘરમાં ઘણો ત્રાસ હતો. વહુ ખાવા પણ પૂરું આપતી નહોતી તેણે આ વાત સંભાળી તેથી તે ત્યાં આવી ને ફળ

ખાધું. તે સાથે જ તે સુવાન થઈ ગઈ. પછી વિક્રમે કહ્યું,
 ‘આ કુળ ખાઈ હતો, નહિ તો હાથ ધસતાં રહેશે. આ
 આંક સુકાઈ જશે.’ પણ કોઈ તૈયાર થતું ન હતું.

થોડી વાર પછી રાજાનો ઘરડો અધાન આવ્યો. તે
 કુળ ખાતા પહેલાં સગાંસંબંધીઓને મળ્યો, પુણ્યકાન
 કર્યાં. સૂરજને અણમ કરી બધાંને છેલ્લા રામ રામ કરી
 કુળ ખાધું તે સાથે જ તે દિવ્ય દેવાંથી જેવો થઈ ગયો.
 એટલે રાજાને વિશ્વાસ આવ્યો ને બધાંને કુળ ખવડાવ્યાં.
 પછી વિક્રમે પંખીઓને છોડવા કહ્યું. રાજાએ પંખીઓને
 છોડાવ્યાં. રાજા વિક્રમ ત્યાંથી ચાલતો ગયો. તેવાંમાં પેલો
 ચોપટ ત્યાં આવ્યો. રાજાએ તેને ચોતાની પાસે રાખ્યો.
 રાજાએ પૂછ્યું, ‘એ કોણ હતો ?’

ચોપટે રાજા વિક્રમની ઝોળખાણુ આપી. રાજા હાથ
 ઘસવા લાગ્યો. ઉભજેન ગયેલા બ્રાહ્મણો ચોતાના નગરમાં
 આવ્યા. તેમને રાજાએ પૂછ્યું, ‘પેલો મુસાફર કોણ હતો ?’
 બ્રાહ્મણોએ કહ્યું, ‘એ તો પરદુઃખભંજન રાજા વિક્રમ
 હતા.’ આ સાંભળી રાજા સ્તબ્ધ જેવો થઈ ગયો. પેલો
 ચોપટ ચોતાની સ્ત્રીને મળ્યો. બધાં પંખીઓ મળ્યાં ને
 રાજા વિક્રમને આશીર્વાદ આપ્યા.

એવા થાવ તો બેસજો જય જય શ્રીરણુછોડ.”

કહીને પૂતળી ભેડી ગઈ.

‘એક કથા પૂરણ થઈ.’ કહે કવિ શામળદાસ.

રાગરથાંભગદલા રાજાની પાના

“રાજા લોજ, પગ પાછો લે. હુઃખને નોતડું શા માટે આપે છે ?” મોહની પૂતળી બોલી, “આ તો રાજા વિક્રમનું સિંહાસન. તેના પર તો પુણ્યથાળી જ બેસે.”

“મહારાજે વિક્રમે એવાં તે શાં કામ કર્યાં હતાં ?”

“એની પુણ્યકથા સાંભળ.”

એક વખતની વાત છે. રાજા વિક્રમ સલા બરી બેઠા છે તે વખતે તેમણે ગાંધર્વને બોલાવવા મોકલ્યો. પ્રતિહાર ગાંધર્વને ત્યાં ગયો ને તેને તેહી આવ્યો. ગાંધર્વને ભેતાં જ રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘આજ વસંત રાગ ગાવ’ ત્યારે ગાંધર્વે કહ્યું ‘મહારાજ, આજ હુઃખના ડુંગર નીચે હું દબાઈ ગયો છું, એટલે રાગ ખારાથી ગવાશે નહિ.’

‘એવી તો ભાઈ, તમને શું થયતા ?’ વિક્રમે પૂછ્યું.

‘મહારાજ.’ ગાંધર્વે બોલ્યો. ‘એક દિવસ હું મહાદેવની પૂજા કરવા ગયો હતો. ત્યાં એક સાધુ આવ્યો. તેણે કહ્યું, ‘પૂર્વ દેશમાં રણસ્થંભગઢ નામનું ગામ છે. તે ગામના રાજાને ત્યાં રૂપરૂપના અવતાર જેવી છોકરી છે. તેનાં આજથી ચોથે દહાડે લગ્ન છે. એ છોકરી માટે સ્વયંવર રચવામાં આવ્યો છે. ત્યાં દૂર દૂરના રાજાઓ આવ્યા છે. તારે ત્યાં

જવું હોય તો હું આ પવનપાવડી તને આપું. ત્યાં પળે જતાં છ મહિના થાય. પણ આ પાવડી પહેરવાથી સૂવા ઘડીમાં પહોંચી જવાશે.’

મેં પાવડી લઈ પહેરી એટલે હું રણસ્થંભગઢ પહોંચી ગયો. મેં ત્યાં રાત્રીઓ જોયા, નગરની શોભા જોઈ ને લક્ષ્મી દિવસની રાહ જોવા લાગ્યો.

લક્ષ્મી દિવસે સ્વયંવરમંડપ રાત્રીઓથી ભરાઈ ગયો હતો. હાથણીને શણગારી કુંવરી વરમાળા લઈ આવી. તે વખતે મેં મલાર રાગ ગાયો. હાથણીના કાને રાગ પકતાં મારી તરફ આગળ વધી. મારા પર કળશ ઢાળ્યો. એટલે જધા રાત્રીઓ ઘોલી ઊઠ્યા, ‘હાથણી જૂલી છે.’ કહી અને માર માર્યો ને દૂર દૂર અને કાઢી મૂકીને હાથણીને ફરીથી કળશ આપ્યો. મેં દૂર રહ્યા રહ્યા મલાર રાગ ગાયો. હાથણી જાન જૂલી. હું હતો ત્યાં આવીને કળશ ઢાળ્યો. ત્યારે રાત્રી અદ્રસેને કુંવરીને મારી સાથે પરણાવવા વાત કરી એટલે લોકો માંદામાંદા કહેવા લાગ્યા, ‘આવું તો ન બને.’ તો કોઈ કહેતું, ‘એ કન્યાતું હંરણુ કરી જવું.’ પણ રાત્રી મધ્યમ હતો. અને પરણાવવા તૈયારી કરી, પણ મારું નસીબ ફરી વળ્યું હતું. કુંવરી નાહવા ગઈ તે વખતે એક રાક્ષસ તેને ઉપાડી ગયો.

લક્ષ્મી વેળાએ કન્યાની શોધ થવા લાગી. પણ કન્યા ત્યાં હોય તો હાથ આવે ને ? અને જધા અભાગિયો કહેવા લાગ્યા. તે સાંભળી અને મારી જાત પર રીસ થી. મરવા

તૈયારી કરી ત્યારે એક મુનિએ મને કહ્યું, 'ભાઈ, શું કરવા મરે છે ? તું પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કર, શિવનું ધ્યાન ધર તો એ 'કુંવરી મળી આવશે.' હું મુનિના શબ્દ સાંભળી જાત્રા કરવા નીકળ્યો. આજ એ વાતને સાત મહિના થયા. એ હુઃખથી મારાથી ખવાતું નથી.' કહેતા તેણે નિસાસો નાંખી કહ્યું, 'અરે ભગવાન, મનની ઇચ્છા મનમાં જ રહી.'

ગાંધર્વને નિસાસો નાંખતો જોઈ રાજા વિક્રમ મનમાં હુઃખી થતો જોલ્યો, 'ભાઈ, તું ચિંતા ન કર. આટલા દહાડા તેં ધીરજ રાખી તો હજી પણ થોડા દહાડા રાખ. હું એ કન્યા લાવી આપીશ. શોક ન કર. ઘેર જા.''

'મહારાજ !' અશ્વદ્વાયી વિક્રમ સામે જોતો ગાંધર્વ જોલ્યો.

'મારા ભાઈ, મારા શબ્દોમાં વિશ્વાસ રાખ, જ્યાંસુધી હું એ કન્યા તને ન લાવી આપું, ત્યાંસુધી શલ્યગાર નહિ પહેડું. માથે મુગટ નહિ મૂકું. જા, મારા શબ્દોમાં વિશ્વાસ રાખી ઘેર જા.'

ગાંધર્વ ઘેર ગયો. રાજા વિક્રમ વિચારમાં પડ્યો. એ રણસ્યંભગઠના રાજાની કન્યા કેવી રીતે લાવવી તેની ચિંતા કરવા લાગ્યો.

વિચાર કરતાં મધરાત થઈ. મા હરસિદ્ધની પૂજા કરવા પૂજાયો લીધો. રાજાએ માતાના મંદિરે જઈ માની પૂજા કરી. રત્નુત્તિ કરી. છતાં મા ન જોલ્યાં કે ન ચાલ્યાં. મનથી હુઃખી થતા રાજાએ તલવાર મ્યાનમાંથી કાઢી મરવા તૈયારી કરી તે સાથે મા પ્રગટ થયાં ને જોલ્યાં, 'વિક્રમ, આ શું કરે

છે ? ક્યા હુઃએ આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો છે ?

‘મા,’ એ હાથ બેડી વિક્રમ બોલ્યો, ‘મારા મનની વાત તારાથી શું અમળી છે ? ગાંધર્વ માટે કન્યા લાવવી છે. પણ...પણ....રસ્તો જડતો નથી. તારે આધારે મેં આ કામ કરવા વિચાર્યું છે. તું જ કોઈ ઉપાય બતાવ.’

‘વિક્રમ,’ માતા બોલ્યાં, ‘એ કન્યા લાવવી મુશ્કેલ છે. એ કન્યા જ્યાં છે ત્યાં જઈ શકાય તેમ નથી. અને બૂલેચૂકે જો કોઈ જાય તો છુપતો પાછો ન આવે.’

‘મા, મા.’ વિક્રમ બોલ્યો, ‘તું આમ કહેશે ? આ તારા સેવકની લાજ....’

‘વિક્રમ.’ મા કહેવા લાગ્યાં. ‘મેં તને ત્યાંની સ્થિતિ સમજાવી. પણ મારો તારે માથે છે. તું તેને છુટી શકશે. ના, ઉત્તર દિશાએ જા.’ કહી મા અદૃશ્ય થયાં વિક્રમ વીર વૈતાલને સાથે લઈ ચાલવા લાગ્યો.

એક ગામ મુઠ્ઠી બીજે ગામ જાય છે. રાત પડે ત્યાં વિસામો કરે છે. ચાલતાં ચાલતાં એક મોટું વન આવ્યું. એ વનમાં હૃદય કંપાવે તેવા સિંહ, વાઘ ફોડતા જણાય છે. રાજા વિક્રમ, મા હરસિદ્ધર્થ સ્મરણ કરતો આગળ વધી રહ્યો છે, તેવામાં એક રાક્ષસને રથમાં બેસી સામે આવતો લેયો. એ રાક્ષસ જે રથમાં બેઠો હતો તે રથને ઘોડાને ખડકે વાઘ જોડવામાં આવ્યા હતા. રાસને ખડકે નાગનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ જોતાં વિક્રમના શરીર પર ધી ધી અજાણે ક પારી આવી ચાલી ગઈ. તે

રાક્ષસ લગભગ થતાં જોડ્યો, ‘મને શરણે રાખો. હે બળવાન, હું તમારા શરણે આવ્યો છું.’

વિક્રમ મોટેથી જોડ્યો. રાક્ષસના કાને વિક્રમના શબ્દો પડ્યાં એટલે રાક્ષસ જોડ્યો, ‘હે માનવ, યુધીથી તું મારી પાસે આવ. મનમાં જરાય ગભરાઈશ નહિ. હું તારો વાંકો વાળ પશુ કરનાર નથી. તું મારે શરણે આવ્યો છે, એટલે હું તને નહિ જ ખાઉં.’

રાક્ષસના શબ્દો સાંભળી વિક્રમ નિશ્ચિંત થઈ રાક્ષસ પાસે ગયો. તેની પાસે જોઈ એટલે રાક્ષસે પૂછ્યું, ‘ભાઈ, તું કોણ છે? જ્યાં કોઈ ન આવે ત્યાં તું કેમ આવ્યો છે? આ તરફ તારે કાંઈ ખાસ કામ હતું? જે કામ હોય તે સાથેસાથું મને કહે. નહિ તો તને તારા ઇશ્વરી આણ છે.’

‘હે હાનવરાજ, હું ઉલ્લેખીનો છું. મા હરસિદ્ધનો સેવક વિક્રમ છું. મહાકાળેશ્વરનો પૂજારી છું, પારકાના કામે અહીં સુધી આવ્યો છું.’

રાક્ષસ વિક્રમને જોઈ રહ્યો.

‘અહીંથી કોઈ રાક્ષસ ચંદ્રસેન રાજાની કુંવરીને લઈ ગયો છે. તે રાક્ષસ સાગર બેટ રહે છે. તેને શોધવો છે, એ કન્યા પાછી લેવા તેને મારવો છે અને જેની સાથે તેનાં લગ્ન થવાનાં હતાં તેને સોંપી તેને મારવો છે.’

વિક્રમના શબ્દો સાંભળી રાક્ષસ ખડખડાટ દડ્યો અને મશ્કરી કરતાં જોડ્યો, ‘હા, ભાઈ હા. તું જ તેને

મારવાનો ! વાહે રે ભાઈ, ભલો વિચાર મનમાં કરીને આવ્યો છે. જરા લાજ, આ તો તેં મને કહ્યું ને હું સાંભળી રહ્યો. બીજો કેઈ હોત તો તને ગાંઠો જ માની લેત.

એ રાક્ષસથી તો હુંય ગભરાઈ છું. એ તો બીજો કાળનો અવતાર છે, યમરાજ પણ તેનાથી ડરતા રહે છે. અમર જેવું તે વરદાન પામ્યો છે.’

‘વરદાન ?’ આશ્ચર્ય પામતો વિક્રમ બોલ્યો.

‘હા, હા વરદાન.’ રાક્ષસ બોલ્યો, ‘વીસ યોજનનો દરિયો છે તેમાં ચાલો ને પાણી પલાળે નહિ તો તે છતાય. ઉઠળતા તેલની કદામાં પડે છતાં ઢાઝે નહિ તે જ તેને છતી શકે. જો આ તું કરી શકે તો જ તું એ રાક્ષસ પાસેથી કન્યા લાવી શકે.’

‘હું ઉઠળતા તેલમાં પડવા તૈયાર છું. મારી શાંક્રતની પરીક્ષા આપવા તૈયાર છું.’ વિક્રમે કહ્યું.

‘તો ઠીક.’ કહી રાક્ષસે તરત જ દેવતા સળગાવી તેલ ગરમ કર્યું ને કહ્યું, ‘લે આપ જોઈ પરીક્ષા.’

કકડતા તેલને જોઈ વિક્રમ વિચારમાં પડી ગયો. વૈતાળને યાદ કરી કહેવા લાગ્યો, ‘હવે શું કરીશું ?’

‘વીર વિક્રમ.’ વૈતાળ શાંતિથી કહેવા લાગ્યો, ‘તમે મા હરસિદ્ધનું ધ્યાન ધરો. જોટલામાં હું રાજા ઈંદ્ર પાસે જઈને આવું છું.’ કહી પવનથી પણ વધુ ઝડપે વૈતાળ ત્યાંથી રાજા ઈંદ્ર પાસે ગયો ને પગે પડી કહેવા લાગ્યો,

હિં મહારાજ, આજ વિક્રમની લાજ જવા બેઠી છે, પાર-
કાતું દુઃખ દૂર કરવા આજ તેમણે લાયકર સાહસ ખેડ્યું
છે. રાક્ષસને મારવો છે પણ રસ્તામાં મુશ્કેલી ઊભી થઈ
છે. તેલની કંઠા ખીકાવી છે. એ તેલમાં પડી નીકળવાનું છે.
કાંઈક રસ્તો બતાવો.’

‘વૈતાળ,’ રાજા ઇંદ્રે કહ્યું. ‘અગ્નિનું આરાધન કરવા
વિક્રમને કહેજો. આરાધન કરવાથી સહેજે કંઠામાંથી બહાર
નીકળાશે.’

‘જેવી આજ્ઞા.’ કહેનો વૈતાળ વિક્રમ પાસે આવ્યો
ને ઇંદ્રે કહેલો ઉપાય કહ્યો.

‘વિક્રમ,’ રાક્ષસ હસતો હસતો બોલ્યો. ‘મોઢથી
વાતો તો મોટી મોટી કરતો હતો. હવે ચૂપ કેમ બિમો ?’

‘હું જરા મારી ઇશ્ટદેવીનું સ્મરણ કરતો હતો.’ કહી
વિક્રમે અગ્નિનું આરાધન કરી પાણીની અંજલિ ભરી તેલની
કંઠામાં નાંખી. પછી તેમાં પડતું મૂક્યું. તે કંઠા પાણીમાં
નાહતો હોય તેમ નાહવા લાગ્યો. રાક્ષસ તો આ જોઈ
નવાઈ પામતો બોલ્યો, ‘અરે માનવ, તું તો કોઈ દેવ હોય
તેમ લાગે છે. તું બહાર આવ. હું તારે પગે પડું છું.’

વિક્રમ બહાર આવ્યો. રાક્ષસ તેને પગે પડ્યો, ‘હે
વીર, એ મારી સ્ત્રીને પણ ઉપાડી ગયો છે. હું તેને મારવા
તને મદદ કરીશ. તેનું ઠેકાણું જનાવીશ ત્યાં મારી સાથે.’

બન્ને જણા રાક્ષસના મુકામ તરફ જવા લાગ્યા. તેઓ
સાગરકિનારે આવ્યા એટલે રાક્ષસે કહ્યું. ‘આ સાગર પાર

કરનાર રાક્ષસને મારી શકશે.’

‘એ....મ !’ કહેતા વિક્રમે આગરનો મંત્ર બાણી કરસિદ્ધને યાદ કરતાં ચાલવા માંડ્યું. પાણીએ રસ્તો આપ્યો. જાને જણા ચાલતા ચાલતા અડધે રસ્તે આંખો ત્યાં તો એક પંખી આંખું ને બાલ્યું, ‘આજ ઘણા દિવસે માણસના માંસનો આહાર મળશે.’ બોલી પક્ષીએ પવન તેમના પર નાખવા માંડ્યા. એટલે વૈતાળે ગુસ્સે અધને પક્ષીને મારી નાખ્યું.

મરનાર પક્ષીએ ભયંકર ચીસ પાડી. એ ચીસ રાક્ષસના કાને પડી. એટલે તે બોલ્યો, ‘કોઈ આવી રહ્યું છે. બધા તૈયાર થાવ. નગરની બહાર નીકળો.’ બોલતો તે દોડતો નગર બહાર આવ્યો. તેણે વિક્રમને જોયો. વિક્રમે પણ ભયંકર રાક્ષસને જોયો. જાને વચ્ચે યુદ્ધ શરૂ થયું. તેવામાં બીજા રાક્ષસો આવ્યા. વિક્રમને મારવા લાગ્યા. વિક્રમે વૈતાળને યાદ કર્યો. પંખી અદૃશ્યવિદ્યાથી અદૃશ્ય થઈ રાક્ષસોને મારવા લાગ્યો.

બાર હજાર માણસોને વિક્રમે માર્યા. એમને મારવામાં આરંભ હિના જેટલો સમય પસાર થઈ ગયો. વિક્રમને આવું ભયંકર યુદ્ધ કરતો જોઈ પેલા રાક્ષસે પૂછ્યું, ‘હે બળવાન, તું કોણ છે? અહીં શા માટે આવ્યો છે? અહીં મરવા શા માટે આવ્યો છે?’

‘અદ્યા ચોર, પારડી છે. કરીને ઉપાડી લાવનાર.’ વિક્રમે કહ્યું, ‘તને સજા કરવા આવ્યો છું.’

‘મને મારવા ?’ હસીને રાક્ષસ બોલ્યો, ‘હું તો

શાપિત બ્રહ્મરાક્ષસ છું. તને મારી વાત કહું છું તે સાંભળ પછી મને મારવા વિચાર કરજો.

એક વખત મારા બાપે મારી પાસે ફૂલ માગ્યાં. મેં ન આપ્યાં એટલે તે ગુસ્સે થઈ બોલ્યા, ‘તું રાક્ષસ યોનિમાં અવતરજો અને પારકી છોકરીઓનું હરણ કરજો.’ મારા બાપાજીના શબ્દો સાંભળી હું કરગરવા લાગ્યો. ત્યારે તેમણે કહ્યું, ‘તું સમુદ્ર ખેટમાં વાસ કરજો. કોઈ જ તને મારી ચકચે નહિ.’ તે પછી હું રાક્ષસ થઈ અહીં રહું છું. દુનિયામાં મને મારનારો જન્મ્યો નથી. છતાં...છતાં...તું મને મારવા અહીં ક્યાંથી આવ્યો? તું છે કોણ?’

‘હું?’ હસીને વિક્રમ બોલ્યો, ‘હું ઉન્નતનેના મા હરસિદ્ધનેના દાસ વિક્રમ. અહીં અંદ્રસેનની છોકરી લેવા આવ્યો છું. તેને તું સીધી રીતે આપી દઈશ તો મરતો બચીશ; નહિ તો તને મારીને પણ લઈ જઈશ.’

‘ઓ....હો.’ અટ્ટ.

હાથ કરી રાક્ષસ બોલ્યો, ‘મને મારવાની હિંમત દેવતાઓમાં નથી તો તું માણસ કોણ માત્ર? મારે તારું જ્ઞાન ઠેકાણે લાવવું પડશે.’ બોલી તેણે ચાર બુદ્ધ રૂપ ધર્યાં ને લાઠવા લાગ્યો. વિક્રમ અને વૈતાળ રાક્ષસને હંફાવવા મહેનત કરવા લાગ્યા. યુદ્ધ ખરેખરું

મચ્યું. લઢતાં લઢતાં વિક્રમે રાક્ષસના બે ભાગ કરવા તલવાર
જિંથી કરી તે સાથે જ રાક્ષસે રૂપ બદલ્યું ને અજગર થઈ
ગયો. બીજા રૂપે રાક્ષસ ત્યાંથી નાઠો. વૈતાળ તેની પાછળ
પડ્યો. વિક્રમ એકલો પડ્યો એટલે અજગરરૂપે રાક્ષસે
તેને ગળવા માંડ્યો. વિક્રમને ગળીને ત્યાંથી ગયો. તેવામાં
વૈતાળ ત્યાં આંચો ને પેલા સાથે આવેલા રાક્ષસને વિક્ર-
મના સમાચાર પૂછવા. પણ રાક્ષસ શું બતાવે ?

અજગરના પેટમાં ગયેલો વિક્રમ દુઃખી થતો મા
હરસિદ્ધને યાદ કરવા લાગ્યો. મા હરસિદ્ધે વિક્રમની પ્રાર્થના
સાંભળી. માતાજી પાતાળમાં આંચ્યાં. વૈતાળ માટે ચોતરફ
ભ્રમવા લાગ્યા. પણ વૈતાળ દેખાયો નહિ એટલે માતાજીએ
વૈતાળને હાથ મારી.

માતાને અવાજ વૈતાળના કાને પડતાં દોડીને માતા
પાસે આંચ્યો. માતાના પગમાં માથું મૂક્યું. ‘વૈતાળ,
માતાજીએ કહ્યું, ‘પેલા અજગરનો નાશ કરવા આ વજ્ર-
દંડ લે. અજગરરૂપે થયેલા રાક્ષસના પેટમાં રહેલા
વિક્રમને આપ.’

‘આજ્ઞા.’ કહેતા વૈતાળે માતા પાસેથી વજ્રદંડ લઈ
વાયુરૂપ ધારણ કરી અજગરના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો.
વિક્રમને દંડ આપીને બહાર નીકળી ગયો. દડ મળતાં
વિક્રમ આનંદ પામ્યો. તે દંડથી અજગરનું પેટ ફાડી
બહાર આંચ્યો. વૈતાળ ક્રોધપૂર્વક રાક્ષસને મારવા લાગ્યો.
તેને મારવા વિક્રમે અજગર તલવાર જિંથી કરી ત્યારે રાક્ષસ

બોલ્યો, ‘બસ, મને મારતા પ્રહારો ત્યાં થશે. નાહક દેવના શાપ આ માટે લેવા તૈયાર થાય છે?’ કહેતો રાક્ષસ તેના પગે પડીને બોલ્યો, ‘મને જીવતદાન આપ. તુ જે માગીશ તે હું આપવા તૈયાર છું.’

આ સાંભળી વિક્રમ હસ્યો ને તેને હાથથી પકડી ઊભો કરી છાતી સરસો દબાવ્યો. પછી વૈતાળ, રાક્ષસ ને વિક્રમ ગામમાં આવ્યા, ગામ લોકોએ વિક્રમને જોયો. બધાં જ તેનાં વખાણ કરવા લાગ્યાં. નગરમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો.

રાજા વિક્રમે ગામ જોયું. જાણે કેલાસ જ. ગામ જોતાં જોતાં બધા મહેલ પાસે આવ્યા. ત્યાં તેમણે તેર સ્ત્રીઓને જોઈ, એટલે વિક્રમે રાક્ષસને પૂછ્યું, ‘આ બધી કાણ છે?’

‘મહારાજ,’ રાક્ષસ બોલ્યો, ‘આ તેરમાંથી ત્રણ કાશી રાજાની છોકરીઓ છે. બે દાવોલની કન્યા છે. કોકમ દેશના રાજાની ચાર કન્યાઓ છે. આ ચંદ્રસેનની કન્યા છે. આ બધીઓને હું ઉપાડી લાવ્યો છું. આ છોકરીઓને મારી છોકરીઓની જેમ રાખું છું. તેનો તમે સ્વીકાર કરો. હું તેમનાં તમારી સાથે લગ્ન કરી આપું છું.’

‘હી....ક.’ કહી રાજા મહેલમાં ગયો.

લગ્નની તડામાર તૈયારીઓ થવા લાગી. ગામમાં આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો. ઘેર ઘેર તોરણ બધાંયાં, પુષ્પ-કરવામાં આવ્યું.

લગ્નનો દિવસ આવતાં વિક્રમ કહ્યું, ‘જેને મારી સાથે પરણવું હોય તે મારા ખાંડા સાથે પરણે પણ તેણે મારા કદ્યાસુજ્જન કરવું પડશે’ છોકરીઓએ સોગંદ ખાઈ વચન આપ્યું. પછી પરણાવવા માટે બ્રાહ્મણોને બોલાવવામાં આવ્યા. વિધિ પ્રમાણે ખાંડા સાથે લગ્ન થયાં.

લગ્નક્રિયા પતી ગઈ એટલે રાક્ષસે કન્યાઓને વળાવવા તૈયારી કરી. અઢળક ધન આપ્યું. હાથી, ઘોડા અને સુખપાલ આપ્યા. તે લઈ વિક્રમ ચાલવા લાગ્યો. પેલા સાથે આવેલા રાક્ષસને તેની સ્ત્રી આપી એટલે રાક્ષસે તેને આશીર્વાદ આપ્યો. તે પછી તેઓ આગળ વધ્યાં.

‘રાજા આવે છે.’ તેવા સમાચાર ઉભજેનની પ્રજાને મળ્યા એટલે રાજાને વધાવવા-સત્કારવા તૈયારીઓ કરવા માંડી.

રાજા નગરમાં આવ્યો. પ્રજાએ તેને વધાવ્યો. રાજાએ સભામાં આવી પેલા ગાંધર્વને બોલાવવા મોકલ્યો.

રાજાનો સંદેશો મળતાં ગાંધર્વ આવ્યો. તેણે બાર કન્યાઓ જોઈ, તેમનાં રૂપ જોયાં તે સાથે જ દુનિયાભરની કાળી શાહી તેના મોઢા પર ઢાળાઈ હોય તેમ લાગ્યું. તે ઘરઘર ફૂજવા લાગ્યો.

‘ગાંધર્વ !’ વિક્રમ બોલ્યો, ‘બાઈ, આમ શા માટે કરે છે ? જેને તું ઝખતો હતો તે તો તારી નજર સામે છે.’

પણ ગાંધર્વે કંઈ જ જવાબ ન આપ્યો. તે તો જડ પૂતળાની જેમ બોલ્યા ચાલ્યા વિના બિલો જ રહ્યો. બધા તેની આ સ્થિતિ જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યા. વિક્રમ તેને

બોલાવવા ચત્ન કરવા લાગ્યો. થોડીવાર પછી જાણે ગાંધવંમાં છુવ આવ્યો હોય તેમ હાલ્યો. આંખમાંથી આંસુ વહેવડાવવા લાગ્યો, ને છાતીમાંથી ફૂટવા લાગ્યો. આથી વિક્રમે ઠણું, 'વાહ, આમ શા માટે કરે છે ? તારા મનમાં શું હું ખૂ છે ? જે હોય તે મને કહે. જો મને તે ન કહે તો તને આદ્ય શક્તિના સોગંદ છે.'

'મહારાજ,' રડતો રડતો ગાંધવં બોલ્યો, 'મને આવી ખબર હોત તો હું જ રાક્ષસને મારવા ન જાત ? આ બાર કન્યાઓ સાથે આ બધા ધનનો મલિક હું ન થાત ? અત્યારે તમે મને માત્ર એક જ છોકરી આપો છો.'

'ઓહો, આ વાત છે' હસીને રાજા વિક્રમ બોલ્યો, 'તને ખરે તે મારે ન જોઈએ તું ખુશીથી આ બાર છોકરીઓ અને ધન લઈ જા'.

વચને બંધાયેલી છોકરીઓને ગાંધવં સાથે લગ્ન કરવું પડ્યું. રાજાએ તેમને રહેવા મહેલ આપ્યા.

સમજ્યા રાજા સોજ,' મોહની પૂતળી બોલી. 'આવો જે હાતા હોય તે જ આ સિંહાસન પર બેસે.'

એમ કહીને પૂતળી આપે ગઈ આકાશ
'એ કયા પૂરણુ યઈ' કહે કવિ શામળદાસ.

ખાખરામની
○○○○○**ચારી.**

“રાજા લોજ, તું આ સિંહાસન પર બેસવા યોગ્ય નથી. તું તો આ સિંહાસનને પૂજવા માટે જ જન્મેલો છે.” પ્રદ્યુમન પૂતળી બોલી.

“અમ ? તું તે કેવી રીતે કહી શકે છે ? ” ભોળે પૂછ્યું.

“રાજા લોજ, વિક્રમરાય સરખો દાતાર, પરદુઃખભંજન
હોય તે જ આ સિંહાસન પર બેસી શકે. તેમનાં પરદુઃખ-
ભંજનપણાની વાત ઠહું છું તે સાંભળ.

મહારાજા વિક્રમ ચોતાની પ્રભુનું સુખદુઃખ જોવા હંમેશા નીકળતા એક દહાડો તે નગરચર્ચા જોવા નીકળ્યા. બ્રાહ્મણવાડો જોયો. ત્યાં દેવપૂજન કરતા બ્રાહ્મણો જોયા. ત્યાંથી આગળ જતા વાણિયા વેપારીઓ જોયા. વેપારમાંથી તેમને કુરસદ નથી તે જોઈ રાજા આનંદ પામી આગળ જવા લાગ્યા. ત્યાંથી સોની, સુથાર, દરજી, નાચી વગેરે લોકોના વાસ જોતા જોતા તે આગળ વધ્યા. ત્યાં કણુળીવાડો આવ્યો, રાજા કણુળી લોકોને જોતા આગળ વધ્યા ને જામારામ નામના કણુળીના મકાન આગળ અટક્યા.

આ બાબારામને પાંચ તો પુત્ર હતા. ઘેર ભળદ હતા.
આ મુદ્દાની રાજ સ્ત્રી જોઈ રહ્યા હતા. તેવામાં બાબારામ

હળ જોડી ખેતરે જવા લાગ્યો. રાત્રી પણ પાછળ ચાલ્યા.

ભાભારામ ખેતરે આવી કામ કરવા લાગ્યો, એક પણ પણ નકામી જવા દીધા સિવાય, પણ વાળ્યા સિવાય પોતાનું કામ કરે જ જતો.

આખો દિવસ કામ કયું. સાંજ થઈ. ભગવાન સૂરજ મહારાજ મેર બેઠા. ભાભારામ ઘાસ લેશું કરવા લાગ્યો. ઘાસનો ભારો જાંધી માથે મૂકી ઘર તરફ જવા માંડ્યું. રાત્રી વિક્રમ પણ પાછળ જવા લાગ્યા.

ભાભારામે ઘેર આવી, ઘાસનો ભારો માથેથી ઉતારી શાશપરોણો. બાળુએ મૂકી લેઈકું ને છાશ પીધાં. પછી આરામ કરવા લાગ્યો.

રાત્રી આ જોઈ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. ‘ખરે-ખર આ માણસ જેવો દુઃખી કોઈ જ નથી. થોડા ખાવા માટે વધારે મજૂરી કરે છે. જરીય જંપ નથી.’ આમ વિચાર કરતો રાત્રી મહેલે ગયો.

દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા. રાત્રીના મનમાંથી ભાભારામના વિચારો દૂર થાય નહિ એક દહાડો રાત્રી ભાભારામ પાસે આબ્યો. એકાંતમાં લઈ જઈ તેને કહેવા લાગ્યો, ‘લાઈ, તમારું દુઃખ જોઈ મારું હૃદય રડી રહ્યું છે. તમે ઘણું જ ત્રાસ વેઠો છો. એ ત્રાસમાંથી છૂટવા તમે ગમે તે વસ્તુ માગી લ્યો.’

‘જી...હ’ મોહું કુલાવી ભાભારામ બોલ્યો, ‘જોયો ન હોય મોટો દેવનો દીકરો ! મને આપવા આબ્યો છે. તું

મને શું આપવાનો હતો ? મારી પાસેથી આખી દુનિયા આશા રાખે છે. હું કોઈની પણ આશા રાખતો નથી.' જોતો તો વિક્રમને જોવા લાગ્યો. પછી માથું ધુણાવી જોડ્યો, 'તું કોણ છે ? તું મને જોળખતો હોય તેમ લાગતું નથી. હું કણ્ઠી-જગતનો તાત. મારી મહેનતમાંથી કેટલાય બેઠા ખાય છે.'

‘વાત સાચી છે.’ વિક્રમે કહ્યું.

‘પણ તું છે કોણ ?’ બાબારામે ફરીથી પૂછ્યું.

‘હું !’ વિક્રમ શાંતિથી જોડ્યો, ‘હું ગૌબ્રાહ્મણનો દાસ. મા હરસિદ્ધનો સેવક વિક્રમ છું. નગરચર્ચા જોતો તમારી પાસે આવી પહોંચ્યો છું. તમારું હું ખજોઈ તમારે માટે કાંઈક કરી છૂટવાની મારી ધનછા છે. માટે મારી પાસે કાંઈક માગો. તમે જેવું માગો જેથી તમારા હું ખજોઈશો માટે દૂર ધઈ જાય.’

‘હું ?’ માથું ધુણાવતો બાબારામ જોડ્યો, ‘કણ્ઠીના નસીબે વળી મુખ કેવું ? મને તેને મુખ કે હું ખજોઈ વિચાર પણ કેમ આવવો જોઈએ ? કદ વેઠી અન્ન ઉત્પન્ન કરવું તે સિવાય તેને બીજો વિચાર કેમ આવવો જોઈએ ? કણ્ઠી પાસેથી બધાય આશા રાખે છે. રાત્રના ભંડારો પણ એ જ ભરે છે. છતાં એ કોઈની આશા કરતો નથી, એને તો એક આધાર માત્ર રાખનો.

વાણિયો દેવાળું કાઢે, બ્રાહ્મણમાર્ગ બીખ માંગે, રજ-પૂત બહારવટું જેઠે, પણ કણ્ઠી તો મજૂરી જ કરવાનો.

એ કણ્ઠી આપું'ય વરસ કામ કરવામાં જ દટાઈ જવાનો.

અખાત્રીજનો હહાડો આવે ને જોળામાં બી અને ખભે હળ લઈ ખેતરે જવાનો. ઉનાળાના તાપને શરીરે સહન કરતો મજૂરી કરવાનો.

વહેલી સવારે ઊઠી, ખેતરને વાવણી માટે તૈયાર કરવાનો, વાણિયાને ત્યાંથી બીજ લાવવાનો. તેવામાં આવે અવાડ માસ. ઉઘાડે શરીરે વરસાદને વેઠતો પોતાનું કામ કરે જાય. પોતાની પુ'છને ધરતીના જોળે સોંપવાનો, સઠાય આકાશ સામે જોતો રહે તેવામાં શ્રાવણ મહિનો આવે. કુટુંબીઓ ભેગાં થઈ નિંદવાની માયાફૂટમાં પડવાના. વરસાદ વરસતો હોય, શરીર ઢાંકવા કપડાં પહેર્યાં હોય તે પલ્લળી ગયાં હોય, ત્યાં તો બાદરવો મહિનો આવે પાકની સંભાળ લેવા ઘર હરામ કરે. ખેતરમાં માળો બાંધી રહે.

શિયાળો આવે, ઘરથી ભાત આવે ને ખેતરમાં બેસી 'આધું' ન 'આધું' કરી ને કામે વળગી જાય. પાક તૈયાર થયો હોય ત્યાં ખાતાવાળો આવે. તે તેના લેણાં પેટે અનાજ લઈ જાય. ત્યાં રાજભાગની માગણી થાય. બ્રાહ્મણ-ભાઈ શિક્ષા માટે આવે. ચારણ આવે, દરજી, સુધાર અને નાયી આવે. કણ્ઠીભાઈ અનાજ લૂંટાવતા રહે. એવામાં આવે ઉનાળો. કૂવામાંથી પાણી કાઢી સિંચાઈ કરે. ચૈત્ર મહિનાનો તાપ સહન કરે. આમ બારે મહિના કણ્ઠી દુઃખ સહન કરતો હોવા છતાં ક્યારે પણ કોઈની આશા ન કરે.

રાજા વિક્રમ ભાભારામના સખ્દો સાંભળી બોલ્યો,
‘સાચે જ ભાભારામ, તમે મહાન છો. પણ તમે નાતરું
કરો.....’

‘રાજા, એ મહાન ન મહાનની વાત હું ન જાણું.’
ભાભારામ વિક્રમને બોલતાં ઐટકાવી બોલ્યો, ‘ભગવાન
શંકરે સૃષ્ટિની રચના કરતાં ઈંદ્રને ઉત્પન્ન કર્યો. વિધાતા
પ્રગટ થઈ, ત્યારે બ્રહ્માએ પૂછ્યું, ‘પણ માનવજાતને
જીવાડનાર કોણ?’ ત્યારે એક માણસને ઉત્પન્ન કર્યો.
તેને કણુ વાવવાનું સોંપ્યું. અને વરદાન આપ્યું. બીજી કોમો
અલ્પાયુષી થશે પણ કણુબીનો વંશ ક્યારે પણ જશે નહિ.
અને તેથી અમે નાતરું કરી વંશવેલો વધારી રહ્યા છીએ.
પણ રાજા, અમારાથી જે પાપ થાય છે તે અમને લાગતું
નથી. એ તો બધાની વચ્ચે વહેંચાઈ જાય છે. રાજા, એ
પાપનો અડધો ભાગ તો રાજાના ભાગે જાય છે. જ્યારે
અમે તો દાનપુણ્ય કરી પુણ્યને જ ગાંઠે બાંધીએ છીએ.’

‘શાબાશ, ભાભારામ, શાબાશ.’ વિક્રમ બોલ્યો,
‘હવે તમે ઘરડા થયા. મજૂરી ક્યાંસુધી કરશો? તમે
મારી પાસેથી ધન દોલત માંગો.’

‘રાજા, હવે તો ભાગવાનું હોય? મોત હુંકહું આવી
રહ્યું છે. આજ મને પંચાણું વરસ થયા. ભગવાને દીધેલા
પાંચ દીકરા છે. મને શું ચિંતા છે?’

‘ના, ભાભારામ, મારી પાસે કાંઈક તો માગો ને
માગો.’ રાજા હઠે ચઢ્યો.

‘રાજા, તમારે મને કાંઈક આપવું છે એમ ને ?’
 બાબારામ વિક્રમ સામે જોતો બોલ્યો, ‘જો મને આપવું
 હોય તો મારી સુક્રિત થાય તેવું કાંઈક આપો. હાથી,
 ઘોડા, ધનદોલત, ઘરખાર, ઘેરા-છોકરાં એ બધાં ઝાંઝવાના
 જળ જેવાં છે. મને તેની આશા નથી, મને તો કર્મબંધન
 છૂટી જાય, તેજમાં તેજ સળી જાય તેવું કાંઈક જોઈએ
 છે, આપી શકશો ?’ બોલતો બાબારામ રાજાને તક્કી
 રહ્યો. પછી બોલ્યો, ‘રાજા, ઘેર જાવ. તમારાથી તે નહિ
 અપાય. બહુ બહુ તો તમે પૈસા આપી માંગણોનું દુઃખ
 દૂર કરી શકો છો. કોઈને ઘેરી પરણાવી શકો છો. પણ
 કશુંથીને તમે કાંઈ જ આપી શકો તેમ નથી.’

‘ના, ના, બાબારામ, હું તારી ઇચ્છા પૂરી કરીશ,
 સુક્રિતનો માર્ગ શોધી કાઢીશ’ કહી રાજા ઘેર આવ્યો.
 તેને ખાવું, પીવું અને સૂવું ગમતું નથી. તેના મનમાં
 એક જ વિચાર અને તે બાબારામનો.

રાજાએ પડિતો બોલાવ્યા ‘જપતપ કયાં સિવાય
 સુક્રિત કેમ મળે ?’ તે પૂછ્યું. બ્રાહ્મણોએ પોતપોતાની
 પુણિ પ્રમાણે રસ્તા બતાવ્યા. પણ વિક્રમને એકેય ઠીક
 લાગ્યો નહિ એટલે એ તો એકાંતસ્થાનમાં બેસી મા હર-
 સિદ્ધને આરાધવા લાગ્યો. મા પ્રસન્ન થયાં ને દર્શન દઈ
 બોલ્યાં, ‘માગ, માગ, રાજા વિક્રમ, શું જોઈએ છે ?’
 રાજા વિક્રમે બાબારામની વાત કહી, એટલે માલાએ વૈતા-
 ળને બોલાવીને કહ્યું ‘આ વિક્રમને રાજા ઇંદ્ર પાસે લઈ જા.’

અને વિક્રમ તરફ જોઈ ધોલ્યા, 'રાજા, વૈતાળ સાથે જા, તારે માથે મારો હાથ છે. તું જરાય મનમાં દુઃખી થઈશ નહિ.'

રાજાએ માથું નમાવ્યું.
એટલે વૈતાળ વિક્રમને લઈ
ઇંદ્ર રાજાની સભામાં આવ્યો.
રાજા ઇંદ્ર સિંહાસનની નીચે
એક પગ રાખી બેઠા છે.
તેનું રાજાએ પૂજન કર્યું.
પ્રાર્થના કરી. ઇંદ્ર એ પૂજાથી
પ્રસન્ન થઈ ધોલ્યા, 'તારે
જે જોઈએ તે માગ.'
ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, 'મને
વચન આપો તો કહું.'

પ્રસન્ન થયેલા રાજા ઇંદ્રે વચન આપ્યું, એટલે બાબા-
રામની માગણી તેમને કહી. ઇંદ્ર તે સાંભળી ધોલ્યા, 'મારી
પાસે મુક્તિનો રસ્તો નથી. અહીં તો સ્વર્ગમુખ છે.'

'તો મારી માગણી નકામી જશે?' નિરાશ થતો
રાજા વિક્રમ ધોલ્યા, 'તમારું વચન....'

'ગભરા ના,' ઇંદ્ર ધોલ્યા, 'હું હમણાં ધર્મરાજા
પાસે જાઉં છું ને રસ્તો કાઢું છું.' કહી ઇંદ્રરાજા ધર્મ-
રાજા પાસે આવ્યા. પાપપુણ્યનો ન્યાય કરનારની પૂજા કરી
એટલે ધર્મે કહ્યું, 'માગ માગ, રાજા ઇંદ્ર, શું જોઈએ છે?'

રાજા ઇંદ્રે વિક્રમે માગેલું કહ્યું, ત્યારે ધર્મરાજાએ
કહ્યું, 'અહીં સ્વર્ગ અને નર્ક સિવાય બીજી વાત નથી.'

‘તો તમારા વચનનું શું ?’ ઇંદ્રે પૂછ્યું.

ઇંદ્રના શબ્દ સાંભળી ધર્મરાજ વિચારમાં પડ્યા. થોડીવાર વિચાર કરી બોલ્યા, ‘રાજા ઇંદ્ર, તમે અહીં યોલો હું’ બ્રહ્માજી પાસે જઈ રસ્તો પૂછી આવું છું.’ કહેતા ધર્મરાજ બ્રહ્મા પાસે પહોંચ્યા. રાજા ધર્મે બ્રહ્માજીની પૂજા કરી એટલે બ્રહ્માએ કહ્યું, ‘પધારો પધારો, ધર્મરાજ, અહીં કેમ આવવું થયું છે ? તમારે શું ભેદ છે ?’

‘મહારાજ, વચન આપો તો કહું.’ ધર્મે કહ્યું. ને બ્રહ્માજીએ વચન આપ્યું એટલે ધર્મરાજએ ઇંદ્રરાજની પૂછેલી મુક્તિમાર્ગનો વાત કહી.

‘રાજા ધર્મ, હું તો ચૃદિની ઉત્પત્તિની વાત બાલું. બીજું હું કંઈ ન બાલું.’ બ્રહ્માએ કહ્યું.

‘તો ભગવાન તમારા વચનનું શું ?’

‘વચન ?’ બોલતા બ્રહ્મા વિચારમાં પડ્યા. કંઈક વિચાર કરી બોલ્યા, ‘રાજા ધર્મ, તમે અહીં યોલો. હું ભગવાન વિષ્ણુ પાસે જઈ રસ્તો પૂછી લાવું છું.’ કહી બ્રહ્માજી ભગવાન વિષ્ણુ પાસે આવ્યા અને ભગવાન વિષ્ણુની સ્તુતિ કરી. ભગવાન વિષ્ણુ બોલ્યા, ‘બ્રહ્માજી, અહીં કેમ આવવું થયું ?’

‘પ્રભુ’ બ્રહ્માજી બોલ્યા, ‘મૃત્યુ લોકના માનવી મુક્તિ કેમ પામે તે મને કહો.’

‘બ્રહ્માણ,’ ભગવાન બોલ્યા, ‘હું તો પાલન કરતા છું. મુક્તિની વાત તો ભગવાન શંકર બોલે. તમે અહીં ચોસો હું ભગવાન શંકરને પૂછી આવું.’

‘જેવી આજ્ઞા.’ બ્રહ્માણએ કહ્યું. ભગવાન વિષ્ણુ આલ્યા ભગવાન શંકર પાસે.

ભગવાન શંકર જગતજનની સાથે બેઠા છે. ત્યાં વિષ્ણુ ભગવાન આવ્યા. દર્શન કરી આનંદ પામ્યા. ભગવાન વિષ્ણુને જોઈ શંકરે પૂછ્યું, ‘કહો ભગવાન, કેમ પધારવું થયું ?’

‘ભગવાન.’ ભગવાન વિષ્ણુ બોલ્યા, ‘મૃત્યુ લોકના માનવીને મુક્તિ કેમ મળે તે મને કહો ?’

ભગવાન શંકર બોલ્યા, ‘તમે જે કહો તેનાથી વધારે હું શું કહેવાનો હોતો ? માણસ પુણ્ય કરે તો તેને મુક્તિ મળે.’

‘પુણ્યથી મુક્તિ જોઈતી નથી, ક્યારે પુણ્ય કર્યું નથી, ભગવાનનું નામ બ્રહ્મું નથી તેવા પ્રાણીને મુક્તિ કેમ મળે ?’

‘ભગવાન, જેને મારું તારું નથી. બધામાં પરમાત્મા જ જુએ છે તે જ જીવ મટી શિવ થાય છે આ સિવાય તેને માટે બીજો પણ એક રસ્તો છે. જે માણસ કાશીમાં જઈ મણિકર્ણિકાના જળમાં રહી ત્રણ વાર શિવમંત્ર બોલી મૃત્યુ પામે તે જીવ મટી શિવ થાય.’

ભગવાન વિષ્ણુ આ સાંભળી પોતાને સ્થાને આવ્યા ને બ્રહ્માણને કહ્યું. બ્રહ્માણએ ધર્મને કહ્યું. વર્મે ઈંદ્રને કહ્યું.

ને ઇંદ્રે વિક્રમને કહ્યું.

ઇંદ્રના શબ્દો સાંભળી વિક્રમે હાથ નોડી ઇંદ્રને કહ્યું, 'તમે મારાં બધાં કામ કયાં. પણ હવે એક વધુ કામ તમે કરો. એકવાર ધર્મરાજ પાસે જઈ, લાલારામનો દેહ કયારે પડશે તે પૂછી આવો.'

રાજા ઇંદ્ર વિક્રમનું કામ કરવા રાજા ધર્મ પાસે ગયા ને વાતવાતમાં લાલારામનો મૃત્યુ દિવસ પૂછ્યો. ધર્મ રાજાએ કહ્યું, 'આજથી સાતમે દહાડે, અગિયારસને દહાડે પહોર દિવસ ચંદતાં લાલારામનો દેહ પડશે.'

આ સાંભળી ઇંદ્ર પાછો પોતાને સ્થાને આવ્યો. ને વિક્રમને કહ્યું. તે પછી વૈતાળ સાથે તે ઉજ્જૈન આવ્યો. તે રાતે તેને ઊંઘ આવી નહિ. સવાર થતાં તેણે લાલારામને બોલાવવા માણસ મોકલ્યા. ત્યારે લાલારામે કહ્યું, 'આજ ત્રણ દિવસથી તાવ આવે છે. શરીરમાં શક્તિ નથી એટલે હું ત્યાં સી રીતે આવું ?'

સેવકો આ સાંભળી રાજા પાસે આવ્યા ને રાજાને સમાચાર આપ્યા. મમાચાર સાંભળી રાજા પોતે જ લાલારામને ત્યાં ગયો. લોકો આ સમાચાર સાંભળતાં નવાઈ પામતાં લાલારામના ઘર આગળ લેગા થયા. રાજા લાલારામના મકાનમાં જઈ તેના માથે હાથ ફેરવી ખમર પૂછવા લાગ્યો, ત્યારે લાલારામે કહ્યું, 'રાજા, હવે તો મોતની ઘડી ગણાઈ રહી છે. કોણ જાણે હવે કેવો અવતાર આવશે ? આ દેહમાંથી હંસસો જતાં બધાં સંબંધ પૂરા થઈ જશે.

ઘરમાં ઘડીય કોઈ રાખશે નહિ. આ હાડકાંમના માળ-
ખાંને સળગાવી દેશે. માટે રાજા, તું પણ ચેતીને ચાલજે.
હવે બધાંને મારા છેલ્લા રામરામ.’

લાલારામના શબ્દો સાંભળી તેની સ્ત્રી બોલી, ‘હું
પણ તમારી પાછળ દેહ પાડીશ. પતિ મરતાં સ્ત્રીનું છવકું
શું ? હું સતી થઈશ. અને તેથી તમારો અવતાર રાજાને
ત્યાં થશે.’

‘એ બધી વાત હમણું રહેવા દો ને મારી સાથે
કાશીએ ચાલો. ત્યાં નાહાવાથી તમારો જન્મમરણનો ફેરો
ટળી જશે.’ કહી રાજાએ પુણ્ય કરવા ધન આપ્યું.

લાલારામ પુણ્યદાન કર્યાં, તે પછી લાલારામ, વિક્રમ
લાલારામની સ્ત્રી રામાદેવ અને તેનો મોટો પુત્ર કાશી
આવ્યા. લાલારામ પધારીમાં સૂતો છે ત્યાં ગેબી અવાજ
આવવા લાગ્યો. ‘મુક્તિ મળશે’ના લણકારા વાગવા લાગ્યા.

પણે જતાં લાલારામનો આત્મા શરીર છોડી નીકળ્યો.
તે વખતે અંતરીક્ષથી અવાજ આવ્યો, ‘હે રાજા, તારો વશ-
ચેલો વધશે. ઉજેલીમાં લાલારામ પ્રગટ થશે ને દેવ થઈ પૂજાશે.’

આ શબ્દો કાને પડ્યા ન પડ્યા ને રામાદેવ સતી થઈ.
લાલારામના પુત્રે શ્રાદ્ધ કર્યું. પછી જત્રા કરી રાજા ઉજે-
નમાં આવ્યો.

રાજા ભોજ, આવાં કામ કરી સકો, પારાકાનાં દુઃખ દૂર
કરી શકો તો જ આ સિંહાસન પર બેસવા વિચાર કરજો.’

એમ કહી પૂતળી, ભાડો મઈ આકાશ.
‘એક કથા પ્રસન્ન થમ.’ કહે કવિ રામણદાસ.

ઉત્તરની પાતાં

“ધારાપતિ,” સભારજની પૂતળી બોલી, “મહારાજા વિક્રમના દેવતાઈ સિંહાસન પર બેસવાનો સ્વપ્નેય તું વિચાર કેમ કરી શકે ?”

પૂતળીના શબ્દે રાજા ભોળે પગ પાછો ખેંચ્યો ને કહ્યું, “હે પૂતળી, મહારાજા વિક્રમે એવાં તે શા કામ કર્યાં હતાં કે જેને લઈ તું મને તેમના સિંહાસન પર બેસતાં રોકે છે ?”

પૂતળી બોલી “સાંભળ,

કનીજ નામના નગર પર પરમાત્માની મહેર હતી. એ નગરીમાં ભીમ નામનો લાટ રહેતો હતો. તેની પતિ-મતા પત્નીનું નામ ઉમિયાદે હતું. આ ધણિધણિયાળી આનંદમાં દિવસો પસાર કરતાં હતાં. તેમને ત્યાં પૈસાની તો ખોટ જ ન હતી શેર માટીની ખોટ તેમનાં હૃદયને સાલતી હતી. એક દિવસે ઉમિયાદેએ ભીમને કહ્યું, ‘આપણું તે કાંઈ જીવન છે ! છોકરા વગર જીવ્યા તોય શું ને ન જીવ્યાં તોય શું ? આપણે તો હવે આત્મહત્યા કરવી જ જોઈએ.’

પત્નીનાં વચન સાંભળી ભીમ હૃદયથી દુઃખી થતો બાલ્યો, ‘મરીને પણ શું ? કર્યાં કમ’ લોગવ્યા વિના છૂટકો થોડો જ થવાનો છે ?’ બોલતો તે તેની પત્નીના હયામણા ચહેરા સામે જોઈ રહ્યો. થોડી વાર પછી બોલ્યો, ‘કહે તો હું લોળાનાથને રીજવવા જ ગલમાં જાઉં.’ કહી તેણે તપ

કરવા જવાનો નિર્ણય કર્યો.

ભીમ ઘરબાર છોડી જંગલમાં આવ્યો, લગવાન શંકરની પૂજા કરવી માંડી પ્રાર્થનાઓ કરવા માંડી.

એક દિવસ રાત્રે સ્વપ્નમાં લગવાન શંકરે તેને કહ્યું, 'ભીમ, તારાં પાપ ધોવાશે ત્યારે જ કાંઈક થશે.'

એ સ્વપ્નને યાદ કરતો ભીમ જંગલમાંથી પોતાને ગામ આવ્યો. દાન પુણ્ય કર્યાં અને પાછો તપ કરવા જંગલમાં ગયો.

દિવસ પછી મહિના અને મહિના પછી વરસ પૂરું થયું. છતાં તપનું પરિણામ કાંઈ જ આવ્યું નહિ. તેવામાં એક માછીમાર ત્યાં આવ્યો. તેણે પુત્ર માટે પ્રાર્થના કરી; પણ એમ પ્રાર્થના થોડી જ લગવાનને કાને પહોંચે છે? માછીમાર જાણે લેણુદાર હોય તેમ બળડતો બોલ્યો, 'લગવાન, હીકરો દે છે કે માછલાં પછાડું?'

માછીમાર આ પ્રમાણે બોલી જેવા માછલાં શિવ-લિંગ પર, પછાડવા જાય છે તેવા જ લગવાન પ્રગટ થયા ને તેને ત્યાં પુત્ર થશે તેવું કહી અદૃશ્ય થઈ ગયા. માછીમાર પણ મનથી કુતાહલે ત્યાંથી ગયો.

ભીમે આ જોયું. તે મનથી જોલ્યો, 'સાચે જ બળિ-
યાના જે ભાગ છે. -હું' કેટલાય વખતથી ભગવાનને કરગરું'
છું' પણ મને દર્શન પણ હેતા ન હતા ને આ માછીમારને
લણમાં દર્શન અને પુત્ર માટેનું વરદાન આપ્યું. હવે મારે
પણ એવો જ રસ્તો લેવો રહ્યો.' જોલતો તે શિવલિંગ
સામે જોઈ રહ્યો. એકાદ જે પણ પછી વિચાર કરી જોલ્યો,
'હું' નિર્દોષ પ્રાણીઓનો ઘાત તો નહિ જ કરું. હું' મારી
જાતનો ભોગ આપીશ.' જોલતાં તેને કટારી કાઢી. જેવો
તે પેટમાં જોસવા જાય છે ત્યાં તો ભગવાન ચંકર પ્રગટ
થયા ને જોલ્યા, 'હાં, હાં, આ શું કરે છે? આત્મહત્યા
શા માટે કરે છે?'

'ભગવાન,' ભીમે કહ્યું, 'હું' કેટલાય દિવસથી તમને
આરાધું છું. છતાં તમે મારા પર પ્રસન્ન ન થયા ને પેલા
માછીમારને એકદમ દર્શન દઈ પુત્ર માટેનું વરદાન આપ્યું.'

ભોજાનાથ બીમના ચબ્દો સાંભળી હસ્થા ને કહ્યું,
'શિવાલય પાછળ જોઈ આવ તો.'

બીમ શિવાલય પાછળ જઈ જોઈને પાછો આવી કહેવા
લાગ્યો, 'ભગવાન, ત્યાં તો છાણુમાટીમાં કીડા તરફડે છે.'

'અને તે તરફડતા કીડાઓમાંથી મેં' તેને આપ્યા
છે. તને કાંઈ થોડા જો કીડા અપાય? તે' તો પૂજા, તપ
કરી મને દેવાદાર બનાવ્યો છે. જા તારે ત્યાં રુદ્રનો અવતાર
થયો. જોલ, જો સિવાય ખનહોલત કાંઈ જોઈએ છે?'

'નારે બાપલા, તમે છોકરાનું મોઢું જોવાનું વરદાન
આપ્યું જો જ ભટ છે? કરી ભગવાનને ખજે લાગ્યો. ભગવાન

વરદાન હઈ અદેશ્ય થઈ ગયા.

ભીમ ઘેર આવ્યો. દાનપુણ્ય કરવા માંડ્યાં. ઈશ્વર-
રૂપાએ તેને ત્યાં પુત્ર થયો. જાણે ખીજે દેવાંશી ! તે હહાડે
હહાડે મોટો થવા લાગ્યો. તેનું નામ પાડ્યું વૈતાળ. ગુરુને
ઘેર ભણવા ગયો. ગુરુ પણ તેની બુદ્ધિ જોઈ ગાંડા થઈ
જતા હતા.

વયે વધતા વૈતાળે ખાપે લેશું કરેલું ધન દાનપુણ્યમાં
વાપરવા માંડ્યું. ખરચનાર ખરચે તથ ત્યાં બંડાર ક્યાં
સુધી ભર્યા રહે ? બંડાર ખાલી થવા લાગ્યા. ખાપની દૃષ્ટિથી
એ અછાનું ન રહ્યું. ભીમે એકાંતમાં વૈતાળને કહ્યું. ત્યારે
વૈતાળે કહ્યું, 'ખાપુછ, તમારા ભર્યા બંડાર મેં ખાલી
કર્યા છે અને તે હું જ ભરીશ. જ્યાંસુધી ખર્ચેલાં નાણાં
કરતાં હશઘણાં નાણાં ન લાવું ત્યાંસુધી....' બોલતો તે
ઊઠ્યો. આઘશક્તિને યાદ કરી શિવનું સ્મરણ કરી ઘર-
માંથી બહાર નીકળ્યો રસ્તામાં એક સુધાર પડ્યો હતો
તેને સાથે લઈ સાધુનો વેશ લઈ ઉજેણી ચાલ્યો.

નગરની શોભા જોતા હૃદય લિછળવા લાગ્યું. રસ્તે
જતાં એક મહાલય જોઈ તેના પ્રતિહારને પૂછ્યું; 'ભાઈ,
આ કોનો મહેલ છે ?'

'આ મહાલયમાં તો ગુણવંતી લાખા ગુણકા રહે છે.
જેની મહારાજ, તેનાં દર્શન થામ તેમ નથી. અહીં એમ
ડંકો દે ને લાખ રૂપિયા આપે તેનું કામ છે.'

સુધારે આ સાંભળ્યું ને ઉપરાઉપરી ઠંકા વગાડવા માંડયા. વૈતાળ મહેલમાં ગયો. લાખાએ વૈતાળનું મન અજાણવા વતન કર્યો, પણ ઠાંઈ જ પરિણામ આપ્યું નહિ. એટલે મેણાંને! માર પાર્યો, મેણાં સાંભળતા વૈતાળે કહ્યું, ‘પરનારી દુઃખની દેનારી છે, તેની તને ખબર નહિ હોય ? જો સાંભળ, એક દહાડો હીપાચા શ્રાવકની છોકરી અડુખે બેઠી હતી. તેનું મન વોરવા આવેલા સાધુ પર ચોંટ્યું. તેણે મહારાજને લોળવ્યા. મહારાજ તેની સાથે રાત રહ્યા. સવાર થયું ન થયું ને શેઠ ઘેર આવ્યા. એટલે તેને જાજડુમાં સંતાડ્યા. સાત દિવસ નરકનું દુઃખ સહન કર્યું. પછી ત્યાંથી નીકળી ફરીથી પાછા આવ્યા. પેલીએ તેમને ખવડાવ્યું, પીવડાવ્યું તેવામાં શેઠ આવ્યા એટલે પેટીમાં પૂર્યા. તેના ઘણીએ આ જોયું. એટલે મહારાજ સંબંધમાં પૂછ્યું. સ્ત્રીએ પોતાનો જવાબ કર્યો ને મહારાજના હાલબેહાલ થયા. બોલત વૈતાળે લાખાને કહ્યું, ‘સમજણ પડીને ?’

‘સમજ્યા ને ન સમજ્યા બધુંય ઠીક, પણ શાત રહ્યું તેનું શું ?’ લાખાએ નયનો નચાવતાં પૂછ્યું.

વૈતાળે કહ્યું; ‘હું મહારાજ વિક્રમને જાણવા જઈ છું. મને જે ઠાંઈ મળશે તે તને આપીશ. તેની ખાતરી માટે આ મારા સાથીદાર સુધારને તારે ત્યાં મૂકતો જઈ છું.’ દહી વૈતાળ રાત્ર વિક્રમની સભામાં આવ્યો. રાત્રીએ દેવાંથી વૈતાળને બેઠું સ્વાગત કર્યું. વૈતાળે આશીર્વાદ આપ્યા. આશીર્વાદને સાંભળી વિક્રમ ખુશ થયો ને કહ્યું, ‘માર

‘સાયક કાંઈ કામ હોય તો કહો ?’

વૈતાળે કહ્યું, ‘મેં જે કીર્તિ સાંભળી હતી તે સાચી છે કે ખોટી તે જાણવા અહીં આવ્યો છું. આંખ કે કાન બેમાંથી કોણ સાચું છે તે જાણવાનું છે’ વૈતાળ આ કહી રહ્યો છે તેવામાં સિંહલદ્વીપથી ભેટ આવી હતી તે સંબંધની ચિઠ્ઠી લઈ સેવક આવ્યો. રાજા વિક્રમે એ ભેટમાં આવેલી ક્ષીમતી વસ્તુઓ વૈતાળને આપી વૈતાળે તે વસ્તુઓ લાખા શુણ્ણકાને આપી. પછી તેણે સુથાર સાથે સ્મશાન તરફ જવા માંડ્યું. સ્મશાનમાં જઈ પેટપૂજાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. આ બાબત શુણ્ણકા વૈતાળે આપેલા હાથી પર બેસી વિક્રમને સલામ કરવા આવી. રાજા વિક્રમે હાથી ઓળખ્યો. પૂછ્યું, ‘આ કયાંથી લાવી ?’ જવાબમાં લાખાએ બધી વાત કરી. આ વાત સાંભળી વૈતાળની શોધ કરવા માણસો ફોડાવ્યા. શોધવા નીકળેલા માણસોમાંથી કેટલાકે સ્મશાનમાં વૈતાળને જોયો ને તેમણે રાજાને વાત કરી. રાજા ફોડતો સ્મશાને ગયો. રાજાને જોતાં વૈતાળે આશીર્વાદ આપ્યો રાજા આશીર્વાચન સાંભળી ખુશ થયો ને વસ્તુઓ લાખાને ભેટ કેમ આપી તે પૂછ્યું. વૈતાળે પોતાના વચનની વાત કહી.

રાજાએ વસ્તુઓ પાછી લેવા તેને સમજાવવા માંડ્યું ‘પણ વચન ગયું તો શું રહ્યું ?’ કહી વૈતાળ શાંત થયો.

રાજા વૈતાળ પર ખુશ થઈ પોતાને ત્યાં લાવ્યો ને બીજી વખત ભેટ આપવા માંડી, ત્યારે વૈતાળે કહ્યું, ‘મહારાજ હું લોભી નથી. મારાથી તમારું ધન હવે ન લેવાય.’

વૈતાળના આ શબ્દો સામે બેઠેલા વજીર હેમચંદના

કાને પકચા એટલે તેણે કહ્યું, 'તમે મારા મહેમાન થાવ.'

'કબૂલ.' વૈતાળે કહ્યું ને વજીરને ત્યાં ગયો. હિમચંદે પાંચ દહાડા મહેમાનગતી કરી. કીમતી વસ્તુઓ વિદાય થતી વેળાએ તેને આપી. વૈતાળ તે દઈ આશિષ દઈ ઉજ્જેનથી ચાલ્યો. એકાદ જોજન ગયા પછી તેણે મુકામ કર્યો, તેવામાં એક બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો. તેણે વૈતાળને જોયો એટલે તે વિક્રમ છે તેમ માની આશીર્વાદ આપવા માંડ્યો. બ્રાહ્મણ જોતાને વિક્રમ સમજી આશીર્વાદ આપે છે તે વૈતાળ સમજી ગયો ને બ્રાહ્મણને કેમ આવતું થયું છે તે પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું, 'મહારાજ, મારી વાત શું કહું?' ભગવાને હીકરો હીધો ન હતો. એટલે મેં શું કરતું તપ કયું' તેથી મારે ત્યાં પુત્ર થયો. તે મોટો થયો અતિસંસ્કાર કર્યા પછી તેને પરણાવવાની વાત કરી. પણ તે કેમે કરી માનતો ન હતો. દેવલી મુશ્કેલીએ તેણે મનપસંદ કન્યા સાથે પરણવાનું કબૂલ કર્યું, પછી શોધ કરતા અમારા ચંદ્રાવતી ગામમાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેણે પુત્ર માટે ચાર લાખ ચિંતામણિ કર્યા. તેથી ભગવાન પ્રસન્ન થયા ને હીકરી આપી. આ છોકરી મોટી થતાં પરણવાની ના પાડતી હતી. તેના માળખ ઉપવાસ કરવા લાગ્યા ત્યારે તે છોકરીએ કહ્યું, 'હું જે કાંઈ કહું ને તે પ્રમાણે કરે તેની સાથે પરણું.'

મારો હીકરો તેની પાસે ગયો. ત્યારે છોકરીએ ચોતાની ચરત કહી. ન્યાતમાં ઘેર ઘેર કીમતી લાણ કરવાનું કહ્યું. તે સાંભળી તે ઘેર આવ્યો. તેણે ઉતરી ગયેલા મોટ છોકરી સાથે થયેલી વાત કહી ને કહ્યું, 'હવે હું જીવવાનો નથી.

મારે તો આત્મહત્યા કરવી રહી. મેં તેને આશ્વાસન આપ્યું ' તે પછી કહ્યું, પરદુઃખભાંજન, હું તમારી પાસે આંચો છું '

બ્રાહ્મણની વાત સાંભળી વૈતાળ હાથ જોડી બોલ્યો, ' હે ભુદેવ, હું તો વૈતાળભાટ છું, હું રાત્રિ વિક્રમ પાસે ચાલવા ગયો હતો. તેમણે આ બધું મને આપ્યું છે તે હું તમને કૃષ્ણાર્પણ કરું છું. '

વૈતાળના શબ્દો સાંભળી બ્રાહ્મણ બોલ્યો, ' શાખાશ, ભાટના હીકરા શાખાશ. તારી છાતીને ધન્ય છે. પણ મારાથી દાનની વસ્તુ ન લેવાય. હું ક્યારે પણ તે લેવાનો નથી. '

એક ના કહે છે બીજો લેવા આગ્રહ કરે છે આ વાત એક હલકારે વિક્રમને કહી. એટલે વિક્રમ ત્યાં આંચો ને પૂછ્યું એટલે બંને બ્રહ્માએ પોતપોતાની વાત કહી. વાત પૂરી કરતાં વૈતાળે કહ્યું, ' મહારાજ, આ વિગ્રે મને વિક્રમ ભણી ચાલના કરી. જો હું તેની ઇચ્છા પૂરી ન કરું તો વિક્રમનું નામ લભાય ને ઇતિહાસના પાના પરથી ભુલાઈ જઈ એટલે મેં જે કાંઈ મારી પાસે હતું તે બ્રાહ્મણને કૃષ્ણાર્પણ કર્યું. '

વિક્રમ આ સાંભળી વિચારમાં પડી ગયો. પછી વિગ્રને સુક્રિતથી સમજાવી વૈતાળે આપેલું સ્વીકારવા કહ્યું, હારી યાદી વિગ્રે તેનો સ્વીકાર કર્યો. ' પછી વિક્રમે વૈતાળને કહ્યું, ' વૈતાળ, હું રાત્રિ તારી પાસે એક વચન માગું છું. તું મને વચન આપ. '

‘મહારાજ,’ વૈતાળે કહ્યું, ‘તમારા જેવો માગે ને જે ન આપે તો તેને કમનસીબ જ માનવો રહ્યો. હું તો તમારા વેચાણ છું થોલો શું જોઈએ ?’

‘હું તમને જે કંઈ આપું તે લો’, કહી રાજા વિક્રમે તેને આપ્યું હતું તેનાથી ચોગલું આપ્યું. વૈતાળ તો રાજા વિક્રમની ઉદારતા જોઈ આશિષ આપતાં ધરાતો ન હતો.

પેલો પ્રાણણ પછી હાથી, ચોડા વગેરે લઈ અંદ્રાવતી આવ્યો. છોકરાને ધામધૂમથી પરણાવ્યો. અમ્મ વૈતાળ પોતાને ગામ આવ્યો. તેના બાપે સમાચાર જાણ્યા એટલે સામે ગયો. તેને વધાવ્યો. વૈતાળે કીમતી વસ્તુઓ બાપને આપી.

શ્રીમે કેટલાય સદાશ્રીઓ આપણા માંડયા. કાનપુરુષ કર્યા. પછી વૈતાળને કહ્યું, ‘બેટા, હવે તું પરણે તો અમારા જીવને શાંતિ ધાય.’

‘બાપુજી,’ વૈતાળે કહ્યું. ‘મારે તો વળી પરણવાનું હોય ? ના, ના, હું તો તપ કરવા જઈશ.’

બાપે દીકરાને ઘણો સુખજાવ્યો. વૈતાળ એકનો જ ન થયો. ત્યાંથી તે એક દેવાલયમાં ગયો. બારણાં બંધ કરી ભગવાનની પૂજા કરવા લાગ્યો.

રાતે લોકો દેવાલય પામે આવ્યા. દેવાલય ઉઘાડ્યું તો બાણમાં બીજું દેહડું અને તેમાં શિવલિંગ. લોકો તો આ જોતાં આભા જ બની ગયા. વૈતાળની જગ્યાએ શિવલિંગ, બધાના મોઢામાંથી શબ્દો નીકળી પડ્યા. તે એ મહાદેવનું નામ વૈતાળેશ્વર પાડ્યું.

હે રાજા લોજ, આવું પુણ્ય કરવાની શક્તિ હોય
તો સિંહાસન પર બેસજો.”

એમ કહીને પૂતળી, આપે ચર્ચ આશય
‘એ કયા પુરુષ ચર્ચ’ કહે કવિ રામગદાસ.

પાનની તળાઈ

કપુરાગેરી પૂતળીએ કહ્યું, “ એક વખત રાજા વિક્રમ
સભા ભરી બેઠા છે. તે વખતે એક તંબોળીના પાનની છાજમાં
એક પાન વધ્યું. તે સર્વ રાજા બેસું મોઢામાં ચૂકવા ભય
છે, ત્યાં તો અવાજ આવ્યો, ‘ રાજા, એ પાન ન ખાશો.’
રાજા અને સભામાં બેઠેલા બધા ચોતરફ જોવા લાગ્યા.
પણ બોલનાર દેખાયું નહિ. એટલે રાજાએ પૂછ્યું, ‘ આમાં
શું ઝેર હશે ? કાંઈ તંબોળી, આ પાન કયાંથી લાગ્યો ?’

‘મહારાજ,’ તંબોળીએ કહ્યું, ‘ અહીંથી બાર ગાઉ
દૂર વાંચ્યા વગર નાગરવેલ ભીંગી હતી તેનાં આ પાન છે.

પહેલવહેલાં આ પાન તમારી પાસે લઈ ને આવ્યો છું. મારે તમને દુઃખી કરવા નથી. જો તમને ગમે તો પાન ખાવ, નહિ તો મને પાછું આપો.’

બધાએ અંદર અંદર વાત કરી પાન પાછાં આપ્યાં. તંબોળી તે લઈ નિસાસો નાખી દુઃખી થતો જવા લાગ્યો તેથી રાજાએ તેને પાછો બોલાવીને કહ્યું, ‘લાર્ઈ, તું દુઃખી કેમ થાય છે ?’ જવાબમાં તંબોળીએ કહ્યું, ‘ઘેર છોકરા જુએ કરે છે. મારું દુઃખ ટાળવા આ પાન લઈ પહેલવહેલો તમારી પાસે આવ્યો. પણ મારી ઇચ્છા પૂરી ન થઈ.’ બોલતો તે ગળગળો થઈ ગયો.

રાજા વિક્રમે છાબ લીધી. તેમાંથી પાન લઈ ખાવા તૈયાર થયો. બીજા બધા આનાકાની કરવા લાગ્યા. પણ વિક્રમ તો કોઈ પણ જાતનો ભય રાખ્યા વિના પાન ખાઈ ગયો. તે સાથે જ તે દેવાંશી બેયો દેખાવા લાગ્યો. સજાના માણસો વિક્રમનું પલટાયેલું સ્વરૂપ જોઈ ‘રાજા સ્વાર્થો થયો’ તેમ કહેવા લાગ્યા. રાજા વિક્રમે આ સાંભળ્યું જોતલે તેણે બધાને પાન ખવડાવવા વિચાર કરી તંબોળીને કહ્યું, ‘તું માણસો સાથે જ્યાં એ નાગરવેલ છે ત્યાં જ અને પાન લઈને આવ.’

રાજાને હુકમ થતાં સાંઠ પર બેસી જ્યાં પાન દત્તા ગયા. પણ વેલ મુકાઈ ગઈ હતી. બધા પાછા આવ્યા સમાચાર કહ્યા. મળામાં બેઠેલાઓના મોઢાં ઊતરી ગયાં. રાજા વિક્રમે તેમને પાન ખવડાવવા મોકલ આપ્યા.

રાત સમસમ કરતી આગળ વધી રહી હતી. તે વખતે રાજા વિક્રમ મહેલમાંથી વેશ બદલી આવ્યો. બપોર વનમાં. તે આગળ વધી રહ્યો છે ત્યાં તો એક ધ્રુજતો મુસાફર મળ્યો. વિક્રમે ધ્રુજવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે તેણે કહ્યું, 'બાઈ, મારા લોગ લાગ્યા છે. અહીંથી થોડે દૂર ગામ છે. ત્યાં ચાર જણીઓ મરદનું અભિમાન ઉતારે છે. હું તેમનાથી બચવા નામદ ધઈ નાસી આવ્યો છું. નહિતર મારા બેહાલ થયા વિના રહેતા નહિ,'

— 'પણ કેમ?' વિક્રમે નવાઈ પામતાં પૂછ્યું.

'અરે બાઈ, શું વાત કરું? એ ગામના રાજાની, પ્રધાનની, શ્રાવકની અને શેઠની છોકરીઓ મરદને સવાલ પૂછે છે. તે જો તેનો જવાબ ન આપે તો તેને બાંધે છે. પાણી વગર હાનમત કરાવડાવે છે, કાળું મોઢું કરે છે અને પેટે બેસાડે છે. કાનનાક કાપે છે. અને જીવ પણ લે છે.'

'ઓહો એ વાત છે, તો મારે જરૂર જવું જોઈશે. મેં થાલો મારી સાથે.' વિક્રમે કહ્યું.

'ના રે બાઈ, મારે એમ મરવું નથી.'

વિક્રમે તેને સમજાવી પોતાની સાથે લીધો. તે સ્થાને પા કે પેલાઓ કહ્યું, 'હવે હું આગળ નહિ આવું. તમે મારે જાવ.'

વિક્રમે આવવા તેને અમનવ્યો પણ તે ન જ માન્યો. ||ખરે વિક્રમ તેને ત્યાં રહેવાનું કહીને ગયો.

રસ્તામાં ચોકીદારે જોયો એટલે કહ્યું, 'બાઈ, નાહક

માણુ ખોવા શીઠ આગળ જઈ રહ્યા છે ? એ ચાર જણીઓ તમને બુઠા પાડી મારી નાખશે.’

‘માયુ’ માયુ.’ વિક્રમે કહ્યું, ‘તમે જઈ મારા આવ્યાના સમાચાર આપો.’

ચોટીદાર માયુ’ ધુણાવતો ગયો ને વિક્રમના આવ્યાના સમાચાર આપ્યા. ચારે જણીએ તેને લાવવા રાજા આપી. વિક્રમ મહેલમાં ગયો. તેનું સ્વરૂપ જોતાં ચારે જણીએ લાન ભૂલીને મનમાં તે જ પોતાનો પતિ થાય તેમ વિચાર કરતી તેનું સન્માન કરવા લાગી. તે પછી શેઠ પુત્રી નંદનંદિની આગળ આવી બોલી. ‘હું પૂછું તેના જવાબ આપો.’

‘પૂછો.’ વિક્રમે કહ્યું.

‘હે પંથી, બાલ, હાર, ચૂટા અને કંકણ આ પુરુષવાચક વસ્તુઓ સ્ત્રીના શરીર પર સહાય કેમ રહે છે ? પરણ્યા પતિ પણ તેને દૂર કરતો નથી, તેનું કારણ શું ?’

‘એ ભણવું છે ?’ નંદનંદિનીને જોતાં વિક્રમ બોલ્યો,

‘તો સાંભળ વરો પહેલાંની વાત છે. ચાર ઋષિના છોકરા હતા, તે ગંગાતીરે નાહવા ગયા. ત્યાં એક વૈભાન આવ્યું. તેમાં રૂપરૂપના અંગાર સમી અપ્સરા હતી. તેને જોઈ તે જાન ભૂલ્યા ને તેમણે તપ કરી ભગવાન શંકરને પ્રસન્ન કર્યા. ભગવાન શંકર જ્યારે પ્રગટ થયા ત્યારે ચારે ઋષિ-કુમારોએ પોતાની ઇચ્છા જણાવી. એ સાંભળી ભગવાન શંકર બોલ્યા, ‘તમારી ઇચ્છા સી સાચે રહેવાની છે ?’ તેના ઉઘાડા અંગ દેખવાની છે. તો આજુપણુ થાવ ને

સ્રીના શરીર પર રહો. તમે સ્રીના અંગ લેતા હોવા છતાં
જીકકતા હોવા છતાં, પાપી કહેવાશે નહિ. પતિવ્રતા પણ
તમને પાસે ને પાસે રાખશે.’ કહી લગવાન શંકર અદૃશ્ય
થયા. ને એ આર ઋષિપુત્રો દાગીના થઈ, સ્રીનાં ઉઘાડાં
અવયવો દેખવા લાગ્યા. કેમ બરાબર ને ?

નંદન દિનીએ નીચું ઘાટ્યું. એટલે બીજી છોકરી
આગળ આવી. વિક્રમ સામે વેલણ ધરી બોલી, ‘આનું
મૂળ કયું અને ટોચ કઈ ?’ વિક્રમે હસીને કહ્યું, ‘વેલણને
ખાણીમાં વહેતું સૂકો. ઉપર રહે તે ટોચ ને નીચે રહે
તે મૂળ.’

‘હીક, એક છોકરો અને એક છોકરી બંનેને સરખાં
કપડાં પહેરાવીએ તો એ શી રીતે જોળખાય ?’

‘ઝૂલતી વખતે છોકરી ડાબો પગ પહેલો ઉપાડશે ?’
વિક્રમે કહ્યું.

‘શાખાશ, શાખાશ.’ તેણે કહ્યું, ‘ઘાડી અને તેની
વહેરી છે. એ માદીકરી શી રીતે જોળખાય ?’

‘બંનેને પાણી પીવા લઈ જાવ અને તે બંન્નને પાણી
આવે ત્યારે મા શાંતિથી ચાલતી હશે અને દીકરી નાચતી
ફૂટતી હશે !’

‘એ છોકરીઓ છે. એકે પતિસુખ માણ્યું છે બીજી
અખંડિત છે પણ તે જોળખાય શી રીતે ?’

વિક્રમે હસીને કહ્યું, ‘એક પ્રાણી હતો. તે પરણીને
તરત જ પરદેશ ચાલ્યો ગયો, તેના ગયા પછી તેનો સસરો

જે રાજાનો પ્રધાન હતો તે ઘોડા વખત પછી મરી ગયો. તેના મર્યા પછી તે પ્રધાનની પુત્રી પ્રધાન થઈ રાજાનું કામ ચલાવવા લાગી. તેવામાં પેલો બ્રાહ્મણ પાછો આવ્યો તેણે પોતાની સ્ત્રી પ્રધાન થઈ છે એ જાણ્યું એટલે તેના મનમાં તેના ચારિત્ર્ય માટે શંકા આવી એ શંકાનું નિવારણ કરવા રાત્રે તે શુણકાને ત્યાં રહ્યો. રાત પૂરી થઈ. સવાર થતાં માત્ર પચાસ રૂપિયા શુણકાને આપ્યા. તેથી જન્ને વચ્ચે ઝગડો થયો ને તેઓ ન્યાયની માંગણી કરવા લાગ્યાં. પ્રધાનપુત્રીએ પોતાના પતિને સખત સજામાં ઠપકો આપ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘હું’ શુણકા સાથે રહ્યો તે વાત ખરી પણ અડધું સુખ મેં હોગળું છે ને અડધું, તેને એટલે મેં મારા ભાગના પચાસ રૂપિયા આપ્યા છે.’

આ સાંભળી એ તો વિચારમાં પડી ગઈ. આને ન્યાય તે કરી શકે તેમ ન હતી. તેને સુખ થી રીતે વહેંચાયું તે સમજાયું નહિ. હે સુદરી, તું જ કહે જેમાં કંઈ બહુ છે? જો તું ન કહે તો તને બ્રહ્મહત્યાનું પાપ.’

પેલી છોકરીએ કહ્યું ‘મને તો સમજણ પડતી નથી.’ એટલે બીજા અગુલબીઓને પૂછ્યું એટલે તેમણે કહ્યું, ‘બ્રાહ્મણ નિર્દોષ છે અને શુણકા ધુતારી છે.’

આ સાંભળીને પછી તેણે પણ માયું નમાળ્યું. પછી પ્રધાનપુત્રી આજળ આવી બોલી, ‘પૂછતાં જો કે શરમ આવે છે છતાં પૂછું છું. આ પૂછી પર સિંગ કેમ પૂછાય છે?’
‘ધણે! હિતમ પ્રશ્ન પૂછ્યો.’ વિક્રમે કહ્યું. ‘શાસ્ત્રમાં

એમ લખ્યું છે : લગવાન શંકરનો પાર પામવા વિષ્ણુએ મહેનત કરી, છતાં પાર પામી ન શક્યા. તેમણે લગવાન શંકરના પગ પાતાળમાં, લિંગ મૃત્યુ લોકમાં અને માથું સ્વર્ગમાં પૂજાતું જોયું. એ લગવાન શંકર મા પાર્વતી સાથે ગેઠા છે તે વખતે પાર્વતીજીએ કહ્યું, ‘ પુરુષ ગમે તેવો હોય પણ તે સ્ત્રીવશ છે.’ લગવાન શંકરે ના પાડી. બંને જીદ પર આંધ્યા. ત્યારે લગવાન શંકરે તપ કરવા જવાતું કહી ત્યાંથી ગયા. વસંત ઋતુ આવી માતા પાર્વતીએ કામદેવને બોલાવી શંકરનું ભાન જૂલાવવા કહ્યું. કામદેવે લીલા વિસ્તારી એ કામના પ્રભાવથી ગંગાકિનારે તપ કરતા ઋષિઓની પત્નીઓ ભાન ભૂલી ગયા લાગી એ અવાજથી શંકરની સમાધિ ભંગ થઈ. તે પોતે શાનભાન ભૂલી ઋષિપત્નીઓ હતી ત્યાં આંધ્યા. તે વખતે એક ઋષિપત્નીમાં માતા પાર્વતીએ પ્રવેશ કર્યો ને લગવાન શંકરને નચાવવા લાગ્યા. જાણે રાસલીલા જ રમવા ન માડી હોય ! નારદે આ જોયું. એટલે તે ઋષિઓ પાસે ગયા ને વાત કરી. નારદના શબ્દો સાંભળી ઋષિઓ ત્યાં આંધ્યા. તેમણે આ જોયું. તે ગુસ્સે થયા ને શાપ આપ્યો, ‘ તારું લિંગ તૂટી પડે.’ ઋષિઓના મોઢામાંથી એ શબ્દો નીકળ્યા, તે સાથે જ લગવાનનું લિંગ તૂટી પડ્યું. હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. એટલે દેવોએ જગદંબાની પ્રાર્થના કરી. માતાએ લિંગના થયેલા દસ ભાગને દશ રૂપ ધરી પોતાનામાં સમાવ્યા. ત્યારે લગવાન શંકરને પોતાની સ્થિતિનો ખ્યાલ આવ્યો ને તેમણે કામદેવને શાપ આપવા તૈયાર કરી. એટલે પાર્વતીજીએ તેમને બધું સમજાવ્યું.

પ્રાદ્યુષાને પોતાની ભૂત સમજાઈ એટલે તેમણે ભગવાન શંકરને શાપ આપવા કહ્યું, ત્યારે ભગવાને કહ્યું, 'તમે તો શિવના પણ શિવ છો. તમને શાપ શી રીતે અપાય ?

'તમે લિંગની પૂજા કરજો. તેનાથી કલ્યાણ થશે. કારણ કે લિંગ એ જ સૃષ્ટિનું ઉત્પત્તિ કારણ છે. માટે જ લિંગની પૂજા થાય છે.'

'ઘરાઘર, ઘરાઘર.' પ્રધાનપુત્રી બોલી પછી પૂછ્યું. 'વિષ્ણુ ગોળ કેમ છે ? છતાં તે બધાથી મોટા કેમ છે ?

'કેટલો ગહેન પ્રશ્ન ?' વિક્રમે કહ્યું, 'વાત એમ છે જ્યારે સૃષ્ટિનું મંડાણ થયું. હરિ, હર અને બ્રહ્મા થયા. બ્રહ્માની પુત્રી સરસ્વતી થઈ. પણ એ સરસ્વતીને પરણાવવા બ્રહ્માણ વિચાર પણ કરતા ન હતા. એટલે બાપના ધ્યાન પર લાવવા દીકરીએ એક શુદ્ધિ કરી.

એક વખત બ્રહ્માણ એકાંતમાં બેઠા હતા. ત્યાં સરસ્વતી આવ્યાં તેમનું સ્વરૂપ જોતાં બ્રહ્માણ જાન ભૂલ્યા. કાણ પછી જ્ઞાનમાં આવ્યા. તેમણે સરસ્વતીને શાપ આપ્યો, જન્મોજન્મ તું કુવારી રહેજે.' 'ત્યારે સરસ્વતીએ કહ્યું, વિષ્ણુ અને શિવ પ્રતિમારૂપે પૂજાયે પણ તમારી મૂર્તિ નહિ હોય. તમારી પૂજા કરવામાં આવશે નહિ'

બાપ દીકરીએ એક બીજાને શાપ તો આપ્યા. પણ પછ પછી બંનેને મનમાં દુઃખ થયું. ત્યારે બ્રહ્માણએ કહ્યું, 'દીકરા, તું જ્ઞાન સ્વરૂપ થઈ બધામાં રહેજે. તારા વગર તો માણસ આખો હોવા છતાં પણ આંધળો ગણાયે.' ત્યારે સરસ્વતીએ કહ્યું, 'બાપુ, વિષ્ણુ ગોળ થયે, શિવ લિંગરૂપે

પૂજશે. પણ તમે તો અત્યક્ષ પૂજશો. બ્રાહ્મણ એ તમારું જ સ્વરૂપ હશે. જે બ્રાહ્મણોને પૂજશે તે પાવન થઈ જશે.’

‘વાહ. વાહ.’ પ્રધાનપુત્રી બોલી, ‘હવે તમે મને ગાયત્રું પૂછડું કેમ પૂજાવ છે તે કહો ?’

‘જાણતું છે તો સાંભળો, રામા અવતારની આ વાત છે. સીતાહરણ થતાં રામરાવણનું યુદ્ધ થયું. રાવણ મરાયો. બ્રહ્મારાક્ષસ મરતાં રામનું મન કંપવા લાગ્યું. મનથી હુઃખી થતા રામ નર્મદા તીરે નાહવા ગયા. કપડાં બાણુએ મૂકી નાહવા બાંધ છે કે તરત જ નર્મદાનું પાણી ખસવા લાગ્યું. પાણીને આધું જતું જોઈ રામ બે હાથ જોડી નર્મદાને આશ્વાસવા કારણ પૂછવા લાગ્યા. ત્યારે નર્મદાએ કહ્યું. ‘તમે રાવણને માર્યો એટલે બ્રહ્મહત્યા લાગી, તમને પાપ લાગ્યું. હવે હું તમને કેમ મારામાં સ્નાન કરવા દઉં ? એ પાપના નિવારણ માટે તમે તપ કરો.’

લક્ષ્મણ સીતાને સાથે લઈ રામે તપ કરવા માંડ્યું. એક વરસ તપ કરવાથી બધાં પવિત્ર થયાં. પછી ત્રિપુટી ત્યાં રહેવા લાગી. તેવામાં શ્રાદ્ધપક્ષ આવી. રામચંદ્રજી શ્રાદ્ધ માટે જોઈતી વસ્તુઓ લેવા ગયા પણ તેમને આવતા મોકડું થવાથી સીતાજી ચિંતા કરવા લાગ્યાં, પછી વિચાર કરી તેમણે શ્રાદ્ધ કયું. પિંડ આપ્યા. દશરથ રાજાએ સ્વહસ્તે પિંડ સ્વીકાર્યા ત્યારે સીતાજીએ પગે લાગી કહ્યું, ‘મેં આ શ્રાદ્ધ કયું તેની સાક્ષી કોણ પૂરશે !’ દગરથે કહ્યું, ‘અગ્નિ, ગંગા, ગાય અને કેતકી સાક્ષી પૂરશે.’ કહી તે અતર્ધાન

ચર્ધ ગયા. તે પછી રામચંદ્રજી આન્યા ને શ્રાદ્ધની વસ્તુઓ તૈયાર કરવા સીતાને કહેવા લાગ્યા, સીતાજીએ કહ્યું, 'મેં પિંડ આપ્યા છે. શ્રાદ્ધક્રિયા કરી છે.' પણ રામચંદ્રજી માન્યા નહિ. એટલે સીતાજીએ કહ્યું, 'આ અગ્નિ, ગંગાજી, ગાય અને કેતકી તેના સાક્ષી છે.'

રામચંદ્રજીએ તેમને 'પૂછ્યું' પણ કંઈએ જવાબ આપ્યો નહિ. સીતાજી ઝંખવાયા રામે શ્રાદ્ધક્રિયા કરવા માંડી ત્યારે પિતૃ-ઓએ કહ્યું, 'વહુએ શ્રાદ્ધ કયું' છે. ફરીથી શ્રાદ્ધ કરી અમને હુ.ખી કેમ કરો છો ?' આ અવાજ

સંભળી રામ કોપે થયા ને ચારે જણાને શાપ આપતા કહેવા લાગ્યા, 'હે ગંગા, તમે પૃથ્વીમાં સમાઈ જાવ. હે અગ્નિ, તમે સર્વભક્ષી થાવ. હે ગાય, તમે ઓખર કરો. કેતકી, તું કેવળ કામમાં આવશે નહિ.'

શાપની વાત સંભળી ગંગાજીએ કહ્યું, 'તમે મારામાં નાહ્યો. એટલે હું પાવન થઈશ તેમ સમજી ચૂપ રહી.' અગ્નિએ કહ્યું, 'તમે મારામાં ડોમ કર્યો તેથી હું પવિત્ર થઈશ તેમ સમજી ચૂપ રહ્યો.' કેતકીએ કહ્યું, 'તમે મારા છાંયે બેસ્યો તેની મને સ્વર્ગલોક મળશે તેમ જાણી ચૂપ

રહી.' ગાયે કહ્યું, 'તમે મને જમાડશે તેમ માની ચૂપ રહી.'

ચારેની વાત સાંભળી રામે સીતાજીને ચારે જણાને વચન આપવા કહ્યું. ત્યારે સીતાજીએ કહ્યું, 'ગંગાજી, તમે ગુપ્ત વહો. અગ્નિ માત્ર સ્મશાને જ અપવિત્ર રહેશે. હે ગાય, તારામાં દેવોનો વાસ થશે, ને તારું પૂછડું પૂજશે. હે કેતકી, ભલે તમે દેવને માથે ન ચઢા પણ દેવો તને શોભાવશે.'

'સાચું, સાચું.' પ્રધાનપુત્રીએ કહ્યું. તે પછી રાજ-પુત્રીએ સોળ પ્રશ્નો પૂછ્યા. તેના જવાબમાં વિક્રમે કહ્યું, 'સાકરની પ્રીત ગળી, અંદ્ર કરતાં તપ નિર્મળ, સાકરથી સત્ય અને ગરજ મીઠી, મેઘથી હાતા મહાન, માગણુ લુચ્છમાં લુચ્છ. લોહાથી કળસ કઠણ, પવનથી મન વેગવાળું, ઝેર કરતા દુષ્ટ ખરાબ, મહિથી માન મોંઘું, અગ્નિ કરતાં ક્રોધ ભયંકર, સંજીવનથી અનંત વધારે, શ્રીમંત કરતાં સંતોષી મોટા, છોકરા કરતાં સ્વાર્થ વધારે.'

રાજનો જવાબ સાંભળી રાજકુમારી ખુશ થઈ. તે પરણવા તૈયાર થઈ ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, 'મેં તો તમને એક દુઃખી માટે જીત્યા છે. તમારે તેની સાથે પરણવું પડશે.'

આ શબ્દો સાંભળી 'આ વિક્રમ છે' તેમ લાગ્યું. ને કહ્યું, 'તમે વિક્રમ છો ને? સાચું કહો' ત્યારે વિક્રમે કહ્યું, 'હા, હું વિક્રમ છું. બે દહાડા શાંત રહેજો. પછી આ વાત બહાર કરજો.' કહી તે જ્યાં પેલી નાગરવેલ હતી

ત્યાં ગયો ને રાતે ચર્ચા લેવા લાગ્યો. પણ કાંઈ જણાયું નહિ. ઝેટલે મનથી હુઃખી થતો સૂતો. રાતમાં સ્વપ્ન આંબું, 'આ વેલ પર વાઘણનું દૂધ સિંચાય તો નવપલ્લવિત થાય. અને તું પાન આપી રહેશે તે પછી આ વેલ સૂકાઈ જશે.'

સ્વપ્ન પૂરું થતાં રાજા વિક્રમ આ હરસિદ્ધને યાદ કરતો વાઘણનું દૂધ લેવા ગયો. રસ્તે જતાં એક પર્વત આંબ્યો. આગળ જતાં વાઘણની બોડ આવી. ત્યાં જઈ વાઘણને છંછેડવા વિક્રમે યત્ન કર્યો. વાઘ છંછેડાયો અને વિક્રમ પર ધસતાં પહેલાં પૂછ્યું, 'તું છે કેણું ? આયું ન કહે તો તને પ્રહારિત્યાનું પાપ છે.' વાઘના શબ્દે વિક્રમે કંઈ, 'લોકો મને વિક્રમ કહે છે. હું ઉક્તનેનનો રાજા છું. પારકાનું હુઃખ દૂર કરવા જ્યાં ત્યાં ભટકું છું. હું અહીં દૂધ લેવા આંબ્યો છું.'

રાજા વિક્રમના શબ્દો સાંભળી વાઘ હસ્યો. ઝેટલે વિક્રમે તેનું પૂછકું પકડ્યું. તે જ વખતે વાઘણ ત્યાં આવી. ને બોલી, 'તમે બે જણો લડો તો તમને સોગન છે.' કહી વિક્રમની સામે જોઈ બોલી, 'તારે દૂધ જોઈએ છે ને ? મારા સવાશેર દૂધના બદલામાં તું તારું પાંચ શેર લોહી આપ. વિક્રમે કબૂલ કર્યું. માંગ્યા પ્રમાણે લોહી આપ્યું. વાઘણે દૂધ આપ્યું. તે વેલ પર છાંટતાં વેલ લીલીછમ થઈ ગઈ પછી પાન લઈ રાજકુમારીને મહેલે આંબ્યો. પેલા મુસાફર સાથે ચારને પરણાવ્યાં. લગ્ન થયા પછી પેલી છોકરીઓએ પૂછ્યું 'મહારાજ, તમે તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે કર્યું. પણ અમારા સામું તો જીવ્યો. ક્યાં અમે યુવાન

અને કયાં આ વૃદ્ધ ?

વિક્રમે આ સાંભળી પેલાને પાન ખવડાવ્યું. તે સાથે જ તે દેવાંસી થઈ ગયો. પછી વિક્રમ જવા તૈયાર થયો ત્યારે તેમણે કહ્યું, ‘અમે પૂછીએ તેનો જવાબ આપી બલ.’

‘પૂછો.’ વિક્રમે કહ્યું. ને તેમણે સવાલ પૂછ્યો. તેના જવાબમાં રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘વિવેકથી વિદ્યા શોભે, લક્ષ્મીથી બધું જ સુખ, યથ ચિરંજીવ છે. કપૂત કાજળથી પણ કાળો છે, લાજ વહાલામાં વહાલી છે, હાન દૂધથી પણ ઉજળું છે. નરમાય પાણીથી પણ નિર્મળ છે, અજ્ઞાન એ અધિકારથી પણ અધિકાર છે, હાગીના કરતાં શુભ સારા, હયા હાનથી પણ સારી છે, પુણ્ય કરતાં પરમાર્થ વધારે સારો, પ્રાણજ્ઞ કરતાં બ્રહ્મ મહાન છે.’ કહી વિક્રમ ઉભજન તરફ ચાલ્યો. લોકોએ વિક્રમની આવવાની વાત જાણી એટલે સત્કાર કરવા તૈયાર થયા.

વિક્રમ રાજસભામાં આવ્યો. બધાને પાન આપ્યાં.”
કહી પૂતળી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

‘એ કયા પૂરણ હતી.’ કહે કવિ શામળદાસ

કામધેનુની

“બસ, રાજા લોજ, એટલેથી પગને પાછો ખેંચી લે.” સુભાગા પૂતળીએ કહ્યું.

“પણ કેમ ?” રાજા લોજે પૂછ્યું.

“રાજા લોજ,” પૂતળીએ કહ્યું, “આ તો રાજા વિક્રમનું સિંહાસન છે, તેના જેવો જ તેના પર બેસી શકે.”

“તેમણે એવાં તે શાં કામ કર્યાં હતાં ?” લોજે પૂછ્યું.

“જાણવા છે તો સાંભળ,” પૂતળીએ કહ્યું. “એક વખત રાજા વિક્રમ અમા બારી બેઠા છે. તે વખતે ગોર આંચો, તેણે કહ્યું, ‘મહારાજ, મારે જાત્રાએ જવું છે.’

‘ઘણી ખુશીથી’ કહી વિક્રમે તેને નારિયેળ આપ્યું ને ખરચી માટે પૈસા આપ્યા ને કહ્યું, ‘મને કંઈક આજ્ઞા કરો.’ ત્યારે ગોરે કહ્યું. ‘હે રાજા, બ્રાહ્મણ, તુળશી, પીપળો, ગાય અને ગંભાની સેવા કરજો.’

વિક્રમે વેણ માથે ચઢાવ્યાંજીને ગોર ગયો. વિક્રમે આખા નગરમાં તુળશી ને ગાયની સેવાનો પ્રચાર કર્યો. તેવામાં માગસર મહિનો આવ્યો. તેની ચોથ ને સોમવારનો હકાડો હતો. તે દિવસે રાજાએ શિવપૂજન કર્યું પછી એકલો રમાં ફરવા નીકળ્યો. ચાલતા ચાલતા રાજા સિપ્રાને

ઠાંઠે આંચ્યો. ત્યાં ગાયને બાંબરવી સાંબળી એટલે રાજા
એ દિશાએ ચાલ્યો. પાસે જતાં ગાયને કાદવમાં ખૂંપી
ગયેલી જોઈ. તે સાથે જ તેણે રસ્તે જનારને પોતાના
આછુસોને બોલાવવા કહ્યું. રાજાના સેવકો આવતાં ગાયને
કાદવમાંથી બહાર કાઢી સુખપાલ મંગાવી તેમાં ગાયને
એસાડી પોતાને મેડેલે લાંચ્યો. ગાયને નવડાવી ધોવડાવી
શરીર સાફ કર્યું. એ ગાયની સેવા તે કરવા લાગ્યો. સવારે
ચરવા મૂકી આવે, સાંજે લઈ આવે.

રાજાની ગૌસેવાના બધા વખાણ કરવા લાગ્યા. દેવ-
સભામાં પણ તેનાં વખાણ થવા લાગ્યાં. રાજા ઇંદ્રથી આ
સહન ન થયું. એટલે વિક્રમને ત્રાસ આપવા કામધેનુને
આજ્ઞા કરી. કામધેનુએ ઇંદ્રની ઇચ્છા પૂરી કરવા એક વાઘ
ઉત્પન્ન કર્યો, તેણે પેત્રી ગાયને પકડી.

સાંજ પડી ગઈ છતાં ગાય આવી નહિ એટલે રાજા વિક્રમ
શોધતા નીકળ્યો. તે વખતે વાઘને સમજાવતી ગાય કહેતી
હતી. ‘હસ હહાડાને ભારે બાળકે મારા વગર તરફડતો
હશે. તેને દૂધ પાઈ પાછી આવું છું.’ કહેતી તે સોગંદ
ખાવા લાગી પણ વાઘ માનતો ન હતો ત્યાં રાજા વિક્રમ
આવ્યો. તેણે વાઘથી ગાયને પકડાયેલી જોઈ. એટલે હાથમાં
કટાર લઈ રાજા વાઘ પાસે આવ્યો ને બોલ્યો, ‘એ બિચાર.
ગાયને મારવા શં તૈયાર થયો છે ? હિંમત હોય તો મારી.

ધા તું કર; પછી જોઈ લેશે.’

‘હું પહેલો ધા શા માટે કરું? જો તું ગાય સામે નજર કરશે તો તારી ખેર નથી. માટે ધા કરવા તૈયાર થા.’

‘ના રે ના, જો કદી બનવાનું નથી.’ વાણે કહ્યું, ‘પણ હે રાજા, આજ આકે દિવસથી અમે જૂખ્યા છીએ. મારી સ્ત્રી, મારું બાળક અને હું બધા વગર તરફડીએ છીએ. અને જો જૂખનું દુઃખ દૂર કરવા આજ આ ગાયને હું મારવાનો છું. હું તારી પાસે આ ગાય માગી રહ્યો છું. અને તે બિજામાં આપ.’

વાઘના શબ્દોથી રાજા વિચારમાં પડ્યો. ‘શું કરવું? તે સમજવું ન હતું. ઘોડીક વાર વિચાર કર્યા પછી રાજા ગોસ્થો, ‘હે વાઘ, તું જો ગાયને છોડ ને તેના બદલે ‘મને માર’

‘પણ તારા માંસથી અમારાં ત્રણે જણાં પેટ શી રીતે ભરાય? હું તો ગાયને જ મારવાનો.’

‘ભલા ભાઈ, જરા તો સમજ’ એ ગાયને મૂક. તમે

ત્રણ જણ માટે હું, મારો પુત્ર અને મારી સ્ત્રી ત્રણે જણાં મરવા તૈયાર છીએ. હવે તો ગાયને છોડ. અમે ત્રણે જણાં ઘોડી જ વારમાં અહીં આવીએ છીએ. જો અમે ન આવીએ તો ઇલદેવની આજી.’

રાજાના શબ્દો વાણે ગાયને મૂકી દીધી. રાજા

ગાયને લઈ મહેલે આવ્યો. તેણે પોતાના પુત્રને બોલાવી બધી વાત કહી. વાત સાંભળી પુત્રે કહ્યું, ‘પારકાને માટે મારો જીવ આપવો પડે તો તેનાથી વધારે સારું શું?’ છોકરાના શબ્દો સાંભળી રાણીને રાણીને બોલાવી. રાણી પણ મરવા તૈયાર થઈ. ત્રણે જણાં-આલ્યાં-જંગલમાં. તેઓ જ્યાં વાઘ હતો ત્યાં આવ્યાં. વાઘને કહ્યું, ‘વાઘ અમને માર.’

‘હં....હું.’ વાઘે કહ્યું, ‘તમારા જેવાં રૂપાળાંને તો મારાથી શી રીતે મરાય? અમે જૂને મરી જઈશું, પણ તમને મારીશું નહિ.’

‘ના, ના. જોમ ન બને. અમે તમારું પેટ ભરવા મરવાના.’ કહી વિક્રમે તલવાર કાઢી તે સાથે જ વિક્રમનો પુત્ર આગળ આવ્યો, એટલે વાઘે કહ્યું, ‘તારો અમારા ખાતર મરશે નહિ. તમારે ઘેર જાવ.’

‘હવે તો ઘેર જવાનું હોય?’ રાણી બોલી, ‘આજનો પ્રસંગ તો અમારે માટે આનંદનો છે. તારી જૂથ સાગવાથી અમને વૈકુંઠ મળશે.’ કહેતાં માથું કાપવા તૈયારી કરી. તે સાથે જ વાઘ અલોપ થઈ ગયો ને એક સુંદરી ત્યાં આવી ઊભી ને બોલી, ‘માગ, માગ, તારે જે જોઈએ તે માગ.’

‘મા.’ હાથ જોડી વિક્રમે કહ્યું, ‘તારી ક્યાથી મારે કંઈ વસ્તુની ખોટ નથી. છતાં તારે કંઈ આપવું હોય તો તારી મેળે જ આપ.’

‘રાત્રી, હું કામધેનું આપું છું. તેનાથી રોગદોગ મટશે, વંશવૃદ્ધિ અને પુત્રપ્રાપ્તિ થશે. વળી તને મારું કામ પડે

ત્યારે યાદ કરજે. હું આવીને ઊભી રહીશ તારા મનની ઇચ્છા પૂરી કરીશ.’

કામધેનુના શબ્દો માથે ચઢાવી પુત્ર અને પત્ની સાથે રાત્રી ગામમાં આવ્યો. દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા.

એક દિવસ રાત્રી સભા ભરી એઠો છે તે વખતે પરદેશી બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો. તેને જોતાં સાક્ષાત્ હરિદ્રતાથી મૂર્તિ હોય તેમ લાગતું. તે ત્યાં આવ્યો ત્યારે તેનો શ્વાસ માતો ન હતો. તેણે રાત્રીને આશીર્વાદ આપ્યા. રાત્રી સિંહાસન પરથી ઊઠી બ્રાહ્મણ પાસે આવ્યો. તેના પગનું પૂજન કર્યું ને કહ્યું, ‘હિ હુદેવ, તમે મારા મહેલે પધારો. મારા મહેલ માન યાવ ને કહો તમે કેણુ છો? ક્યાંથી આવો છો? ક્યાં જવું છે? તમારા મનમાં જે કાંઈ હોય તે કહો. મનમાં જરાય શરમ રાખશે નહિ.’

‘હિ પરદુ ખલજન!’ વિપ્રે કહ્યું, ‘મારો વિચાર કરવત મૂકાવવાનો હોવાથી હું કાશીએ ગયો હતો. પણ ત્યાં કરવત મૂકનારે કહ્યું, ‘મહારાજ વિક્રમની ચિઠ્ઠી વગર કરવત મૂકાયે નહિ’ એટલે હું લાચાર થઈ તમારી પાસે આવ્યો છું. મને ચિઠ્ઠી લખી આપો.’

‘ઓ.....હો, એ જ કામ છે ને?’ વિક્રમે હસીને કહ્યું, ‘હવે આજની રાત્રી મારે ત્યાં રહી જાવ સવારે તેની વ્યવસ્થા થશે.’

રાજાએ પ્રાદાણને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ જમાડ્યો. રાત રહ્યો. સવાર થતાં વિક્રમે પૂછ્યું, 'મહારાજ, સાચું કહેલો કરવત શા માટે મૂકાવવી છે ? કયા દુઃખે આવો વિચાર કર્યો છે ?'

૧

‘રાજા,’ પ્રાદાણ કયામણું મોઢું કરીને બોલ્યો, ‘હું કનકકુંઠ નામના ગામનો રહેનાર છું. ત્યાં રાજા ચંદ્રસેન રાજ કરે છે. એ રાજા દાતા છે. પ્રભને પોતાની પ્રભાની જેમ પાળે છે. તેને પરમાત્માએ એક દીકરી દીધી છે તેના રૂપનાં વખાણુ એક જીજ્ઞાસી થઈ શકે તેમ નથી,

એ કુંવરીના વિવાહ માટે રાજાએ ઘણું ઠેકાણું તપાસ કરી; પણ તેને લાયક વર ક્યાંય જડ્યો નહિ. રાજા, મોઢું દુઃખ ત્યાં છે. હું ગરીબ નાગર છું. નાગરમાં તો જાણો છો ને ! ભરે ગાગરી તો આવે નાગરી. મારી પાસે પૈસો નથી વળી મારા બાપ બે આખે આધળા છે. શરીરમાંથી લોહી ને પાચ વહે જાય છે. એ સ્ત્રી વરસની તેમની ઉંમર છે. મારી મા ઈકાતર વરસની છે. તેને કોઈ થયો છે. તેને પહેરવા કપડાં પણ નથી. તેની આકરી કરતાર ઘરમાં કોઈ જ નથી. હું તેમની સેવા કરવામાં રોકાયેલો હોવાથી પૈસા પેદા કરી શકતો નથી. અધૂરામાં પૂરું મારે એક બહેન છે. તે લૂણી ને લંગડી છે.

આ મારી કરમકથા છે. પૈસો નહિ હોવાને કારણે હું
... .. હું અને એ કુંવારાયણુ દાળવા મારા

માળાપની ચાકરી કરવા કન્યા લાવવા વિચાર કર્યો, વિચારમાં બાર બાર મહિનાનાં વહેણા વાયાં. આખરે એક દહાડો હિંમત કરી હું રાજાના દરબારમાં ગયો. આશીર્વાદ આપી બિલો એટલે રાજાએ પૂછ્યું, 'તમે કાણ છો ? શી ઇચ્છાથી આવ્યા છો ?' મેં કહ્યું, 'રાજાનું હું ગરીબ પ્રાદ્યુ છું. તમને દયાળુ ભણી ચાલવા આવ્યો છું.'

'માલો.' રાજાએ કહ્યું 'માગતા જીવ ઉપકંતી ન હતી. માગ્યા વિના મારો છૂટકો ન હતો એટલે મેં મારી હિંમત એકઠી કરી કહ્યું, 'હે રાજાનું, તારી પુત્રી મને પરણાવ. એટલું જ હું તારી પાસે માગું છું.'

મારા શબ્દો સાંભળી પોતાના પર વીજળી પડી હોય તેમ રાજા ચમક્યો. મારી સામે જોઈ રહ્યો. સભામાં બધા મારી સામે જોવા લાગ્યા. મારી માગણી સાંભળી હું ગાંઠો થઈ ગયો છું તેમ બધાને લાગ્યું. રાજાએ પણ પછી સ્વસ્થ થઈ, હું શાપ આપીશ તેવા ભય સાથે કહ્યું, 'તમારી માગણી હું સ્વીકારવા તૈયાર છું.'

'તૈયાર છો ?' હું અભયથી પામતો બાલ્યો, બધા રાજા સામે જોઈ રહ્યા હતા.

'હા હા, હું તૈયાર છું; પણ એક શરતે.' રાજાએ કહ્યું, 'હું માગું તેટલું પૈસું તમારે આપવું પડશે. બાલો આપથી ?'

રાજાના શબ્દો સાંભળી હું વિચારમાં પડી ગયો. તે શું માગશે તે વિચારતો તેની સામે જોઈ રહ્યો.

‘કેમ હું માથું તેટલું પશ્ચુ આપવા તૈયાર છો ને ?’

‘કહો બેઈએ.’ મેં કહ્યું એટલે રાજા કહેવા લાગ્યો, ‘ઈંદ્રાણીના કોટનો હાર, શેષનાગની સીની ઝાલ અને બત્રીસ લક્ષણાનું માથું એટલું આપો તો મારી કન્યા તમને આપું.’

મેં વસ્તુઓ એક વરસમાં લાવી આપવાની કહી ત્યાંથી જીક્યો. આ વાત બધે ફેલાઈ ગઈ હતી. રસ્તે જતા લોકો મારી મશ્કરી કરતા હતા.

મને શું કરવું તે સૂઝતું ન હતું, આ વસ્તુઓ ઠેવી રીતે લાવવી તે સમજાતું ન હતું. તેથી મનમાં દુઃખી થતો કાશીએ કરવત મૂકાવવા તૈયાર થયો. ઘર છોડી કાશીએ જવા નીકળ્યો જેમ તેમ કરી કાશીએ પહોંચ્યો ને કરવત મૂકવા કહ્યું, ત્યારે તેણે તમારી ચિટ્ટી લાવવા કહ્યું મહારાજ, મારા મામાપ રાગી-દુઃખી છે. ગાઠે પાંધ પૈસો છે જ નહિ. કુંવારો છું તેથી મને મરવા મન થાય છે.’

રાજાએ પ્રાણણીની વાત સાંભળી તેનું દુઃખ દૂર કરવા વિચાર કરવા માંડ્યો. પણ રસ્તો સૂજતો ન હતો. છતાં મનથી હિંમત રાખતાં કહ્યું, ‘મહારાજ, આવ્યા છો તો એકાદ મહિનો મારે ત્યાં રહી જાવ.’

‘ના, ના, પરદુઃખભંજન રાજા, મારાથી તે નહિ ણને. મને અહીં રાખવાની વાત જવા દઈ ચિટ્ટી લખી આપ.’

‘મહારાજ, એમ ઉતાવળા શું કામ આવે છે ? મરવાનું

કાંઈ નાસી જવાનું નથી. મહિના પછી હું તમારી સાથે કાશી આવીશ. માટે માનું કહ્યું માનો ને મહિનો દહાડો રહી જાવ.’

રાજના આ શબ્દો તે આશ્વસુ પાછા ઠેલી શક્યો નહિ-મહિનો રહેવા કળૂલ થયો. એટલે રાજ હાર, જાલ ઠેમ લાવવા તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. આ હરસિદ્ધ અને ઇન્દ્રેવનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો.

રાજ સ્મરણ કરી રહ્યો છે તે વખતે મા હરસિદ્ધ ત્યાં આગ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં, ‘રાજ, મનથી હું ખી શું કરવા થાય છે ? કામધેનુનું સ્મરણ કર. તે તારા મનની ઇચ્છા પૂરી કરશે.’ કહી માતાજી અદૃશ્ય થઈ ગયાં.

માતાજી અદૃશ્ય થયાં પછી રાજએ એમાં કામ-ધેનુનું ધ્યાન ધરવા માંડ્યું. ધ્યાન ધરતાં જ કામધેનું ત્યાં આવીને બોલી, ‘રાજ શું ભેધએ છે ?’

‘મા,’ હાથ બેઠીને રાજ બોલ્યો, ‘એક આશ્વસુનું હું ખાગવા ઇંદ્રાણીનો હાર અને ચેપ નામની સ્ત્રીની જાલ ભેધએ છે.’

‘બસ, એ જ ને !’ કામધેનુએ કહ્યું, ‘રાજ તું ઇંદ્રયાજ કર એટલે ઇંદ્ર તને હાર આપશે. અને નાગને પ્રસન્ન કરવા હસ હેનાર મણુ રૂપ લાવ. તેમાં તેનાથી મનાઈ સાકર નાખ ને એક કુંડ કર. પછી નાગદેવતાનું આરાધન કર. નાગમંત્ર બોલી આદુતિ આપ એમ કરવાથી નાગરાજ આવી જાલ

આપશે.' કહી કામધેનુ' અદૃશ્ય થઈ ગઈ. તે પછી રાજાએ ઇંદ્રનેા ઓમ્હવ કરવા તૈયારી કરવા માંડી. એક હજાર મણુ ઘી હોમી ઇંદ્ર રાજાને પ્રસન્ન કર્યા. ઇંદ્ર પ્રસન્ન થઈ પ્રગટ થયા. રાજાએ તેમની પાસે હારખી માગણી કરી. ઇંદ્રે હાર આપ્યો. તે પછી નાગને પ્રસન્ન કરવા દૂધસાકર મંગાવ્યાં. કુંઠ કર્યો. નાગમંત્રનું આહુવાન કર્યું. આહુતિ આપવાથી નાગરાજ પ્રગટ થયા. સાકરવાણું દૂધ ખી સંતોષ પામ્યા ને રાજાને માગવા કહ્યું. રાજાએ ઝાલની માગણી કરી. પ્રસન્ન થયેલા નાગે ઝાલ આપી.

એ એ વસ્તુઓ લઈ રાજા પેલા પ્રાદાણુ પાસે આવ્યો ને કહ્યું, 'હો ભુદેવ, આ વસ્તુઓ તમે તમારા રાજાને આપજો ને કહેજો હવે લગ્ન લ્યો. બત્રીસ લક્ષણાનું માથું જ્યારે હસ્ત-ત્રેળાપ કરાવશે તે વખતે અતરીક્ષથી આવશે.' કહી રાજાએ હાર અને ઝાલ પ્રાદાણુને આપ્યા. પ્રાદાણુ તે લીધા ને રાજા સામે જોઈ રહ્યો. એટલે વિક્રમે હસીને કહ્યું, 'મહારાજ, જરાય ગણરાશે નહિ. મનમાં સહેજે અવિશ્વાસ લાવશે નહિ. હું ચોક્કસ બત્રીસ લક્ષણાનું માથું આપીશ.'

રાજાના શબ્દોથી તેના મનમાં શ્રદ્ધા બેઠી. તે હાર અને ઝાલ લઈ ત્યાંથી ગયો. ને પોતાને ગામ જઈ રાજાને મળવા ગયો. રાજાએ પ્રાદાણુને જોઈ પૂછ્યું, 'કહો ભુદેવ, વસ્તુઓ લાભ્યા ?'

‘હા મહારાજ, હાર અને ઝાલ તો આ રહ્યાં. બત્રીસ

‘ મહારાજ, માયુ’ આપતાં ઠેકલી વાર ?’

‘ એ આયુ’ છું.’ કહેતા બ્રાહ્મણશાઈએ જીભ દાંત વચ્ચે દબાવવા માંડી. બ્રાહ્મણશાઈ ને મૃત્યુ વચ્ચે નહિ જેવું અંત રહ્યું. પણ પહેલાં રાજકુમારી સાથે પરણવા વિચાર કરતો બુદ્ધે યમપુરીના માગે’ આગળ વધવા તૈયારી કરવા લાગ્યો; બધા શું ધાય છે તે જાણવા અધીરા થઈ રહ્યા. બ્રાહ્મણ જીભ પર દાંત ભેરથી દબાવવા લાગ્યો. તે સાથે જ એકાએક સૂર્યનારાયણ આકાશમાં જણાય તેમ રાજા વિક્રમ પ્રત્યક્ષ થયો.

વિક્રમને ભેટાં બધાં આશા જ થઈ ગયાં. જાણે કોઈ દેવને ભેટ ન રહ્યા હોય ! તેને ભેટા બધાં સાનસાન બૂલવા લાગ્યા. મહાતેજસ્વી સ્વરૂપને ભેટને બધાનાં હૃદય તેના અરણ્યોમાં પડવા અધીરાં થઈ રહ્યાં.

એકાદ પણ માટે તો જાણે જાડુની અમર થઈ હોય તેમ લાગ્યું, પણ પછી બધા સ્વસ્થ થયા ત્યારે રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘ સાંભળો, હું આ બ્રાહ્મણનો શુભામ છું તે મારા ગામમાં આવ્યો હતો. તેણે માઆ હામ આપી મને ખરીદી છે. હું તેનું કામ કરવા બંધાયેલો છું. ચાલો શાળ ધરો.’

રાજા વિક્રમના સંજ્ઞા સાંભળી, તેને ભેટ બ્રાહ્મણ શાઈનો આસ હેઠો બેઠો. હવે જીવાણે કન્યા મળશે. નાક નહિ જાય. તેમ તેને લાગ્યું. તે રાજા વિક્રમને ભેટ રહ્યો.

અંદરસેન રાજા વિક્રમને ભેટાં બોલ્યો, ‘ મહારાજ, આપ

કેણુ છે ? ક્યાંથી આવો છે ?

‘ તમને એ બધું જણવાની જરૂર શું છે ? થાજ આગળ લાવો. ખત્રીસ લક્ષણના માથાની જરૂર છે ને ? તે તમને મળશે. ’

‘ પણ....પણ....’

‘ ના, પણ ને કશું કંઈ નહિ. તમારે માથાનું કામ છે. હું પ્રાક્ષણ સાથે માથું આપવા બંધાયો છું. ચાલો વાર ન કરો. ખોટી ન કરો. ’ કહેતાં વિક્રમે તલવાર કાઢી. તે સાથે જ રાજા ચંદ્રસેને વિક્રમનો હાથ બાંધી કળું, ‘ખમા મહારાજ, ખમા. માત્ર મન કહે છે તમે રાજા વિક્રમ છો. જેની વાતો આજ સુધી કાને સાંભળી હતી તેને આજ નજરે જોયા. સાચું કહેજો મહારાજ, તમે રાજા વિક્રમ જ છો ને ? ’

જવાબમાં રાજા વિક્રમ હસ્યો.

‘ આજ અમે કૃતકૃત્ય થઈ ગયાં. આજ અમાસ લાગ્યું ઉધડી ગયાં. આજ ક્રીડીને ઘેર કુંજર આવ્યો. ચકલી માળે ગરુડ આવ્યો. આ પ્રાક્ષણને તેમજ મારી છોકરીને ધન્ય છે. જેના કારણે આજ પરદુઃખભંજન, પરનારસહોદર રાજા વિક્રમનાં દર્શન થયાં. ’

ગામમાં બધે વાત ફેલાઈ ગઈ ‘રાજા વિક્રમ આવ્યા છે. ’ તે અનેક જીલોથી કહેવાયું. ગામની મજા રાજા વિક્રમનાં દર્શન કરવા ઉપડી.

બધાનાં માથાં બૂકી રહ્યાં.

વરકન્યા પરજ્યાં. પહેરામણી વેળા ચર્ચ તે વખતે રાજા ચદ્રમેને પેલા બ્રાહ્મણને કહ્યું, 'તમારા માબાપને બોલાવો.'

બ્રાહ્મણ તેના માબાપને બોલાવવા ગયો ત્યાં તેમાં કહ્યું, 'તારે જાણ, અમે આવા દીનદુઃખી ક્યાં ત્યાં આવીએ અમને જોઈ બધા હસ્યો.'

બ્રાહ્મણ અને તેના માબાપ હજી મુઠ્ઠી ન આવ્યા એટલે રાજા વિક્રમ તેમને ઘેર ગયો ને ત્યાં આવવા કહ્યું, ત્યાં ઘરડા માબાપે કહ્યું, 'આ ઓકરો પરજ્યો તે તમને પુણ્ય છે. અમારે ક્યાં કાંઈ બેવાનું છે ?' બોલતાં તેમણે નિસાસો નાખ્યો.

રાજા વિક્રમે રાજકન્યાને બ્રાહ્મણના અથ માતાપિતાને પગે લાગવા કહ્યું. રાજકન્યાએ તેમ ક્યું. પછી વિક્રમે કહ્યું, 'તારે જે જોઈએ તે માગ.'

'મહારાજ, તમારા પુણ્યે મારે કાંઈ ખેંટ નથી. પણ જો તમારે મને કાંઈ આપવા ઇચ્છા હોય તો મારા પિતાને ઘેર પુત્ર થાય તેવું માગું છું.'

રાજકન્યાના શબ્દો સાંજળી વિક્રમ વિચારમાં પડી ગયો આ બધાને સુખ કેમ થાય તે માટે રસ્તો ચોધવા લાગ્યો કેટલીકવાર વિચાર કર્યા પછી તેને કામધેનુ યાદ આવી, મનમાં બોલ્યા, 'જો કામધેનુ આ લોકોને આપવામાં આવે તો જ તેમનાં દુઃખ જાય, મનની ઇચ્છાઓ પૂરી થાય.'

‘દેવ મહારાજ વિક્રમ, મને શું જવાબ આપે છે ?’
રાજકુમારે પૂછ્યું.

‘ધીરી થા રાજકુમારી જરા ધીરી થા. તારા મનની
ઇચ્છા પૂરી કરવામાં આવશે.’ કહેતા વિક્રમે વૈતાળને
યાદ કર્યો.

યાદ કરતાની સાથે જ વૈતાળ ત્યાં આવ્યો તેને
માત્ર વિક્રમ જ જોઈ શકતો હતો, રાજા વિક્રમે તેને ગાય
તઈ આવવા કહ્યું. વૈતાળ પવન કરતાં થયું વધુ ઝડપે
ત્યાંથી ગયો ને માથે લઈ આવ્યો. જો ગાય બાહ્યજીને
આપતાં વિક્રમે કહ્યું, ‘આ ગાયના પ્રતાપે તારાં માથાપ
સાળતાજી ઘઈ જશે, ઘરમાં લક્ષ્મીનો વાસ થશે. તેના
પ્રતાપે રાજા ચંદ્રસેનને ત્યાં પુત્ર થશે અને તમારા મનોરથ

બધાનાં માથાં ઝૂંટી રહ્યાં.

વરકન્યા પરણ્યાં. પહેરામણી વેળા થઈ તે વખતે રાજા અંદરસેને પેલા બ્રાહ્મણને કહ્યું, ‘તમારા માળાપને બોલાવો.’

બ્રાહ્મણ તેના માળાપને બોલાવવા ગયો ત્યારે તેમણે કહ્યું, ‘નારે શાઈ, અમે આવા દીનદુઃખી કયાં ત્યાં આવીએ ? અમને જોઈ બધા હસશે.’

બ્રાહ્મણ અને તેના માળાપ હજી સુધી ન આન્યા એટલે રાજા વિક્રમ તેમને ઘેર ગયો ને ત્યાં આવવા કહ્યું, ત્યારે ઘરકા માળાપે કહ્યું, ‘આ છોકરો પરણ્યો તે તમને પુણ્ય છે. અમારે કયાં કાંઈ જોવાનું છે ?’ બોલતાં તેમણે નિસાસો નાખ્યો.

રાજા વિક્રમે રાજકન્યાને બ્રાહ્મણના અંધ માતાપિતાને પગે લાગવા કહ્યું. રાજકન્યાએ તેમ કયું. પછી વિક્રમે કહ્યું, ‘તારે જે જોઈએ તે માગ.’

‘મહારાજ, તમારા પુણ્યે મારે કાંઈ જોટ નથી. પણ જો તમારે મને કાંઈ આપવા ઇચ્છા હોય તો મારા પિતાને ઘેર પુત્ર થાય તેવું માગું છું.’

રાજકન્યાના શબ્દો સાંભળી વિક્રમ વિચારમાં પડી ગયો. ના બધાને સુખ કેમ થાય તે માટે રસ્તો શોધવા લાગ્યો. ટલીકવાર વિચાર કર્યા પછી તેને ઠામધેનુ યાદ આવી, મનમાં ઠાવ્યા, ‘જો ઠામધેનુ આ લોકોને આપવામાં આવે તેમનાં દુઃખ જાય, મનની ઇચ્છાઓ પૂરી થાય

મદ્રાસામિનીની પૂજા

“હાં, હાં, રાજા ભોજ, આ સિંહાસન પર બેસવા આમ હિતાવળો શાને ચાય છે ?” સંકટહરણા પૂતળીએ કહ્યું.

“પણ કેમ ?” ભોજ પૂતળી સામે ભેટાં બોલ્યો.

“રાજા ભોજ,” સંકટહરણાએ કહ્યું, “આ સિંહાસન તો પરદુઃખભંજન રાજા વિક્રમનું છે. તેના પર તો તેના જેવાં જે કોઈ કામ કરે તેને જ બેસવાનો અધિકાર છે.”

“તેમણે એવાં શાં કામ કર્યાં હતાં ?” ભોજે પૂછ્યું.

પૂતળીએ કહેવા માંડ્યું, “જાણીમાં કંતાશાહ કરીને

ચંદ્ર રહેતો હતો. તેને કસ્તુરચંદ નામનો કોઈ જોડો હોયો હતો. એ કસ્તુરચંદ લગુચોગણ્યો.

તેનો બાપ તેને પરણાવવા સમજાવવા લાગ્યો. પણ તેણે એ વાત કબૂલ ન કરી તે ન જ કરી. કેટલુંય સમજાવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘હું ઇચ્છું છું તેવી સ્ત્રી ને મને મળે તો. પરણું. મારી ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે...’

‘પણ પરણ્યા પહેલાં તારી ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલશે ? નહિ તે કેમ માની લેવાય ?’ કસ્તુરચંદને આજ્ઞા બોલતો, કંતાશાહ પૂછ્યું.

અનગળ દ્રવ્ય આપ્યું, તે પછી તે પોતાના સંબંધીઓ સાથે પોતાને ગામ ગયો.

ભદ્રાએ કસ્તુરચંદના કહેવા પ્રમાણે ભગવાન શંકરનું મંદિર બનાવડાવ્યું.

દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા. એક દિવસે કસ્તુરે પોતાના બાપને કહ્યું, 'જો મને રજા આપો તો હું જાત્રા કરવા જાઉં.'

બાપે પ્રેમથી રજા આપી એટલે કસ્તુરચંદ એકલે જાવ્યો. તેણે જાત્રાઓ કરવા માંડી. વેરા બદલી આગળ વધવા લાગ્યો. ફરતો ફરતો તે ગંધાર ગામ આવ્યો. તે પોતાના સસરા વીરચંદને ત્યાં ગયો. એટલા પર બેઠો એટલે ઘરાડી ઘણી જ ચાલી.

વીરચંદશાએ આ જોયું. આ કોઈ ભાગ્યશાળી છે; તેમ તેના મનમાં આવ્યું તેથી હસીને પૂછ્યું, 'તમે કોણ છો?' કસ્તુરચંદે કહ્યું, 'હું કંતાશાહનો વાણોતર છું. મારું નામ દુબળીશા છે. મારે અને શેઠ વચ્ચે મતભેદ પડતાં મારે ગામ છોડી નીકળવું પડ્યું છે.'

'ઓ...હો, એ વાત છે.' વીરચંદ ખોદ્યો, 'હવે તમારે આગળ ક્યાં જવાનું ન હોય. મારા ઘરને તમારું જ ઘર સમજીને રહેજો. તમે મહેનતાણામાં જે માંગશો તે આપીશ.' કહી તે ઘરમાં ગયો ને વાત કરી. ભદ્રાએ બારીમાંથી જોયું તો પોતાના ઘણીને જોયો. તે મનમાં સમજી ચૂપ રહી.

કસ્તુરચંદને ગરીબ ઘરનું ખાવાનું કેમ પાડવે ?

એ તો કદાઈને ત્યાં જઈ મીં માગ્યા દામ આપી ખાય છે. તંબોળીને એક પાનની એક મહોર આપે છે. ને દિવસો જાય છે.

ગામમાં દુબળીશાની ખુદ્દિનાં વખાણ ચાલ્યું છે. રાજાને પણ એ માલ પૂરો પાડે છે. તેવામાં લાખા નામનો લખપતિ વણ્ણારો ગામથી થોડે દૂર ભિતર્યો. આ સમાચાર દુબળીને મળ્યા, એટલે તેણે કહ્યું, ‘શેકજી, વણ્ણારો આવી રહ્યો છે. કહો, કેટલી પોઠો લઈશું ?’

‘હસવીસ દ્યોને.’ વીરચંદે કહ્યું, ‘નસીબમાં જે કાંઈ મળવાનું હશે તે એટલામાં જ મળી રહેશે.’

‘સારું,’ કહી દુબળી તો ત્યાંથી કપડાં પહેરી ચાલ્યો. લાખા પાસે જઈ કહ્યું, ‘હું હંતાશાહનો વાણીતર છું. વેપાર કરવા આવ્યો છું. આ દ્યો પાંચ લાખ ભેરીના ખડલામાં.’ કહી પોતાની પાસેની રતનજડિત પોંચી આપી કહ્યું, ‘મારા કદા વિના માલ વેચશો નહિ. તમે ગામમાં આવજો.’ કહી તે તો ગામમાં આવ્યો. શેકને વાત કરી આ સાંભળી વીરચંદ તો બાન ભૂલી ગયો. રડવા જેવું થઈ કહેવા લાગ્યો. ‘અરે દુબળી, તે તો મારું માં ઘાલ્યું ? મારી આણરનું લીલામ કયું.’

‘શેક, જરાય ગમતરશો નહિ’ ગંભીરતાથી દુબળીને કહ્યું, ‘તમે જોને તો ખરા કે કેવો રંગ આવે છે.’

દુબળી અને વીરચંદ આ વાતો કરે છે ત્યાં તે લાખો વણ્ણારો ગામમાં આવ્યો. મુકામ નાખ્યો. વેપારીઓ

લાલ કરી આપવા બેઠો છે; પણ તું સહેજ હા કહે તો.’

ભદ્રા માના થઈને સાંભળી ચમકી. દુબળીનું કપટ સમજી ગઈ, પછી ધીરેથી કહ્યું, ‘તમારું કામ થતું હોય તો મને વાંધો નથી.’ શેઠાણીએ દુબળીને વાત કરી. દુબળી મનથી રાજ થતો લાખા પાસે આવ્યો ને વાત કરી.

રાતે લાખો આવ્યો. દુબળી મકાનના ખૂણામાં ચર્ચા જોવા સંતાયો. લાખાને જોતાં ભદ્રાએ હાવભાવ કરી સોજાવ્યો અને કેદની ગોળી ખવડાવી. લાખો તે ખાઈને ભેજાન થયો. સવાર થતાં લાખો હાથ ઝોળતો છાતીમાંથી કૂટતો ત્યાંથી કાશીએ ગયો. પછી દુબળી ભદ્રા પાસે આવી કહેવા લાગ્યો, ‘આ કીમતી ચોચી દ્યો ને લાખાને જે સુખ આપ્યું તે મને આપો.’

‘હીક.’ કહી ભદ્રાએ ચોંચી લઈ કહ્યું, ‘રાત્રે આવજો.’

દુબળી રાતે આવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું ‘તમે અંદર કેસો એટલામાં હું આવું છું.’ દુબળીને ઝોરડામાં બેઠો થોડીવાર થઈ હશે ત્યાં ભદ્રા ભેગલીનું રૂપ લઈ આવી. આ જોતાં જ દુબળી ગભરાયો ને નાઠો. ધીરે દિવસે વીરચંદ પાસે આવી તે કહેવા લાગ્યો, ‘ઈંતાશાને કપડો આવ્યો છે એટલે ખરે ગયા વિના ચાલે તેમ નથી.’ કહી રજા લઈ ને ચોતાને ઘેર આવ્યો. પછી શ્રીને તેડવા વહેલ જોડાવી ચાલ્યો. વીરચંદને આ સમાચાર મળ્યા, એટલે સત્કાર કરવા દોડ્યો. ઘેર આવ્યાં. કસ્તુરે ભદ્રાને તરત જ વળાવવા દહુ એટલે નાછુટકે વળાવવાની તૈયારીઓ

કરવા માંડી. બેઘડી રાત જતાં કસ્તુરે વહેલ જોડી. ધણી-ધણિયાણી જવા લાગ્યાં. રસ્તામાં પગલું સાંકળું પડી ગયું. ભદ્રાએ કસ્તુરને તે લઈ આવવા કહ્યું. કસ્તુર સાંકળું શોધવા ચાલ્યો. એ સાંકળું એક ચોરના હાથમાં આબું, તે લઈને જ્યાં ભદ્રા હતી ત્યાં આવ્યો ને ભદ્રાને આપી વહેલને ચલાવવા લાગ્યો.

સવાર થતાં ચોરને જોઈ ભદ્રા ગભરાઈ ગઈ. છતાં હિંમત રાખી ચોરને તતકાવા લાગી. પણ ચોરને તો કાંઈ ધરવા ન હતી. તેવામાં ત્રંબાવટીનો રાજા ચિકારે આવેલો. તેણે આ બંનેને જોયાં. તે ત્યાં આવ્યો. નગરચોકના બળદો ઝીંગાળ્યા. રાજાએ ચોરને હમઠાટી આપી બળદ સાથે વિદાય કર્યો. પછી ભદ્રાને લઈ ગામમાં આવ્યો. કોઈ જાણે નહિ તેમ એકાંતમાં તેણે ભદ્રાને રાખી.

સાંકળું શોધવા ગયેલો કસ્તુર પાછો આવ્યો. તેણે ત્યાં વહેલ કે સ્ત્રી ન જોઈ તેથી તે દુઃખી થતો કાશી તરફ ચાલ્યો.

એકાંત સ્થાનમાં રાખેલી ભદ્રા બેઠી હતી. ત્યાં રાજા આવ્યો, ને પોતાની રાણી થવા સમજાવવા લાગ્યો. ત્યારે ભદ્રાએ કહ્યું, 'મારે માતાજીનું વરત છે તેમની પૂજા કર્યા પછી તમે કહેશો. તેમ કરીશ.' ભદ્રાના ચપ્પે સાંભળી રાજા ખુશ થયો. તેણે દાસીઓને કહ્યું, 'આમને પૂજા કરવા લઈ જાવ.' દાસીઓ રાજાની આજ્ઞા થતાં તૈયાર ભદ્રા સાથે મંદિરે ચાલી. તે સીધી પોતે બંધાવેલા દરવાજા આવી. અને દાસીઓને કહ્યું, 'હું પૂજા કરી આવું

ત્યાં સુધી બહાર રહેજો. ' કહી એક એક મહોર તેમને આપીને અંદર ગઈ. જળાધારીમાંથી લિંગ ઉઠાવી અંદર ઉતરી ગઈ. લિંગ પાછું હતું તેમ મૂકી દીધું ને તે ગઈ પોતાને સાસરે.

એકાએક ભદ્રાને આવેલી જોતાં હંતાશા ચમક્યા. ભદ્રાએ બધી વાત કહી. હંતાશાએ આશ્વાસન આપ્યું. તે વખતે ભદ્રાને પાછી આવેલી ન જોતાં રાજા જાતે મંદિરે આંચો, પણ ભદ્રા ત્યાં ન હતી. તેથી દુઃખી થતો તે પણ કાશીએ આલ્યો. પેત્રો ચોર પણ ભદ્રા જેવી સ્ત્રી હાથથી જવાથી કાશીએ આંચો. ચારે જણાં કરવત મુકાતું હતું. ત્યાં લેગા થયા.

કરવત મૂકનારને લાખો કહેવા લાગ્યો, 'ભઈ, એક સ્ત્રી ખાતર પાંચ લાખ પોઠો જોઈ છે. તેની સાથે સુખ લોગળ્યા વગર નાસવું પડ્યું છે માટે મને કરવત મૂકો. ' 'સાંકળાનું ત્રાંકળું જોયું અને ખેરી હાથમાં ન આવી તે દુઃખે દુઃખી થયો છું. તો મને કરવત મૂકો.' ચોરે કહ્યું. ત્રંભાવટીનો રાજા કહેવા લાગ્યો, ' ચોર પાસેથી હાથમાં આવેલી પગણી જોઈ જોઠો છું. તો મને કરવત મૂકો. '

કરતુરે આ વાત સાંભળી વિચાર કર્યો. ' જરૂર ભદ્રા બચી ગઈ છે. માટે ચરવાથી ચો લાભ થવાનો છે? પછી રાજાને તે પૂછવા લાગ્યો, ' તે ક્યાંથી હાથથી ગઈ છે? '

' અરે ભાઈ, એ હંતકુંવરના દહેરામાં ગઈ હતી. ત્યાંથી અદૃશ્ય થઈ છે. ' આ સાંભળી કરતુરે કહ્યું ' મહારાજ, હું હંતાશાનો દીકરો અને તે સ્ત્રીનો સ્વામી કરતુર

ધુ. ને લાખા હું જ દુબળી થઈ તમને મળ્યો હતો. ' લાખાને કહ્યું.

કસ્તુરના ગળ્લો સાંભળી લાખો બોલ્યો, ' કસ્તુરચંદ બદ્દા આજથી મારી બેન છે. ' પછી પેલા ચોરને બે સાંકળાં આપવાનું કહ્યું. ત્યારે ચોરે કહ્યું, ' એ તો મારી દીકરી છે. ' પછી ઘણાં પુણ્યદાન કરી તે ઘર તરફ બધા સાથે ચાલ્યો, ઘેર આવતાં આનંદ બોમ્બવ થયો. પોતાની સાથે આવેલા લાખાને પોલીનાં નાખાં આપ્યાં. ચોરને પણ પૈસા આપ્યા. રાત્રી પોતાને ઘેર ગયો. પછી બદ્દા અને કસ્તુર આનંદ કરે છે. દિવસો પર દિવસો જાય છે. કસ્તુર ક્યારે માબાપ પાસે જતો નથી. એવામાં એક દિવસ શુભ પવને દિવસે બધાં ઘેરાંઓ મહીસાગરે નાહવા ગયાં. ત્યાં બધાં વહુઓની વાતો કરે છે. શેઠાણીએ આ વાતો સાંભળી, તેં જોધું આંધું. તેણે ઘેર આવી દંતાશા આગળ વાત કરી આ વાત બદ્દાની દામ્ત્રીએ સાંભળી. તેણે બદ્દાને કહ્યું. બદ્દા આ સાંભળતાં જ તેણે પોતાના પતિને તેના માબાપ પાસે જવા કહ્યું તેમજ વેપાર ધધામાં મન પરોવવા કહ્યું, કસ્તુર તેના બાપ પાસે આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો, ' બાપાજી, માં કમાવા જવું છે. મને રત્ન આપો. '

દંતાશાએ ઘણી આનાકાની કરી પણ કસ્તુરની હંક આગળ કંઈ ચાલ્યું નહિ; એટલે રત્ન આપી. શુભ શુકલ જોઈ કસ્તુર વિદેશે ચાલ્યો. દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા. તે પુબ્બળ ધન લેશું કરવો જાય છે. એક રાતે

તેના વહાણ નાંગર્યાં છે, ત્યાં હંસ હંસણી આવ્યાં. હંસણીએ કહ્યું. 'મને યાક બહુ લાગ્યો છે એટલે થોડાક આરામ અહીં લઈએ.' 'સારું.' હંસે કહ્યું, 'આજની રાતે જો સમાગમ કરવામાં આવે તો મહાન પ્રતાપી પુરુષ જન્મે ને તેને છીંક આવે ત્યારે મોતી પડે.' હંસના શબ્દો સાંભળી કસ્તુરચંદે નિસાસો નાખ્યો. આ નિસાસો હંસે સાંભળ્યો એટલે તે તેની પાસે આવી પૂછવા લાગ્યો. કસ્તુરે મનની વાત કહી તેની વાત સાંભળી હંસે કહ્યું, 'શું કરવા ગલરાવ છો ? મારી પીઠ પર બેસી જાવ. હું તમને તમારી સ્ત્રી પાસે લઈ જાઉં.'

કસ્તુર હંસ પર બેઠો એટલે હંસ બિઠ્યો ને તેને તેના શહેરમાં લાવીને મૂક્યો. ભદ્રા તેને જોતાં નવાઈ પામી. એટલે કસ્તુરે બધી વાત કહી સમાગમ કર્યો, પછી તે જવા તૈયાર થયો. ત્યારે ભદ્રાએ કહ્યું. 'હવે મને એકલી મૂકી ક્યાં જાવ છો ? મને સાથે લઈ જાવ કાલે ગભરું રહે તો મારી દશા શું થાય ?' કહી કસ્તુરનો હાથ પકડ્યો. તે વખતે હંસ ત્યાં આવ્યો. તેને સાક્ષીમાં બે મોતી આપ્યાં. ભદ્રા જોવા ગઈ એટલે હંસ કસ્તુરને લઈ બિડી ગયો.

દિવસો જવા લાગ્યા અને ભદ્રા ગભરૂંવતી થઈ. ઘરમાં બધાં મેણાંનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો. તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી. તે બાપને ત્યાં ગઈ. ત્યાં પણ કોઈએ સંભરી નહિ. બૂખડુખ વેઠતી તે વનના માર્ગે જ આવી. ધુવ્વરના ઝાડ પર રહેવા લાગી. તેવામાં લાખો વધુજારો પોઠો લઈ ત્યાં

આવ્યો તેણે લદ્રાને જોઈ. લદ્રાએ લાખાને જોળખ્યો. એટલે
કહેવા લાગી, 'લાખાલાઈ.'

લદ્રાને જોળખતાં લાખાએ પૂછ્યું, 'તું અહીં ક્યાંથી?'
લદ્રાએ બધી વાત કહી. આ સાંભળી લાખાએ પોતાની
સાથે રહેવા કહ્યું. લદ્રા રહેવા તૈયાર થઈ; પણ લાખા
સાથેની સ્ત્રીઓથી આ સહન ન થયું. તેમણે લદ્રાને દૂર
કરવા એક શુણકા સાથે નક્કી કર્યું ને તે શુણકા વણ-
જારીઓ સાથે લાખાને મુકામે આવી નૃત્ય કરવા લાગી.
નૃત્યથી રાજ થયેલા લાખાએ અદર જઈ લદ્રાને કહ્યું,
'પેલી શુણકાને સોનામહોર આપો.' લદ્રા સોનામહોરો
લઈ આવી કે તરત જ શુણકાએ તેના હાથ પકડી કહ્યું,
'મારા ઘરમાથી આ તો નાસ્તી છૂટી છે. એ મારી હાસી
છે.' 'તો તમે તેને લઈ જાવ.' પેલી સ્ત્રીઓએ કહ્યું. લાખો
તો આલો જ બની ગયો. ને તે કાંઈ કહે તે પહેલાં શુણકા
તેને લઈ ને ચાલતી થઈ. ઘેર જઈ લદ્રાને મોજશોખ કરવા
કહ્યું. બિચારી લદ્રા ગભરાઈ ગઈ. પણ પછી સ્વસ્થ થઈ
બોલી, 'જ્યામુધી બચ્ચાનો જન્મ ન થાય ત્યાંમુધી મને
એકાંતમાં રહેવા દો. તે પછી તમે કહેશો તેમ કરીશ.'

શુણકાએ કપૂલ કર્યું. દસ માસ પૂરા થતાં તેણે પુત્રને
જન્મ આપ્યો, તેને જોતાં તે મનનું દુઃખ ભુલવા લાગી.
છોકરો મોટો થાય છે. તે છીક ખાય છે એટલે મોતી પડે છે.

એક દિવસ શુણકા લદ્રા પાસે આવી કહેવા લાગી,
'હવે હું કહું તેમ કર.' લદ્રા તેના સખ્તો સાંભળી

કરગરતી કહેવા લાગી, 'આ અમૂલ્ય માતી હતો. પણ આજ એકાદશીના દહાડે ખરાબ કામ કરવા ન કહો.' કહી તેણે શુશ્રુષ્ઠના હાથમાં માતી આપ્યાં. તે લઈ શુશ્રુષ્ઠ ચાલી ગઈ. રાત પડી એટલે શુશ્રુષ્ઠએ એક દાસીને કહ્યું, 'એના છોકરાને કૂવામાં નાખી આવ.' દાસી ચોર પગલે ભદ્રા હતી ત્યાં ગઈ ને જાંઘતી ભદ્રા પાસે સુતેલા છોકરાને ઉપાડી નાસી ગઈ, કૂવા પાસે આવી. તે જ વખતે એકાએક તેને વિચાર આવ્યો, 'કેટલાં પાપનાં કામ કરવાથી આ શુશ્રુષ્ઠાને અવતાર લોગવવો પડે છે ને હવે વધારે પાપ કરતાં કેવો અવતાર મળશે ? માટે હું આ છોકરાને મારીશ નહિ.' કહી કૂવાના થાળામાં છોકરાને મૂકી ચાલી ગઈ. તેવામાં ભદ્રા ચમકી જાગી છોકરાને ન જોતાં બૂમેબૂમ કરવા લાગી. ગધાં ત્યાં દોડી આવ્યાં. ને મન ફાવે તેમ કહેવા લાગ્યાં. પછી ધીરે રહી શુશ્રુષ્ઠએ કહ્યું, 'હવે આ રકત છોડી હું' કહું તેમ કર.' ભદ્રાએ કહ્યું, 'આ થોડાક માતી લે અને મને પચાસ દહાડા આ દુઃખ ભૂલવા વખત આપ.' શુશ્રુષ્ઠએ એ કબૂલ કર્યું.

દુઃખ પામતી ભદ્રા એક દહાડો બારીએ બેઠી છે. તેવામાં એક બારોટ વિક્રમનાં વખાણ કરતો ત્યાંથી ગયો. એ વખાણ ભદ્રાએ સાંભળ્યા. વિક્રમને પોતાનો સંદેશો કહેવડાવવા વિચાર કર્યો. ને દિવસો જવા લાગ્યા. એક દહાડો એક બ્રાહ્મણ લીખ માગવા નીકળ્યો હતો તેને તેણે જોયો. તેની પાસે આવી ભદ્રાએ એક રત્ન આપી કહ્યું, 'તમે મારો આ કાગળ રાજા વિક્રમને પહોંચાડ્યો ?'

'મરૂર' કહી બ્રાહ્મણ કાગળ લઈ ઉઠ્યો ન આવ્યો.

તે ત્યારે ઉજ્જૈન આવ્યો ત્યારે રાજા વિક્રમ સલામ કરી બેઠો હતો. ત્યાં આવી આશીર્વાદ આપી પ્રાણેશ્વર ભદ્રાનો કાગળ આપ્યો. રાજાએ તે જવાબના સાંભળતાં વાંચ્યો. 'કાગળ વાંચી પ્રાણેશ્વરને જવાબ લખી આપ્યો. તે પછી પોતે સાંઠ તૈયાર કરી ભદ્રા હતી ત્યાં જવા નીકળ્યો. ગુણકાને ઘેર આવ્યો. ગુણકા તો સાંઠ જોઈ લલચાઈને વિક્રમને સોળવવા ધન કરવા લાગી. વિક્રમ જાણે સોળવાયે હોય તેવો ભાવ ધારણ કરી કહેવા લાગ્યો, 'મારો વિચાર સાત દહાડો તારે ત્યાં રહેવાનો છે.' 'ખુશીથી.' કહી ગુણકા વિક્રમને ઘરમાં લાવી, તે પછી કહ્યું, 'આપણે સોગઠાબાણની રમત રમીએ. હું હારું' તો તમારી ગુલામ થાઉં અને તમે હારો તો આ સાંઠણી મને આપો.' વિક્રમે કબૂલ કર્યું. એટલે ગુણકાએ બિલાડીને માથે દીવો મૂક્યો. વિક્રમે આ જોયું. તેણે વૈતાળને યાદ કર્યો. વૈતાળ કૂતરાનું રૂપ લઈ આવ્યો. કૂતરાને જોઈ બિલાડી દીવો નાખી નાઠી. ગુણકા હારી એટલે વિક્રમે ભદ્રા માટે પૂછ્યું. ગુણકાએ બધી વાત કહી. તેના છોકરા સંભવમાં પણ ચોખવટ કરી. પછી ભદ્રાને લઈ વિક્રમ ઉજ્જૈન આવ્યો. ત્યારે કસ્તુર વેપાર કરતો ધન જોશું કરતો એક બંદરે આવ્યો, ત્યાં એક ગુણકા રહેતી હતી. તેની પાસે એક મડદું હતું. તે તેના કહેવા પ્રમાણે કરતું. એ મડદાના પ્રયોગથી તે બલભલાને હરાવી લૂંટી લેતી. તેણે કસ્તુર જોડે શરત કરી કહ્યું 'આ મડદું છે કે છવતું છે?' કસ્તુરે મડદું કહ્યું એટલે ગુણકાએ તે મડદાને ઊભા થવા કહ્યું. મડદું ઊભું થયું. કસ્તુર હાર્યો. ધનભાવ મૂકી 'પોતાના બાગકંથી સુખી

ચવાશે' તેવો વિચાર કરતો પોતાના ગાંઠ તરફ ચાલ્યો. ગામમાં આવ્યો ને રસ્તે જતારને ઘરના સમાચાર પૂછ્યા. તેણે સમાચાર કહ્યા. તે સાંભળતાં તે ગભરાયો. બદ્રાને કાઢી મૂકી છે, મામાપને બદ્રાના કમથી ભીખ માગતા થતું પડ્યું છે, રાત્રીએ ગિલકત લૂંટી લીધી છે. આ સાંભળી તે દૂરે પડવા ગયો. તે વખતે 'જીવતો નર બદ્રા પામશે'નો વિચાર આવ્યો. ને તે ચાલતો ચાલતો ઉજ્જૈન આવ્યો. મહાકાળેશ્વરના મંદિરમાં ગયો. રાત્રી વિક્રમને મળ્યા વિચારવા લાગ્યો. પણ ક'ઈ અર્થ સરશે નહિ તેમ લાગ્યું એટલે મરવા તૈયાર થયો, તે વખતે રાત્રી ત્યાં આવ્યો તેણે તેનો હાથ પકડી મરવાનું કારણ પૂછ્યું. કંસ્તુરે ગંધી વાત કહી. રાત્રી વિક્રમે તેને આશ્વાસન આપ્યું. તેને સાથે લઈ ગુલતાન નગરમાં જ્યાં ગુણકા હતી ત્યાં ગયો. ને વૈતાળની શક્તિથી ગુણકાને હરાવી. ત્યાંના રાત્રીએ વિક્રમના આવ્યાનું સાંભળ્યું. એટલે વિક્રમ પાસે આવ્યો. પોતાની કન્યા તેમજ અઢંગકે ધન કંસ્તુરને આપી ગુણકાને છોડી જવા દીધી.

કંસ્તુર, ધન અને કન્યા સાથે વિક્રમ ઉજ્જૈન આવ્યો. પછી હરસિદ્ધ માતાના મંદિરે જઈ કંસ્તુરનો બાળક દેખ મળે તે પૂછવા લાગ્યો. હરસિદ્ધે કહ્યું, 'પશ્ચિમ દિશામાં જા. ત્યાં જક્ષણી છે. તેની પાસે જજો.' વિક્રમે માતાના શબ્દે ચાલવા માંડ્યું. ચાલતા ચાલતા જ્યાં જક્ષણી રહેતી હતી ત્યાં આવ્યો. જક્ષણી તેને ભેટાં હાથમાં ત્રિશૂળ લઈ આવી. એટલે હાથ ભેડી વિક્રમ કહેવા લાગ્યો, 'મા હરસિદ્ધના હુકમથી અહીં પારકાને સુખી કરવા આવ્યો છું.'

‘તો માડું’ હુઃખ ભાગ્ય મને તારું લોહી પા.’
 ‘પુરીથી.’ વિક્રમે કહ્યું, ને જક્ષણીને પોતાનું લોહી પાતું.
 જક્ષણીએ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું, ‘માગ માગ જે માગે તે આપું.’
 વિક્રમે કહ્યું, ‘મા મારે પેલો બાળક જોઈએ છે.’ ‘વિક્રમ,’
 જક્ષણી ઠહેવા લાગી, ‘તું આ જાડ પર ચઢી જા, અહીં’
 રાક્ષસ આવે છે તે તેનું શરીર કાપી મને ધરે છે, તેને
 જીવતો નહિ કરું એટલે બાળક તારા હાથમાં આવશે.’

સાંજે રાક્ષસ આવ્યો તેણે એક છોકરીને અને બાળ-
 કને જીવાડ્યા પછી હીપક સળગાવી પોતાનું શરીર કાપવા
 માંડ્યું. જક્ષણીએ તેને જીવાડ્યો નહિ. એટલે વિક્રમ ત્યાં
 આવ્યો. વૈતાળને રથ લાવવા કહી પેલી છોકરીને કહ્યું,
 ‘હું તને તારાં માબાપ લેગી કરીશ.’ તેવામાં રથ લઈ
 વૈતાળ ત્યાં આવ્યો. તેમાં છોકરા અને છોકરીને બેસાડીને
 ઉજ્જેન તરફ રથને હંકાર્યો. ઉજ્જેન આવી ભદ્રાને અને
 કસ્તુરને એકબીજાને તમે કેવી રીતે જોળ્યો તેમ વિક્રમે
 પૂછ્યું. ભદ્રાએ કહ્યું, ‘તેમની કમરે લાખું છે. ને છોકરા
 છીંક ખાય તે સાથે જ મોતી પડે છે.’

વિક્રમે છોકરા ભદ્રા સામે આજુઓ. એટલે ભદ્રાનાં
 સ્તનમાંથી દૂધની ધાર નીકળી છોકરાએ છીંક ખાધી એટલે
 મોતી પડ્યાં. તેવામાં કસ્તુર ત્યાં આવ્યો. પતિપત્ની એક
 બીજાને મળ્યાં. તે પછી સાથે આજુહી છોકરીના બાપને
 જોડાવ્યો. છોકરીના બાપે કસ્તુર સાથે પોતાની છોકરી પર-
 જાવી વિક્રમે પ્રધાનને જોડાવી તેની જોડાવી પડ્યાવવા કહ્યું. ને

“રાજા ભોજ,” સુગંધાએ કહ્યું, “આ તો દેવતાઈ સિંહાસન છે. આ સિંહાસન પર બેસવાની લાયકાત નોંધો.”

ભોજ બોલ્યો, “એ સિંહાસન પર બેસનાર કરતાં હું...”

“તું કાંઈ જ નથી.” પૂતળીએ ભોજને બોલતો અટકાવી કહ્યું, “મહારાજ વિક્રમે પારકાના જેવાં દુઃખ દૂર કર્યાં છે તેવા તમારાથી નહિ થાય. નો સાંભળ.

એક વખત ઉજ્જૈનમાં એક વિચિત્ર માણસ આવ્યો. નગરના લોકો તેને મસ્ત કહેવા લાગ્યા. એ એક તંબોળીની દુકાન આગળ બેસી રહેતો હતો.

ન તો કોઈની પાસે તે પૈસો માગે છે કે ન તો ખાવા-પીવાની વાત કરે છે. એ એની ધૂનમાં મસ્ત રહેતો હતો. તેની ચર્ચા ચારે ને ચીટે, વાવે અને તળાવે થતી.

આ ચર્ચા વિક્રમ રાજાના કાને અથડાઈ. વિક્રમે એવો મસ્ત કોણ છે તે જાણવાનો નિશ્ચય કર્યો.

દરબારનું કામકાજ પૂરું થયું. તંબોળીની દુકાને તે ગયો.

સિંહ સિંહને જાણ્યો છે તેમ રાજાએ તે મસ્તને જાણ્યો. ‘તે રાજવંશી છે.’ તેવું તેનું હૃદય કહેવા

લાગ્યું. લોકો બ્રમમાં જ કુટાય છે તેવું તેને લાગ્યું. તે આગળ વધ્યો ને પેલા 'મસ્ત' પાસે આવીને બેઠો. તબોળી પાસેથી પાન લીધાં. પેતે ખાધું ને પેલાને આપ્યું. પછી વાતો કરવા માંડી. વાતો કરતા કરતા વિક્રમે કહ્યું, 'તમે મારી સાથે આવો.'

મસ્ત વિક્રમના શબ્દે જિજ્ઞાસુએ વિક્રમ તેને લઈ પોતાને મહેલે આવ્યો. તેનો સારી રીતે સત્કાર કરી જમાડ્યો, પછી બંને જણા એકાંતમાં ગયા. ત્યાં વિક્રમે પૂછ્યું, 'સાચું કહો તમે કોણ છો? ક્યાંથી આવો છો? આમ દીવાના જેવા કેમ જણાવ છો? જો આવી વાત ન કહો તો તમને તમારા ઈશની આણ છે.'

'રાજા,' પેલો મસ્ત બોલ્યો, 'આણ શું કરવા દો છો મારા મનમાં દળાવી રાખેલી વાત બહાર કાઢવા શું કામ કહો છો?'

'બાઈ, કોઈ વસ્તો નીકળે માટે.'

'તો માંબજો. મારા પિતાનું નામ રત્નરાજ. તેઓ એક વખતે પ્રધાનને રાજપાટ સોંપી બહાર ચાલ્યા ગયા. દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા.

એક દિવસે દુ મારી ઝોરમાન માતાના મહેલ આગળ દશથી સમતો હતો લોગજો મારો હતો રાત્રીના મહેલમાં ગયો. એ દરેક દેવા દુ'ગયો. મારા નસીબે મને દુઃખસાગરમાં ધકેલી દીધો. રાત્રીએ કામવાસના ચાંત કરવા મને કહ્યું. દીકરા પાસે મા આવી નિર્ભર મામતી

કરતી જોઈ ને હું બાન બૂલ્યા જોવો થઈ ગયો. હું જ્યારે સ્વસ્થ થયો ત્યારે મેં તેણે કરેલી નિર્લજ્જ માંગણી માટે કડક શબ્દો કહ્યા. રાણી કામાવેશથી આંધળી થઈ હતી. છતાં હું પરવા કર્યા વિના મહેલમાંથી નીકળી નાઠો. તે વખતે મારી કટાર ત્યાં રહી ગઈ. એ કટારને તેણે હુકુ-પયોગ કર્યો. તે કટાર સાથે જોક ઠાગળ લખી મારા બાપાજીને મોકલ્યો. તે વાંચી તેઓ બડકાફૂંપ થયા, તેમણે પ્રધાન પર મારો નાશ કરવા સંદેશો મોકલ્યો. પ્રધાને સંદેશા પર વિચાર કર્યો, હું હેવાન થયો હોઈશ કે કેમ તેનો નિષ્કર્ષ કરવા મને તેના મહેલે લઈ ગયો. એકાંતમાં મારા સુવાની વ્યવસ્થા કરી. હું પલગમાં પડ્યો પડ્યો વિચાર કરતો હતો, તેવામાં તેની પુત્રી મારી પાસે આવી, તે મને ચળાવવા ચત્તન કરવા લાગી. પણ તેમાં તેને સફળતા મળી નહિ. બાબુમાં સંતોષ રહેલા પ્રધાને આ જોયું. તેના મનમાં વિચાર કર્યો, 'જે સહેલાઈથી મળી છે તેને ઝડપી લેવા તૈયાર નથી, તો તે બળાત્કાર તો શી રીતે કરે ?' તેને રાત્રને લોળવવામાં આવ્યો છે તેની ખાતરી થઈ.

ખીજે દિવસે મને એકાંતમાં બોલાવી કહ્યું, 'તમે મારી પુત્રી સાથે લગ્ન કરી આ ઘરમાં સુખેથી રહો. તમારે બહાર નીકળવાનું નથી જો તમે કોઈની દૃષ્ટિએ ચઢશે, તો વહુખૂટે મરવાનું રહેશે અને મારે પણ જોડે મરવું પડશે.'

મેં તે વખતે તો હા પાડી. લગ્ન કર્યા. પછી દિવસો

જતાં સસરાના ઘરમાં રહેવાનું ઠીક લાગતું ન હતું. સાસરાનો આસરો અને કાંટા જેવો લાગતો હતો એટલે નાસ્તી છૂટવાનો વિચાર કર્યો.

સમસમ કરતી રાત આગળ વહી રહી છે. પશુ, પક્ષી અને માનવ ઊંઘી ગયા છે. તે વખતે એક કીમતી ઘોડો લઈ હું નીકળી નાઠો. રાતદહાડો ઘોડાને દોડાવતો આગળ વધી રહ્યો હતો. બરાબર વીસ દહાડા આમ મેં ઘોડાને દોડાવે રાખ્યો. વીસમે દિવસે વેરાવળ ગામમાં જઈ પહોંચ્યો. વાડીમાં ઉતર્યો. એ ગામના રાજાનું નામ મુરસિંહ હતું. તેને રૂપા નામની દીકરી હતી. તે દીકરીને દેવસેનનો દીકરો પદ્મસેન પરણવા આવ્યો હતો. પણ એ રૂપાને ગામના ચોકના પુત્ર વેલચંદ્ર જોડે પ્રેમ હતો. તેથી વેલચંદ્રને બોલાવી તેણે કહ્યું, ‘ચાલ મારી સાથે નાસ્તી છૂટ નહિ તો.....’

‘ના.’ વેલચંદ્રે કહ્યું, ‘એ મારાથી નહિ બને.’

‘નહિ બને ?’ છછેડાયેલી સિંહણના જેમ તે બોલી, ‘જો તું મારી સાથે નહિ આવે તો તારું કુટુંબ બધું ખેદાનખેદાન કરી નાંખીશ.’

આ ધમકીથી વાણિયો ડર્યો ને કબૂલ થયો. રૂપાએ કહ્યું, ‘રાતે સાંઢણી લઈ વાડીમાં આવજો.’

પહેર રાત જતાં વાણિયો સાંઢણી લઈ આવ્યો. બંને સાંઢ પર બેઠાં. તે વખતે રૂપાના પગનું ઝાંઝર પડી ગયું. એ ઝાંઝર મારા હાથમાં આવ્યું. પેલા ત્રિ જણાં

ગામ બહાર ગયાં હશે, ત્યાં તો કુંવરીએ વેલચંદને કહ્યું,
'મારું જાંઝર શોધી લઈ આવે. પછી આગળ જઈએ.'

'મારું?' કહી વાલિયો તો ગામમાં આવ્યો. તે પાછો
ન ફર્યો. પણ હું ત્યાં પહોંચી ગયો. મને જોતાં જ છોકરીએ
જાંઝર માગ્યું. મેં તે તેને આપ્યું એટલે છોકરીએ આગળ
વધવા કહ્યું. મેં સાંઢણી હંકારી. સવાર થતાં જ તેણે મને
જોયો. તેણે નવાઈ પામી પૂછ્યું, 'તમે કોણ છો? આ
જાંઝર તમારા હાથમાં ક્યાંથી આવ્યું?'

મેં કહ્યું 'હું વટેમાર્ગ છું, તમે જો જણાં જતાં હતાં
તે વખતે આ જાંઝર તમારા યગમાંથી પડ્યું ને મારા
હાથમાં આવ્યું. હું તે આપવા આવ્યો. તમે મને સાથે
આવવા કહ્યું એટલે મેં સાંઢણી હંકારી. હવે વિચાર ન
હોય તો કાંઈ નહિ, હું મારે રસ્તે ને તમે તમારે રસ્તે.'

હું જ્યારે આ કહી રહ્યો હતો ત્યારે રૂપાના મનમાં
તોફાન થયું. તેણે મારી સાથે ગાંધર્વલગ્ન કર્યું. પછી સરોવર
કિનારે સાંઢ અને રૂપાને બેસાડી હું ગામમાં વસ્તુઓ ખરીદવા
ગયો. મેં જોઈતી વસ્તુઓ લીધી તેવામાં એક ફકીર આવ્યો.
તેણે લાંઠાનો કરવા હબાર રૂપિયાની માગણી કરી. મેં તેને
કહ્યું, 'તું મને વેચ તેથી તને જોઈતા નાણાં મળી જશે.'
હું વહાણવટીને ત્યાં વેચાણો. તેના વહાણમાં નોકરી કરવા
લાગ્યો. વહાણ રાત દિવસ ઝુસાફરી કરતું કરતું મણીપુર
આવ્યું. ત્યાં જૂનો માલ વેચી નવો માલ લીધો.

તે ગામના રાજા પાસે જો રત્ન હતાં. તેને તેની કીમત

કરાવવી હતી. તેણે મારા ચેડને વાત કરી. બીજે દહાડે મને મારો ચેઠ રાજા પાસે લઈ ગયો. એ રત્ન જોઈને મેં કહ્યું, 'આ રત્નની કીમત હસ કરોડ ટકા છે. પણ બીજું છે. તેમાં વાળ આવી જવાથી ઠેડીનું છે.' મારું કંઠેનું સાંઘળી પેટું રત્ન તોડાવ્યું. તો તેમાંથી વાળ નીકળ્યો. સાચા રત્નની પરીક્ષા કરી અને તે સાચું કંઠું એટલે રાજા મારા પર ખુશ થયો. તેણે તેની છોકરી મને પરણાવી ઘરમાં રાખ્યો. વરસ દહાડો વીતી ગયો ત્યારે મેં જવાની વાત કરી મારા સસરાએ કીમતી વસ્ત્રાબૂવણ આપ્યાં. નવાં વહાણ કરાવી આપ્યાં. એક હાથી આપ્યો.

અમારું વહાણ મારા ચેઠ સાથે ચાલી રહ્યું હતું, ત્યારે ચેઠે કહ્યું, 'હવે તો બાઈ તમે મોટા રાજા થયા, પાછલા દહાડા શાના યાદ આવે ?'

'ના, ના, એવું તો કંઈ નથી.' મેં કહ્યું.

'તો આવો મારાં વહાણમાં' કહેતાં તેણે એક પાટિયું મૂક્યું. જેવો દું પાટિયા પર ચઢ્યો કે તરત જ તેણે ખેચી લીધું. દુ સમુદ્રમાં પડ્યો. મને એક મોટા મચ્છે ગળ્યો. તે મચ્છ માછીમારની જાળમાં સપડાયો. માછીમારે મચ્છને ચીર્યો. તેમાંથી દુ નીકળ્યો. માછીમારે મારી મેવા મુશ્કેલી કરી. પરિણામે ત્રણ મહિને દુ કીક ચગો. આઠ મહિને અમત સ્વરૂપમાં આવ્યો. પછી મારા દ્વાય પદની કીમતી વીંટી તેને આપી જાત્રા કરવા નીકળ્યો.

અયોધ્યા, દેશવ વગેરે સ્થાનોનાં દર્શન કરતો કરતો અદી મારી પહોંચ્યો. મને અદી શાંતિ મળશે તેમ માની

રહેવા વિચાર્યું. અલમસ્તની જેમ ફરવા માંડ્યું.’

‘એમ વાત છે.’ રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘હવે તમારે અહીંથી ક્યાંય જવાની જરૂર નથી. આ રાજપાટ તમારું છે.’

‘એ તો ઠીક.’ પેલાએ કહ્યું, ‘મારે શું નહોતું ? મારા ભાગ્યમાં નહોતું માટે તો જતું રહ્યું, તો પછી તમારું ભોગવવાની ઇચ્છા હું કેમ રાખું ? મને તો એ જોયેલી ઓઝોનો વિચાર સતાવે છે.’

‘મા હરસિદ્ધની ઇચ્છા હશે તો તે પણ મળી રહેશે. તમે અહીં છ મહિના રહો. જુઓ શું થાય છે.’ રાજા વિક્રમે કેટલી મુશીબતે તેને રાખ્યો.

દિવસો જાય છે તેવામાં રાજાની વાડીમાં એક ભોગણે આવી મુકામ કર્યો. તેણે ભગવાં કપડાં પહેર્યા હતાં. યુવાવસ્થામાં હતી. તે દોઢ સાથે અક્ષર પણ બોલતી ન હતી. મુનિમત પાળતી એ ભોગણની વાત નગરમાં ફેલાઈ. બધાં તેનાં દર્શને આવતાં. બોલાવવા યત્ન કરતાં પણ બોલાવી શકતા નહિ. તેવામાં બીજી ભોગણ આવી. રૂપ રૂપતો અંબાર. લોકો તો આને સાક્ષાત યોગમાયા જ સમજતા. તે પણ દોઢની સાથે બોલતી ન હતી. તેને આવે થોડાક દિવસ થયા હશે તેવામાં ત્રીજી ભોગણ આવી. આ તો જાણે સાક્ષાત સ્વર્ગલોકમાંથી ઉતરેલી હોય તેવી લાગતી હતી. તે પણ મુનિમત પાળતી હતી.

લોકોથી આ ભોગણો બોલી નહિ એટલે રાજસભામાં આ વાત કરી. રાજા ભોગણની ચર્ચા અદૃશ્ય રીતે લેવા લાગ્યો.

રાજાએ જોગણીને બોલાવવા ઠંઠરો પીટાવ્યો. પણ કોઈ તૈયાર થયું નહિ. પંડિતોએ રાજાને જોગણીને બોલાવવા કહ્યું. રાજાએ ધનથી લલચાવી બોલાવવા યત્ન કર્યો પણ તે તેમાં ફાવ્યો નહિ. એટલે તે મા હરસિદ્ધની પૂજા કરવા ચાલ્યો. માની પૂજા કરી એટલે મા પ્રસન્ન થયાં. રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘મા આજ આ તારા એવકને નીચું જોવાનો વખત આવ્યો છે. મારી લાજ તું રાખ.’

‘ગારો.’ માતાશુએ કહ્યું, ‘તે’ ઘરમાં જે દુ.ખિયો રાખ્યો છે તેની તેઓ સ્ત્રી યાય છે. તેમને તે દુઃખિયાતું વૃતાંત કહે એટલે તે બોલશે.’ કહી માતાશુ અદશ્ય થયાં.

બીજે દિવસે સભામાં ચર્ચા થવા લાગી. ‘રાજા પોતે બોલાવવા આગળ નાથો. પ્રજા રાજાની પૂઠે જવા લાગી.

રાજા ચાલતો ચાલતો વાડીમાં આવ્યો. લોકો માઠો-માઠો ‘રાજા કેમ કરી બોલાવશે !’ ની ચર્ચા કરવા લાગ્યા.

જોગણો પામે આવી માથું નમાવી સારે બેસી રાજા કહેવા લાગ્યો, ‘હું જે કહું છું તે સાંભળો.’ કહી રાજાએ રાજકુમારની કહેલી વાત કહેવા માંડી. પહેલી જોગણુ વિક્રમની વાત સાંભળી તેના સારે જોઈ રહી. રાજા વિક્રમે વાત કહેતાં કહ્યું, ‘રાજકુમારને

પ્રધાનની પુત્રી પણ પરણાવી. તે પછી ત્રંબકસેનને હંતા-
શાનું લૂંટેલું ધન આપવા બધાની સાથે પ્રધાનને મોકલી
કહેવડાવ્યું. પ્રધાને રાજાને સંદેશો આપ્યો, વિક્રમનું નામ
સાંભળતાં જ ત્રંબકસેન ઢીલો થઈ ગયો. ને બધું લૂંટેલું
ધન પાછું આપ્યું.”

કહે પૂતળી “ભોજ સુણ, વિક્રમનો મહિમાય,
એવાં પરાક્રમ જો કરો ધરો સિંહાસન પાય.”
એમ કહીને પૂતળી આપે ગઈ આકાશ
‘એ કયા પુરણ હવી’ કહે કવિ શામળદાસ.

ઝોટ ઝાંની ગાતા

“ભાભા ભોજ,” ચંદ્રવદની પૂતળી બોલી, “જેને માટે
ચોગ્ય ન હોય તેનો વિચાર શા માટે કરવો જોઈએ ?”

“એટલે ?” પગ પાછો ખેંચતાં ભોજ બોલ્યો.

“વિક્રમના સિંહાસન પર તો પરદુઃખમંજન હોય તે
બેસવા વિચાર કરે. સાંભળ, તેમણે કેવાં કામ કર્યા હતાં તે :—

એક રાત્રે નગરચર્યા જોવા રાજા વિક્રમ નીકળ્યો છે.
ફરતા ફરતા પ્રધાનના મકાન પાસે આપ્યો. ઘરમાંથી

પ્રધાનની દીકરી શણગાર પહેરી બહાર નીકળી. રાત્રી તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. છોકરી નગરશેઠને ત્યાં પહોંચી ને સંકેત કર્યો એટલે મકાનના બારણાં ખોલવામાં આવ્યાં, છોકરી મકાનમાં ગઈ. છોકરી તેમજ નગરશેઠનો છોકરો બંને સુપચાપ બેઠાં. થોડા સમય સૂપ જણા પછી પ્રધાનની છોકરી પૂછ્યું, ‘આજ સૂપ કેમ છે ?’ જવાબમાં નગરશેઠનો છોકરો બોલ્યો, ‘આજથી તારો ને મારો સબંધ પૂરો થઈ ગયો, મેં આજ મહાદેવ પર પાણી ચઢાવી સોગંદ લીધા છે.’

‘પણ કંઈ કારણ ?’ કાંઈક મુંઝવણ અને આશ્ચર્ય સાથે તેણે પૂછ્યું.

‘કારણ શું કહેવું ? રાત્રી વિક્રમનું શજ જેવું તેવું નથી. તે આપણને પકડી પાડ્યા વિના રહે નહિ. તું કુંવારી. કાલ કાંઈ નવાજૂની સાથે તો તારો બાપ મારી દયા શું કરે ?’

‘ઓ....હો....’ હિંમત ફરકાવતી પ્રધાનપુત્રી બોલી.

‘એ વિક્રમથી ગભરાવ છે ? મારી આગળ વિક્રમ કેણું ? હું ધારું તો તેનું પકડી માથું જુદું કરી અહીં લાવું.’

‘ઓહો ! રાત્રીનું માથું જુદું કરવાની હિંમત છે તો માથું લઈને જ આવજો.’ નગર શેઠના છોકરાએ કહ્યું.

‘સારું.’ કહી મોહું કુસાવતી તે તેના ઘર તરફ જવા લાગી. રાત્રી વિક્રમ પ્રધાનપુત્રીના ચંદો પર વિચાર આગળ જવા લાગ્યો. રાત્રી જે પહેર બાંધી રહી આગળ ઠગલાં ભરે છે. ત્યાં તેની નજરે એક પુરુષ

પડ્યો. રાજા તેની પાછળ જવા લાગ્યો. એ પુરુષે એક મકાન પાસે આવી ખારણું ખખડાવ્યું. અંદરથી અવાજ આવ્યો, ‘ પાછા જાવ, હું ખારણું ઉઘાડવાની નથી, આપણો સંબંધ પૂરો થયો.’

‘ પણ મારો કંઈ વાંક શું ? ’ પુરુષે પૂછ્યું.

‘ જાણવું છે તો સાંભળો,’ અંદરથી અવાજ આવ્યો. ‘ મારો ધણી હોંશિયાર ચોર હતો તે ચોરી કરતાં પકડાયો. તેને વનમાં જીંધે માથે લટકાવી મારી નાંખવામાં આવ્યો. તેનું શબ જોઈ છોકરાએ રાજા વિક્રમને મારવા સોગંદ લીધા. તે મારવા ગયો ને પકડાયો. તેને શુળીની સજા થઈ.’

‘ પણ તેથી મારી જોડે શું ? ’

‘ જ્યાંમુઘી તમે વિક્રમનું માથું કાપી ન લાવો ત્યાં-મુઘી તમારી સાથે મારે કંઈ લેવા દેવા નહિ.’

‘ ઠીક.’ કહી તે પુરુષ ત્યાંથી ગયો. રાજા મહેલે આવ્યો

સવાર થયું. પ્રધાનની છોકરી વિચાર કરતી મહેલમાં આંટા મારે છે. છેવટે તેણે કાંઈક વિચાર કર્યો. તે રાતે સ્મશાનમાં ગઈ. ત્યાં એક સિદ્ધ રહેતો હતો. તેને જઈને પગે લાગી બોલી, ‘ મહારાજ, હું મોટી આશાએ તમારી પાસે આવી છું. તમે મને વચન આપો તો કહું.’

સાચી આગળ લાન ભુલેલા સિદ્ધે વચન આપ્યું. એટલે છોકરીએ કહ્યું ‘ મારે રાજા વિક્રમનું માથું જોઈએ.’

‘ તે કેમ જાને ? તેવા પરદુઃખસંજનને કેમ મરાય ? ’

‘તો તમારા વચનનું શું થાય ?’ છોકરીએ પૂછ્યું.
 સિદ્ધ વિચારમાં પડ્યો ને બોલ્યો, ‘કાલે આવજો.’
 ‘ઠીક.’ કહી તે તો ગયો.

રાજા મહેલે આંચો. બીજા દિવસની રાતે રાજા ચર્ચા
 જોવા નીકળ્યો. તે નગરશેઠને ત્યાં આંચો. નગરશેઠનો પુત્ર
 અને તેનો મિત્ર નરસેદાસ વાત કરી રહ્યા છે.

‘દોસ્ત, શું વાત કરું. આજ બપોરે નહાવા ગયો
 હતો. રસ્તે જતાં મહારાજ વિક્રમના મહેલ આગળથી
 નીકળ્યો. તે વખતે ઉપરથી એક મોતી પડ્યું. મેં જાણ્યું
 જ્યું, તો રાજાની શણી જોઈ. તે સાથે જ સાનભાન ભૂલી
 ગયો છું. પ્રત્યેક મળે હું તેનો સહવાસ ઇચ્છી રહ્યો છું.
 એ જો નહિ મળે તો મરવું જ રહ્યું.’

‘અરે વાહ રે દોસ્ત.’ નગરશેઠનો પુત્ર બોલ્યો,
 ‘મેં તો મારે આંગણે પ્રધાનની પુત્રી આવી હતી તેને
 કાઢી મૂકી ને તું ચી પાછળ ગાંડો થયો છે. સમજ્યો. એમ
 ગાંડો ન થઈએ. આવી વાત કરતા પછી વિચાર કરવો જોઈએ.
 રાજા વિક્રમના સપાટે ચઢી ગયા તો મરે જ છૂટકો છે.
 કાંટે ભાઈ, જીભ વશમાં રાખી ઘેર જા.’

‘ઠીક.’ કહી તે તો ચાલ્યો. રાજા પાછળ પાછળ
 જાય છે. તે વખતે પ્રધાનની પુત્રી પૂલનો ધાળ તરફ મંદિરે
 જઈ રહી છે. અચાનક નરસેદાસ પણ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.
 પ્રધાનપુત્રીના પગ પકડ્યા. ત્યારે પ્રધાનપુત્રીએ કહ્યું,
 ‘શું છે ? શું જોઈએ છે ?’

‘તમે મારી ઇચ્છા પૂરી કરશો એવા સોગંદ ખાવ તો મારા મનની વાત કહું.’ નરસેદાસે કહ્યું. પ્રધાનપુત્રીએ સોગંદ ખાધા એટલે તેણે પોતાના મનની વાત કહી. પ્રધાનપુત્રીએ તેની વાત સાંભળી કહ્યું, ‘હું અહીં રોજ પૂજા કરવા આવું છું. માટે તમે કાલે અહીં આવજો. કાંઈક રસ્તો કાઢીશું.’ કહી તેને વિદાય કરી પોતે પેલા સિદ્ધ પાસે આવી કહેવા લાગી, ‘કહો મહારાજ, શું કયું?’ ચાલ્યો તો મારી ઇચ્છા પૂરી કરો અથવા તમે જૂઠા છો તેમ કહો.’

‘હું તારી ઇચ્છા પૂરી કરવા તૈયાર છું. પણ તારે મારી વસ્તુ કામ પૂરું થતાં તરત જ પાછી આપવી જોઈશે.’

છોકરીએ સોગંદ ખાધા. સિદ્ધે ગોટકા તેને આપ્યો. તે લઈ ઘેર આવી વિચાર કરતી બેઠી, ‘મારે હાથે રાજાને શું કરવા મારવો પડે! પેલાને હાથે જ રાજાનો નાશ કરાવીશ.’ વિચારતી તે રાણી પાસે જઈ કહેવા લાગી, ‘આપણા ગામને પાદરે એક સિદ્ધ આવ્યો છે. તેને મેં આપને પુત્ર ઘરે નથી તે વાત કરી’ રાણી તેના શબ્દો સાંભળી રહી. અદૃશ્ય રહેલા રાજાએ પણ સાંભળ્યું. તેણે કહ્યું, ‘જો રાણી બીજા પુરુષનો સમાગમ કરે તો પુત્ર થાય.’

‘એ તો ન જ બને! અત્યારે મારો જીવ મોતીમાં છે.’

‘એ ય મળશે.’ પ્રધાનપુત્રીએ કહ્યું, ‘સિદ્ધનો મોકલેલો માણસ અદૃશ્ય રીતે આવશે. તમારું મોતી પણ આપશે.’

‘તો સિદ્ધના શબ્દો પર વિચાર કરીશ’ રાણીએ કહ્યું. ‘સારું.’ કહી પ્રધાનપુત્રી ઘરે તે વખતે ચોરની સ્ત્રીને

વચન આપનાર જ્યાં સિદ્ધ હતો ત્યાં ગયો. સિદ્ધની સેવા કરી એટલે સિદ્ધ પૂછ્યું, 'ભાઈ, તું અહીં કેમ આવ્યો છું?'

‘મારે એક મોટું કામ કરવું છે. પણ ત્યાં જવામાં ઘણા વાંધા છે. ચોકીપહેરા ઘણા છે.’

‘તો લે આ ચોખા. વેરતો વેરતો જજે. તેથી બધાં જિંદી જશે, આ ચોખા તારા હાથમાં હશે ત્યાંસુધી તારું કામ થશે.’

પેલો ચોખા લઈ ત્યાંથી પાછો ફર્યો.

બીજા દિવસની રાતે પ્રધાનપુત્રીને નરસેદાસ મળ્યો. છોકરીએ ગોટકો આપ્યો ને કહ્યું, ‘કામ પૂરું કરી પાછો આપજો.’

નરસેદાસ ગોટકો લઈ રાણીના મહેલે ગયો. અદૃશ્ય રીતે મહેલમાં તેને આવેલો જોતાં રાણી નવાઈ પામી. પેલાએ મોતી રાણીને આપ્યું. તે વખતે પેલો ચોખા વેરતો નીકળ્યો. એ ચોખાના પ્રભાવે રાણી અને નરસેદાસ ઊંચ્યાં. ત્યાં પેલાએ આવી નરસેદાસનું માથું કાપી નાંખ્યું. માથું લઈ ચોરની સ્ત્રીના ઘર તરફ જવા લાગ્યો. તે વખતે નરસેદાસના મોઢામાંથી ગોટકો પડી ગયો, તે રાત્રના હાથમાં આવ્યો. પેલો ચાલતો ચાલતો ચોરની સ્ત્રી પાસે આવ્યો. ચોરની સ્ત્રીએ પેલા માથાને જમીનમાં દાટ્યું. તે વખતે ચોખાને પ્રભાવ દૂર થતાં રાણી જાગી. તેણે પોતાની ખાનુમાં મરેલા પડેલા પુરુષને જોઈ તે ગભરાઈ. તેણે મરેલાને પાછળ વહેલી નદીમાં નાખી દીધા.

સવાર થયું. પ્રધાનપુત્રી પેલાની શબ્દ જોવા લાગી.

તે ન આવ્યો. એટલે નગરશેઠને ત્યાં ગઈ. બધી વાત કહી. તેને નગરશેઠના પુત્રે ધમકાવી કાઢી મૂકી, એટલે તે સિદ્ધ પાસે જઈ કરગરવા લાગી. સિદ્ધ માથું કુટવા લાગ્યો. ત્યારે નરસેરામના માળાપ પુત્ર વિયોગ તરફડવા લાગ્યાં. નગરશેઠને ઓકસે બધી વાતનો વિચાર કરતો મરવા તૈયાર થયો.

રાતે ચોવનો વેણે લઈ રાજા નગરશેઠને ત્યાં ગયો. નગરશેઠના ઓકસને કહેવા લાગ્યો, ‘તારા ઘરમાં રહેલું ધન બતાવ નહિ તો મારી નાખીશ.’

‘ખુસીથી મારી નાખ.’ નગરશેઠના પુત્રે કહ્યું, ‘મારે હીધે કેટલીય હત્યા થાય તેમ છે.’

‘ગાંડા’ કહી રાજાએ તેને આત્મહત્યા ન કરવા સમજાવ્યો. પછી ગયો. નરસેરામના માળાપને ત્યાં, ત્યાં જઈ તેમને પૂછ્યું, ‘તમે શા માટે દુઃખી છો?’ જવાબમાં તેમણે તેમની કથની કહી. રાજા ચોરને ત્યાં ગયો. ચોરની સ્ત્રીને ધન આપી સંતોષી. પછી

માથું લઈ નરસેરામના માળાપને આપ્યું. એટલે તે માથાનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. તે પછી તેની રાણી પાસે ગયો. તેને પુત્ર માટે હરિવંશનો વિધિ પ્રમાણે પાઠ કરવા કહી

પ્રધાનપુત્રી પાસે ગયો. અને તેને નગરશેઠના પુત્ર સાથે પરણાવવાનું વચન આપ્યું, પછી પેલો ગોટકો બતાવ્યો. પ્રધાનને એકાંતમાં બોલાવી તેની છોકરીની વાત કહીને નગરશેઠના પુત્ર ભેડે પરણાવી. પછી સિદ્ધ પાસે ગયો. ને હાથ ભેડી કથું ‘મને કાંઈ આજ્ઞા આપો.’ સિદ્ધે કહ્યું, ‘કાલે માડું મોત છે. હું નમંદાતીરે પહોંચવા વિચાર કરતો હતો. પણ એક સ્ત્રીને મેં મારો ગોટકો આપ્યો. પરિણામે મારી આશાઓ પર પાણી ફરી વાળ્યું છે.’

‘સ્ત્રીનાં દર્શનથી તમારી આશાઓ પણ પાણી ફરી વાળ્યું એમ ને ?’ રાજાએ પૂછ્યું, ‘પણ માનો કે એ ગોટકો તમને મળે તો પછી તમે તેનું શું કરો ?’ કહી ગોટકો બતાવ્યો.

‘તમારા જેવા સત્પાત્રને આપી દઉં.’

‘હીક.’ કહી રાજા મોઢામાં ગોટકો નાખી પેલા સિદ્ધને બિઠાવી નમંદાકિનારે આવ્યો. રાજાએ સિદ્ધની સાથે પોતાનું સોનાથી તોલ કરાવ્યું અને એ સોનાનું ઢાન ક્યું. યથા સમયે સિદ્ધે દેહ છોડ્યો. વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં ગયો. હે રાજા ભોજ ! એવો રાજા વિક્રમ

રાજા મારગ લોપે નહિ, વખાણે વાંચુ પુરાણ
સર્વને સરખા ગણે પર કાળે આપે પ્રાણ.”

એમ કહીને પૂનર્ગી આપે મર્ધ આકર્ય,
‘એક કથા પુરણ મર્ધ’ કહે કવિ રામગદાસ.

સાસરામાં રહેવું ન ગમ્યું એટલે ઘોડા પર બેસી નાઠો.’

‘પછી તે ક્યાં ગયા ?’ પહેલી જોગણે પૂછ્યું.

‘તે અત્યારે તો ન કહેવાય.’ રાજાએ કહ્યું, ‘હમણું તમે મારા મહેલમાં જાવ.’ રાજાના શબ્દે પહેલી જોગણ રાજાના મહેલે ગઈ. લોઠો નવાઈ પામ્યા. રાજાએ આગળ વાત કહી. વાત કરતા કરતા કહ્યું, ‘જોઈતી વસ્તુ લેવા તે ગામમાં ગયો. ત્યાં એક ફકીરે જાંઠારો કરવા રૂપિયાની માંગણી કરી. રાજકુમારે પોતાને વેચવા કહ્યું ને તેને એક વહાણવટીને વેચ્યો.’

‘તે તમને ક્યાં મળ્યા ?’ બીજી જોગણે પૂછ્યું.

‘એ અત્યારે ન કહેવાય.’ રાજાએ કહ્યું, ‘તમે અત્યારે મારા મહેલે જાવ. પછી વાત.’ બીજી જોગણ રાજાના મહેલે ગઈ. રાજાએ વાત આગળ કહેવા માંડી

વાત કહેતાં કહ્યું, ‘પદ્મણી શ્રી તેમજ સસરાએ આપેલા ધન, હાથી સાથે નવા બનાવેલ વહાણમાં બેસી રાજકુમાર આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં ચેઠે કપટથી તેને પોતાના વહાણમાં ઓલાવવા પાટિયું મૂક્યું. પાટિયા પર ચઢતાં પેલા વહાણવટીએ પાટિયું તાણી લીધું ને તે સમુદ્રના જળમાં પડ્યો.’

‘પછી ?’ ત્રીજી જોગણે કંપતા અવાજે પૂછ્યું.

‘તે જાણવું હોય તો અત્યારે તમે મારા મહેલે જાવ.’ ને તે રાજાના મહેલે ગઈ. પ્રભા તો આ જોઈ આલી જ થઈ ગઈ ને કહેવા લાગી, ‘રાજાએ જોગણોનું મુનિવત મુકાવ્યું.’

રાજા (વહન મહેલે આવ્યો. તે વખતે પેલો રાજકુમાર-

તેની પાસે આવી દહેવા લાગ્યો, ‘મહારાજ, હવે મને જ્વાની રબા આપો. મારા હૃદયનું દુઃખ મને જરાય અંપવા દે તેમ નથી તમારાથી મને મારી શકીએ મેળવી અપાય તેમ નથી.’

વિક્રમ તેનો હાથ ઝાલી ભેગલો પાસે લઈ ગયો. રાજકુમારને જોતાં જ ભેગલો જિભી ચર્ચ ગઈ. તેમના મોઢામાંથી શબ્દો સરી પડ્યા, ‘ના....થ.’

રાજકુમારે તેમને ઓળખી સારો જ આનંદરાગર હિલોળે ચડ્યો. ભેગલોને સંસારી કપડાં પહેરાવ્યાં. પછી રાજા વિક્રમે પોતાની પુત્રી રાજકુમારને પરણાવી. પંદરશ-મણીમાં ધનદોલત આપી. તે પછી કીચો સાથે પોતાની દીકરી વળાવતાં પ્રધાનને કહ્યું, ‘તમે જાવ અને યોગ્ય વ્યવસ્થા કરો.’ પ્રધાન રાજાની આજ્ઞા ચર્તા આગળ ચાલ્યો.

‘રાજા વિક્રમનો પ્રધાન આવ્યો છે.’ તે સમાચાર રાજકુમારના પિતાને મળતાં તે અવળે પગે તેમની સામે ગયો, દરગરવા લાગ્યો ને દહેવા લાગ્યો, ‘રાજપાટ તમે સંભાળો. મને પુત્રહત્યારાને કાશીએ જવા દો.’

રાજા વિક્રમના પ્રધાને તેને બધી વાત સમજાવી બાપજેટાને ભેગા કર્યા. દીકરાને વીતક કથા પૂછી.

રાજકુમારે બધી વાત કહી. વીતક કથા સાંભળી બાપ દુઃખી થયો. રાજાએ વિક્રમના પ્રધાનને માન સહિત પાછો મોકલ્યો. રાજકુમાર આનંદથી રહેવા લાગ્યો.”

હવે પૂતળી “સુણો ભોજ એવા, દુઃખ ભંજન રાય એવાં પરાક્રમ ને કરો, તો ધરો સિદાસન પાવ.” એમ કહીને પૂતળી આપે મહા આકાશ ‘એક કથા પુરણ થઈ’ હવે કવિ રામગદામ.

શિવદત્તનામ સ્તોત્ર

“રે, રે, લોજ, આમ જાનજૂલી સાહસ ક્યાં કરે છે ?” અધનાસા પૂતળીએ કહ્યું.

લોજ રાજ પગ પાછો જેંચતો ભાલ્યો, “કેમ ?”

“આ સિદ્ધાસન દેવતાઈ છે. એના પર તો પરમ પ્રતાપી મહારાજ વિક્રમાદિત્ય જેવો થાય તે જ બેસી શકે.”

“એમણે એવાં તે કેવાં કાર્ય કર્યાં હતાં ?” લોજે પૂછ્યું.

“સાંભળ” અધનાસા પૂતળીએ કહેવા માંડ્યું.

“એક વખત શંકર ભગવાન કાશીમાં વાસ કરીને રહ્યા. ત્યાં માતા પાર્વતી આવ્યાં ને વીણાવાદન કર્યું. એ મધુરા અવાજથી ભગવાન શંકર જાન જુલ્યા, સમાધિભંગ થયા અને તેમાંથી પુત્ર પ્રગટ્યો જાણે બીજો ઇંદ્ર !

એ પુત્ર શિવદત્ત નામના બ્રાહ્મણને હાથ ચડયો. આ શિવદત્ત વાંઝિયો હતો. તે તેને ઘેર લઈ ગયો અને આનંદજોગ

કર્ચો. તેનું નામ પાડ્યું માધવાનજ.

આ માધવાનજ સપ્તયોગપુત્રો. જધાની આંખો ઠારતો થયો. તેવામાં ઇંદ્રલોકમાં એક અપ્સરા હતી, તે ઇંદ્રના વાંકમાં આવી. ઇંદ્રે તેને શ્રાપ આપ્યો. અપ્સરા કરગરવા લાગી, ત્યારે ઇંદ્રે કહ્યું, 'તું પૃથ્વર થઈને પડીશ. ત્યાં તને કોઈ પ્રાણશુ પરણશે. પછી સ્વર્ગલોકમાં આવશે.' પછી અપ્સરા કાશીમાં પૃથ્વરની પૂતળી થઈ પડી. એક દહાડો ગામના છોકરા રમતા રમતા એ અપ્સરા પડી હતી ત્યાં આંચ્યા. ત્યાં એકે કહ્યું, 'માધવ, આ પૂતળી તારે લાયક છે. તું તેની સાથે પરણુ' માધવ તેની સાથે પરણ્યો.

એ રાતથી પૂતળી માધવ પાસે આવે. થોડો સમય તેની પાસે રહી સ્વર્ગમાં જાય એક દહાડો માધવે પૂછ્યું, 'તું રાત્રે ક્યાં જાય છે તે મને ન કહે તો તને પ્રાણહત્યાનું પાપ છે.' ત્યારે પૂતળીએ કહ્યું, 'હું ઇંદ્રની અપ્સરા છું. રાતે ત્યાં નૃત્ય કરવા જાઉં છું.' આ સાંભળી માધવે કહ્યું, 'તું મને સાથે લઈ જા. મારી એટલી ઇચ્છા પૂરી કર.'

અપ્સરને ઘણો વિચાર કર્યા પછી માધવને ભમરો બનાવી ઈચ્છીમાં રાખ્યો ને સ્વર્ગમાં ગઈ ત્યાં નૃત્ય કરતા પેલા ભમરાને લગાવે છે તે ઇંદ્રના ધ્યાનમાં આંચું. ઇંદ્રે શાપ આપ્યો, 'તું પૃથ્વી પર ભટક તારો માધવની વિયોગ હો. હવે તું અહીં આવતી નહિ.' અપ્સરા આ સાંભળી કેવા જેવી થઈ ગઈ. તેજે જેમ તેમ કરી ઇંદ્રને સમજાવ્યો. 'તે ઇંદ્રે કહ્યું, 'ક્યારેક માધવ સાથે તારો મેળાપ થશે.

તારું મન સંતોષ પામશે.' ઈંદ્રના છેલ્લે શબ્દે અપ્સરા ત્યાં જ ઢગલો થઈ પડી. માધવ પૃથ્વી પર આબ્યો. તેને પણ માટે અપ્સરા વીસરાતી નથી. તે હુઃખ ભૂલવા વીણા વગાડતો જ્યાંત્યાં ફરે છે. એ વીણાના અવાજથી સ્ત્રીઓને ઘેલું 'લગાડતો માધવ સમય વિતાવે છે. તેવામાં એક ઢહાડો તેના શાગ્યે પલટો ખાધો.

એ ગામનો નગરચોક હતો. તેણે એક સિદ્ધની સેવા કરી પુત્રીનું વરદાન મેળવ્યું. તેની સ્ત્રીને 'ગર્ભ' રહ્યો. એ ગર્ભવતી સ્ત્રી સાથે ચોક ખેસી વાતો કરે છે તેવામાં માધવ વીણા વગાડતો ત્યાંથી નીકળ્યો. તે સાથે જ ચોકાણી વિહવળ થઈ. પરિણામે ગર્ભ ગળી ગયો. આ જોતાં ચોક ભડકે થયા. માધવને ગામમાંથી ઠઠાવવા ચાલ્યા સીધા રાજઠરખારમાં. ત્યાં જઈ ઘરની કૂચીએ રાજ આગળ નાંખતો બોલ્યો, 'મહારાજ, ચાહ્યો તો અમને જવા દો. નહિ તો માધવને ગામમાંથી ઠાઠો. એ માધવથી પ્રજા થાકી ગઈ છે. આજે પ્રજાનો વંશ જવા પેઠો છે. સ્ત્રીઓ મર્યાદા ભૂલી ગઈ છે.' અને આ વાત તો પ્રજાજનોએ પણ કરી. રાજાએ યોગ્ય કરવાનું કહી, પ્રજાએ કહેલી વાત સાચી છે કે જૂઠી છે તેની પરીક્ષા કરવા માધવને પોતાને ત્યાં ખોલાવ્યો.

એકાદશીનો ઢહાડો હતો. પ્રજામાંથી આગળ પડતા એક બાલુ અને બીજી બાલુ રાજાનું કુટુંબ ખેડું હતું. રાણીએ પડદા પાછળ બેઠી હતી. માધવને ગાવા કહ્યું. માધવે વીણા સાથે ગાવા માંડ્યું. તે સાથે જ રાણીઓમાં કામ ઉત્પન્ન થયો.

ઉત્સવ પૂરો થયો. બધા વિખરાયાં. રાજા મહેલે ગયો ત્યાં તેને માધવનો પ્રતાપ જોયો. રાણીઓની થયેલી દશા જોઈ તે સાથે જ માધવને બોલાવી કહ્યું, ‘તું આ પળે જ આ ગામ છોડી ચાલ્યો જા. તું પ્રાદાણ છે એટલે ખીલું’ તો કાંઈ જ કહેતો નથી. નહિતર શૂળીએ દીધા વગ્ન ન રહેત.’

માધવ અક્ષર પણ બોલ્યા વિના ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

માધવ ચાલતો ચાલતો ત્રીસ ગાઉ દૂર ઉદયપુરી નગરીમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં રાજા ઉદયસેન રાજ કરે છે. તેની દાસી પાણી બરવા આવી હતી. તેણે માધવને જોયો. તેણે રાણીને વાત કરી. રાણીએ રાજાને કહ્યું, ‘નાથ, ગામ બહાર એક પ્રાદાણ આવ્યો છે. આજ્ઞા આપો તો તેને બોલાવી તેની સેવા પૂજા કરું.’

‘હીક.....’ કહી રાજાએ સેવકને મોકલી માધવને બોલાવ્યો. માધવ રાજસભામાં આવ્યો.

માધવની વાણીથી રાજા પ્રસન્ન થયો. ગામમાં રહેવા બ્યવસ્થા કરી આપી, માધવ ગામમાં રહ્યો તે દિવસથી તેની વીણના સ્વરે નારીઓના ગર્જા ગળવા લાગ્યા. તેવામાં નસીબ જોગે રાણીને ગર્જા રહ્યો હતો. પાંચ માસે રાજાની બાંધી. ઘેર ઘેર આનંદ જોવાયેલ કરવામાં આવ્યો. પ્રાદાણોને જમવા બોલાવ્યા. માધવ પણ જમવા આવ્યો. ત્યાં તેને વીણાની રાગ આજ્ઞાપ્યો. તે સાથે જ સ્ત્રીઓમાં વિદુષ્યતા થઈ. રાણીનો ગર્જા ગળી ગયો. આ જોતાં જ રાજા કોપથી આંધળો થઈ ગયો. તેને માધવની હાજરી સવ-

કર લાગી. તેણે એવકોને આજ્ઞા આપી, ‘આ પ્રાદક્ષિણને હંમણાં ને હંમણાં ગામથી બહાર કાઢો.’

રાજાનો હુકમ થયો પછી જોઈએ શું ? માધવને હાલ જોહાલ કરી ગામમાંથી ‘કાઢ્યો. રઝળતોરખડતો માધવ કામાવતી નગરીમાં જઈ ચઢ્યો. ત્યાં કામસેન રાજા રાજ કરે છે. એ ગામમાં કામકુંડલા ગામની શુષ્ક રહે છે. તે શુષ્ક ઇંદ્રથી શાપિત થયેલી અપ્સરા હતી સ્વર્ગની અપ્સ-રાના નૃત્યથી મૃત્યુલોકના માનવી જ્ઞાન ભૂલે તેમાં નવાઈ શું ?

માધવ જ્યારે ગામમાં આવ્યો તે વખતે રાજદરબારમાં નૃત્યનો રંગ જાગ્યો હતો. જુદી જુદી જાતના વાદ્યો વાગી રહ્યા હતાં. માધવ ફરતો ફરતો ત્યાં આવ્યો. તેણે સંગીત સાંભળ્યું ને માથું ધુણાવ્યું.

‘શું કહું બાઈ,’ માધવ બોલ્યો, ‘અહીં સાંભળનાર ઘણા હશે પણ સમજનાર કોઈ નથી. નહિ તો થતી ભૂલ ચલાવી લે ? હાબા હાથનો અંગૂઠો નહિ હોવાથી....’

‘રહેવા દો મહારાજ, રહેવા દો.’ કહેતો પ્રતિહાર દોડ્યો ને રાજાને વાત કરી. તપાસ થઈ તો માધવનું કહેવું સાચું લાગ્યું, એટલે રાજાએ માન સાથે માધવને બોલાવ્યો.

માધવને જોતાં રાજા તો પૂતળા જેવો થઈ ગયો. તેને રહેવા વ્યવસ્થા કરી આપી. દિવસો જતાં ગામમાં માધવની ચેલછા વધી પડી. કોઈ સવારમાં ઊઠી તેનું મોઢું જુએ છે તો કોઈ તેનું મોઢું જોઈ જાય છે. એમ જુદા જુદા નિયમો લોકો પાળવા લાગ્યા. ને ગામમાં રહેતી શુષ્ક કામકુંડલાને!

તો તે છુવનપ્રાણ હતો. તેનો શ્વાસ હતો.

એક દહોડો રાજસભામાં કામકુંડલા નૃત્ય કરતી હતી. તે વખતે એક ભમરો ક્યાંકથી આવતો તેની કંચુકીમાં ભરાયો. તેથી તે 'ગભરાઈ. માધવે તે ભમરાને ઉડાડ્યો. માધવનો સ્પર્શ થતાં જ કામકુંડલાને તેનો પાછલો અવતાર યાદ આવ્યો તે તરત જ નૃત્ય કરતી અટકી ગઈ. અંદર ચાલી ગઈ શરીરને કપડામાં સંતાડતા નમન કરી કહ્યું, 'આ માધવ મારો પતિ છે. આજથી તેના સિવાય બીજા ઝંધા મારે માટે જાઈ અને જાપ છે.'

આ સાંભળી રાજા વિચારમાં પડી ગયો. એક શુભકા અને તેના મોઢામાંથી આ શબ્દો? રાજાથી તે સહન થઈ નહિ. તે બોલ્યો, 'માધવને શુભી દો.'

રાજાની આજ્ઞા થઈ એટલે માધવને પકડવા સિપાઈઓ આગળ આવ્યા. પણ ઠાઠા પ્રધાને કહ્યું, મહારાજ, બ્રાહ્મણને શૂળી હઈ બ્રહ્મવંત્યા શા માટે લેવી જોઈએ? જો મારું માનો તો તેને દેશવટો આપો.'

'વારું એમ કરો.' રાજાએ કહ્યું, 'માધવને દેશવટો આપવામાં આવ્યો. માધવ જતાં ગામમાં હાહાકાર ધઈ રહ્યો. કામકુંડલાની સ્થિતિ તો શબ્દોથી વર્ણવી શકાય તેમ હતી જ નહિ.

માધવ ગામ છોડી આગળ વધ્યો. તેના પ્રત્યેક શ્વાસે કામકુંડલાનું નામ જાપી રહ્યો છે. વીણા વગાડતો તે ઉલ્લેખમાં આવ્યો. તે રાવના હરસિદ્ધ માતાના મંદિરમાં

રહે છે દિવસે અદાર રહેતો રહે છે. જે ખજે તે ખાક છે
 છે. તે રાતે સૂઈ રહેતો. ત્યારે ત્રીજાજી દેવર ઘાવ લખતો.
 સવારે છીડીને બહાર જતો રહેતો. રાત્રી વિક્રમ સવારમાં
 પૂજા કરવા આવતો. ને તે આ ઘાવ જતો. તે સાથે તેનું
 હૃદય પોતપોતાં લેઈ, 'જરૂર કેઈ દુઃખિયો જીવી' આવ્યો
 છે' બીજે દિવસે માધવે બીજે ઘાવ લખ્યો. તે ઘાવ બીજે
 દિવસે વિક્રમે જોયો. ત્રીજે દિવસે એક ઘાવમાં વધારો થયો.
 ચોથે દિવસે વળી તેમાં વધારો.

રાત્રી વિક્રમ આ જોઈ મનમાં જાનજાનના વિચારો
 કરવા લાગ્યો. એ દુઃખિયાને જોવા તેનું મન તણપાપક
 થઈ રહ્યું.

કામકુટલાના વિગેરે માધવનું દુઃખ વધતું ચલ્યું.
 તેને આત્મહત્યા કરવા વિચાર કર્યો. પણ તેનો વિચાર
 વિચાર જ રહેવા મનાયો. દુઃખે તેની રાત્રી વિક્રમ અદરપરે
 મરિમમાં રહ્યો. રાત્રીના માધવ આવ્યો તેનું રૂપ જોતા રાત્રી
 તો જાન જ મૂર્તિ થયો. તે એક બાજુ જોતો રહ્યો, માધવે
 વીણા વગાડતાં નૃત્ય કરવા માંડ્યું.

રાત્રી આ જોઈ મનમાં જોયો, 'ના ના, આ કોઈ
 માધવોનો માનવી નથી. નારે તેની ચર્ચા જોવી જોઈએ.'
 કહી મરિમમાં એક બાજુએ ગાંત જોતો રહ્યો. રાત્રી
 બીજે આગળ વધવા લાગી માધવ નિશ્વાસ નાખી રહ્યો હતો.

ધ્યાન ધરું. બામમાં વીણા વગાડતો ચાલ્યો. લોટ માંગી તેણે પેટને બાહુ આપ્યું. રાતના માતાના મંદિરે આવ્યો, વીણા વગાડી નૃત્ય કરી સૂતો. ઊંઘમાં નિશ્વાસ નાંખી ‘કામકુંડલા, કામકુંડલા’ બોલ્યો.

રાતના કાને આ શબ્દો પડ્યા. ‘શુણક પાછળ બાઈ ઘેલા થયા છે’ તેમ માની તેની પાસે આવી તેની છાતી પર હાથ મૂક્યો. રાતનો સ્પર્શ યતાં માધવ ઝળકીને લાગી ઊઠ્યો, બોલ્યો, ‘જે કામકુંડલા મળે તો જ છવન સફળ થાય.’

‘અરે જાંડા,’ જાણે બાપ હીકરાને સમજાવતો હોય તેમ વિક્રમ બોલ્યો, ‘શુણક માટે તો આવો ભેખ હોય?’

‘રાત,’ માધવ વિક્રમના રૂપરંગ જોઈ રાત માની બોલ્યો, ‘એ તો મારો શ્વાસપ્રાણ છે’

માધવના શબ્દો સાંભળી તેને કામકુંડલા પ્રત્યેના પ્રેમ જોઈ તેને છાતીસરસો દબાવીને તેને વૃત્તાંત પૂછ્યો. માધવે પોતાની કરમકથા કહી સંભળાવી.

સવાર થતાં વિક્રમે એક માણસ સાથે કામાવતી નગરીના રાત કામસેન ઉપર સંદેશો મોકલ્યો. તેમાં જણાવ્યું ‘કામકુંડલાને લાવડતોડ મોકલી આપ્યો.’

માણસે કામસેનને સંદેશો આપ્યો તે વાંચી કામસેને, ‘શું રાત વિક્રમ ઝળઝળરીથી કામકુંડલાને લઈ જશે? ના, મારા શરીરમાં પ્રાણ છે ત્યાંમુઘી એ જનવાનું નથી.’ રાતનો જવાબ સાંભળી પેલા માણસે દમ આપ્યો.

કામસેન માન્યો નહિ. એટલે માણસોએ પાછા ઉત્તરે
રાજા વિક્રમને વાત કહી તે સાથે જ વિક્રમ સૈન્યને
માર થવા હુકમ આપ્યો. તે કામાવતી આંચો.

રાજા વિક્રમ અને કામસેનનું સૈન્ય લડી રહ્યું છે.
હાની નીચે પડી રહી છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં ધડ અને
પડેલાં જણાય છે. કાગડો, કૂતરા, ગીધ આંટા મારતા
હોવાને શ્રી રહ્યા છે. સાગર આગળ સરોવરનો હિસાબ
? રાજા કામસેન હાર્યો. તેને બાંધી મોઢે તરણું લેવડાવી
વિક્રમ પાસે લાવવામાં આવ્યો. રાજા વિક્રમ દોડતો આગળ
ધ્યો. બંધન છોડ્યાં, મોઢામાંથી તરણું કાઢી પોતાની પાસે
મેસાડ્યો. કહ્યું, ‘ભલા ભાઈ, આવી તો હઠ હોય !’

શું બોલે બિચારો ? તેણે નીચે મોઢે કામકુડલાને
મેલાવવા કહ્યું. પછી વિક્રમને લઈને મહેલે આવ્યો. વાત
કરતાં રાજાએ કહ્યું, ‘મહારાજ, કેાઈ એક ભટકતો પ્રાણી
માવ્યો હતો. તેણે કેાણે જાણે કેવી ભૂરફી નાખી કે બધાં
તેને જ દેખતાં હતાં. તેવા માણસના કહેવાથી તમે એક
શીને લઈ જવ તે તમને છાજતું નથી.’

‘રાજા, વિક્રમ એટલો બધો ગાંડો નથી કે વગર
સમજે આવું પગલું લે. એ પ્રાણી અને એ શુભકા શવ.
એક અને બોલિયા જુદાં જેવાં છે.’

‘તો આપણે ફરીએ પરીક્ષા.’ કામસેન બોલ્યો,
‘માધવનું બતાવટી માયું બતાવી શુભકા આગળ મૂકીએ.’

અને એમ જ કરવામાં આવ્યું. કામકુડલાએ માધવનું

જ્યા માથું નોથું તે સાથે જ તે જમીન પર પટકાઈ. જીવ
ખોળિયું છોડી ચાલ્યો ગયો.

વિક્રમે આ વાત સાંભળી. તેણે માધવને સમાચાર
આપ્યા તે સાથે જ માધવ આ લોક છોડી ચાલ્યો ગયો.
વિક્રમે આ નોથું. તેને પોતાની જાત ઉપર તિરસ્કાર આપ્યો.
તેણે શિવના મંદિરે જઈ યજ્ઞ શરૂ કર્યો. પોતાને કેહ
કાપી હોમવા માંડ્યો. કાપતાં કાપતાં માથું કાપવાને
વખત આપ્યો. તે જ વખતે મા હરસિદ્ધ પ્રગટ થયાં. તેને
હાથ ઝાલી બોલ્યા, ‘અરે આ શું? વગર મોતે શા માટે
મરે છે?’

‘મા આ બે જણાંને જોયાં? તેમને જીવતાં કરો
અથવા મારો લોગ સ્વીકારો. મારી સામે જખ્ખે હત્યાઓ....’

‘ગાંડા, મરેલાં તો વળી જીવતાં થતાં હશે?’

‘જો એ ન જીવે તો મારે જીવવું પણ નથી.’

માતાએ વિક્રમના શબ્દો સાંભળી ગંભીરતાથી કહ્યું,
‘વિક્રમ, વૈતાળને પાતાળમાં મોકલી શેષનાગ પાસેથી અમૃત-
રૂપી અંજન મંગાવ.’

માતાની આજ્ઞા પ્રમાણે વૈતાળને પાતાળમાં મોકલવામાં
આવ્યો, વૈતાળે શેષનાગને સમજાવી અંજન લીધું ને મૃત્યુ
લોકમાં. આવી વિક્રમને આપ્યું. તે અંજનથી માધવ અને
કામકુંડલાને સજીવન કર્યાં. પછી ઉજ્જવેન આવી તેમનાં
સન્ન કરી આપ્યાં. અમૃત્ય વસ્ત્રાભૂષણ અને વસ્તુઓ આપી.”

કહે પૂતળી “સુણો બોજ, એવર દુઃખસંજન રાય
એવં પરાક્રમ જો કરો, તો ધરો સિંહાસન પાવ.”

એમ કહીને પૂતળી આપે મર્ધ આકાશ
 'એ કયા પુરુષ હવી' કહે કવિ શામળદાસ.

“રાજા લોજ,” તરુણ પૂતળી બોલી, “આ વિક્રમના સિંહાસન પર બેસતાં તારું શું થશે તેનો વિચાર કર્યો ?”

રાજા લોજ વિચારમાં પડ્યો. ઉઠાવેલો પગ પાછો ખેંચી લીધો. પૂછ્યું, “મારે માટે સિંહાસન હુઃખરૂપ કેમ છે ?”

“રાજા, આ સિંહાસન પર તો મહારાજા વિક્રમ જેવો પરહુઃખમંજન રાજા થાય તે જ બેસી શકે.”

“એવાં તે એમણે શા કામ કર્યાં હતાં ?” લોજે પૂછ્યું.

“ભણવા છે તો સાંભળ.” પૂતળી કહેવા લાગી.

‘સિંધમાં ઉત્તમચંદ નામનો નગરચેઠ રહેતો હતો. તેને ચાર છોકરા હતા. પહેલાનું નામ સત્યબુદ્ધિ, બીજાનું નામ સહસ્ર બુદ્ધિ, ત્રીજાનું નામ લક્ષબુદ્ધિ અને ચોથાનું નામ કરોડબુદ્ધિ.

નગરચેઠ માંદો પડ્યો. છોકરાઓ સારી રીતે સેવા આકરી કરે છે. તેવામાં એક દહાડો બાપે કહ્યું, ‘હવે હું’

આર દિવસથી વધારે જીવવાનો નથી, 'તો તમે એક એક દહાડો અહીં આવીને સૂઓ. મારા મરી ગયા પછી ઘરમાં જે કાંઈ ધનધાન્ય છે તે બધું લૂંટાવી દેજો. પછી જે જોરડો બધ છે તેમાં આર રત્નો મેં મૂક્યા છે. તે સરખે ભાગે વહેતી હોજો.'

છોકરાઓએ બાપનું કહેવું કબૂલ કર્યું. એક એક દહાડો એક એક છોકરો રાત્રે બાપની પાસે સૂવા આવ્યો. ચોથે દિવસે નગરશેઠે કેહ્યો છોકરાઓએ બાપની પાછળ ધનધાન્ય સારી ચેઠે લૂંટાવ્યું.

શેઠને મરણ પામે એક મહિનો થયો. ચારે બાઈએ લેગા ધયા ને પેલો જોરડો ઉઘાડ્યો. તેમાં આર રત્નને બદલે ત્રણ રત્ન તેમણે જોયાં. આથી તે વિચારમાં પડ્યા. ત્રણ રત્ન શી રીતે વહેવાય ? કયા બાઈ ને ચોર કહેવાય ?

આખરે તેમણે વિક્રમ રાજા પાસે જવા વિચાર કર્યો. તેઓ ઉજ્જૈન આવ્યા. રાતના તેઓ બહાર નીકળ્યા. તે વખતે રાજા વિક્રમ અદૃશ્ય રહી તેમની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યા. તેઓ ન્યાયાધિકારીના ઘર પાસે આવ્યા. એટલે એકે કહ્યું, 'આપણું કામ એને સોંપીએ' ત્યારે બીજાએ કહ્યું, 'એ જરૂર લાલો હશે.' ત્યારે ત્રીજાએ કહ્યું, 'જરૂર આપણું કામ એ કરશે.' ચોથો કહે, 'એ કંઈ જાતનો છે તેનો તો વિચાર કરો.'

તે વાણિગો છે તે બાણું એટલે કહ્યું, 'એનાથી આપણું કામ થશે નહિ.' કહી તે આગળ જવા લાગ્યા.

રસ્તામાં બે ઘેટાં લડતાં હતાં. તે બે બેકે કહ્યું, ‘આ બે
લાઈ લાગે છે.’ બીજાએ કહ્યું, ‘ઝોરમાન હોવા બેકે.’
ત્રીજો કહે, ‘સાથે બેસનારા છે.’ ચોથા કહે, ‘બૂબે લડે છે.’
કહેતા આગળ ગયા. રસ્તામાં ચિમળાનું ઝાડ આંધું. એ
ઝાડ પર માળામાં ઠાયલના બચ્ચાં હતાં. બેકે કહ્યું,
‘ગરધણુ ઠાયલના બચ્ચાં પાળે છે.’ બીજો કહે, ‘એનું એકું
ખાય છે.’ ત્રીજાએ કહ્યું, ‘ગરધણુ અને ઠાયલના ધણી
વચ્ચે સંબંધ છે.’ ચોથાએ કહ્યું, ‘એ તો સાથે રહે
છે.’ રાજા આ સાંભળી પ્રગટ થઈ સામે આંચો. એટલે
બેકે કહ્યું, ‘એ મૂરખ છે.’ બીજાએ કહ્યું, ‘એ તો નિમંણ
મનનો રાજા છે.’ ત્રીજાએ કહ્યું, ‘એ ચોર છે.’ ચોથાએ
કહ્યું, ‘એ તો અંશાવતારી છે.’

રાજા આ સાંભળતો તેમની પાસે આવ્યો. સામસામા
જુકાર કર્યા. પછી રાજાએ પૂછ્યું, ‘બાઈઓ, તમે કોણ
છો ? ક્યાંથી આવો છો ?’

‘મહારાજ,’ એકે કહ્યું ‘અમે નોકરી માટે નીકળ્યા
છીએ. પણ અમારાથી મજૂરી થાય તેમ નથી. અમે બુદ્ધિથી
કામ કરી શકીએ તેમ છીએ.’ કહી બધાના નામ કહ્યાં.
‘હિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા. તેવામાં ચાર નવા
કરવાનાં કામ આંચ્યાં. રાજાએ પેલા ચાર બાઈઓને તે
સોંપ્યાં.

પહેલું કામ ચોરીનું હતું. ચોર કહેતો હતો, ‘હું
ચોર છું. મેં એના ઘરમાં ચોરી કરી છે. તમારી મરજીમાં

આવે તે શિક્ષા કરો.’

‘જરા ધીરા પડો મારા ભાઈ.’ સતબુદ્ધિએ કહ્યું. ‘પછી પોતાને ચોર કહેવડાવતા સોનીને ત્યાં તે ગયો ને તેની ઘેરીને પૂછ્યું, ‘બેન તારો ઘણી ક્યાં છે ? મારે હાગીના ઘડાવવા છે.’ સોનીની સ્ત્રી આગના બકકાની જેમ ભાલી, ‘મુવો મારો પિયરનો હાર લઈ ને અડધી રાતનો નાઠો છે, મારા કેટલાય હાગીના કોઈ રાંડને આપી આવ્યો છે.’

સોનીની સ્ત્રીનો જવાબ સાંભળી તે માલણને ઘેર આવ્યો ને સોનીની સ્ત્રીના હારની વાત કરી. જરા દમ આવ્યો. એટલે માલણે હાર કાઢી આવ્યો. તે લઈ તે રાત પાસે આવ્યો. પછી સભામાં માલણને બોલાવી ખુલાસો કરવા કહ્યું, એટલે માલણે કહ્યું, ‘સોનીનું ધન લુટવા મેં મારા ઘણીને કહ્યું. ને તેને અમે લૂંટ્યો પણ ખરો. અને આજ છેવટે અમારું પાપ મોલે ચઢી બાલ્યુંય ખરું.’

રાત્રીએ વાત સાંભળી સોનીને શિખામણ આપી. માળીને ગપેટ બેસાડી ગામમાં ફેરવ્યો. પછી રાત્રીએ સતબુદ્ધિને પૂછ્યું, ‘તમે કેવી રીતે સોનીને નિર્દોષ બાંધ્યો ?’ સતબુદ્ધિએ કહ્યું, ‘ચોર ક્યારે પોતાની બતે હું ચોર છું એમ કહેતો હશે ?’ રાત્રી તેની બુદ્ધિની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. બીજી ફરિયાદનો ન્યાય સહઅબુદ્ધિને કરવા કહ્યું. ફરિયાદીએ કહ્યું, ‘હું બતે રજૂ પૂત છું. નામ હડીસીંગ હું એક દહાડો મારી સ્ત્રી સાથે બગ્ગરમાં ચૂટો ખરી ગયો. ત્યાં એક મિત્ર મળ્યો અને ચૂડાવાળાની દુકાને

સ્ત્રીને મૂકી મિત્ર સાથે વાતો કરતો કરતો હું નદીકિનારે ગયો. ત્યાં કામધંધાની વાત કરતાં ત્યાં જ એક વહાણ-વટીને ત્યાં નોકર રહ્યો. આ ખબર હું ઘેર પણ કહેવડાવી શક્યો નહિ. મારી સ્ત્રી મારી રાહ ભેટી બજારમાં બેસી રહી. ત્યાં એક ઝવેરી આબ્યો. તેણે વાત પૂછી, મારી સ્ત્રીએ તેને કહ્યું, ‘મારો પતિ ક્યાં ગયો છે તે સમજાતું નથી.’ ઝવેરી આ સાંભળી વિચાર કરતો બિચો રહ્યો. પછી મારી સ્ત્રીને ગમેતેમ સમજાવી પોતાને ઘેર લઈ ગયો. એ વાતને બાર વરસ થયાં. હું બહાર ગામથી પાછો આવ્યો. મારા ઘરની ખબર પૂછવા લાગ્યો ત્યારે લોકો મને કાંઈ કાંઈ કહેવા લાગ્યા. હું નિસાસા નાંખતો ચૂડાવાળાની હુકાને આવ્યો. મને ઉઠાસ થઈ બેઠેલો બેઠું ચુડગર પૂછવા લાગ્યો. જવાબમાં મેં મારી વાત કહી. એટલે ચુડગરે કહ્યું, ‘મારું નામ ન લેતા પણ તમારી જૈરીને આ ઝવેરી લઈ ગયો છે.’ હું ઝવેરીને ત્યાં ગયો. આડીઅવળી વાત કરી પછી મેં કહ્યું, ‘મારી જૈરીને બહાર કાઢ.’ મારો અવાજ સાંભળી મારી જૈરી બહાર આવી. મેં તેને ઓળખી-હવે મારો ન્યાય કરો.’

ઝવેરીને આ સંબંધમાં પૂછતાં ઝવેરીએ કહ્યું, ‘હું મારે ઘેર તેને લઈ ગયો હતો. તે મારી દોલત બેઠું મારા ઘરમાં જ રહેવા લાગી. હવે તે જવા તૈયાર નથી.’

‘ઠીક, ઠીક.’ કહી પેલા રજપૂતની સ્ત્રી તેને આપતાં કહ્યું, ‘કાંઈની વસ્તુ હોય તે કાંઈને મળે એટલે તે જેના

હાથમાં આવી હોય તેની ના કહેવાય. અસલ માલિકને જ સોંપાય.’

પછી ત્રીજી ફરિયાદનો ન્યાય કરવા લક્ષ્મણદિને કહેવામાં આવ્યું. ફરિયાદ કરતાં એક સ્ત્રીએ કહ્યું, ‘આ માણસે મારી પાસેથી ખત્રીસ રૂપિયા લીધા હતા. અને તે ખત્રીસ દિવસમાં પૂરા કરી આપવાના હતા. જો આમાં ચૂક પડે તો સો રૂપિયા હંડ આપે તેવી શરત કરવામાં આવી હતી. અને તેનું લખાણ પણ છે. આણે એકત્રીસ રૂપિયા તો ખરાખર આપ્યા. પણ છેલ્લે રૂપિયો શરત પ્રમાણે આપી શક્યો નહિ.’ સ્ત્રીની વાત સાંભળી લક્ષ્મણદિએ માણસને બોલાવ્યો. પેલા માણસે કહ્યું, ‘આ સ્ત્રી બદમાશી કરી ગઇ છે. મારો માણસ બિલો હતો તેના હાથમાં સો રૂપિયા લેવા માટે રૂપિયો પડાવી લીધો. મારે હિસાબે તો દેવું ભરપાઈ થઇ ગયું છે.’ લક્ષ્મણદિએ વિચાર કરી નારીને ગુનેગાર કરાવી. પછી કદોડણુદિએ ફરિયાદીને પૂછ્યું. ‘એટલે સ્ત્રી કહેવા લાગી, ‘મેં એક ખેતર ખેડ્યું હતું, તેમાં જવ થયા હતા. ત્યાં આ રૂપાણો ઘોડેસવાર આવ્યો. તેણે તેનો ઘોડો ખેતરની વાટે બાંધ્યો, મેં જોને કહ્યું, ‘તે’ ઘોડો તો વાઠ સાથે બાંધ્યો છે. પણ તે મારા ખેતરમાં લેવાણુ ન કરે તે સાચવજે.’ ત્યારે મુસાફર કહે, ‘મારો ઘોડો મારા વશમાં છે. તે કદી એવું ન જ કરે. તું ચિંતા ન કરીશ.’ આ સાંભળી મેં કહ્યું, ‘એ તારો ઘોડો મારા ખેતરમાં ગુફશાન કર્યો તો તારે રૂપિયા સો આપવા પડશે અને તે તેણે કબૂલ કયું.’ શતના ઘોડો

જુલો અને મારા ખેતરના જવને ખાઈ ગયો. હવે તે તુક-
 શાની આપતો નથી.' કરોડખુદ્ધિએ વાત સાંભળી ઘોડેસવારને
 પૂછ્યું. 'ઘોડેસવારે કહ્યું,' 'મહારાજ, મેં ઘોડાને જાંઠો બાંધી
 બાંધ્યો હતો. તે જાંઠો છોડ્યા વિના છૂટે તેમ ન હતી. તે
 જાંઠો આ બાઈએ છોડી. પછી ઘોડો જવ ખાઈ નામ તેમાં
 મારો શો વાંક? હવે આ કબિયો રૂપિયા લેવા તે કરે છે.'
 કરોડખુદ્ધિએ ઘોડેસવારની વાત સાંભળી સ્ત્રીને શુનેગાર કરાવી.
 રાજા આ ન્યાય સાંભળી વિચારમાં પડ્યો. લક્ષખુદ્ધિ અને
 કરોડખુદ્ધિને એકાંતમાં બોલાવી પૂછ્યું, 'તમે સ્ત્રીઓને શુને-
 ગાર કેવી રીતે કરાવી?' જવાબમાં લક્ષખુદ્ધિએ કહ્યું, 'સ્ત્રીએ
 પુરુષ સાથે બત્રીસ વખત લોગ કરવા નક્કી કર્યું હતું. પછી
 તે પુરુષ ઘેર ગયો. ત્યારે તેના મોઢા પર ઉઢાસી હતી. તેથી
 તેની બત્રીસ લક્ષણી સ્ત્રીએ ઉઢાસીનું કારણ પૂછ્યું.
 પુરુષે મનની વાત કહી તે સાંભળી એ સ્ત્રીએ હસી એક
 હવા આપીને કહ્યું, 'આ હવાને બત્રીસ શેર દૂધમાં ઉકાળો.
 પછી એક માણસ પાસે તે દૂધ રખાવજો. અને એક ઘડી
 પૂરી થાય ત્યારે તેમાંથી શેર દૂધ પીજો.'

તે પુરુષ નોકર સાથે દૂધ ઉપડાવી પેલી સ્ત્રીને ત્યાં
 ગયો. એક ઘડી સંલોગ કરી તે દૂધ પીતો. આમ એકત્રીસ
 વખત દૂધ પી એકત્રીસ વખત સંલોગ કર્યો. પેલી સ્ત્રીને
 વહેમ પડ્યો. તેણે તપાસ કરી તો દૂધ લઈ બિલેલો નોકર
 જણાયો. સ્ત્રીએ દૂધ મડાવી લીધું. પેલો પુરુષ લાચાર થયો
 ને વાણું વાયું.'

લક્ષખુદ્ધિની વાત સાંભળી વિક્રમે કરોડખુદ્ધિને પૂછ્યું.

કરોડપુદ્ધિએ કહ્યું, ‘ફરિયાદ કરનાર સ્ત્રીએ પેલા પુરુષને
 લલચાવા ઘણાંય ચત્ન કરેલા પણ તેણે નાડીઓ ખાંધી
 દીધેલી. એટલે સ્ત્રી તેની આગળ લાચાર ચર્ધ ગર્ધ હતી.
 શત જતાં પુરુષ ઊંઘી ગયો. ત્યારે સ્ત્રીએ તેના અંગ
 તપાસ્યાં. એટલે નાડીઓ બાધેલી ભેઈ. તેણે તે છોડી નાંખી
 એટલે પુરુષ કામાંધ થયો.’ -

રાજાએ તેમની વાત સાંભળી મનથી તેમની પ્રશંસા
 કરવા લાગ્યો. તે પછી રાજાએ ચારે બાઈઓને એક એ
 કાગળ આપી જુદે જુદે ઠેકાણે મોકલ્યા.

સતપુદ્ધિએ જે ગામ જવાનું હતું તે ગામ જઈ ત્યાં
 રાજાને વિક્રમનો કાગળ આપ્યો. રાજાએ તે કાગળ વાંચ
 સતપુદ્ધિને પૂછ્યું, ‘તમે રાજા વિક્રમનું શું બગાડ્યું છે
 તે તમને મળ કરવા મોકલ્યા છે?’ સતપુદ્ધિ તે સાંભળી
 હમીને બોલ્યો, ‘જો હું એ વાત કહી દઉં તો તમે શિક્ષ
 ન કરો. માટે જે લખ્યું છે તે પ્રમાણે કરો.’

મતપુદ્ધિને હસતો ભેઈ રાજાને વહેમ પડ્યો એટલે
 સોગદ દઈ પૂછ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું, ‘મારા નાકકાન તો
 મારી પાસે દવા છે, તેનાથી સારા થશે. પણ તમે મને
 ગામમાં ગધેડા પર બેસાડી ફેંચ્યો તો ભાગમાં એકાએક
 આગ લાગશે. જમાડું ગામ નાશ પામશે.’

સતપુદ્ધિના શબ્દો સાંભળી રાજા વિચારમાં પડ્યો.
 પછી તેણે વિક્રમને વિનયભર્યા શ્રી શબ્દો લખી આપી તેને
 જવા રજા આપી.

હવે સહસ્રબુદ્ધિને જે ગામ જવાનું હતું ત્યાં ગયો. ત્યાંના રાજાને કાગળ આપ્યો. રાજાએ કાગળ વાંચી સળ કરવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે તે હસ્યો. રાજાએ તેને હસવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે તે બોલ્યો, 'આપણે એકાંતમાં જઈએ.' બંને જણા એકાંતમાં ગયા એટલે સહસ્રબુદ્ધિએ કહ્યું, 'મેં અગ્નિની ઉપાસના કરી છે. મને બાળવા જતાં બધાં બળી મરશે. એટલે તો રાજા વિક્રમે મને અહીં મોકલ્યો છે.'

આ સાંભળી રાજા ચિડાયો. તેને કટાક્ષમાં રાજા વિક્રમને કાગળ લખી સહસ્રબુદ્ધિને તે આપી વિદાય કર્યો.

લક્ષબુદ્ધિને પણ જ્યાં જવાનું હતું ત્યાં જઈ રાજાને કાગળ આપ્યો. રાજાએ કાગળ વાંચી કહ્યું, 'ભાઈ, તમારું મૃત્યુ આવી પહોંચ્યું છે તમને ઝેર ઘોળી આપવામાં આવશે.'

'ખુશીથી. વાર ન કરશો.' લક્ષબુદ્ધિએ કહ્યું, તેનો જવાબ સાંભળી રાજા વિચારમાં પડી ગયો ને 'ઝેર પીવા કેમ ઉતાવળા થાવ છો ?' તેમ પૂછ્યું, જવાબમાં તેણે કહ્યું, 'જે મને ઝેર આપે તે મરી જાય ને હું ઝેર પીવા છતાં જીવતો રહું.' આ જવાબ સાંભળી રાજા ગભરાયો. તેણે વિક્રમને 'આવું કરવું તમને ન શોભે' લખી લક્ષબુદ્ધિને કાગળ આપ્યો તે લઈ તે રવાના થયો. હવે કરોડબુદ્ધિને જ્યાં કાગળ આપવાનો હતો ત્યાં તે પહોંચી ગયો. રાજાને કાગળ આપ્યો. રાજાએ કાગળ વાંચ્યો. કહ્યું, 'ભાઈ, તારું માથું મારે કાપવું પડશે.'

'ઘણી ખુશીથી.' કરોડબુદ્ધિએ કહી મૂંઝ પર હાથ

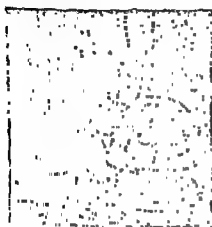
મકાન આગળ આંટા મારવા લાગ્યો. એમ કરતાં સાત દહાડા થયા. શુભકાએ તેને બોલાવ્યો. માન આપ્યું. પાન આપ્યું. સતબુદ્ધિ પાગલ થયો. ત્યારે શુભકાએ કહ્યું, ‘આજ કેટલે દહાડે મનની ઇચ્છા પૂરી થઈ, સંસારમાં આવ્યાં છીએ તો સુખ ભોગવી લઈએ.’

‘હા. હા.’ સતબુદ્ધિએ કહ્યું, ‘ને બંને જણાં આનંદ કરવા લાગ્યાં. તેવામાં એકાએક દીવો ઓલવાઈ ગયો. એટલે શુભકાએ કહ્યું, ‘અજવાળા વગર શું આનંદ આવે ? આજની રાત નકામી ગઈ.’ બોલતાં તેણે નિસાસો નાંખ્યો, ‘મનની મનમાં જ રહી.’

શુભકાને દુઃખી થતી જોઈ કેડમાં સંભાળી સાચવી રાખેલા રાત્રને તેણે ગદાર કાઢ્યું. તે સાથે જ અજવાળું થયું. શુભકાએ હસતાં હસતાં તે રત્ન લઈ લીધું. મૂડીમાં બધું ક્યું એટલે અમારું થયું. પછી શુભકાએ તેને ધણો માર્યો. વિપયાંધ સતબુદ્ધિ ગળડતો ગળડતો નીચે આવ્યો. ને પોતાના નમ્રીળને દોષ દેતો ઘેર ગયો. શુભકાએ રાત્રને રાત્ર આપ્યું, પછી દિવસો જવા લાગ્યા. એક દિવસે આરે જણાએ રાત્રને કહ્યું, ‘અમારું કામ તમારાથી થાય તેમ નથી મારે અમને રત્ન આપો.’ રાત્રએ કહ્યું, ‘હવે આટલા દહાડા રહ્યા છે તો થોડાક વધારે દહાડા રોકાવ.’

રાત્રને ના પડાય નહિ આરે બાઈઓ રહ્યા તેવામાં દહાડો રાત્રએ કહ્યું. ‘હું સૂઈ જઈ અને તમે આરે ઓ એક એક પહોર જાગી ચોકી કરો. કદી રાત્ર ન ગયા. આરે બાઈઓ ચોકી કરવા એક પછી એક

જાગ્યા. પહેલો જાગતો એકો હતો. તેવામાં તેણે એક સાપને

રાજાને ઠરઠવા જતો જોયો. એટલે તે ઊઠ્યો. સાપને भारी સાત કંકડા કરી પલંગ નીચે ઢાલની પાછળ મૂક્યા ને તલવાર સાફ કરવા લાગ્યો. તેવામાં રાજા જાગ્યો તેને તલવાર સાફ કરતો જોઈ મનમાં વિચારવા લાગ્યો, 'રત્ન ગયું તે જાણી મને મારવા

તે તૈયાર થયો છે.' આમ વિચારતા રાજાએ સહઅણુદિને કહ્યું, 'આને भारी નાંખો.' સહઅણુદિએ વિચાર કરી કહ્યું, 'અત્યારે નહિ. મવારે' કહી સાહસ ન કરવા એક વાત કહી. એક પહેાર પૂરો થયો એટલે લક્ષણુદિને કહ્યું, 'આને भारी નાંખો.' તેણે પણ સવારે મારવાનું કહી, સાહસ ન કરવા વાત કરી. થોડે પહેાર કરોડાણુદિને કહ્યું, તેણે પણ સાહસ ન કરવા વાત કહી. રાજા ત્રણે બાઈઓની વાત સાંભળી વિચાર કરી રહ્યા છે. ત્રણે બાઈઓ હાથ નેડી ઊભા છે. તેમને રાજાએ કહ્યું, 'અતણુદિને મારો' કહોતાં સતણુદિની તલવાર પલંગ પાસે પડી હતી તે લેવા ગયો. ત્યારે ઢાલ નીચે સાપના કંકડા જોયા. રાજા ચમક્યો, 'સાહસ કરતાં પસ્તાવા વળત આવત' નો વિચાર કરતો ચારે જણ પાસે આગ્યો. ને કહ્યું, 'તમે ચારે જણ भारी પાસે કાંઈક માગો.'

‘ માગવાનું મહારાજ, જોટલું કે અમને અમારું રાત્ર મળે. ‘ચારે જણાએ કહ્યું.’

રાત્રાએ રાત્ર આપ્યું. ચારે જણા ખુશ થઈ ગયા. ને વિક્રમની અશંસા કરવા લાગ્યા. રાત્રાએ તેમને હાથીએ આપ્યા. ખીલત રત્નો આપ્યાં ને વળાવ્યા.”

કહે પૂતળા “ભોજ સુણ, વિક્રમ મહિમા કરણ,
એવાં પરાક્રમ જો કરો ધરો સિંહાસન ચરણ”
એમ કહીને પૂતળા આપે ગઈ આકાશ,
‘એક કયા પૂરણ થઈ’ કહે કવિ શામળાદાસ

શુકસારિકા

“રાત્રા ભોજ, આ સિંહાસન પર જોણે વિક્રમ જેવાં કામ કર્યાં હોય તે જ બેસી શકે.” તરુણી પૂતળાએ કહ્યું.

“વિક્રમ રાત્રાએ એવાં તે શા કામ કર્યાં હતાં ?”

પૂતળાએ કહ્યું, “એક વખતની વાત છે, રાત્રા વિક્રમ માતા હરસિદ્ધની પૂજા કરી પાછો આવતો હતો.

ત્યારે એક જાડ પર મેના પોપટ લટી રહ્યાં હતાં. એક-
બીજાની પાંખો તોડવા મહેનત કરતાં હતાં. રડતી રડતી મેના
બોલી, 'ચાલ, રાજા વિક્રમ પાસે આપણો ન્યાય કરાવીએ.'

'હા, હા, ચાલ.' પોપટ બોલ્યો, આથી વિક્રમ ઊભો
રહ્યો. મેના અને પોપટ આવી તેના હાથ પર બેઠાં, રાજા એ
મેનાપોપટ સાથે દરબારમાં આંચો અને પૂછ્યું, 'તમે
શા માટે લડતાં હતાં ?'

'હે રાજા.' મેનાએ કહેવા માંડ્યું. 'આ પોપટ
મારો બાલપણનો રનેહી છે, તેને મેં મારું તનમન બધું
જ સોંપી દીધું છે. તેને હું ઈશ્વરથી પણ વધારે ગણતી
હતી. અમે સુખેથી રહેતાં હતાં. તેવામાં અસાડનો વરસાદ
વરસ્યો. મારો માળો પડી ગયો, હું ટાઢથી ધૂનતી આ
પોપટના માળે ગઈ. પણ તેણે મને માળામાં પેસવા ન
દીધી. સવારે તે મારી પાસે આંચો. અમે અમારા ન્યાય
માટે ધરડાઓ પાસે ગયા. પણ કોઈએ અમારો ન્યાય
ચૂકવ્યો નહિ. આખરે અમે તમારી પાસે આંચાં.'

મેનાની વાત સાંભળી રાજા વિક્રમે પોપટને પૂછ્યું.
ત્યારે પોપટ કહેવા લાગ્યો, 'મહારાજ, હું જૂઠું બોલતો
નથી. મેનાએ જે કહ્યું તે બધું જ સાચું છે. પણ તે મધરાતે
મારા માળે આવી એટલે જ મેં તેને પેસવા ન દીધી.
શ્રીને તો વિશ્વાસ હોતો હશે ? પહેલાંના વખતમાં પશ્ચિ-
મમાં હંડગીરી નગરનો રાજસેન રાજા હતો. તેને સંતાન
ન હતું એટલે તેણે જાજવાનું ચકરની મેન્દા કરી. મેન્દાથી
જાગવાનું પ્રસન્ન થયા. પ્રગટ થઈ હતું, 'જા તારે ત્યાં

પુત્ર થયો. પણ તે સાત વરસનો થયો તે વખતે તેનો બાપ મરી જયો.' કહી લગવાન અદૃશ્ય થઈ ગયા. રાજાને ત્યાં પુત્ર થયો. તે સાત વરસનો થયો ત્યારે તેનો બાપ મરી ગયો. કુમારના હાથમાં રાજ આબું. તેણે પ્રધાનના કહેવા પ્રમાણે રાજ ચલાવવા માંડ્યું. તે બાર વરસનો થયો. ત્યારે પદ્મણી સાથે પરણ્યો. ને તેની પાછળ ગાંઠો થયો. ક્યારે પણ તે મહેલમાંથી બહાર જ આવતો નહિ. તેથી પ્રધાન મુંઝાયો. તે રાજા પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો, 'તમે તમારું રાજ સંભાળો. મારે આ પ્રધાનપણું કરવું નથી. જો મને રાખવો હોય તો તમે મહેલમાંથી બહાર આવો.' રાજાએ પ્રધાનના શબ્દો સાંભળ્યા. રાણીનું મોઢું જોયા વિના પાણી પણ ન પીવું તેવો મનથી નિર્ણય કરી બહાર આવ્યો.

દિવસો એક પછી એક જવા લાગ્યા. તે સોળ વરસનો થયો. એક દિવસ રાજા દરબારમાં ગયો છે. તે વખતે સુતેલી રાણીને નાગ કરડ્યો.

કલાકો જતાં રાજાએ દાંતીને મોકલી. દાંતી મહેલે રાણીની પાસે આવી રાણીનો સ્થિતિ જોતાં ગભરાઈ. રાજાને શું કહેવું તેના વિચાર કરી તે રાજા પાસે આવી. કહ્યું, 'રાણીનું રિસાયાં છે. માટે તમે જાવ.' રાજા દોડતો મહેલે આવ્યો. તેણે રાણીને મરેલી જોઈ. તે સાથે જ તે જાન ભૂલી ગયો. પ્રધાને તેને સમજાવવા મહેનત કરવા માંડી. સમજાવવા માટે તૈયારી કરવા કહ્યું. ત્યારે રાજાએ કહ્યું. 'જાણપાટ તમે સંભાળો. હું તો રાણી સાથે મરવાનો.'

પ્રધાને તેને બહુ સમજાવ્યો. પણ તે ન જ

માન્યો. તેણે રાણીને બળવા ન દીધી, તેનું પેટ ચીરી તેમાં કસ્તુરી ભરી. પછી કાવડ કરી તે નીકળ્યો. તીરથે તીરથે ફરતાં ફરતાં બાર વરસના વાણું વાયાં. એક મધરાતે રાત્રીએ લાકડાં ભેગાં કરી બે ચિતાઓ ખડકી. પછી નદીએ

નાહી આવી ઇશ્વરનું ધ્યાન કરી અગ્નિ મૂક્યો. તે વખતે શકરપાર્વતી ત્યાંથી જતા હતાં. પાર્વતીએ શંકરને પૂછ્યું. ‘પ્રભુ, આ કેવું ?’ સ્ત્રીની પાછળ પુરુષ બળી રહ્યો છે ?’

ભગવાન શંકરે કહ્યું, ‘આ પુરુષને તેની સ્ત્રી ધણી જ વહાલી હતી. તે સ્ત્રીને

સાપ કરડ્યો ને મરી ગઈ. તેના મૃત દેહને લઈ તેણે અડસઠ તીરથ કર્યાં. હવે તે બળી મરવા બેઠો છે.’

‘તો પ્રભુ, તે સ્ત્રીને જીવતી કરવી જોઈએ’ કહેતાં પાર્વતી હઠે ચઢ્યાં એટલે ભગવાન શંકર યોગીનું રૂપ લઈ ત્યાં આવ્યા ને તેને મરતો અટકાવવા લાગ્યા. ત્યારે રાત્રીએ કહ્યું. ‘મને મરવા દો. તમે તમારે રસ્તે જાવ. આ સ્ત્રીના મરતાં હું જીવવા ઇચ્છતો નથી.’

‘જો તને એને માટે સાચો પ્રેમ હોય તો તારું અડધું આયુષ્ય આપ.’ ભગવાને કહ્યું, ને ચાલ્યા ગયા.

રાજાએ પોતાનું અડધું આશુબ્ય આપ્યું. રાણી છવતી મધઃ
 ને પૂછવા લાગી, ‘આપણે અહીં ક્યાંથી ?’ રાજાએ બધી
 વાત કહી. પછી રાજાએ કહ્યું, ‘હું યાકયો છું. તમે અહીં
 મેસો. હું તમારા ખોળામાં માથું મૂકી સૂઈ જાઉં.’ રાણી
 બેઠી અને તેના ખોળામાં તે માથું મૂકી સૂતો. તે જીવ્યો.
 તેવામાં એક વહાણવટી ત્યાં આવ્યો. તેને રાજા અને
 રાણીને જોયાં. એટલે તે પૂછવા લાગ્યો, ‘તમે કોણ છો ?
 આ કાળો કદરૂપો કોણ છે ?’ જવાબમાં રાણીએ કહ્યું,
 ‘એ મારો ધણી છે.’ એ સાંભળી વહાણવટી હસ્યો. તેને
 પોતાની સાથે આવવા સમજાવવા લાગ્યો. કોણ જાણે કેમ
 એ રાણી પ્રેમાળ પતિને છોડી વહાણવટી સાથે જવા તૈયાર
 થઈ, રાજાના માથાને સાચવીને પથ્થર પર મૂકી તે ચાલી ગઈ.

રાજા જ્યારે જાણ્યો ત્યારે રાણીને ન જોઈ. તે
 વિચારમાં પડી ગયો. ‘રાણી પોતાની જાતે જ ચાલી ગઈ
 છે.’ તેમ તે સમજી શક્યો. છતાં તે તેને શોધવા નીકળ્યો.

ભટકતાં ભટકતાં જે ગામમાં વહાણવટી રહેતો હતો
 ત્યાં આવ્યો. તે દિવસે વહાણવટી ગામલોકોને જમાડી
 રહ્યો હતો રાણી સારાં સારાં વસ્ત્રાભૂષણ પહેરી આમંત્રી
 તેમ દરતી હતી. રાજા ત્યાં આવ્યો ને રાણીને હાથ
 પકડી જોઈયો, ‘તું અહીં ક્યાંથી ? ચાલ આપણા મહેલે.’

ભાનભૂલી રાણીએ રાજાનો તિરસ્કાર કર્યો. ગળેપકડ
 કર્યો. વહાણવટીએ મહાજન ભેગું કર્યું. ‘આ ખેરી કોની ?’
 વિચાર કરવા લાગ્યા. ત્યારે રાજાએ કહ્યું, ‘આ મ્મી
 છે. જો હું જુકો હોઉં તો મને ગૂંજીએ દેવો. નહિ

તો આ વહાણુવટીનો માલ ખજનો લૂંટી લેજો. ’

મહાજને કળૂલ કયું. ત્યારે રાજાએ કહ્યું, ‘ જો મરી ગઈ હતી ત્યારે મેં મારું અડધું આયુષ્ય અને પુણ્ય આપ્યું છે. હવે જો તે ના કહેતી હોય તો તે મારું અડધું આયુષ્ય પાછું આપે. ’

‘ હા, હા, લે. ’ કહેતાં રાણીએ કહ્યું, ‘ જો તેં તારું આયુષ્ય કે પુણ્ય મને આપ્યું હોય તો તે પાછું. ’ કહી રાણીએ જ્યાં રાજાના હાથમાં પાણી મૂક્યું. તે સાથે જ રાણી મરી ગઈ. મહાજને વહાણુવટીનો તિરસ્કાર કર્યો. ધનમાલ લૂંટી લેવા આજ્ઞા કરી. રાજા કાંઈપણ બોલ્યા વિના ત્યાંથી ચાલતો થયો. પોતાના રાજમાં બધાં મળ્યાં. પછી દિવસો જતાં પ્રધાને રાજાને પરણવા વાત કરી. ત્યારે રાજાએ ચોખ્ખી ના પાડી કહ્યું, ‘ સ્ત્રી જાતનો વિશ્વાસ હોતો હશે ! ’

પોપટની વાત સાંભળી મેના બોલી, ‘ હવે રહેવા કે સ્ત્રીઓને વગોવવી. પુરુષો પણ ખરાબ નથી હોતા એવું કહેવું કહ્યું સાંભળ. ’ કહેતાં મેનાએ વાત કહેવા માંડી. ‘ એક ગામ હતું. એ ગામમાં ચાર ભાઈઓ હતા. ત્રણ પરણેલા ને એક બ્રાહ્મણ ગરીબ હતો તેથી કુંવારો હતો. પરણેલા મિત્રો સ્ત્રીઓની વાતો કરતા, આ સાંભળી પેલો બ્રાહ્મણ તો સળગી જતો. તેને સ્ત્રી વગર જગત સ્થાન જેવું લાગતું. એક દિવસ તે કંટાળી ગામ છોડી ખરગામ ચાલ્યો. ચાલતો ચાલતો તે દક્ષિણમાં આવ્યો. ત્યાં દલવાડું નામનું ગામ હતું ત્યાં તેણે રહેવા નક્કી કર્યું. એ ગામમાં એક મૂંપડું રાખી તે રહેવા લાગ્યો. ગામમાંથી બીજા માળી

લાવી ખાતો. પેટનો ખાડો પૂરતો ને મનમાં વિચારતો,
'જે નસીબ ચારી આપે તો જે પૈસા લેગા થાય તો ખૈરી
પરણાય.' પણ નસીબ ચારી આપતું ન હતું. જે પૈસા
લેગા થતા ન હતા. ને દિવસો એક પછી એક જતા હતા.

મહિનો ગયો. છ મહિના ગયા. વરસ ગયું. એક
વરસ નહિ, જે પાંચ વરસ નહિ. પણ અગિયાર અગિયાર
વરસનાં વાણાં વાયાં; પણ મનની આશા પૂરી ન થઈ તે ન
જ થઈ. નસીબે ચારી ન જ આપી ને જે પૈસા લેગા થયા
નહિ. બ્રાહ્મણભાઈ વાંઠા ને વાંઠા જ રહ્યા.

એક દહાડો એ બ્રાહ્મણભાઈ જીખ માગવા એ ગામના
રાજાના પ્રધાનને ઘેર ગયા. એ પ્રધાન જાતનો બ્રાહ્મણ હતો.
બહુ વિદ્વાન હતો. ભગવાને તેને રૂપના અવતાર જેવી દીકરી
દીધી હતી. એ દીકરી જાણે જીને સરસ્વતીનો અવતાર.
તેનું નામ હતું કુમકુમલોળ.

બ્રાહ્મણે ત્યાં આવી 'ભિક્ષાત્ર દેહિ' નો અવાજ કર્યો.
અતિથિ આવેલો જોઈ કુમકુમલોળ ભિક્ષા આપવા આવી.
બ્રાહ્મણે તે છોકરીને જોઈ ભિક્ષા લેતાં નિસાસો નાંખ્યો.
કુમકુમલોળ ભિક્ષા આપી ઘરમાં જતી હતી ત્યારે ફરીથી
તેણે નિસાસો નાંખ્યો. બ્રાહ્મણને નિસાસો નાંખતો જોઈ છોકરી
પાછી ફરીને પૂછવા લાગી, 'હે અતિથિદેવ, તમે નિસાસા
શા માટે નાંખો છો? તમે સાચેસાચું ન કહો તો તમને
'પરમાત્માની આણ છે.' ત્યારે બ્રાહ્મણ બોલ્યો, 'અરરર, તમે
સોગન શું કરવા આપો છો? મારા મનની વાત તમને કહીશ

તેથી તમે મને સખતમાં સખત શિક્ષા કરાવશો, છતાંય તમે સોગન આપ્યા, એટલે હું તમને કહું છું. હું બ્રાહ્મણનો દીકરો છું, મારો પરણવાનો વિચાર છે. પણ ગરીબ હોવાથી પરણી શક્યો નહિ. મારાં માળાપને છોડી અહીં આવ્યો છું પણ માતું નસીબ બે ડગલાં આગળ ને આગળ હોડે છે. પૈસો ભેગો થતો નથી.’

છોકરીએ તેની વાત સાંભળી કહ્યું, ‘તમે અહીં બેસજો, અહીંથી જાવ તો બ્રહ્મહત્યાનું પાપ.’ કહી તે ઘરમાં ગઈ ને બાપને કહેવા લાગી, ‘બાપણે એક ગરીબ બ્રાહ્મણ આવ્યો છે તેની સાથે મને પરણાવો.’ પ્રધાન તો આ સાંભળી આગનો ભડકો થઈ ગયો. તેની ઇચ્છા કોઈ વિદ્વાન સાથે પરણાવી ઘરજમાઈ રાખવાની હતી. આથી તે બોલ્યો, ‘ઓ કમઅક્ષલ, તું શું બોલી રહી છે? શિવ શિવ, શિવ. આખરે વિદ્યા પર બેસવા વિચાર આવ્યો?’

‘બાપુ,’ છોકરીએ કહ્યું, ‘તમારે જે કહેવું હોય તે કહો પણ એના સિવાય બીજા મારે મન જાઈ અને જાય છે.’ આથી પ્રધાન લાચાર થઈ ગયો. ને પેલા બ્રાહ્મણ સાથે કુમ-કુમલોળને પરણાવી. પરણ્યા પછી કુમકુમલોળે પતિવ્રતધર્મ પાળવા માંડ્યો.

આજ તેમને પરણે જળે વરસનાં વાણાં વાયાં. બ્રાહ્મણે કહ્યું, ‘મારાં માતાપિતા મારા વિયોગે દુઃખી થતાં હશે. માટે હું મારે ઘેર જઈ આવું. બોલો. તમારો શો વિચાર છે?’

‘હું તો તમારી સાથે જ આવવાની. તમારાથી ઘડીએ ઘડી નહિ રહેવાની.’ કહી તે તેની માને કહી સાસરે જવા

લાગી રસ્તામાં એક ઠાકોરનો ઠાકોલો જઈ રહ્યો હતો. તેમની સાથે આ લોકો થઈ ગયાં.

કુમકુમલોળને જોઈ ઠાકોરની એક ઢાસીએ ઠાકોરને કહ્યું, 'તમારે લાયક એક રમકડું છે. રૂપમાં તો બધું ચંદ્રમા !'

'એમ ?' ઠાકોરે કહ્યું, 'ક્યાં છે ? બતાવ'

ઢાસીએ દૂરથી પેલી કુમકુમલોળને બતાવી. ઠાકોરે તેની ચર્ચા બેતાં તે ગરીબની સ્ત્રી છે તે બહુ.

ઠાકોરે બ્રાહ્મણનાથને પૈસાથી લલચાવ્યા ને કહ્યું, 'મહારાજ, પૈસા હશે તો આથીય સારી સ્ત્રી મળશે. સમજ્યા ને ! પરણીને મોજ કરો છતાં તોટો પડે નહિ એટલા પૈસા આપું' તે પૈસાથી બ્રાહ્મણનાથ જાન બુદ્ધ્યા. સતી સાધવોને પૈસાથી વેચવા તૈયાર થયા, પણ તેના મનમાં શકા આવી. તે બોલ્યો, 'પણ તે માનશે ખરી ?'

હસતાં હસતાં ઠાકોરે કહ્યું, 'તમે પાણી પીવા બાવ. છો તેમ કહી તમે જતા રહો, પછી અમે જોઈ લઈશું.'

બ્રાહ્મણનાથને આ વાત ઠીક લાગી. એટલે ધનની ગાંસડી ખાધી પોતાની સ્ત્રી પાસે આવી કહેવા લાગ્યો, 'તમે આમની સાથે બાવ. હું પાણી પીને હમણાં જ આવું છું.'

'તમે વહેલા આવજો.'

'અરે, આ આવ્યો ને.' ચપટી વગાડી બ્રાહ્મણે કહ્યું. તે પોતાની સ્ત્રીથી છુટો પડ્યો. પછી થોડું આમળ ગયો એટલે ઠાકોરનો નોકર તેની પાસે આવ્યો ને કહ્યું, 'તમે ઠાકોરની પાસે આવો. તમારો બધી તમને તેમને વેચીને ચો છે.' આ શબ્દો સાંભળતાં કુમકુમલોળ ગભરાઈ મૃત્યુ

યધ ગઈ. ઠાકોરે તેને સાચવી રથમાં લીધી. રસ્તે જતાં એક એક ગામ આવ્યું. કુમકુમલોળ શુદ્ધિમાં આવી એટલે ઠાકોરે કહ્યું, 'હવે શોક છોડી મારી સાથે સંસારસુખ લોગવો.'

'દૂર રહેજો.' કહેતી કુમકુમલોળ રસ્તા ઉપર ઊભી રહી બોલી, 'હે પરમાત્મા, જે મેં મારા પતિ સિવાય ધીનનો વિચાર સરખોય કર્યો ન હોય તો મારા પ્રાણુ દેહમાંથી નીકળી જશે.' તેના મોઢામાંથી આ શબ્દો નીકળતા જ તાળવું ફાટ્યું ને તે મરી ગઈ. ઠાકોરે રહતી આંખે ગામમાંથી બ્રાહ્મણો બોલાવી તેનો અગ્નિસંસ્કાર કરાવ્યો. હવે પૈસા લઈ જતા બ્રાહ્મણને વનમાં ચોરોએ પકડ્યો. તેને મારી લૂંટી લીધો. બ્રાહ્મણબાઈની ફરીથી પરણી મોજશોખ કરવાની આશા મનમાં તે મનમાં જ રહી, સમજ્યાને ? પોપટ પુરુષ જાતનો વિશ્વાસ હોય ?'

વાત સાંભળી રાજા વિક્રમે કહ્યું, 'તમે લડો નહિ. હું તમને રહેવા સોનાનું પાંજરું ઘડાવું.'

'ના ના, રાજા ! અમારે રહેવું નથી.' પોપટે કહ્યું. 'મારો પુત્ર પરદેશ ગયો છે. તેના વિધેએ મને અહીં ગમતું નથી.' ત્યારે મેનાએ કહ્યું, 'માણો પડતાં મારાં ચાર બચ્ચાં હેઠાં પડ્યાં છે. તેમના વગર મારા મનમાં કેટલુંય દુઃખ યદ્ય રહ્યું છે.'

'એ દુઃખ તમારું હું દૂર કરીશ.' રાજા વિક્રમે કહ્યું.

'રાજા એ તારાથી બનવાનું નથી. એટલે અમે તો ગંગાજીમાં પડી મરવાનાં,' મેનાપોપટ બોલ્યાં.

‘જો વીસ દિવસમાં તમારાં બચ્ચાં ન આણી આપું તો પછી આપણે ત્રણે જણાં ગંગામાં પડી મરીશું.’

મેનાપોપટ કબૂલ થયાં. રાજા પોપટનાં બચ્ચાં કેમ લાવવા તે વિચાર કરવા લાગ્યો. તેને ઝોકે રસ્તો સૂઝતો ન હતો. એટલે તે પૂજનો ધાળ લઈ મા હરસિદ્ધતા દહેરે આવ્યો. પૂજ કરી બોલ્યો, ‘મા, તારી જ હિંમતે હું જ્યાં ત્યાં હોમ બીડું છું પણ....આજ...આજ.’ બોલતાં તેણે શરીર કાપી માને લોગ આપવા માંડ્યો. માયું કાપવાનો વખત આવ્યો. ત્યારે માતા પ્રગટ થયાં. રાજાએ વાત કહી, એટલે માતાએ કહ્યું, ‘તું જયંતપુર જ ત્યાં નંદસેનને ત્યાં નંદન નામે પોપટ છે. મેનાના બચ્ચાં તુંબડાના આધારે આગળ ગયાં છે તે સમુદ્રના બેટમાં છે તું ત્યાં જા.’ કહી માતા અદૃશ્ય થયાં. સવાર થતાં રાજા વિક્રમ પ્રધાનને રાજ સોંપી ચાલી નીકળ્યો. પાંચમે દિવસે જયંતપુર આવ્યો. ત્યાં ગામમાં ચેસતાં ચોટીદારોએ તેને અટકાવી કહ્યું, ‘આ નગરને છ ઠરવાળા છે. મોટી પોળ છે. બાબુમાં બારી છે. પોળને રસ્તે જતાં સુખી થયો. બારીએથી જતાં દુઃખી થયો.’ ચોટીદારોના ચબ્દો સાંભળી રાજા વિક્રમે તેનું કારણ પૂછ્યું. ચોટીદારે દીવાલ પર લખેલું બતાવ્યું. રાજા વિક્રમે પાંચમું, ‘કાયર હોય તે મૂછો મુકાવી આ રસ્તે આવે.’ પોળના નામે લખ્યું હતું ‘રાણીજયો આ રસ્તે આવે.’ રાજા વિક્રમ વિચાર કરવા ન રોકાતા પોળમાં પેડા. દુકુંબીનાદ કયે ચોટીદારો રાજા પાસે લઈ ગયા. રાજાએ વિક્રમને જોઈ કહ્યું ‘મરહના દીકરા છો તો આવો સોમઠા રમવા. જો છતાં

તો રાજ તેમજ મોં માગ્યું મળશે ને હારશે તો દસ હજાર રાજકુમારો માટી ખોદે છે, તેમ તમે પણ ખોદશો.’

‘સારું.’ કહી વિક્રમ રમવા બેઠો. તે વખતે રાજના હાથ પર વીર બેઠો ત્યારે વિક્રમે માતા અને વૈતાળને યાદ કર્યાં. વૈતાળે આવી વીરને પકડી ઉભજેન જવાનું કહી તે ગયો એટલે રાજ હાર્યો બે ત્રણવખત વિક્રમ સાથે રમ્યો તોય તે હાર્યો. પછી જ્યાં રાજકુમારો ખોદતા હતા ત્યાં આંખ્યા. તેમણે તેમને છોડાવવા તેમજ વિક્રમને જોવા કહ્યું. વિક્રમે દર્શન કરાવવા કહ્યું, ત્યારે એક બ્રાહ્મણે મરકરી કરી. પછી માતાના મંદિરે જઈ પૂજા કરી, બ્રાહ્મણને દક્ષિણા આપવા માંડી ત્યારે બ્રાહ્મણે ‘તમે કોણ છો ?’ પૂછતાં સમ આપ્યા. વિક્રમે પોતાની ઝોળખાણું આપી એટલે બ્રાહ્મણે દક્ષિણા ન લેતા જળ મૂકવા કહ્યું, વિક્રમે તેમ કયું. પછી તે સમામાં આંખ્યા. નંદસેને પોતાને માટે પૂછ્યું. વિક્રમે નંદન પોપટ આપવા અને રાજકુમારોને છોડી દેવા કહ્યું, તે વખતે પેલો બ્રાહ્મણ વિક્રમ પાસે શું માગ્યું તે પૂછવા ઘેર ગયો. ત્યારે સ્ત્રીએ કહ્યું ‘આપણે દરબારમાં જઈએ, ‘કહેતી તે તેના પતિ સાથે દરબારમાં આવી. તેને રાજ વિક્રમની ઝોળખાણું કરાવી ત્યારે રાજએ વિક્રમને પોતાની દીકરી પરણવા વિનવ્યો. વિક્રમે કહ્યું ‘મારી વેચી વેચાય તે મારા ખાંડા સાથે વરે’ કન્યાએ કબૂલ કયું ને વિક્રમના ખાંડા સાથે પરણી. પછી પેલા બ્રાહ્મણને પોપટ સિવાય પેલી રાજકન્યા સાથે રાજ આપ્યું. નંદસેને એ બ્રાહ્મણને ઘેર જમાઈ રાખ્યો. વિક્રમ પોપટ લઈ ચાલવા લાગ્યો. એટલે પોપટે પૂછ્યું, ‘હું મહારાજ, તમે મારા

સિવાય બધું કુષ્ઠાર્પણ કેમ કરું ?' જવાબમાં વિક્રમે બધી વાત કહી એટલે ચોપટે કહ્યું, 'મહારાજ, તમે થોભો છો હમણાં જ સાગરમેટથી એ બચ્ચાં લઈ આવું છું.' કહી પે.પટ ઊડ્યો ને પેલાં બચ્ચાંઓને લઈ આવ્યો. પંડિતે રાજા વિક્રમ ઉભાંજો આવ્યો. મેના ચોપટ પોતાના બચ્ચાંઓને મળ્યાં. વિયોગનું દુઃખ ગયું.

રાજા વિક્રમે કનકના પાંજરા કરાવ્યાં. આનંદથી મેના ચોપટ અને બચ્ચાં રહેવા લાગ્યાં." પૂનગીએ કહ્યું, " રાજા જોજી આ કયા સાંભળતાં—

મૂરખ વિદ્યા પામશે, નિર્ધન પામે ધન.
કુંવારો કન્યા પામશે પંજા પામે દન."

આ પ્રમાણે કહી પૂનગી ઊડી ગઈ.

દશાવતાર મંત્રી

"હાં, હાં, રાજા જોજી, કયા એવાં પરમાર્થી કાવે તે"
"છે કે પશુઃખમંજન વિક્રમના સિંહાસન પર બસવા

તૈયાર થયો છે ? ” શીલવંત પૂતળીએ પૂછ્યું.

“ હે પૂતળી, મહારાજ વિક્રમે એવાં તે શા કામ કર્યાં
કેતાં કે જેની ષરાળરી હું કરી ચકું તેમ નથી ? ”

“ સાંભળ,” શીલવંતી પૂતળી કહેવા લાગી, “ એક
વખતે રાજા વિક્રમે પોતાના પુત્ર વિક્રમચરિત્રની હોંશિયારી
જોઈ વિક્રમચરિત્ર ષરાળર કોઈ નથી તેવી નગરમાં ડુંડી
પીટાવી, ડુંડી પીટનારો નગરમાં ફરતો ત્રિલોચન શેઠના
મકાન પાસે આવ્યો. તેણે વિક્રમચરિત્રનાં વખાણ કર્યાં,
એટલે શેઠની છોકરીએ ડુંડીવાળાને કહ્યું. ‘ શ્રીચરિત્ર આગળ
વિક્રમચરિત્રનો કાંઈ જ હિસાબ નથી.’ કહીને ઘરમાં ચાલી
ગઈ. ડુંડીવાળો આ સાંભળી રાજસભામાં આવ્યો. તેના મોઢા
પર નૂર નહોતું. રાજા વિક્રમે ડુંડીવાળાની સ્થિતિ જોઈ પૂછ્યું,
‘ ભાઈ, શું થયું ? ’ ડુંડીવાળાએ ત્રિલોચન શેઠની છોકરીએ
કહેલી વાત કહી.

એક દહાડે વિક્રમ રાજસભામાં બેઠા હતા. ત્યાં
ત્રિલોચન શેઠ આવ્યો. રાજા વિક્રમે તેની છોકરીને પોતાના
પુત્ર સાથે પરણાવવા કહ્યું. શેઠ આનાકાની કરી ત્યારે રાજાએ
કહ્યું, ‘ તમે તમારી છોકરીને પૂછી લગ્નની વાત નક્કી કરજો.’
ત્રિલોચન શેઠ ઘેર ગયો ને બધી વાત કહી. છોકરીએ પરણવા
હો કહી એટલે તેણે મહારાજને બોલાવી રાજાની વાત કહી.
મહારાજને લગ્ન કરવા હો પાડી. રાજકુમાર વિક્રમચરિત્ર
તેમજ તે છોકરીનાં લગ્ન થયાં. વિક્રમે તે છોકરીને એક
ઘરમાં પૂરીને પોતાના પુત્રને કહ્યું, ‘ ક્યારે પણ તું ત્યાં

જઈથી નહિ. એ મકાનની બાજીએ જઈ ઝાંખતો નહિ ' પુત્રે માથું નમાવી બાપના શબ્દો માન્ય કર્યા. પછી રાજા રાજ નવી નવી ઢાસીઓ સાથે આવવાનું, પીવાનું અને ભેઈતી વસ્તુઓ મોકલે છે. એક દિવસ તે છોકરીએ મેંશથી કાગળ પર પોતાના બાપને તેના મકાનથી જ્યાં પોતે છે ત્યાંસુધી સુરંગ બોલાવવાનું લખ્યું. ને પછી એક નવી ઢાસી સાથે તેને સમસોજન આપી તે સંદેશો પોતાના બાપને મોકલાવ્યો. બાપે હીકરીના કહેવા પ્રમાણે કયું, સુરંગ પૂરી થતાં બાપહીકરી ભેમાં થયાં. મનની વાતો કરી.

વિક્રમચરિત્ર એક વખત બહારગામ ગયો હતો ત્યારે તેના બાપ પાસેથી પૈસા, માણસો વગેરે લઈ વિક્રમચરિત્ર જે ગામ ગયો હતો તે ગામ તે ગઈ. ગામ બહાર મુકામ કરી દૂધ વેચનારી થઈ. હોકા દૂધ લેવા આવતાં પણ તે એવો ભાવ કહેતી કે ત્યાં ઠાઈ બધું જ રહેલું નહિ.

એ દૂધવાળીનાં રૂપ અને દૂધનાં વખાણુ વિક્રમચરિત્ર સુધી પહોંચ્યાં. શ્રોતામહેરો આપી દૂધ લેવા માણસને મોકલ્યો. માણસ દૂધવાળી પાસે આવ્યો. ત્યારે તેણે કહ્યું, 'માડું' દૂધ એમનાથી નહિ લેવાય, બીજો બાપ બીજો.'

આ જવાબ મોકરે રાજકુમારને કહ્યો. વિક્રમચરિત્રને રહે ગયો. તેણે પોતાની વીંટી મોકલતાં સોગન આપ્યા, મોકરે વીંટી આપી સોમનની વાત કરી એટલે દૂધવાળી દૂધ વિક્રમચરિત્ર પાસે આવી. તેને લોખંડો, શાન વગરનો ચીં. બીજો દિવસે હાથ મોકલ્યો. એટલે દૂધવાળીએ આવી

દ્રુધ આપ્યું. પછી રાજકુંવરે પોતાની સાથે રહેવા કહ્યું. રાજકુંવરના શબ્દો સાંભળી તે છેડાઈ પડી. વીંટી ને હાર ત્યાં નાંખી ગમે તેમ બોલી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. તે પછી નવ દિવસ થયા. રાજકુંવરને તે દિવસો દરમિયાન એન પઠતું નથી. કાંઈ ગમતું નથી. તે દ્રુધવાળી પાસે ગયો. દ્રુધવાળીએ તેને નયો. કરાવી તેની સાથે ભોગવિલાસ કર્યો. રાજકુંવર સાનભાન વગરનો થયો એટલે તેનાં વસ્ત્રાભૂષણ, હથિયાર વગેરે ઉતારી લઈ પોતાના માણસો સાથે ચાલી ગઈ. સવારે જ્યારે તે ભાનમાં આવ્યો, ત્યારે પોતે લૂંટાયો છે તેમ તેને લાગ્યું.

રાજકુંમાર સાથે કરેલા સંલોગથી તે છોકરીએ પૂરા માત્રે દીકરાનો જન્મ આપ્યો. એ દીકરો ચંદ્રની કળા જેમ વધે તેમ વધવા લાગ્યો.

દિવસો, મહિના અને વરસો જતાં રાજકુંમારને લોળવવા તેણે બીજી યુક્તિ કરી. પોતાના કેટલાક દાસદાસીઓને સાધુસાધવીનાં રૂપ લેવડાવ્યાં પોતે ભોગણી થઈ ને મામની મધ્યમાં પડાવ નાંખ્યો. સદાવત આવવા લાગી. ગરીબોનાં ટોળેટોળાં તેનાં સુકામ પર આવવા લાગ્યાં. અન્નધન આપી બધાંને તે સંતોષવા લાગી ગામમાં તેની ખ્યાતિ પ્રસરી ગઈ. તેનાં દર્શને લોકોના ટોળેટોળાં આવવા લાગ્યાં. રાજકું-
ટુંબનાં માણસો પણ આવવા લાગ્યાં. વધા તેનું તેજ ભેઈ સાક્ષાત્ જગદંબાનો અવતાર છે તેમ ઠહેરા લાગ્યાં.

દિવસો જતાં ગામમાં ચોરો ને ચીંટો, ઘરમાં ને બહાર બધા જ ભોગણીની વાતો કરતાં તેવામાં ગામમાં એક માણસ

આપ કરડવાથી મરી ગયો. તેની પાછળ તેની સ્ત્રી ચલા ચાલી. ગામનાં લોકો 'જય'અંએ' બોલતાં તેની પાછળ જવા લાગ્યાં. મહાદેવ સ્મશાન તરફ જવા લાગ્યું. ત્યારે સતી ચલા તૈયાર થયેલી સ્ત્રી જોગણીના મુકામે આવી, પ્રાર્થના કરી પગે લાગી. એટલે જોગણીએ 'અખ'ડ સીમાગ્યવતી હો.' એવો ઉચ્ચાર કર્યો. ત્યારે તે સ્ત્રીએ કહ્યું, 'અરેરે, તમે આ શું બોલ્યાં? તમારા શબ્દો ખોટા થઈ રહ્યા છે. હું તો અત્યારે સતી ચલા જઈ રહી છું. મારો પતિ મરણ પામ્યો છે' કહી તે તો સ્મશાને ગઈ. રાત્રિ વિક્રમ પછી સતીના દર્શને સ્મશાને આવ્યો હતો.

લોકોએ ચિતા ખડકી, પેલી સ્ત્રી વાળ ધીમાં બોળી ચોતાના પતિનાં મસ્તકને બોળામાં લઈ ચિતા પર ઠેકી. વાળ સળગાવવા હાથમાં ધીનો લીધો લીધો તે વખતે જોગણી ત્યાં આવીને બોલી, 'બસ રહેવા દો. તમારે બળવાનું નથી.'

'ના. ના. તે નહિ બને.' પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું, 'મને શોકો મા.'

'સિદ્ધનાં વચન ક્યારે પણ જૂઠાં પડતાં નથી'

'હવે રહેવા દો એ બોલવું, મર્યા તે વળી જીવતાં મતાં હશે?' સ્ત્રીએ કહ્યું. જોગણીએ મહાદેવનો મંત્ર બોલ્યો. ધીર પર વજ્ર ઝોડાટ્યું ને ગંગાજળ છાંટ્યું. એટલે મરેલો ઠોકો થયો. લોકોએ જોગણીને જવજવકાર કર્યો. હવતાં ઠોકે બધાં-ગામમાં આવ્યાં.

આ સમાચાર વિક્રમચરિત્રના કાને પડ્યા. તેણે જોગણીને રીને અવતાર માની તેની પાસેથી મુનસજીવતી વિદ્યા

નળી લેવા વિચાર કર્યો. નેગણી પાસે આવ્યો. હાથ નેડી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. કેટલીક વારે એ નેગણી બોલી, 'બોલ, બોલ, તારે શું નેઈએ છે ?'

‘મારે ખીલું કાંઈ નથી નેઈતું. માત્ર મૃતસંજીવની વિદ્યા નેઈએ છે. જેથી હું મારા બાપથી સવાયો ધાઉં.’

‘તારી વાતથી હું ખુશ થઈ છું. એ વિદ્યા હું જરૂર તને આપીશ.’ નેગણીએ કહ્યું, ‘એ વિદ્યા આપી તને સિદ્ધ બનાવતાં હું સામાન્ય સ્ત્રી થઈ જઈશ હું તને બધી જ વિદ્યા શીખવીશ, રાત્રે ફરસો બનાવવાની વિદ્યા શીખવા ધન લઈ આવજો.’

રાજકુમારે તેમ કહ્યું.

રાત્રે રત્નો વગેરે લઈ વિદ્યા શીખવા તે આવ્યો, એકાંતમાં એક ચોતરો કરી નેગણી અને રાજકુમાર બેઠાં. પછી નેગણીએ તેના ગળામાં હાર નાંખી તેનું બાન બૂલાવ્યું, સભોગ કર્યો ને કહ્યું, ‘અત્યારે તમે જાવ, દિવસ ચાર ઘડી

ચઢે ત્યારે આવજો સંજીવન મંત્ર શીખવીશ અને અખુટ ધન પણ લઈ જજો’ લે જો રાજકુમાર હા કહી મહેલે ગયો. તે પછી નેગણે લીલા સફેલી, ત્યાંથી પોતાને ઘેર આવી ગઈ. સવારે યતાં નેગણના આલ્યા ગયાની વાત ગામમાં

ફેલાઈ. એ સાંભળતાં રાજકુમાર ગંભીર થયો. જોગણે મુકામ નાખ્યો હતો ત્યાં તે આવ્યો, તો ત્યાં કાળો કાગંઢાય ન મળે. તેની સ્થિતિ 'ચોરની મા ઠાઠીમાં મોંઢું' ઘાલી રહે' તેવી થઈ.

દિવસો જતાં તે છોકરીએ ખીજા છોકરાનો જન્મ આવ્યો. પછી એ છોકરાને લઈ પેલા મકાને આવી. ઠાસી જ્યારે 'આવાનું' આપવા આવી ત્યારે તે હાલરડું ગાવા લાગી. ઠાસીએ કહ્યું, 'હવે કાંઈ જોઈએ છે? તમારો સસરો જે જોઈએ તે આપ્યો.' ત્યારે છોકરી રીસ કરીને બોલી, 'એ શું' મને આપવાના હતા. તમે રાજાને કહેજો તેમને જે જોઈએ તે મારી ખાસે માગે.'

ઠાસીએ આ વાત રાજાને કરી એટલે રાજા તે છોકરી હાંતી ત્યાં આવ્યો ને કહ્યું. 'વહુજી, શું ઢીંગલીને હાલરડું સંભળાવી રહ્યા છો? સ્ત્રીચરિત્રને વખાણતા બૂલ થઈ તે હવે સમજાઈ રહી છે ને?'

'હા મહારાજ,' છોકરી નમ્રતાપૂર્વક બોલી, 'મારી બૂલ મને સમજાઈ છે. મેં ક્યાં તમારી જોડે બાથ લીધી. હવે મને આ મકાનમાંથી બહાર કાઢો. આ ગરીબ પર દયા કરો. તમે છાત્રા, હું દારી. તમારી છત છે તે મારી છત છે. તમારી હાર તે મારી હાર છે. તેમ સમજીને મને બહાર કાઢો નહિ તો લોકો તમને હસશે એવો વખત આવશે.'

'એ બધું ઠીક; પર માશા પુત્રથી તને પુત્ર થયા હું પારખું બતાવ.' વિક્રમે કહ્યું.

'એય થઈ રહેશે. પહેલા મને બહાર કાઢો તે બાદ.' છોકરીએ કહ્યું.

‘સારું, કાલે વાત તારાં મા બાપ, સગાંસંબંધીઓ રૂબરૂ તને બહાર કાઢીશ.’ કહી વિક્રમ મહેલે ગયો. પોતાના પુત્રને બાલાવી પૂછ્યું, ‘ક્યારે પણ પેલા મહેલે ગયો હતો ?’ રાજકુમારે સમ ખાઈ ના પાડી. બીજે દિવસે તે છોકરીના મા, બાપ ને સગાંસંબંધી વગેરે લેગાં ઘયાં. બધાં પેલા મકાને આવ્યાં. છોકરી પોતાને બહાર કાઢવા કરગરવા લાગી. પોતે હારી છે એમ કહેવા લાગી. એટલે મકાનનાં બારણાં ખોલ્યાં. તે સાથે જ એક પાંચ વરસનો અને એક એક વરસના છોકરા સાથે તે બહાર આવી. છોકરા રૂપરંગે બધી જ રીતે વિક્રમચરિત્ર જેવા હતા. રાજા તો આ જોઈ આવો જ થઈ ગયો. બધાની વચ્ચે કાંઈ પૂછી પણ ન શક્યો. પણ જ્યારે તેણે સાસુ આગળ તે છોકરા મૂક્યા, ત્યારે સાસુએ કહ્યું, ‘ઓ માંબળી, આ ઠાના છોકરા મારી આગળ મૂકે છે ? શરમ પણ આવતી નથી ?’

‘સાસુજી,’ તે હસીને બોલી, ‘મેણાં શું કરવા દ્યો છો ? આ દીકરા તમારા દીકરાના જ છે. ને જૂઠું બોલતી હોલ’ તો કહો તેના સોગન ખાડે.’

સાસુજી આ શબ્દોથી ચૂપ થઈ ગયા. રાતના વિક્રમ, વિક્રમચરિત્ર, તેની મા અને પેલી છોકરી એકાંતમાં લેગાં ઘયાં. વિક્રમે વિક્રમચરિત્રને પૂછ્યું, ‘કહે બાઈ, આ છોકરા તારા ક્યાંથી ? તું વહું કને ગયો હતો ?’ વિક્રમચરિત્રે સોગન ખાઈ કહ્યું, ‘મેં તો તેને નજરે પણ જોઈ નથી.’ એટલે પેલી છોકરી બોલી, ‘નજરે પણ જોઈ નથી તેવું શા માટે કહો છો ? શું તમે દ્રુધવાળીને છ’ વરસ પહેલાં

“મળ્યા ન હતા ? બુઝો, આ વસ્ત્રામૂપણ. હથિયાર ઠેના છે ?”
 કહેતાં તેણે બધાંની વચ્ચે વસ્ત્રામૂપણ અને હથિયાર મૂક્યાં.
 વિક્રમચરિત્ર તો નીચું જોઈ રહ્યો. ‘તમે મૃતસંજીવની
 શીખવા જોગણી પાસે ગયા હતા ને ? ફરસો ખનાવવા ધન
 લાવ્યા હતા ને ? બુઝો આ રત્નો.’ કહી રત્નો તેની
 આગળ મૂક્યાં. શું જવાબ આપે જિયારો વિક્રમચરિત્ર ?

આ જોઈ વિક્રમચરિત્ર કરતાં સ્ત્રીચરિત્ર ચઢે તે વિક્રમ
 કબૂલ થયું.” કહી પૂતળી

.....આપે મર્ષ આકાશ.

‘એ ક્યા પુરણ હતી’ કહે કરિ શામળાસ.

સરસ્વતી હરિની કાતા

“હા, હા. શાન્ત બોજ,” સરસ્વતી પૂતળી બોલી,
 “આ તો દેવતાઈ સિંદાસન છે. તેના પર તો તારાથી
 કેમ બેસાય ? પરદુઃખલંજન શાન્ત વિક્રમની બરોબરી કરી
 ચઢેનો દોષ તો જ આ સિંદાસન પર બેસી રહે ?”

“તે પૂતળી, શાન્ત વિક્રમ કેના કામ કર્યાં હતા ?”

“ સાંભળ, પૂતળીએ કહેવા માંડ્યું, “ એક વખત દિવસેનમાં રાજા કૃતવર્મા રાજ કરતો હતો. પરમાત્માએ તેને બધું આપ્યું હતું, પણ પુત્ર આપ્યો ન હતો. તેને વાંઝિયાપણું સાલતું હતું એટલે એક વખતે તેણે ભગવાન શંકરની પૂજા કરી મસ્તક કાપવા તૈયારી કરી. ભગવાન પ્રગટ થયા ને કહેવા લાગ્યા, ‘હું કહ્યું તે કર; હાથણી ચણગારી તેને કળશ આપજે. હાથણી જેના પર કળશ ઢાળે તેને પુત્ર કરી રાખજે. તે મહાન પ્રતાપી થશે.’ કહી ભગવાન તો અદૃશ્ય થઈ ગયા. રાજાએ ભગવાનના કહ્યા પ્રમાણે ક્યું. હાથણી જ્યારે કળશ ઢાળવા નીકળી ત્યારે ભત્રુંહરિ ને વિક્રમ ત્યાં આવ્યા. લોકોની ભેગા ભેગા રહ્યા. હાથણી ફરતી ફરતી આ બે ભાઈઓ હંતા ત્યાં આવી. ભત્રુંહરિ પર કળશ ઢાળ્યો, તે સાથે જ મંગળ વાજાં વાગવા લાગ્યાં. રાજાએ તેને ગાદીએ બેસાડ્યો.

બંને ભાઈઓ પ્રજાના કલ્યાણ માટે રાતદિવસ પ્રયત્ન કરતા હતા. દિવસો જતાં ભત્રુંહરિ અનંગસેના નામની સ્ત્રી સાથે પરણ્યો. અનંગસેનાએ તેને એવો તો મોહપાશથી બાંધી લીધો કે બહાર પણ જતો નહિ. વિક્રમથી આ ન દેખાયું. તેણે મહેલમાં જઈ ભાઈને સમજાવ્યો. બહાર લાવ્યો. અનંગસેનાને આ ન ગમ્યું, તેથી ભત્રુંહરિને આડું-અવળું સમજાવી વિક્રમને દેશવટો અપાવ્યો.

દિવસો જવા લાગ્યા. એક બ્રાહ્મણ એક દિવસ સભામાં એક અમરફળ લઈ આવ્યો. મહારાજ ભત્રુંહરિને તે આપ્યું. અમરફળ લઈને તે મહેલે આવ્યો. પોતાની રાણી

અનંગસેનાને આપ્યું અનંગસેનાએ એ અશ્વપાલને આપ્યું..
અશ્વપાલે શુભકાને આપ્યું. શુભકા તે ફળ જોઈ મનમાં
વિચારવા લાગી, ‘આવું અમૂલ્ય ફળ મારા જેવી પાપણીએ
શા માટે આવું જોઈએ?’ તે તો ફળ લઈ ચાલી ભટુંદરિ
પાસે. મહારાજને માથું નમાવી ફળ તેમના ચરણમાં
મૂક્યું. રાજા ફળ જોતાં ચમક્યો, જાણે ભયંકર સાપ જોયો
ન હોય! ફળ હાથમાં લઈ પૂછ્યું, ‘સાચું કહેજે, આ ફળ
ક્યાંથી. લાવી છે?’ શુભકાએ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું, ‘આ ફળ
અશ્વપાલે આપ્યું છે.’

આ સાંભળી રાજાએ નિસાસો નાખ્યો. પછી ફળ
લઈને મહેલે આવ્યો ને રાણી અનંગસેનાને કહ્યું, ‘રાણી,
હાવોને પેલું ફળ, આપણે બે જણ ખાઈએ.’

‘ફળ? પેલું અમરફળ?’ રાણી બેભાનની યતી બોલી,
‘હા....ય....હા....ય એ તો હું ખાઈ ગઈ. મને શું ખબર
કે તમે એ ફળ મારી સાથે ખાવાના છો. જો એવું હું
જાણતી હોત મારા પાપી પેટમાં તે નાંખત નહિ.’

‘સાથે જ તમે ફળ ખાઈ ગયાં છો?’

‘હા હા, મહારાજ, તમારા મોમન.’ કહેતી અવંગસેના-
એ સોગન ખાવા માંડ્યા. આથી રાજાએ પેલું ફળ બતાવતાં
કહ્યું, ‘રાણી, માણસને છેવરવો સહેલો છે. પણ પરમાત્માને
કેઈ છેતરી ચકતું નથી જોઈ શકે આ ફળ’ જોઈતા રાજાની
આંખમાંથી અગ્નિકણ્ઠા ઝરવા લાગ્યા.

‘રાણી, તારા જ મોઢમાં અંધ ઘઈ મારા શ્વાપાસપાણ
ખાઈને રખડતો કર્યો. રાણી-પિછાર છે તને કે મને તથ

એક અશ્વપાલ સાથે તે' સ્નેહ સાંધ્યો. ધિક્કાર છે મને કે કામને વશ થઈ તારી પાછળ ભટક્યો. ભાઈ જેવા ભાઈને દેશપાર કર્યો. અને તને દિવ્ય અમરક્ષણ આપનાર મને ધિક્કાર છે. મને ધિક્કાર હો, તને ધિક્કાર હો, અશ્વપાલને ધિક્કાર હો. શુભકાને ધિક્કાર હો. કામદેવને ધિક્કાર હો. હવે આ સ્ત્રી, આ રાજા મારે કાંઈ જ કામનું નથી.' કહેતો રાજા વસ્ત્રાભૂષણ ઉતારી જંગલ તરફ જવા લાગ્યો.

આ સગાચાર જોતજોતામાં લોકોમાં પ્રસરી ગયા. રાજવર્ગ-રૈયત રહતી રહતી રાજા પાસે આવી. બધાં પાછા ફરવા રાજાને સમજાવવા લાગ્યાં. પણ ભતૂંદરિ ન માન્યો. રૈયત પણ પાછળ પાછળ ગઈ પણ કાંઈ જ અર્થ સર્યો નહિ. રાજા ભતૂંદરિએ ગંગાકિનારે જઈ સરીરે ભસ્મ ચોળી ભગવાં પહેર્યાં ને લાચાર થયેલી રૈયત પાછી વળી.

તે પછી ઉજ્જૈનમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. ચોરબદમાસોનું રાજ થઈ ગયું. તેમાં વૈતાળના ત્રાસે વધારો થયો. તે માણસોને ખાઈ જવા લાગ્યો. હાહા પ્રધાને થતી ખુવારી જોઈ વૈતાળને કરગરી સમજાવ્યું. વૈતાળે રોજ એક માણસનો લોગ આપવાનું કહ્યું, ને તે કળૂલ કરવામાં આવ્યું.

દિવસો આમ એક પછી એક જવા લાગ્યા, વિક્રમ ફરતો ક્ષિપ્રાકિનારે આવ્યો. ત્યાં શણ્ણવીના કથનથી વણુઝારા-ઓને છુટ્યા, શણ્ણવી સાથે અધિરવા મચ્છાણમાં આવ્યો. મા હરસિદ્ધને લોકો આપી પ્રસન્ન કરી વરદાન મેળવ્યું, તે પછી ગામમાં ગયો. તે દિવસે કુંભારનો મરવાનો વારો હતો. વિક્રમ તેના બદલે ગયો ને વૈતાળને છુટ્યો.

પ્રજાએ ભત્રુંહરિના ભાઈ વિક્રમને ઝાળખ્યો. ને ગાદીએ
ઠેસાડયો. તેણે રામરાજ કરવા માંડ્યું. પણ તેના હૃદયમાં
ભત્રુંહરિના વિયોગતું દુઃખ હતું. તેથી તે ભાઈ પાસે ગયો.
વિક્રમ ભત્રુંહરિ મળ્યા. વિક્રમે ભત્રુંહરિને રાજ સંભાળવા
કહ્યું. ઘણાય સમજાવ્યો પણ ભત્રુંહરિએ ના પાડી વિક્રમ
પાછો આવ્યો.

રાજા વિક્રમ એક વખત સભામાં બેઠો છે તે વખતે
ચારે દિશાઓથી દૂતો આવ્યા. રાજા તેમને એકાંતમાં લઈ
ગયો ને એક એકને બોલાવી ખબર પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે
એકે કહ્યું, 'હું ઉત્તર પંથથી આવું છું. ત્યાં ધનવંત શેઠ રહે
છે. તેની સરખામણી કોઈની સાથે થઈ શકે તેમ નથી. છતાં
તેને ત્યાં છોકરો નથી. શેઠશેઠાણીએ પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરી
છે. તળાવ—સરોવર ખોદાવ્યાં છે. છતાં પરમાત્મા સામું જોતો
નથી. આજ તેમની વૃદ્ધાવસ્થા થઈ છે. એટલે પોતાને ત્યાં
છોકરો થશે તે આશા છોડી દીધી છે. આજ અજ્ઞજાનો
ત્યાગ કરી મંદિરમાં બેઠો છે. ચાલીસ દિવસ તેવી રીતે રહી
આખરે માથું કાપી શવવાનને ચઢાવવા નક્કો કર્યું છે.'

રાજા વિક્રમે તેને જવા કહ્યું, તે ગયો. બીજો દૂત આવ્યો.
તેણે કહ્યું, 'મહારાજ, હું પશ્ચિમ દિશાથી આવ્યો છું.
નગરઠકા ગામ છે. ત્યાંના રાજાને પરમાત્માએ રૂપરૂપની
અવતાર સમી દીકરી આપી છે. એ રાજાને ત્યાં એક દહાડો
એક પ્રાદાણ ભિક્ષા માગવા ગયો ત્યાં તેણે એ રાજાની પુત્રીને
જોઈ તેને જોતાં જ કામબાણ વાગ્યાં તેણે રાજા પાસે છોકરીની
! કરી. પ્રાદાણના સખ્દ સાંભળી રાજા ગુસ્સે થઈ બોલ્યો,
'પ્રાદાણ, તું જાનમાં છે કે જો જાનમાં ? કુંવરીની... માગણી,

કરતાં ચરમાતો નથી ? તું બ્રાહ્મણ છે નહિ તો તલ્લચારની માથું
જ બુદ્ધ કરી નાખતો.’ કહી તેને ત્યાંથી કાઢી મુકાવ્યો. બ્રાહ્મણ
કુંવરીનું રટણ કરતો શિવના મંદિરે ગયો છે. તે કુંવરી મેળવી
આપવા પ્રભુને વિનવી રહ્યો છે, એ વાતને આઠ દિવસ થયા છે.’

રાજાએ તેને વિદાય કર્યો. તે પછી ત્રીજો માણસ ત્યાં
આવ્યો. તેણે કહ્યું, ‘હું હરિષ્ઠિષ્ઠ દિશામાંથી આવું છું. ત્યાં
કામરૂં દેશ છે. કામાક્ષી દેવી છે. ત્યાં મંત્રતંત્રના બહુનારા
લોકો વસે છે. ત્યાં જે કોઈ બંધ તેમને મુક્તિ મુઘાલી દોર
ખનાવી દે છે. ત્યાં કેટલાય પુરુષોને દોર ખનાવ્યા છે. તેમની
પાસે જે કાંઈ હોય છે તે ખૂબી લેવામાં આવે છે. કરમસંભેગે
હું પણ ત્યાં જઈ ચઢ્યો. એક સ્ત્રીની નજર મારા પર પડી.
તેણે મને બોલાવ્યો, હું ત્યાં ગયો. મને બળદ ખનાવ્યો.
મારી પાસે ખેતી કરાવી. એક હઠાટો મને માતાના મંદિર
આગળ બાંધ્યો મેં દેવીનું કથન કર્યું. મનમાં તેની સ્તુતિ
કરી. મારી સ્તુતિથી માતાજી પ્રસન્ન થયાં. મારા રક્ષણ માટે
તેમણે જ બે બાળક મોકલ્યાં હોય તેમ લાગ્યું. એકે મને
પશુમાંથી માણસ બનાવ્યો.

લગભગ આવીસ દિવસ થયા ત્યારે મને બળદ ખનાવ-
નાર ત્યાં આવી. અને પૂછ્યું, ‘ઓહો, તું તો બળદમાંથી
માણસ થઈ ગયો ને શું ? કેણે બે માથાનો અહીં આવ્યો
છે જેણે તને માણસ બનાવ્યો ?’

‘અમે.’ કહી પેલા બાળકો તો હોઠવા લાગ્યા. તેણે
પાછળ જઈ અડદની મૂઠ મારી, તેથી તે બાળકો પથ્થરના
થઈ ગયા અને હું નાસી છુટ્યો. જેમ તેમ કરી હું અહીં

સુધી આવી પહોંચ્યો. મારા મનમાં મને બચાવનાર પથ્થરના થઈ ગયા છે તેનું દુઃખ છે.’

‘ગભરાવ નહિ, ભગવાન સહુ સાડું કરશે. હમણાં તો તમે જાવ.’ વિક્રમે કહ્યું, તે વિક્રમને નમી ત્યાંથી ગયો. પછી ચોથો આવ્યો. તેણે કહ્યું, ‘હું પૂર્વ દિશામાંથી આવું છું’ મહારાજ, ગુલાલું કરીને એક ગામ છે. નરપતસીંગ કરીને રાજા ત્યાં રાજ કરે છે. ભગવાને તેને એક દીકરી દીધી છે. દીકરી તો જાણે દેવની દીકરી. દીકરી ઉંમર લાયક થઈ. એક રાતે તે સૂતી હતી. તેને કોઈ ઉપાડી ગયું. તેની ખૂબ શોધ કરી પરંતુ ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહિ, લોકો જાતજાતની વાતો કરે છે તેમના માથે કલંક આવ્યું છે તેનું તે માને છે અને તેથી આત્મહત્યા કરવા તૈયાર છે. લોકોએ તેમને બહુ રીતે સમજાવી કહ્યું, ‘આમ મરી જવાથી લાભ શો ? હજી એકાદ મહિનો રાહ જુઓ. ભગવાન સહુ સાડું કરશે.’ ને રાજા રાણી આપધાત કરતાં અટક્યા છે.’

‘સાડું’, હવે તમે જાવ.’ રાજાએ કહ્યું અને તે ગયો. એટલે રાજા મનમાં કાંઈ વિચાર કરી બિઠ્યો. મધરાત થઈ એટલે ગામ છોડી તેને ચાલવા માંડ્યું.

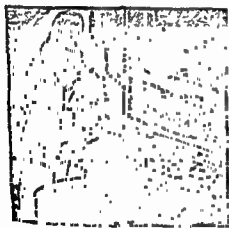
રાજા વિક્રમ આગળ જતાં પાવડી પર ચઢ્યો અને જ્યાં ધનવંત શેઠ હતો ત્યાં જવા મનમાં વિચાર્યું. તે સાથે જ રાજા બિઠ્યો અને જ્યાં ધનવંત શેઠ હતો ત્યાં આવ્યો.

વિક્રમ જે વખતે ત્યાં આવ્યો તે વખતે શિવમંદિર લોકોની ઠઠ જામી હતી. ધનવંત શેઠ ભગવાન શંકરને માથું

તલવારથી કાપી ચઢાવવા તૈયાર થયો હતો. લોકો ત્રાદ્ય ત્રાદ્ય કરી રહ્યા હતા. તે લોકોને વિક્રમે પૂછ્યું, 'બાઈઓ, અધાં દુઃખી કેમ જણાવ છો ? શું થયું છે ?'

'શું, કહીએ બાઈ.' લેગા ઘયેલા લોકોમાંથી એક જણે કહ્યું, 'અમારા ગામના ધનવંતશેઠ રાજા કરણના અવતાર સમા. તે મસ્તક કાપી ભગવાન શંકરને ચઢાવવા તૈયાર થયા છે—માત્ર એક સંતાન ખાતર.'

'હી...ક.' કહેતો વિક્રમ જ્યાં શેઠ હતા ત્યાં ગયો, કહેવા લાગ્યો, 'શેઠ, આવું તે ત્રાગું હોય ?' કહી તે આગળ વધ્યો. અને ભગવાન શંકરની મૂર્તિ પાસે આવી એક પગે ઊભા રહી શંકરની પ્રાર્થના કરવા માંડી.

પ્રાર્થનાના જવાબમાં અવાજ આવ્યો, 'રાજા વિક્રમ, જો તેની તને કયા આવતી હોય, તો તેને બદલે તારું શરીર આપ. તારાં પુણ્ય તેને આપ. એને માથે ખાર બાળહત્યા છે. તે તું તારે માથે લે. જો આ જવાબદારી લેવાની તારામાં હિંમત હોય તો

તૈયાર થા. હું તેને પુત્ર આપીશ.'

'કબૂલ.' કહેતો વિક્રમ શેઠ હતો ત્યાં આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો, 'હવે ભગવાન તને દીકરો દેશે.'

વિક્રમના શબ્દો જોના જોના કાને પડ્યા તે બધા હસવા લાગ્યા. તેને માટે કાંઈ કાંઈ બોલવા લાગ્યા.

‘ભાઈ,’ શેઠે કહ્યું, ‘ભગવાન શંકર કહે તો જ મનાય ખાત્રી બધાં તો કાંઈ.’

‘ભગવાનના મોઢથી શબ્દો સાંભળવા ? ગામમાંથી વિદ્વાન બ્રાહ્મણને બોલાવો.’ વિક્રમ બોલ્યો.

બ્રાહ્મણને બોલાવવામાં આવ્યો. વિક્રમે તેને કહ્યું, ‘તમે હેમાદ્રિ પ્રયોગ કરો.’ કહી વણિકના હાથમાં સંકલ્પનું જળ મૂક્યું. તે સાથે જ રાત્ર કદરૂપો થઈ ગયો. પછી રાત્રીએ તલવારથી શરીરના ટુકડા કરવા તૈયારી કરી. તે જ વખતે ભગવાન શંકર પ્રગટ થયા ને રાત્રને હાથ ઝાલી કહેવા લાગ્યા, ‘બસ બહુ થયું.’ કહી ધનવંતશેઠ તરફ જોઈ કહેવા લાગ્યા, ‘જા તારા ઘેર પુત્ર થશે’ બોલતા ભગવાને વિક્રમ સામે અમીદષ્ટિએ જોયું તે સાથે જ તે દેવ સ્વરૂપ થઈ ગયો. ભગવાન અંતર્ધાન થઈ ગયા.

ગામના લોકોએ વિક્રમને ઝોળખ્યો. એટલે બધા તેને વધાવવા લાગ્યા. હીરા-રત્ન સોનાના ઢગલા થયા. વિક્રમે તે પેલા બ્રાહ્મણને અર્પણ કર્યાં. પછી કન્યા માટે શિવમંદિર બેઠેલા બ્રાહ્મણ તરફ ચાલ્યો. વિક્રમે રાત્રની છોકરી ને બોલી બેઠ્યો, ‘આ છોકરીને જોતાં દેવતા બાન બૂલે તે બ્રાહ્મણ બિચારો કેવળ માત્ર ?’

‘એ રાત્રની છોકરી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના પૂજને જા હતી. વિક્રમ પણ પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો. કુંવરી

ભગવાનની પૂજા કરી હાથ જોડી કહ્યું, 'હે ભગવાન, ડોઠા-મણો કંઈ આપી મારી ઇચ્છા પૂરી કરજો.' કહી કુંવરી મહેલ તરફ જવા લાગી. વિક્રમ શિવમંદિરે જ્યાં આદ્યણ એકો હતો ત્યાં આવ્યો. આદ્યણને જોયો. કંગાલ, કદરૂપો. ત્યાં આવી રાજાએ આદ્યણ સાથે વાત કરતાં તેના મનની વાત જાણી લીધી. તે પછી એકવીસ દિવસ અગ્રહા પર શિક્ષા રહી વિક્રમે સવાલક્ષ જપ કર્યાં.

તેના તપથી બ્રહ્માંડ ખળભળી ઊઠ્યું. ઈંદ્રનું ઈંદ્રાસન ડાલી ઊઠ્યું. કામદેવ પ્રગટ થયા ને પેલા આદ્યણને પોતાના જેવો જ જનાવ્યો. પછી કામદેવે વિક્રમને કહ્યું, 'ભગવાન વિષ્ણુનું પૂજન કરો. પચાસ કરો. તેનાથી તેનું હુઃખહારિદ્ર બધું જ જશે.' રાજાએ કામદેવના કહેવા પ્રમાણે બધું જ કર્યું. તેથી એ આદ્યણ દેવ જેવો શોભવા લાગ્યો. ગામ લોકોએ વાત જાણી. બધા જ ત્યાં આવ્યા. રાજા પોતાની રાણી અને પુત્રો સાથે ત્યાં આવ્યો. વિક્રમ રાજા તે વખતે આદ્યણ પાસે એકો હતો. રાજાએ વિક્રમને પૂછ્યું, 'તમે કોણ છો ? ક્યાંથી આવ્યા છો ?' જવાબમાં વિક્રમે કહ્યું, 'હું ઉન્નતેનપતિ વિક્રમનો વજીર છું. રાજાજીને આ આદ્યણ પર ભગવાન શંકર પ્રસન્ન થયા છે તેની ખબર પડી એટલે મને મોકલ્યો છે. તેને રાજાજીએ ગામે ઇનામ આપ્યાં છે. તે તમારી દીકરી તેની સાથે પરણાવો.'

કુંવરી તો આદ્યણને જોઈ મનમાં કંઈ કંઈ વિચાર કરતી હતી. ચરમને દૂર કરી બાપને એ આદ્યણ સાથે પોતાને

પરણાવવા ઠણું.

આખરે એ બ્રાહ્મણ અને કુંવરી પરણ્યાં પછી વિક્રમ કામરૂઢેશ તરફ આલ્યો. 'કામરૂઢેશ જોયો. ત્યાંના મંત્રનંત્ર પણ જોયા. પછી મા હરસિદ્ધને અને વૈનાળને યાદ કરી માતાના મંદિરે ગયો.

મધરાત થઈ. મા કામાક્ષી પ્રગટ થયાં. રાત્ર વિક્રમ તેને હાથ જોડી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. 'મા હરસિદ્ધ' કહી પડે લાગ્યો. ત્યારે માતાએ પૂછ્યું, 'હરસિદ્ધ કોણ છે ? તું કોણ છે ? અહીં કેમ આવ્યો છે ? તારું ગોત્ર તારા માથે બમી રહ્યું હોય તેમ મને તો જણાય છે.'

'મા.' હાથ જોડી વિક્રમ ભક્તિભાવપૂર્વક બોલ્યો, 'મા હરસિદ્ધનો સેવક, ઉચ્છેદનનો રાજા વિક્રમ છું' મારો નોકર અહીં આવ્યો હતો. તેને બળદ બનાવ્યો હતો. તેને જો બાળકોએ છોડાવ્યો. જોડે એ બાળકો પચ્ચરના થઈ ગયા. તેને છોડાવવા આવ્યો છું.' વિક્રમના શબ્દો સાંભળી માતાજી હચમચા, બોલ્યાં, 'વિક્રમ, એના જેવા બળદ થયેલા પદર હજાર છે. સાત હજાર તો ગધેડાં છે પાંચ હજાર ઘોડા છે. એ બધાને છોડાવવા જતાં ક્યાંક મરી ન જાય તેનો વિચાર કરજો.'

'મા, એ બધાને છોડાવવા મારે શું કરવું જોઈએ ?' એ કહ્યું, 'વિક્રમ ચાલીસ બગીચ લક્ષણા યુરુપ મંગાવ. એકંદ કર. મા ચંદિકાનું મનથી સંભાળના કર. રોજ અડી-ચાર માંસ ભવાનીને ભોગમાં આપ. તો જ તારું કામ

‘ચા. તને સતવાહી અને હરસિદ્ધનો સેવક બાણી જીવતો મૂકું છું. જતાં જતાં હું કહું છું, અહીંથી નીકળતાં મને યાદ કરજો. અહીંની સ્ત્રીઓ તને જાનવર બનાવી દેશે.’ કહી માતાજી અંતર્ધાન થઈ ગયાં. રાજા વિચાર કરતા બોલ્યો, ‘ચાલીસ બત્રીસ લક્ષણો કયાંથી લાવવા ? તેમની હત્યા શા માટે લેવી ? તેના કરતાં ચાલીસ દિવસ સુધી હું જ તારા શરીરમાંથી અહીંયેર માંસ આપું તો ?’

તે જ પ્રમાણે તેને કરવા માંડ્યું. ચાલીસ દિવસ થયા. તેણે પોતાનું માથું હોમવા તૈયારી કરી. તે સાથે જ માતાજી પ્રગટ થયા ને હાથ ઝાલી કહેવા લાગ્યાં, ‘હાં, હાં, બસ, બસ.’ કહી શરીર પર હાથ ફેરવ્યો. સાથે જ રાજા હતો તેવો થઈ ગયો. તેને ફેટલીક વિદ્યા શિખવી, પછી વિક્રમે કહ્યું, ‘મા, પેલા બે બાળકોને સજીવન કરું ?’ કહી પોતાના શરીરમાંથી લોહી કાઢી બાળકો પર છાંટ્યું. તે સાથે જ તે સજીવન થઈ ગયા, પછી તે રાજા અદૃશ્ય રીતે બધે ફર્યો. તેણે ચોપખા થયેલા માણસો જોયા. તેણે ગામના રાજાને બધાને છોડવા કહ્યું. રાજાએ અદૃશ્ય રહેલા વિક્રમને જોળખ્યો. રાજા આ શક્તિશાળી વિક્રમ આગળ નમ્યો ને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે કહ્યું. બધાને લઈ વિક્રમ ઉભર્યો. તેમને બધાને વસ્ત્રો વગેરે આપી વળાવ્યા. બધા પોતપોતાને ગામ જવા લાગ્યા. પછી ત્યાંથી રાજા નરપત્તસેનના રાજમાં આવ્યો. વટેમાર્ગે જેવા વિક્રમે રાજાની મુલાકાત લીધી ને રાજાએ પૂછ્યું, ‘વણુખુટે શા માટે મરવા તૈયાર થયા છો ? તમારી દીકરી કાલે મળશે.’

“ શું આ સિંહાસન પર બેસવા હું લાયક નથી ? ”

“ બેશક ! ” પૂતળી બોલી, “ આ સિંહાસન પર તો પરદુઃખભંજન વિક્રમ જેવો પરોપકારનાં કામ કરે તે જ બેસી શકે.”

“ મહારાજા વિક્રમે એવાં તૈ શાં કામ કર્યા હતા ? ”

રેણુકા બોલી, “ સાંભળ, શુંદાવા ગામ પર રાજા નારસિંહની આણ વર્તતી હતી. તે રાજાને એક દીકરો અને દીકરી હતી. દીકરો તો જલ્દી દેવનો અવતાર, બાણવા ગણવામાં હોંશિયાર. તેનું નામ ઇંદ્રજીત અને દીકરીનું નામ રૂપાવતી. તેને જોતાં સ્વર્ગની અખસરા યાદ આવી જાય. રૂપગુણનાં વખાણ કરતાં શેષ થાકે તો માણસ કોણ માત્ર ? એ રૂપાવતીને આગયારમું વરસ ચાલી રહ્યું છે.

એક દહાડો તે પોતાના ગાય પાસે આવી. વાત કરતાં કરતાં બાણવા માટેની વાત કરી. બાપે ‘ જોઈશું.’ કદી વિદાય કરી. પણ છોકરી પરણવા લાયક થઈ છે, તેવો વિચાર તેના બાપના મનમાં જન્માવતી ગઈ. તેણે પોતાના પાટવી કુંવરને, પોતાની રાણીને અને પ્રધાનને બોલાવ્યા અને કહ્યું, “ આપણે તો જાણે છાંઈ જ નથી તેમ દહાડા કાઢ્યા પણ રૂપાવતી પરણવા લાયક થઈ છે આ વિચાર તો આપણે કયારે પણ કરતા નથી, પણ આજ દીકરીને જોઈ મને વિચાર આવ્યો.”

‘ મહારાજે જે વિચાર કર્યો તે ચોખ્ખો છે. એન માટે વેળાસર છાંઈ બ્યવસ્થા કરવી જ જોઈશે.’

‘હીક, તમે વિચાર કરજો.’ રાજાએ કહ્યું.

‘હા.’ કહી બધાં ગયાં. એટલામાં ગોર આવ્યો. ગોરને જોતાં રાજા બેઠ્યો, સામે ગયો ને પગે પડી પોતાની પાસે બેસાડી કહ્યું, ‘આપણી રૂપાવતી હવે મોટી થઈ, તેને માટે થોડા વર શોધવો જોઈશે. એ કન્યાને કયાં, આપીશું તેવો વિચાર કરવો રહ્યો.’

‘મહારાજ,’ ગોર બોલ્યા, ‘આપણા વિચાર કાંઈ જ કામ આવવાના નથી. વિધાતાએ તેના માટે વર સરજ્યો જ હશે. સમય આવતા તે નજર સામે આવીને બેસે રહેશે. આપણી કદેલી ચિંતા કાંઈ જ કામ આવવાની નથી. ભગવાન પર ભરોસો રાખો.’ કહી આશિષ આપી ગોર ગયા.

ગોરના ગયા પછી રૂપાવતીએ રાજાને ભણવાની વાત કહી હતી એટલે ગામમાંથી વિધાનિધિ બ્રાહ્મણને બોલાવ્યો. એ બ્રાહ્મણ ગામનાં છોકરાં ભણાવતો હતો.

બ્રાહ્મણ આવ્યો. રાજાએ માન દઈ બોલાવી ખબર-અંતર પૂછી પછી પોતાની દીકરીને ભણાવવાની વાત કરી. વિધાનિધિએ ભણાવવા તત્પરતા બતાવી.

રૂપાવતી વિધાનિધિ પાસે બેઠી છે. ગુરુ શિખવે છે તેટલું તે ઝડપથી શીખી લે છે દિવસો એક પછી એક લય છે. એક દહાડો રૂપાવતીએ બહુ રહ્યા પછી ગુરુને પૂછ્યું, ‘ગુરુજી, ભગવાને ઘરસુત્રમાં શું આપ્યું છે ?’

‘એક દીકરો છે.’ હસીને ગુરુ બોલ્યા, ‘મારે તો દીવા પાછળ અધારા જેવું છે. એ છોકરો કાંઈ જ ભણ્યો-

ગણ્યો નથી. ઘરના ખૂણામાં બેસી રહે છે. એટલે એને પરણાવે પણ કોણ ?

‘એનું નામ શું પાડ્યું છે ?’

‘બુદ્ધિસાગર.’

‘હી.....કે.’ રાજકુમારીએ કહ્યું. તે પછી કેટલીક આડીઅવળી વાતો કરી. ગુરુશિષ્યા છુટા પડ્યાં. ગુરુએ ઘેર આવી પોતાના પુત્ર આગળ બધી વાત કહી. બુદ્ધિસાગર મનમાં સમજી રહ્યો. તે જ્યારે એકલો પડ્યો ત્યારે તેણે એક સમસ્યા લખી બાપના પુસ્તકમાં મૂકી. અનાયાસે એ પુસ્તક રાજકુમારીના હાથમાં આવતાં પેલી લગ્નેલી સમસ્યા તેણે જોઈ, વાંચી, વાંચતાં જ તેના મનમાં અવનવા તરંગો ઊઠવા લાગ્યા. એ સમસ્યા લખનાર સાથે પરણવા મનમાં વિચાર કરતાં વિચાર આવ્યો, ‘શુરુજી, પોતાના દીકરાને મૂખ કહે છે. પણ તે ઘણો ચતુર હોવો જોઈએ અને તેની કસોટી પણ કરી જોવી જોઈએ. એવો વિચાર કરી તેણે એ સમસ્યા લખી. પછી તો સમસ્યાઓ લખાતી અને જવાબો આવતા. એમ દિવસો જવા લાગ્યા. જેમ જેમ સમસ્યાઓ અને જવાબો તે વાંચતી જતી તેમ તેમ તેના હૃદયમાં તેની સાથે પરણવાના વિચાર દંઢ થતા ગયા. તેણે મન સાથે પ્રતિજ્ઞા કરી, ‘પરણું તો એને જ પરણું. બીજા બાઈ ને બાપ.’ અને તે વિચાર બુદ્ધિસાગરને પત્રદ્વારા જણાવ્યો. આ કાગળ બુદ્ધિસાગરના હાથમાં આવ્યો. તે સાથે જ તેના ચરીફે એકાએક પરસેવો થયો. તે બાંધ્યો, ‘બસ, થઈ રહ્યું. મોત આવી

‘પહોચ્યું.’ જોડતાં તેણે કાગળ સામે જોયું. અક્ષરો જાણે
 છુટતા થયા હોય ! જોડતા હોય ! ‘તારી રાહ ત્રીસ દહાડા
 જોઈશ. જે તું નહિ આવે તો હું મારી હત્યા કરીશ તેનું પાપ
 તારે માથે.’

પાપના ભયથી તે ધ્રજ્યો. ‘શું કરવું ?’ તેના વિચારમાં
 પડ્યો. ખીજે દિવસે રૂપાવતીનો ફરીથી કાગળ આવ્યો. તેમાં
 શુભ શુકને આવવા જણાવ્યું હતું. બુદ્ધિસાગરે ઘણો વિચાર
 કર્યા પછી જવાનું નક્કી કર્યું. તેના પાપને જેમતેમ સમજાવી
 ચાલ્યો. રૂપાવતીના મહેલે આવ્યો. ત્યાં આશીર્વાદ આપી
 જિલો. રૂપાવતીની સખીઓએ બુદ્ધિસાગરને જોયો. કુંવરીને
 વાત કરી. કુંવરી ચેતી ગઈ. તેણે સખીઓ સાથે શ્રીકૃષ્ણ
 મોકલી માન સાથે લાવવા કહ્યું. જેવો બુદ્ધિસાગર મહેલમાં
 આવ્યો તેવા જ કુંવરીએ હાંડવતપ્રણામ કરીને કહ્યું, ‘પધાર્યા.
 તમારા દર્શનથી હૃદયને ટાઢક વળી.’

‘ટાઢક વળી કે કેમ તે તો જાગવાન જાણે, પણ પ્રાણ
 જવાનો ભય જિલો થયો છે તે વાત સાચી. મારો પાપ હવે
 પાંજિયો થવાનો, ફજેતી થવાની વાત સાચી. તારો જાપ જ્યારે
 આપણી આ વાત જાણશે ત્યારે ગરહન ઘાલ્યા વગર રહેવાનો
 નથી.’ બુદ્ધિસાગરના વચન સાંભળી, રૂપાવતી તો રડવા લાગી,
 તેને સમજાવવા લાગી. રડતાં રડતાં તેણે કહ્યું, ‘જે થવાનું
 હોય તે ધાય પણ હું તો તમને હવે છોડનાર નથી. હવેથી
 જ્યારે હું તમારું મોહું જોઈશ તે પછી અત્ત મોઢામાં મૂકીશ.
 હું તો તમને પરણી ચૂકી છું.’

રૂપાવતીનો આગ્રહ જોઈ બુદ્ધિસાગરે ત્યાં ગાંધર્વ-
વિધિ પ્રમાણે લગ્ન કર્યું. આ વાત કુંવરીની સાથે રહેતી
સુખીઓએ જાણી બે કાનથી વધારે કાને વાત જાય તે
જાહેર થયા વિના ઘોડી જ રહે ? ગામમાં આ વાત ફેલાઈ.
બધા જ કાંઈ કાંઈ કહેતા, 'કોઈ પ્રાદાણના નસીબને વખ-
ણાતા તો કોઈ 'તેનું' આવી રહ્યું છે.' તેમ પણ કહેતા.

બુદ્ધિસાગરના કાને વાત આવી. અત્યારે તેની સ્થિતિ
પાણીમાહેની માછલી જેવી થઈ ગઈ હતી. તેનાથી રૂપા-
વતીનો વિયોગ વેકાતો ન હતો ને કુંવરી પાસે જવાતું ન
હતું. દિવસે દિવસે ગળવા લાગ્યો. વૈદોએ ક્ષયરોગ કહ્યો.
આપના મનમાં ફાળ પડી. તેણે રાજકુંવરીને કહ્યું, 'ભેન,
હીકરો મરવા પડ્યો છે જોડસે મારાથી હવે બહુવવા અવાશે
નહિ.' આ સાંભળી રૂપાવતી તો રડવા લાગી. વિદ્યાનિ-
ધિએ આ વાત ઘેર આવી કહી. બુદ્ધિસાગરે તે સાંભળીને
રૂપાવતી પાસે જવાનો મનમાં નિષ્ક્રમ કર્યો. બીજો દિવસે
તે ગયો. કુંવરી તો તેને જોતા ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. ત્યારે
બુદ્ધિસાગરે કહ્યું, 'હું ખુશ થાય છે. પણ તારા બાપને
અસહ્યતા કરવાનો વખત આવશે.'

'જાવ જાવ, આનું તે શું બોલતાં હશે ?' રૂપાવતીએ
કહ્યું, 'મારો જીવાપ તમારી હત્યા કરે તો મારે પણ તમારી
જોડે મરવાનું છે.' કહી બુદ્ધિસાગરને દીરામાણું આપી કહ્યું,
'મારે માટે સારા સારા ચણગારો લાવજો.' કહી સમરયા કહી.

બુદ્ધિસાગરે તે સમ-
શ્યાનો જવાબ વાળ્યો.
એમ કેટલીએ સમસ્યાઓ
કહી. પછી તે આવતો જતો
થયો ને વિધિનું ચક્ર
ફર્યું. એક દિવસ રાજા
કુંવરી સાથે કાંઈક વાત
કરવા તેના મહેલે ગયો. તે
વખતે મહેલમાં હાસહાસી
ન હતી.

રૂપાવતી ચેલા બુદ્ધિસાગર સાથે આનંદવિલાસ કરી
રહી છે તેવામાં તેણે તેના બાપનો પગરવ સાંભળ્યો. ને તે,
ગભરાઈ બુદ્ધિસાગરને પાટ નીચે ઘાલ્યો. પછી તે બાપની
સામે હસતી હસતી ગઈ. બાપે દીકરીનાં હાડકાં જોયા
અને મનમાં સમજી હતો. છતાં બાપે કાંઈ જ સમજ્યો
ન હોય તેમ પૂછવા લાગ્યો, 'દીકરા, આ હારને 'આ બધું'
શું છે?'

હોંશિયાર રૂપાવતીએ બાપના મનનો સંશય જાણ
તેવી રીતે વાત કરી. રાજા વધુ કાંઈ પણ બોલ્યા વિના
ત્યાંથી ચાલતો ગયો. પણ શંકાનું ભૂત તેની પાછળ પડ્યું.
તેણે તેની દીકરી પર ચાંપતી નજર રાખવા વિચાર્યું.

બાપના ગયા પછી રૂપાવતીએ પાટ નીચેથી બુદ્ધિ-
સાગરને બહાર કાઢ્યો. બાપા માટે લાતલાતની રસોઈ
લાવી ત્યારે બુદ્ધિસાગરે કહ્યું, 'હજી પણ સમજ, નક્કી

બુદ્ધિસાગર રૂપાવતીને રાખ્યો. વાતચીત કરી આનંદ કરી રહ્યો છે ત્યાં તો કુકડો બોલ્યો. એટલે ચોકીદારોએ તેજપાળને કહ્યું 'જો પ્રાણીય ન આવ્યો. તારે શૂળીએ ચઢવું પડશે.'

તેજપાળ ખુશ થયો. પારકાને માટે મરવા તેનું મ લલપાપક થઈ રહ્યું હતું. આ વાત તેના માઆપે જાણ એટલે તે દોડતાં આવ્યાં. તેજપાળનો જમણો હાથ ઝાલ્યો અને ચોકીદારોને કહેવા લાગ્યાં. 'અમને શૂળીએ ચઢાવો. ચોકીદારોએ નરેન્દ્રપાળને બધી વાત કહી ને કહ્યું, 'અરે તો તમારા દીકરાને શૂળીએ ચઢાવવાના.' ત્યારે બુદ્ધિસાગરન માઆપ બોલ્યાં 'અમારા દીકરા માટે એ શું કરવા શૂળીએ ચઢે? અમે ચઢીશું. જો તમે તેમ ન કરો તો તમને સી હત્યાનું' પાપ છે.' ચોકીદારો હરે 'શું કરવું?' ના વિચારમાં પડી ગયા. ત્યારે બુદ્ધિસાગરે રૂપાવતીને કહ્યું, 'આ છેલ્લા પ્રણામ. મારે માટે બીજો શૂળીએ ન ચઢે માટે જાઉં છું. તારા બાપનો હુકમ છે.' કહીને એ તો નાઠો ને જ્યાં બધાં લેનાં થયાં હતાં ત્યાં આવ્યો ને બોલ્યો, 'મને જ શૂળીએ ચઢાવો.'

એક કહે મને, બીજો કહે 'મને, એમ એ અનાણુ થઈ રહી છે ત્યાં તો સવાપહોર ઢહાટો ચઢ્યો. પ્રધાન રાજા પાસે આવ્યો. એટલે રાજાએ પૂછ્યું, 'શૂળીએ કોને દીધો?' 'મહારાજ,' પ્રધાને કહ્યું, 'હજી કાઠને દીધો નથી. જે શૂળી દેવાની છે તે ગોરનો છે.કરો છે. તેને નગરચોકના છે.ક'

નીત થઈ છે.કાઓ. હવે એટલે ગોર અને નગરચોક બધ જ શૂળીએ ચઢવા આવ્યાં છે. કુંવરી રૂપાવતી પણ શૂળીએ

ચઢવા આપી છે.’

આ સમાચાર સાંભળી રાજા મુંઝાયો. ને પોતે જ મરવા આવ્યો. તેણે બધાને કહ્યું, ‘હું શૂળીએ ચઢીશ.’ ગોરે કહ્યું, ‘અમે તપ કરીશું તમે શું કરવા મરો છો ?’ ‘મારો વાંક છે એટલે હું મરીશ.’ કુંવરીએ કયું, ‘પણ રાજા માન્યો નહિ ને મરવા તૈયાર થયો. તેવામાં જગન્નાથની જાત્રાએ નીકળેલો રાજા વિક્રમ ત્યાં આવ્યો. તેણે લોકોને પૂછ્યું, ‘આ બધું શું છે ?’ લોકોએ બધી વાત કહી. ત્યારે વિક્રમે તેનું દુઃખ લાગવા નક્કી કરીને બધાંની વચમાં આવી તેજપાળને ધન્યવાદ આપ્યો, ને ‘મને શૂળીએ દો.’ કહ્યું એટલે રાજાએ કહ્યું, ‘ભાઈ, તમે તમારે રસ્તે રસ્તે જાવ. મને મરવા દો.’

‘પણ ભાઈ.’ વિક્રમે કહ્યું, ‘આમાંથી કોઈ રસ્તો નીકળે તેમ નથી ?’ ત્યારે રાજાએ કયું, ‘પરમાત્મા પોતે જ જાણે તો રસ્તે આવે.’ રાજાએ કહ્યું, ‘તો આઠ દહાડા ચાલજો. જરૂર પરમાત્મા જાણશે.’ વિક્રમે કહ્યું, ‘એટલે રાજાએ કહ્યું, ‘ભાઈ, આઠ દહાડાનો વાયદો તો કરો છો પણ તેટલામાં ન ન આવ્યા તો ? તમને ક્યાં શોધવા ?’ ત્યારે વિક્રમે સોગમ બાધા ને ત્યાંથી ચ લવા માંડ્યું. ચાલતા ચાલતા હિમાળે જવા લાગ્યો. ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં પછી અન્ન લેવા નિર્ણય કર્યો. તે આગળ વધ્યો, ત્યાં તો અન્નાજ આવ્યો. વિક્રમે પોતાની એળખાણ આપી અને જે કામે જઈ રહ્યો હતો. તે કહ્યું. ત્યારે ઝાઝ બોલ્યું, ‘ભગવાનને પૂછજે મારા કૃણ કેમ કોઈ ખાતું નથી ? કીડા કેમ છે ?’ વિક્રમ ‘સારું’ કહી આગળ વધ્યો.

ત્રિવેણીતટે આવ્યો, ત્યાં મચ્છ પકડ્યો હતો, તેણે વિક્રમ સાથે વાત કરી હતી, 'મારા શરીરમાં આગ કેમ જળ્યા કરે છે ?' આગળ કૃવો આવ્યો તેણે કહ્યું, 'મારું પાણી ઝેર જેવું કેમ છે તે ભગવાનને પૂછજે.' 'સારું.' કહી વિક્રમ આગળ આવ્યો. ત્યાં એક ઘરડો વાણિયો મળ્યો. તેણે કહ્યું, 'મેં છોકરા માટે ઘણાં પુષ્પદાન કર્યાં. સરોવરો બધાંબધા પણ સરોવરમાં પાણી રહેતું નથી ને મારે ત્યાં સંતાન થતું નથી તેનું કારણ પૂછજે.' વિક્રમે 'સારું.' કહી ચલિયા માંડ્યું.

વાયડો પૂરો થવાનો સમય જેમ જેમ પાસે આવતો ગયો તેમ તેમ રાજા વિક્રમની મુજબણ વધવા લાગી તેણે સરિતાકિનારે સ્નાન કરી શિવના જપ કરતો અંગૂઠો પર ઢીલો રહ્યો. માતા હરસિદ્ધને યાદ કરતો કરગરવા લાગ્યો. પછી આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થયો. ભગવાન પ્રગટ થયા ને તેને આત્મહત્યા કરતો અટકાવ્યો. કહ્યું, 'હું તારા મનની ઇચ્છા પૂરી કરીશ હું તું બોલાવીશ ત્યાં આવીશ.' આ સાંભળી રાજા વિક્રમે રસ્તે મળેલા હુઃખિયા માટે પૂછ્યું. ત્યારે ભગવાને કહ્યું, 'વાણિયાને માથે વીસ બ્રહ્મહત્યા છે. તે બત્રીસ લક્ષ્મણનો ભોગ આપે તો જ સરોવરમાં પાણી રહે ને પુત્ર થાય. પેલો મચ્છ ગયા અવતારમાં વિદ્વાન હતો. પણ તેને કૌશલે વિદ્યા ન બણાવી તેથી હુ ખી યાય છે. કૃપામાં જ સાપ છે તેની પાસે રત્ન છે તે રત્ન તેના બાપને આપશે પાણી ત્રીહું થશે. જાડની નીચે ધન છે. તે કૌર્મલઈ જશે તેના ફળ ખાવાં જેવા થશે.' કહી ભગવાન અદૃશ્ય થયા. મ પાછો વળ્યો રસ્તામાં બ્રાહ્મણ મળ્યો. તેણે તેની હુઃખ-

કથા કહી. વિક્રમે તેને પેલા મન્થ પાસે બેસાડ્યો, મન્થે
 વિદ્યા બહાવી એથી જાનેને સુખ મળ્યું. આગળ જતાં
 વાણિયાનો છોકરો મળ્યો. તેને પૈસાનું દુઃખ હતું. તેથી તેને
 આંખાના ઝાડ પાસે લઈ ગયો. ને ત્યાંથી ધન કાઢી આપ્યું,
 જાને સુખી થયાં. વિક્રમ આગળ આવ્યો. પેલો વાણિયો
 મળ્યો. વિક્રમે બધી વાત કહી. પણ વાણિયો માને કેમ ?
 વિક્રમે પોતે લોગ આપવા માંડ્યો. મા હરસિદ્ધે તેને સાચવ્યો.
 એટલે સરોવરમાં પાણી આવ્યું. અને પુત્ર થશે તેવું કહ્યું.
 આગળ જતાં એક પંડિત મળ્યો તેની દુઃખકથા સાંભળી, વિક્રમે
 આપને બોલાવી સમજાવ્યો ને કહ્યું, 'આ તારો બાપ છે ને
 તું તેનો બેટો છે. પેલા રતન આપ' સાપ સમજાયો. રતન
 આપ્યાં. ને કૂવાનું પાણી મીઠું થયું. પછી તે આગળ વધ્યો.
 આજ આઠ દિવસ પૂરા થયા હતા. બધાં વિક્રમ માટે જેમ
 તેમ બોલતાં હતાં. પેલો રાજા શૂળીએ ચઢવા તૈયાર થયો હતો.
 તેના ઘરનાં ચાર ને પ્રધાન બીજા બધાં મળી બાર જણ
 મરવા તૈયાર થયા હતા, તેવામાં રાજા વિક્રમ આવ્યો. વિક્રમને
 જોઈ બધાં આનંદમાં આવી ગયાં. તેવામાં વિક્રમે બધાં પાસે
 હશે ખરવાની જરૂર નથી. મને ભગવાન મળ્યા છે.
 તમારા શબ્દો રાજાની રાજ્યે પૂછ્યું, 'તમે કહો છો તે
 શું અમે કેમ માનીએ ? અમને પ્રત્યક્ષ પુરાવો જોઈએ ?'
 તો તમે કહો તે પ્રમાણે પુરાવો આપું. કહો કેવો
 જોઈએ છે ?' વિક્રમે કહ્યું, 'તમે શૂળી પર સોનાનું
 સન મૂકો. મખમલની ગાદી મૂકાવો. જુઓ પછી પ્રભુ
 છે કે નહિ ?' વિક્રમના કહેવા પ્રમાણે કરવામાં

આબુ, પ્રકાશ થઈ રહ્યો. ભગવાનના સ્વરૂપની ઝાંખી થઈ ગેળી અવાજ થવા લાગ્યો. પુણ્યવંતાઓને પ્રભુનાં દર્શન થયાં. જયજયકાર થઈ રહ્યો.

ભગવાનનાં દર્શન થયા પછી રાજા વિક્રમને મોતીથી વધાવવામાં આવ્યો ત્યારબાદ વિક્રમે કહ્યું, ‘હવે તો હું અહીંથી જઈશ’ ત્યારે ગામના રાજાએ વિક્રમના પગમાં પડી દેટલાય કાલાવાલા કર્યા, તેને સમજાવી ગામમાં લઈ આવ્યા ને પછી કહ્યું, ‘માનો ન માનો પણ તમે જ રાજા વિક્રમ છો. મા હરસિદ્ધના સાચા સેવક છો. પરદુઃખમંજન તમે છો.’ વિક્રમે પોતાની ઝોળખાણ આપી. ને ત્યાં યાત્રા કરવા જઈ આવી ચઢ્યો હોતો તેમ કહ્યું.

રાજા તો પગે પડી કરગરી કહેવા લાગ્યો, ‘મહારાજ, મારા જેવું કાંઈ કામ કહો જેથી મારા જીવને શાંતિ થાય.’

‘રાજા,’ રાજા વિક્રમે કહ્યું, ‘તારી ઇકરી બુદ્ધિસાગર નોંઠે પરણાવ.’

વિક્રમના શબ્દે રાજાએ ફેવાવતી બુદ્ધિસાગર સાથે પરણાવી. પછી વિક્રમે તેજપાળ સાથે પોતાના પ્રધાનની પુત્રી પરણાવી ઘણું ધન આપ્યું. ગામ અગ્રધાં ” રેલું” પૂતળીએ કહ્યું, “રાજા ભોજ, તારામાં આવાં પુણ્યદાન-પરમાર્થનાં કામ દર્શવાની શક્તિ છે? આવા પરદુઃખમંજન રાજા થાવ તો જ સિંહાસન પર બેસવા વિચાર કરજો.”

જખાણ કરીને પૂતળી આગે ઝઈ આકાશ.

‘એ કયા પુતળ દત્તી’ કહે કિ રામગદાગ.

અમારે ત્યાં તૈયાર થતાં

આયુર્વેદિક ઔષધો

અમારી સંસ્થા 'વિશાળ ઔષધ ભંડાર'માં આયુર્વેદિક ઔષધો તૈયાર રહે છે. દરદીઓને આપવા માટેની દરેક દવાઓ જાતી દેખરેખથી તાજી વનસ્પતિ અને ઉત્તમ ખતીજ પદાર્થો મેળવી, સંપૂર્ણ ક્રિયાથી બનાવવામાં આવે છે. અનેક વખત બનાવી, સેંકડો દરદીઓ ઉપર વાપરી, તેના ઉત્તમ ગુણની સંપૂર્ણ ખાતરી પાડી જ એ ઔષધને અનુભવસિદ્ધ માનવામાં આવે છે, અને ત્યારપછી જ તેને બહાર મૂકવામાં આવે છે. આ રસ-શાળામાં દવાઓ ખાંડવામાં, કુટવામાં, ઘુટવામાં, દળવામાં અને ગોળાઓ વાળવામાં કોષ્ટ પશુ ક્રિયામાં કોષ્ટ પશુ જાતના મશીનની મદદ લેવામાં આવતી નથી; પરંતુ ગરીબ મહેનતુ મજૂરાને રોજી બધું કામ હાથથી થાય છે; જેને લઈ દવાઓના ગુણ પોતાના ખરા સ્વરૂપમાં સચવાઈ રહે છે. ઉપરાંત દવાઓના વેચાણથી જે થોડા ટકા નફા રહે તે ગરીબોની રોજીમાં જાય છે. દરેક પ્રકારના આયુર્વેદિક શાસ્ત્રીય રસ, ભરમ, અવલેહો, મૂર્છા, આસવો, અરિષ્ટો, ગુટિકા વગેરે સંખ્યાબંધ ઉત્તમ ઔષધો તૈયાર થાય છે. માટે જે બાંધને જે જે ઔષધની જરૂર જણાય તેમણે નીચેના શિરનામે પત્રવહેવાર કરવો. વાળખી બાવે દરેક જાતનાં આંસીર ઔષધ પુરાં પાડવામાં આવશે.

વ્યવસ્થાપક—વિશાળ ઔષધ ભંડાર :

પાટડી. (જી. અમદાવાદ)